

Numismatický sborník

27/1 • 2012–2013

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze
ve spolupráci s Českou numismatickou společností

Praha 2013

Numismatický sborník 27/1 2012–2013

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze
ve spolupráci s Českou numismatickou společností

Vědecký redaktor / Scientific Editor:

PhDr. Jiří Militký, Ph.D. (e-mail: militky.jiri@seznam.cz)

Redakční rada / Editors:

Mgr. J. Budaj, Ph.D.; Mgr. D. Kašparová; PhDr. E. Kolníková, DrSc; PhDr. J. Lukas;
PhDr. V. Novák, Ph.D.; MUDr. Z. Petrání; PhDr. L. Polanský; prof. PhDr. Petr Sommer, DSc.;
PhDr. E. Šimek, CSc.; PhDr. J. Šmerda, CSc.; PhDr. R. Zaoral, Ph.D.

Adresa redakce / Contact Address:

Centrum medievistických studií, Jilská 1, 110 00 Praha 1-Staré Město (e-mail: cms@flu.cas.cz)

Vyobrazení na přední straně obálky:

Ptolemaiovská mince z nálezů v Lubenci (text na straně 109–115).

Vydává:

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity
Karlovy v Praze ve spolupráci s Českou numismatickou společností
Technická příprava a grafická úprava: Abalon s.r.o. – www.abalon.cz
Náklad: 300 výtisků

Objednávky a předplatné / The subscription of the completed volumes should be addressed:

Kosmas, s.r.o., Lublaňská 3, 120 00 Praha 2, tel. +420 222 510 749; e-mail: kosmas@kosmas.cz

© Filosofia, vydavatelství Filosofického ústavu AVČR, v.v.i., Praha
číslo publikace: 388, Praha 2013
ISBN 978-80-7007-407-7
ISSN 0546-9414

Numismatický sborník

27/1 • 2012–2013

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze
ve spolupráci s Českou numismatickou společností

Tento svazek finančně podpořila stavební společnost
Chládek a Tintěra, Pardubice a. s.

Praha 2013

Jedno nenápadné výročí – šedesát let Numismatického sborníku

Jubileum šedesáti let Numismatického sborníku je vítanou příležitostí k připomenutí jeho významu a proměn, kterými prošel jako neperiodicky vydávané periodikum od počátku padesátých let 20. století do současnosti. Jisté se tak mělo stát již před deseti lety v roce 2003 při jeho padesátiletí, jak bývá u podobných publikací obvyklé.¹ V té době se však bohužel zdálo, že život Numismatického sborníku končí a výročí vydání jeho prvního svazku tak zůstalo nepovšimnuto. Od zveřejnění tehdy posledního 19. svazku v roce 1993, jehož vydavateli byly Archeologický ústav ČSAV a Jiří Vandas, obchod s mincemi, Praha, uplynulo totiž již celých deset let a snahy o pokračování edice se opakovaně nesetkávaly s příznivou odezvou příslušných institucí ani jednotlivců. Diskontinuita ve vydávání hlavního českého numismatického periodika od počátku Numismatického časopisu československého v roce 1925, na nějž Numismatický sborník v roce 1953 navázal, nebyla nikdy tak dlouhá. Byla proto vedena další jednání a v průběhu roku 2004 se podařilo Numismatický sborník opět oživit a zachovat tak důstojnou a reprezentativní platformu pro prezentaci výsledků rozvíjejícího se numismatického bádání, a to nejen českého. Stalo se tak díky pochopení a vstřícnému postoji vedení Centra mediévistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze při Filozofickém ústavu AV ČR, v.v.i., které je od roku 2005, počínaje 20. svazkem, vydavatelem Numismatického sborníku ve spolupráci s Českou numismatickou společností. Vydavateli předcházejících svazků byly Historický ústav (později Ústav československých a světových dějin) ČSAV (vydavatel 1.–15. svazku v letech 1953–1979) a Archeologický ústav ČSAV (vydavatel 16.–19. svazku v letech 1983–1993). Vydání 1.–19. svazku bylo realizováno v Nakladatelství Československé akademie věd (později Academia), vydání dalších svazků ve vydavatelství Filosofie Filozofického ústavu AVČR v Praze. Funkci vědeckých redaktorů vykonávali: prof. PhDr. Emanuela Nohejlová-Prátová, DrSc. (1.–15. svazek), doc. PhDr. Jiří Sejbal, DrSc. (16.–19. svazek), PhDr. Jiří Militký, Ph.D. (20. svazek), PhDr. Jiří Militký, Ph.D. a prof. PhDr. Petr Sommer, DrSc. (21.–25. svazek) a od svazku 26 je vědeckým redaktorem PhDr. Jiří Militký, Ph.D.

Šedesátiletá historie Numismatického sborníku se tak rozpadá z hlediska vydavatelů a vědeckých redaktorů do tří časově různě dlouhých období, v nichž lze stopovat shodné i rozdílné prvky v zaměření numismatického studia i ve způsobu a formě prezentace jeho výsledků. V poměru k Numismatickému časopisu československému, vydávanému soukromým subjektem, Numismatickou společností československou, a financovanému z jeho omezených prostředků, vydávání Numismatického sborníku bylo od samého počátku dotováno ze státních prostředků, což bylo vnímáno jako záruka stability jeho edice. Během let se však ukázaly jiné nové skutečnosti (omezené výrobní kapacity, nedostatek papíru, prodlužování výrobních harmonogramů atd.), které naopak negativně poznamenávaly její pokračování. Po prvních pěti svazcích, které kromě druhého, vycházely v pravidelných ročních intervalech, frekvence vydávání dalších se změnila v model jednoho svazku za dva roky a termíny se až do devadesátých let 20. století postupně prodlužovaly na tři i čtyři léta. Teprve od 20. svazku byl Numismatický sborník opět vydáván každoročně. Proměna Numismatického časopisu československého, „*který se už sám prakticky změnil ve sborník, vycházející v nepravidelných lhůtách jednou do roka*“² v Numismatický sborník, spojená se změnou vydavatele, byla jedním z projevů mocensky prosazované institucionalizace vědy a měnicích se možnostmi její prezentace v souvislosti s ustavením Československé akademie věd a v souladu s jejím tehdejšími nadřazeným postavením v oblasti vědy a výzkumu. S vlastním uplatněním numismatiky ve struktuře Akademie se při jejím konstituování však nepočítalo. Došlo pouze k ustavení Numismatické komise při Historickém ústavu ČSAV, jejímž posláním měla být koordinace veškeré vědecké numismatické práce včetně péče o vydávání Numismatického sborníku. Plnila tak mimo jiné funkci jeho redakční rady a jména jejich členů byla pravidelně uváděna na předsádkách prvních jedenácti svazků.

1 Viz např. z posledních let: Suchodolski, S.: Pól wieku „Wiadomości Numizmatycznych“. Wiadomości Numizmatyczne 50, 2006, 121–124; Procházková, E.: Geneze regionálních vlastivědných periodik na Benešovsku a Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. In: Regionální a vlastivědná periodika a jejich místo v historiografii. Muzeum Podblanicka, Státní oblastní archiv v Praze, Státní okresní archiv Benešov, Benešov – Vlašim 2012, 57–68.

2 Nohejlová-Prátová, E.: /Referát o 1. svazku Numismatického sborníku/. Numismatické listy 8, 1953, 149.

Prvními členy komise byli akademik Josef Dobiáš, doc. PhDr. František Graus, František Kraumann, předseda Numismatické společnosti československé, doc. PhDr. Emanuela Nohejlová-Prátová, PhDr. Josef Petřtyl a doc. PhDr. Gustav Skalský, který se stal jejím předsedou. Po úmrtí Františka Kraumanna (1955) a Gustava Skalského (1956) byla komise doplněna o nové členy: ing. Dr. Františka Cacha, předsedu Numismatické společnosti československé, a PhDr. Karla Castelina. Funkci předsedy převzala doc. Nohejlová-Prátová. Později se členy komise stali PhDr. Ludmila Kraskovská, CSc., PhDr. Lubomír Nemeškal, CSc., PhDr. Jiří Sejbál, CSc. (jejich jména byla poprvé uvedena v 9. svazku s datem 1966). V 11. svazku s datem 1970, jehož rukopis byl odevzdán do redakce nakladatelství Academia 18. 12. 1968 a byl vydán s několikaletým zpožděním v roce 1972, zmizelo ze seznamu členů komise jméno Františka Grause a jména Josefa Dobiáše a Josefa Petřtyla byla uvedena ve smutečních rámečcích. To bylo naposledy, kdy členové komise byli v Numismatickém sborníku jmenováni společně s vědeckou redaktorkou. Ve 12. svazku byla jejich jména nahrazena nic neříkajícím anonymním „redakčním kruhem“ a podobně tomu bylo ve 13., 14. a 15. svazku, v nichž ke jménu vědecké redaktorky přibýlo jen jméno vědeckého tajemníka PhDr. Eduarda Šimka, CSc., jehož náplní práce byla výkonná redakce sborníku. Členem komise se stal společně s PhDr. Pavlem Radoměřským, CSc., v roce 1969. V roce 1970 byla komise doplněna ještě dalšími členy: PhDr. Josefem Janáčkem, DrSc., PhDr. Dušanem Třeštíkem, CSc., PhDr. Štefanem Kazimírem, CSc. Ani v 16., 17., 18. a 19. svazku nebyli členové Numismatické komise, působící od roku 1979 při Archeologickém ústavu ČSAV, který se stal novým garantem vydávání Numismatického sborníku, jmenováni. Na předsádkách byla uváděna pouze jména vědeckého redaktora doc. Jiřího Sejbala, CSc., a výkonné redaktorky PhDr. Zdenky Nemeškalové-Jiroudkové, CSc. Počínaje 20. svazkem byla vedle vědeckých redaktorů PhDr. Jiřího Militkého, Ph.D., a prof. PhDr. Petra Sommra, DrSc., pravidelně uváděna jména členů redakčních rad, v nichž působili: PhDr. Vlastimil Novák, Ph.D., MUDr. Zdeněk Petráň, PhDr. Luboš Polanský, prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc., PhDr. Eduard Šimek, CSc., PhDr. Jan Šmerda, CSc., PhDr. Dušan Třeštík, CSc., PhDr. Eva Kolníková, DrSc., PhDr. Roman Zaoral, Ph.D., Mgr. Marek Budaj, Mgr. Dagmar Kašparová.

Během připomínaných šesti desetiletí nedocházelo pouze ke změnám vědeckých redaktorů a vydavatelů. Měnila se i grafická úprava a forma vydání sborníku. Prvních deset svazků vyšlo v pevné knižní vázané podobě, dalších devět bylo brožovaných v měkké obálce s papírovým přebalem a posledních sedm v lepeném provedení se silnější barevnou laminovanou obálkou. Náklady jednotlivých svazků nebyly stanoveny stejným počtem výtisků. Jednou byly vyšší, podruhé nižší, celkově však je zřejmý jejich pokles. Vzdor tomu se nakladatelství Academia nedařilo zajistit plný odbyt produkce a výtisky zůstávaly po dlouhou dobu v jejich skladech. Šlo o problém, kterým se pravidelně zabývala Numismatická komise, při svých omezených možnostech ale sotva mohla přispět k jeho řešení. I když přibývalo členů Numismatické společnosti československé (později České numismatické společnosti a Slovenské numismatické společnosti), kteří byli považováni za potenciaální hlavní odběratele numismatických publikací, odborná numismatická literatura, jejíž význam byl opakovaně připomínán a zdůrazňován, nebyla zdaleka v popředí jejich zájmu. Nelze přehlédnout, že tento stav v mnohém přetrvává dodnes. Jinak by náklady posledních svazků Numismatického sborníku nemohly být nejnižší za celé období jeho existence. Nelze ovšem přehlédnout ani existenci dalších periodicky i neperiodicky vydávaných numismatických publikací, vytvářejících konkurenční prostředí na trhu s numismatickou literaturou. Při tom není bez zajímavosti poznamenat, že pokles nákladu Numismatického sborníku zřejmě nebyl a není výjimečným jevem edic numismatických periodik. Jako příklad lze uvést hlavní periodikum polské numismatiky *Wiadomości Numizmatyczne*, jehož náklad byl v roce 1978 1500 výtisků, v roce 1988 880 výtisků, v roce 2002 500 výtisků a v roce 2006 350 výtisků. Existují však i příklady, dokládající obě tendence měnící se výše nákladů, vzrůst i pokles, jako v případě prvních jedenácti svazků sborníku Slovenská numizmatika z let 1970–1990.³ Bohužel náklady prvních periodik nejsou v jednotlivých svazcích pravidelně uváděny, což přirozeně znesnadňuje provedení celkové analýzy, z níž by byla situace Numismatického sborníku z hlediska hodnocení jeho nákladů jasnější.

3 Počáteční výše nákladu 700 výtisků nejprve v roce 1972 poklesla na 600 výtisků, v roce 1974 se zvýšila na 800 výtisků a v letech 1976 a 1978 dále rostla na 1100 výtisků. Svého vrcholu 1300 výtisků dosáhla v letech 1980 a 1984. Poté následoval pokles, nejprve na 1000 výtisků v letech 1982, 1986 a 1988, a v roce 1990 na 800 výtisků. V dalších letech nejsou počty výtisků uváděny.

Náklady jednotlivých svazků Numismatického sborníku

Svazek (rok vydání)	Počet výtisků	Svazek (rok vydání)	Počet výtisků	Svazek (rok vydání)	Počet výtisků	Svazek (rok vydání)	Počet výtisků
1 (1953)	2200	8 (1964)	800	15 (1979)	800	22 (2007)	600
2 (1955)	1000	9 (1966)	700	16 (1983)	1100	23 (2009)	600
3 (1956)	1300	10 (1968)	700	17 (1986)	1200	24 (2010)	600
4 (1957)	1300	11 (1972)	700	18 (1989)	1000	25 (2011)	400
5 (1958)	1000	12 (1973)	neuveđen	19 (1993)	1000	26/1 (2012)	400
6 (1960)	800	13 (1975)	700	20 (2005)	600	26/2 (2012)	400
7 (1962)	800	14 (1976)	900	21 (2006)	600		

Dvacet šest svazků Numismatického sborníku vydaných v letech 1953 až 2012 představuje úctyhodných 7279 tiskových stran textu a 191 tabulek vyobrazení, k nimž je nutno připočítat četná vyobrazení vložená přímo do textu zvláště ve svazcích z posledních let, kde samostatné obrazové přílohy byly zařazovány spíše výjimečně. Vnitřní struktura Numismatického sborníku byla až do 20. svazku neměnná. Tvořily ji oddíl obsáhlejších studií, v němž bylo zveřejněno kromě materiálů z mezinárodního symposia „*Počátky grošové a zlaté mince ve střední Evropě (1250–1350)*“ 241 pojednání,⁴ a oddíl popisů nálezů s 586 příspěvků, které významným způsobem doplnily v druhé polovině padesátých let 20. století ve čtyřech svazcích vydaný soupis *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (Praha 1955–1958). Jejich autoři věnovali pozornost nejen nově odkrytým nálezům, ale i nálezům starším, které podrobili novému kritickému studiu a získanými poznatky obohatili starší zpracování. Publikovány zde byly i souhrnné přehledy o nálezové situaci v rámci jednotlivých krajových regionů, z nichž přesvědčivě vyzněla dokumentární hodnota mincí jako hmotných dokladů dějinného vývoje. Počtem zveřejněných nálezů zvláště vynikly 8., 9. a 10. svazek z let 1964, 1966 a 1968 se 172 nálezovými zprávami. Publikace nálezů se neomezila jen na území Čech, Moravy a Slezska. Podobně jako v Numismatickém časopise československém i v Numismatickém sborníku byly zveřejňovány popisy nálezů mincí ze Slovenska a jejich slovenští autoři Ludmila Kraskovská, Jozef Hlinka, Eva Kolníková a Gejza Balaša náleželi do konce sedmdesátých let 20. století mezi přispěvateli k nejpilnějším zpracovatelům nálezových zpráv. Pro orientaci v rozsáhlém oddílu popisů nálezů je užitečnou pomůckou *Rejstřík Numismatického sborníku I–XV* (Numismatický sborník 16, 1983, 177–216, sestavil Eduard Šimek), obsahující nejen abecední soupis všech zaznamenaných lokalit, ale i jejich chronologické roztřídění. Podobně zpracovaného rejstříku by se měl Numismatický sborník dočkat jistě i po vydání 30. svazku.

K základním oddílům obsáhlejších studií a popisů nálezů přibýly od 20. svazku nepravidelně zařazované rubriky Materiály (11 příspěvků) a Zahraniční nálezy českých mincí (5 příspěvků). V druhém sešitě 26. svazku se objevila i rubrika Diskuse. Obsah Numismatického sborníku naplňovaly svými studii a nálezovými zprávami desítky autorů, Češi, Slováci i badatelé z dalších evropských zemí. V prvním, nejstarším období do roku 1979 to bylo 64 autorů studií a 77 autorů nálezových zpráv. Ve svazcích vydaných v letech 1983–1993 se setkáváme se jmény 27 autorů studií a 25 autorů nálezových zpráv a nejenom je tomu ve svazcích z nejmladšího období od roku 2005, v nichž jsou otištěny studie 46 autorů a nálezové zprávy 56 autorů. Při tom nelze přehlédnout, že mnohé studie a nálezové zprávy z těchto posledních let byly publikovány jako výsledek spolupráce několika autorů, tedy s několika jmény. Jde o novou skutečnost, která v minulosti byla jen ojedinělou výjimkou. Jména některých autorů jsou častěji frekvencovaná. V nejstarším období to byly z českých badatelů Pavel Radoměřský (8 studií), Karel Castelin (7 studií), Jarmila Hásková (6 studií, 14 nálezových zpráv), Zdenka Nemešalová-Jiroudková (6 studií), Jaroslav Pošvář (6 studií), Eduard Šimek (6 studií, 17 nálezových zpráv), Lubomír Nemeškal (5 studií, 14 nálezových zpráv), Emanuela Nohejlová-Prátová (5 studií), Josef Petřtyl (5 studií, 18 nálezových zpráv), Alena Sakařová-Malá (5 studií), Václav Burian (23 nálezových zpráv), Čestmír Hladík (29 nálezových zpráv), Karel Peukert (14 nálezových zpráv), Jaroslav Šůla (14 nálezových zpráv). K nejčastěji publikujícím patřili v prvních 15 svazcích i badatelé slovenští: Ludmila Kraskovská (22 nálezových zpráv), Jozef Hlinka

4 Některé studie byly publikovány na pokračování. Viz *Pošvář, J.*: Nástin dějin brněnské mincovny. Příspěvek k měnovým a obchodním poměrům Brna a Moravy do poloviny 17. století. Numismatický sborník 5, 1958, 99–169; 6, 1960, 303–343; *Rumpl, A. – Rumpl, J.*: Moravské vládní mince za třicetileté války. Numismatický sborník 5, 1958, 171–224; 6, 1960, 207–301; 7, 1962, 243–268; 8, 1964, 75–147; 10, 1968, 151–212; 11, 1970, 103–137.

(19 náleзовých zpráv), Eva Kolníková (12 náleзовých zpráv), Gejza Balaša (11 náleзовých zpráv). Z pozdější doby si zaslouží připomenout opakovaně uváděná jména autorů studií v 16.–19. svazku Ivo Pánka (4 studie), Tomáše Krejčíka, Věry Němečkové, Lubomíra Nemeškala, Heleny Štroblové (3 studie), Jarmily Háskové, Zdenky Nemeškalové-Jiroudkové (2 studie) a autorů náleзовých zpráv Ondřeje Koláře, Dany Svobodové (11 náleзовých zpráv), Jaroslava Šůly (8 náleзовých zpráv), Zdenky Nemeškalové-Jiroudkové (6 náleзовých zpráv), Eduarda Šimka (5 náleзовých zpráv).

Další svazky, vydávané po roce 2005, přinesly nová jména nejčastěji publikujících autorů, naznačující generační obměnu autorského kolektivu. Výsledky své badatelské činnosti v nich zveřejnili Jiří Militký (7 studií, 60 náleзовých zpráv /často ve spolupráci s dalšími autory/), Vlastimil Novák (4 studie, 8 náleзовých zpráv), Jiří Lukas (4 studie, 5 náleзовých zpráv), Jan Videman (4 studie, 1 náleзовá zpráva), Roman Zaoral (4 studie), Vojtěch Brádle (2 studie, 8 náleзовých zpráv), Luboš Polanský (2 studie, 7 náleзовých zpráv), Kamil Smíšek (14 náleзовých zpráv), Tomáš Smělý (6 náleзовých zpráv). Opakovaně byli v těchto svazcích zastoupeni i badatelé slovenští: Marek Budaj (6 studií, 2 náleзовé zprávy), Ján Hunka (5 studií), Eva Kolníková (4 studie, 2 náleзовé zprávy).

Autory 35 studií byli badatelé z jiných evropských zemí. Prvními byli vynikající znalec středověkého mincovnictví, vůdčí osobnost polské numismatiky Ryszard Kiersnowski a Judita Winklerová, pracovnice Historického ústavu Rumunské akademie věd v Kluži, zabývající se problematikou keltského mincovnictví. Jejich statě byly publikovány v 5. svazku sborníku v roce 1958. O osm let později v 9. svazku byla zveřejněna další stať zahraničního autora, Brita D. M. Metcalfa, profesora univerzity v Oxfordu, věnovaná mincovnictví Byzance. Z výčtu je zřejmé, že publikování výsledků studia zahraničních badatelů bylo v padesátých a šedesátých letech 20. století výjimečnou záležitostí. Krátkodobou změnu přinesla sedmdesátá léta v souvislosti s publikací textů přednášek a diskusních příspěvků proslovených na mezinárodním symposiu „*Počátky grošové a zlaté mince ve střední Evropě (1250–1350)*“, které byly zveřejněny anglicky, francouzsky nebo německy v cizojazyčně vydaném 12. svazku. Kromě sedmi českých a jednoho slovenského autora zde publikovali obsáhlá pojednání k danému tématu všeobecně uznávaní odborníci ze sedmi zemí: Peter Berghaus (SRN), Philip Grierson (Velká Británie), Lajos Huszár (Maďarsko), Ryszard Kiersnowski (Polsko), Bernhard Koch (Rakousko), Jean Lafaurie (Francie), Raymond Weiller (Lucembursko). Výraznější zastoupení zahraničních autorů přinesl i následující 13. svazek z roku 1975, připravený jako dar k životnímu jubileu prof. PhDr. Emanuely Nohejlové-Prátové, DrSc. Přispěli do něj Peter Berghaus, Gert Hatz, Vera Hatz (SRN), Walther Haupt, Arthur Suhle (NDR), Eduard Holzmaier, Bernhard Koch (Rakousko), Naděžda Alexandrovna Soboleva (SSSR), Ryszard Kiersnowski, Stanisław Suchodolski (Polsko). Dalším zahraničním autorem byl až po dlouhých osmnácti letech Andrzej Mikołajczyk (Polsko), publikující v roce 1993 v 19. svazku.

Počínaje 20. svazkem, vydaným v roce 2005, se účast zahraničních autorů stala pravidlem. Do sborníku přispívali především autoři polští: nejprve ve 20. svazku byla otištěna studie Stanisława Suchodolského, následovaly studie Boryse Paszkiewiczze, Mariana Rudnického a Beaty Miazgy ve 23. svazku, Jaroslawa Bodzeka a Andrzeje Romanowského ve 24. svazku, Witolda Garbaczewského ve 25. svazku a ve 26. svazku znovu publikoval Borys Paszkiewicz a Andrzej Romanowski. Součástí 24. svazku se staly též studie rakouských badatelů Huberta Emmeriga a Alexandra Ruska. Péter Proházka z Maďarska publikoval ve 22. a 26. svazku, v němž byl otištěn též příspěvek Ulricha Werze ze Švýcarska.

Vzhledem k výrazné převaze autorů z Čech je přirozené, že naprostá většina publikovaných studií a náleзовých zpráv byla v Numismatickém sborníku zveřejněna v češtině. Aby byly předloženy výsledky mnohdy dlouhodobého a náročného výzkumu přístupné i zájemcům neznalým češtiny, texty český publikovaných studií doprovázela cizojazyčná resumé (v 1.–7. svazku vždy ruská a francouzská, v 8. svazku pouze francouzská, v 9. a 10. svazku střídavě francouzská, německá a anglická, v 11.–19. svazku pouze německá, ve 20.–26. svazku pouze anglická). Od 20. svazku byla anglická resumé připojována též k náleзовým zprávám. Studie a náleзовé zprávy slovenských autorů byly publikovány ve slovenštině s cizojazyčnými resumé, texty zahraničních autorů buď v českém překladu s resumé v jazyce originálu, nebo v originále s českým resumé (výjimečně pouze v originále).

Detailní probrání obsahu všech dosud vydaných 26 svazků a zhodnocení přínosu v nich zveřejněných textů k rozmanité tematice numismatického studia je úkolem přesahujícím rámec tohoto textu. I bez jeho naplnění nebudeme ale daleko od pravdy, uvědomíme-li si, že bez publikačních možností poskytovaných v Numismatickém sborníku v uplynulých šedesáti letech by byly nejen méně známé poznatky o mincovních dějinách českých zemí, ale numismatickému bádání by se nedostávalo ani potřebných podnětů k jeho dalšímu rozvoji. Přitom nelze přehlédnout, že zveřejněné obsáhlé studie nebyly věnovány jen

vlastním mincím. Pozornosti se dostalo i dějinám numismatiky a jejím představitelům, dějinám mincoven, numismatické bibliografii, metrologii, dějinám cen a mezd, problematice nálezů mincí, konzervaci numismatického materiálu a využití moderních technických a výpočetních metod při studiu numismatického materiálu, medailérské tvorbě, sociálnímu postavení zaměstnanců mincoven. Zájem o české a moravské mincovní a měnové poměry však přece jen převažoval. Opomenuta ovšem nebyla ani problematika mincovnictví antického, keltského a orientálního.

Do budoucna si lze jen přát, aby si Numismatický sborník nadále uchovával svou vysokou vědeckou úroveň, založenou na kritickém přístupu k pramenům i k výsledkům dosavadního bádání, aby byl šířitelem úspěšných pracovních výsledků české, moravské i širší středoevropské numismatiky ve všech jejích úsecích, jejím uznávaným reprezentantem doma i v zahraničí. S nadsázkou lze Numismatickému sborníku popřát do dalších let: *„necht' tedy vlajková loď domácí numismatiky dokáže plout rozbouřenými vodami české vědy s napnutými plachtami ještě dlouho“!*

Eduard Šimek

NÁLEZ KELTSKÝCH MINCÍ Z HORNÝCH OREŠIAN-MAJDÁNU NA SLOVENSKU

Zlato a pôvod keltských mincí typu Athéna Alkidemos

Július FRÖHLICH

Abstract – Celtic coins found in Horné Orešany-Majdán (Slovakia). Gold and origin of the Celtic coins of the Athena Alkidemos type.

Sometimes before 2007, a group hoard of the Celtic coins of the Athena Alkidemos obverse type and the warrior reverse type was found. The hoard was discovered in an unknown place belonging to the land register of Horné Orešany, location Majdán (Trnava district, Slovakia). The hoard used to consist of 16 gold coins. Its importance is emphasized by the fact that it is the very first hoard of the coins of the Athena Alkidemos type with complete representation of all known denominations (Fig. 2). The hoard from Horné Orešany-Majdán, together with other specimens of the Athena Alkidemos type found in Slovakia (Tab. 3), documents popularity of these coins also in the territories far from the places of their origin.

 Slovakia, Moravia, Athena Alkidemos type

I keď staroveké Slovensko nebolo kolískou Keltov, tak jeho územie bolo expanziou keltských skupín zasiahnuté už na konci 5. storočia pred n. l., v starolátenskom stupni LT A. Dokladajú to archeologické objavy, ktoré sa koncentrujú predovšetkým v západnej časti Slovenska a ukazujú na pomerne rozsiahlu keltskú kolonizáciu malokarpatskej oblasti s náleziskami v Stupave, Bučanoch, Horných Orešanoch, Plaveckom Podhradí, Vrbove-Tlstej Hore (Pieta 2008, 18–22; Březinová 2006, 9–50). Prichádzajúce keltské skupiny sa na tomto území dostávali do kontaktov s miestnym obyvateľstvom patriacim do skupiny Vekerzug, ktorá tvorila okrajovú zónu východného stepného okruhu so zmiešaným, birituálnym pochovávaním (Pieta 2008, 18). Následne, po záposlovenskej oblasti, boli keltskými skupinami veľmi rýchlo a husto osídlené i úrodné regióny juhozápadného, južného a východného Slovenska, čo dokladá množstvo hrobových i sídliskových nálezov pochádzajúcich z obdobia od začiatku 4. storočia pred n. l. až do polovice 3. storočia pred n. l.

Slovensko bolo počas celej doby laténskej významným kontaktným územím (Kolníková 2009), na ktoré keltské skupiny priniesli novú hmotnú i duchovnú kultúru z pôvodných keltských enkláv, a o niečo neskoršie spoločne s potomkami pôvodného domáceho obyvateľstva preberali i novšie podnety, importované skupinami Keltov vracajúcich sa v prvej polovici 3. storočia pred n. l. späť zo svojej expanzívnych výprav z území Itálie, Balkánu, Grécka, Malej Ázie a východného Stredomoria.

Pod výrazným vplyvom vyspelých stredomorských civilizácií, skombinovaným s prvkami pôvodných keltských tradícií, sa v dobe laténskej nachádzalo i mincovníctvo na území Slovenska. Oblasť západného Slovenska, vrátane malokarpatskej oblasti, bola v prvej fáze keltského mincovníctva (polovica 3. storočia až polovica 2. storočia pred n. l.) najviac ovplyvňovaná impulzmi macedónsko-paeónsko-thráckej oblasti. Nové hmotné i duchovné podnety prinášali keltské skupiny vracajúce sa z juhovýchodu po roku 280 pred n. l. Tento vplyv z počiatkov keltskej razby mincí sa na území priliehajúcom k jantárovej ceste v častiach ležiacich severne od toku stredného Dunaja odzrkadľoval predovšetkým v emisiách zlatých razieb typu Athéna Alkidemos a v strieborných minciach typu Roseldorf/Němčice. V druhej, mladšej fáze keltského mincovníctva (polovica 2. storočia pred n. l. až začiatok n. l.) bolo pre túto oblasť i susediace územie západnej časti Slovenska príznačné používanie strieborných mincí typov Staré Hradisko, Karlstein, Trenčianske Bohuslavice, Pohanská, Čachtice i zlatých nominále mušľovitých radov a v poslednej fáze predovšetkým bratislavských keltských mincí. Obrazová podoba bratislavských keltských mincí bola však okrem gréckeho mincovníctva ovplyvnená už i ikonografiou rímskorepublikánskych denárov. Územia ležiace juhovýchodným smerom od moravsko-slovenskej časti Jantárovej cesty – juhozápadné Slovensko s razbou mincí s lýrovitým znakom, južné Slovensko a stredné Podunajsko s napodobeninami filipovsko-audoleontských predlôh, podobne ako keltské razby z východného Slovenska, čerpali tiež z podnetov

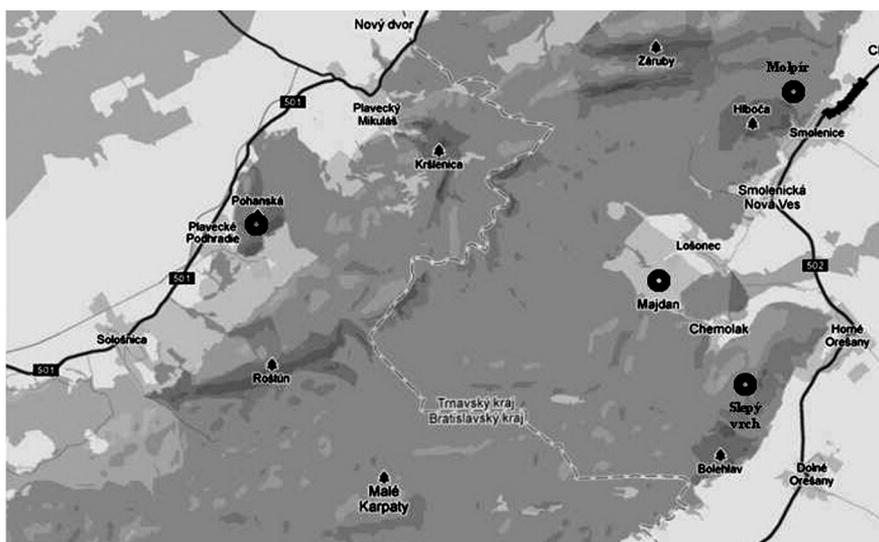
a vzorov prinesených keltskými skupinami zo svojej expanzie juhovýchodným smerom. Predlohy pre vznik keltských mincí v uvedených oblastiach Slovenska boli však odlišné od vzorov, ktoré poslúžili Kel-
tom k zavedeniu razieb v naddunajskej oblasti jantárovej cesty. Výnimočné postavenie malo v dobe latén-
skej mincovníctvo obyvateľstva severného Slovenska, ktoré razením skupiny mincí s hrboľom vychádzalo
zo vzorov macedónskych razieb kráľa Filipa II. (359–336 pred n. l.), ale produkciou zlatých mincí lopat-
kovitých typov obohatilo keltské mincovníctvo o novú, v laténskom prostredí unikátnu skupinu mincí.

Prvou ucelenou menovou sústavou zo zlata, ktorú Kelti na území stredného Naddunajska, vrátane
juhozápadnej časti Slovenska používali, boli s najväčšou pravdepodobnosťou mince typu Athéna Al-
kidemos. I keď razby statérov s Athénou Niké (typ *Paulsen 1933*, č. 1–36), napodobujúce mince ma-
cedónskeho kráľa Alexandra Veľkého (336–323 pred n. l.) sú staršie, tak je o nich možné uvažovať iba
ako o prvých pokusoch Keltov na vytvorenie vlastnej zlatej meny (okrem statérov nie sú doteraz známe
žiadne čiastkové nominále tohto typu).

Napriek tomu, že doposiaľ nič nenasvedčuje o razbe mincí typu Athéna Alkidemos na slovenskom
území, tak v malokarpatskej oblasti, ale i v východnejších častiach Slovenska boli tieto mince s obľubou
používané (tab. 3; mapa 2). Miestom razby zlatých nominále typu Athéna Alkidemos s hodnotou statérov
a jeho tretinových, osminových a dvadsaťštvrtinových čiastkových dielov bolo pravdepodobne územie
ležiace na trase jantárovej cesty v oblasti dnešnej Moravy a priľahlej naddunajskej časti severovýchod-
ného Rakúska (*Kolníková 2012*, 13–22, 85, Karte 1).

Nález z Horných Orešian-Majdánu

Novým súborom, dokladajúcim výskyt a používanie razieb typu Athéna Alkidemos v malokarpat-
skej oblasti západného Slovenska, je hromadný nález zlatých mincí tohto typu v katastri obce Horné
Orešany-časť Majdán (okres Trnava). K nálezu mincí došlo s pomocou použitia detektoru kovov niekedy
pred rokom 2007. Celý súbor je uložený v súkromnej zbierke (ev. č. P. č. 5003–5009). I keď presné mies-
to nálezu nie je známe, je možné konštatovať, že sa tak stalo na území, ktoré bolo Keltmi kolonizované
už na konci 5. storočia pred n. l. (v stupni LT A). V bezprostrednej blízkosti miesta nálezu (mapy 1–2) sa
nachádza na kopci Slepý vrch pri Horných Orešanoch významné opevnené starolaténske centrum (*Pieta
2012*, 18; ten istý *2007*, 295–310). Iba o niečo severnejšie leží hradisko Smolenice-Molpír a neďaleko,
na západnej strane Malých Karpát, sa v katastri obce Plavecké Podhradie rozprestiera laténske oppidum
Pohanská s vlastnou produkciou mincí (*Fröhlich 2011*).

Mapa 1. Miesto nálezú pokladu Horné Orešiany-Majdán a významné lokality z doby laténskej v jeho okolí. 1. Presnejšie nelokalizované miesto hromadného nálezú mincí Athéna Alkidemos; 2. opevnené starolaténske centrum na Slepom vrchu; 3. hradisko Smolenice-Molpír; 4. oppidum Pohanská v Plaveckom Podhradí.

Význam hromadného nálezu z Majdánu podtrhuje skutočnosť, že je prvým známym uceleným depotom, obsahujúcim kompletný rad všetkých nominálových hodnôt mincí typu Athéna Alkidemos.¹ Nálezový súbor z Majdánu pozostáva zo 16 kusov mincí – z 1 statéra, 3 tretiniek statéra, 2 exemplárov 1/8 statéra a 10 najmenších 1/24 statéra. Prítomnosť statéra v spoločnosti ostatných čiastkových dielov mincí typu Athéna Alkidemos, i napriek menej výraznému vyobrazeniu postavy bojovníka na reverze statérového nominále, napomáha k objasneniu interpretačných nejasností spájaných s touto typologickou skupinou keltských razieb – s pochybnosťou či postava na reverzoch statérov (*Paulsen 1933*, č. 48–58) zobrazuje okridlenú bohyňu víťazstva – Athénu Niké, alebo ochrankyňu macedónskeho mesta Pella Athénu Alkidemos. Z podoby rubových obrazov na všetkých nominále majdánskeho nálezu, ale i z analýzy charakteristických prvkov na exemplároch pochádzajúcich z iných nálezov, podobne hrubého vyhotovenia mincového kotúčika, úpadkového vyobrazenia postavy stojaceho bojovníka, z hrubej vypukliny na okraji mincového kotúčika pred štítom (vyskytujúcej sa na statérových i tretinových jednotkách), z predmetu držiaceho bojovníkom v zdvihnutej ruke za hlavou i zo štóly splyvajúcej z ramien postavy – zreteľných na niektorých známych exemplároch statéra (obr. 1) je zrejmé, že i v prípade keltských statérov sa jedná o postavu stojaceho bojovníka. Je preto možné upustiť od úvah, že reverzný obraz statérov typu *Paulsen (1933)* č. 48–58 môže predstavovať bohyňu Athénu Niké. Obraz na type statérov Athéna Alkidemos stváruje postavu bojovníka so štítom. Častú interpretáciu, že statéry typu *Paulsen (1933)* č. 48–58 zobrazujú na ruboch úpadkovú napodobeninu postavy bohyne Niké, ktorá býva v niektorej literatúre často uvádzaná, je s prihliadnutím k typologickému rozboru nutné považovať za nesprávnu (prehľad názorov na túto problematiku: *Kolníková 2006*, 6–13; *tá istá 2012*, 12–13).

Obr. 1. Reverzy mincí typu Athéna Alkidemos s postavou stojaceho bojovníka a) statér z Majdánu; b) 1/3 statéra z Majdánu; c) statér z neznámej lokality (zväčšené; foto J. Fröhlich).

Popis nálezu

AV statér, typ **Athéna Alkidemos**, séria: *Castelin (1965) A/2*

Av.: hrboľ – hrubý obraz hlavy v helme obrátenej vpravo

Rv.: hrubá napodobenina doľava kráčajúcej postavy bojovníka so štítom

Lit.: *Paulsen 1933*, neuvádza; *Kolníková 2012*, č. 4.

1. 8,06 g; 15,7/14,3 mm; hrúbka 3,8 mm; 9 h; obľý okraj (ev. č. P. č. 5003)

XRF: Au 96,25 %; Ag 3,75 %

AV 1/3statéru, typ **Athéna Alkidemos**, séria: *Castelin (1965) AA-III*

Av.: nepravidelné hrbole znázorňujúce úpadkový obraz hlavy v helme obrátenej vpravo

Rv.: hrubá napodobenina doľava kráčajúcej postavy bojovníka so štítom, na ľavom okraji mince – pred štítom je zvýšený okraj mincového kotúčika

Lit.: *Paulsen 1933*, č. 89; *Kolníková 2012*, č. 36.

2. 2,65 g; 10,8/10,6 mm; hrúbka 2,5 mm; 10 h; (ev. č. P. č. 5004)

XRF: Au 97,01 %; Ag 2,99 %

1 V skutočnosti je na reverze keltských razieb postava stojaceho bojovníka, držiaceho v jednej ruke štít a v druhej dýku. Vzhľadom k dlhodobému zažitému názvu je v tomto príspevku používané pre tento typ keltských razieb pôvodné typologické pomenovanie a niekedy i výstižnejší názov vyplývajúci z obrazu na rube – **typ Athéna Alkidemos / s postavou bojovníka**.

-, Av.: nepravidelné hrbole znázorňujúce úpadkový obraz hlavy v helme obrátenej vpravo

Rv.: hrubá napodobenina doľava kráčajúcej postavy bojovníka so štítom

Lit.: *Paulsen 1933*, č. 91; *Kolníková 2012*, č. 34.

3. 2,66 g; 10,9/10,5 mm; hrúbka 2,3 mm; 2 h; obľý okraj (ev. č. P. č. 5005)

XRF: Au 98,06%; Ag 1,94%

AE/AV suberátna pozlátená 1/3 statéra, typ **Athéna Alkidemos**, séria: Castelin (1965) AA-III

Av.: nepravidelné hrbole znázorňujúce úpadkový obraz hlavy v helme obrátenej vpravo

Rv.: hrubá napodobenina doľava kráčajúcej postavy bojovníka so štítom

Lit.: *Paulsen 1933*, č. 91; *Kolníková 2012*, č. 34.

4. 1,21 g; 10,0/9,9 mm; hrúbka 2,8 mm; 10 h (ev. č. P. č. 5006)

XRF: pozlátenie : Au 93,86%; Ag 1,46%; Cu 1,61%; Sn 3,08%; jadro, bod 1 – biele miesto

(obr. 2:4a): Au 26,64%; Ag 0,76%; Cu 11,34%; Sn 2,61%; Fe 0,72%; Ca 45,96%; K 1,83%;

S 1,64%; P 2,87%; Si 4,58%; Pb 1,06%; jadro, bod 2 – tmavé miesto (obr. 2:4b): Au 3,06%;

Cu 62,66%; Sn 3,92%; Fe 0,33%; Ca 7,23%; K 0,95%; S 3,74%; P 5,26%; Si 3,57%; Pb 9,28%

AV 1/8 statéra, typ **Athéna Alkidemos**, séria: Castelin (1965) AA-II

Av.: dva hrbole kvapkovitého tvaru znázorňujúce úpadkový obraz hlavy v helme obrátenej vpravo

Rv.: hrubá napodobenina doľava kráčajúcej postavy bojovníka nesúceho pred sebou štít a držiaceho v ruke zdvihnutej za hlavou dýku, okolo pri okraji sú nečitateľné symboly, ktoré sú pozostatkom legendy napodobovanej podľa pôvodnej predlohy

Lit.: *Paulsen 1933*, č. 117; *Kolníková 2012*, č. 73.

5. 0,96 g; 7,7/7,6 mm; hrúbka 1,8 mm; obľý okraj; 2 h (ev. č. P. č. 5007)

XRF: Au 97,61%; Ag 2,39%

-, Av.: podobný ako č. 5

Rv.: podobný ako č. 5

Lit.: *Paulsen 1933*, č. 117; *Kolníková 2012*, č. 51.

6. 0,96 g; 8,5/7,9 mm; hrúbka 1,8 mm; obľý okraj; 5 h (ev. č. P. č. 5008)

XRF: Au 97,43%; Ag 2,57%

AV 1/24 statéra, abstraktný typ **Athéna Alkidemos**

Av.: kruhová vypuklina v strede rozdelená plytkou priečnou priehlbinkou, vypuklina je po celom svojom obvode lemovaná zníženým plochým prstencom

Rv.: abstraktný obraz vytvorený z jemných čiar a neurčitých obrazcov, obraz s najväčšou pravdepodobnosťou znázorňuje nefigurálnu postavu bojovníka so štítom a dýkou (vychádza z pôvodných starších realistických variantov)

Lit.: *Kolníková 2012*, č. 100–102, 151; *Paulsen 1933*, č. 158 var.

7. 0,34 g; 5,4/5,3 mm; hrúbka 1,3 mm (ev. č. P. č. 5009/1)

XRF: Au 98,54%; Ag 1,46%

8. 0,33 g; 5,6/5,5 mm; hrúbka 1,3 mm (ev. č. P. č. 5009/2)

XRF: Au 96,57%; Ag 3,43%

9. 0,34 g; 5,7 mm; hrúbka 1,3 mm (ev. č. P. č. 5009/3)

XRF: Au 97,69%; Ag 2,31%

10. 0,31 g; 5,7/5,1 mm; hrúbka 1,2 mm (ev. č. P. č. 5009/4)

XRF: Au 97,67%; Ag 2,33%

11. 0,32 g; 5,6/5,4 mm; hrúbka 1,3 mm (ev. č. P. č. 5009/5)

XRF: Au 92,38%; Ag 7,62%

12. 0,34 g; 5,6/5,2 mm; hrúbka 1,4 mm (ev. č. P. č. 5009/6)

XRF: Au 95,76%; Ag 4,24%

13. 0,30 g; 6,0/5,5 mm; hrúbka 1,2 mm (ev. č. P. č. 5009/7)

XRF: Au 97,37%; Ag 2,63%

14. 0,32 g; 5,7/5,5 mm; hrúbka 1,3 mm (ev. č. P. č. 5009/8)

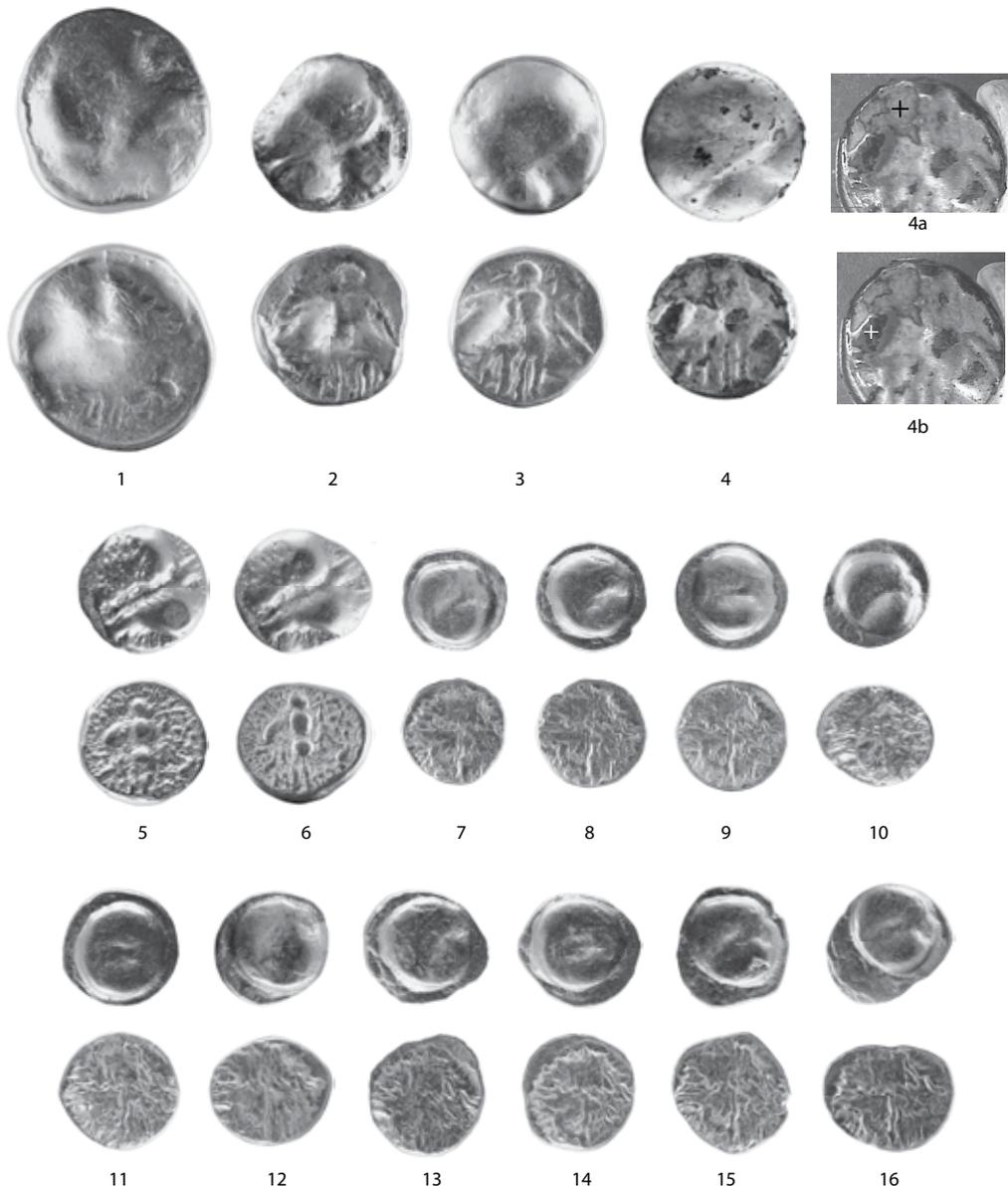
XRF: Au 95,53%; Ag 4,47%

15. 0,34 g; 5,8/5,2 mm; hrúbka 1,3 mm (ev. č. P. č. 5009/9)

XRF: Au 99,42%; Ag 0,58%

16. 0,33 g; 6,1/4,9 mm; hrúbka 1,3 mm (ev. č. P. č. 5009/10)

XRF: Au 97,84%; Ag 2,16%

Obr. 2. Súbor mincí z Horných Orešian-Majdánu (čísla odpovedajú katalógu; zväčšené; foto Š. Fröhlich).

Už zmieňovaný význam nálezů z Majdánu podtrhuje kompletne zastúpenie všetkých známych nominálnych hodnôt keltských mincí typu Athéna Alkidemos. Zaujímavým zistením je skutočnosť, že takmer pre všetky nominále z Majdánu sú známe analogické razby z nálezov pochádzajúcich z výrobného-obchodného laténskeho centra v Némčiciach nad Hanou (Kolníková 2012). Exempláre zhotovené totožnými razidlami sú zastúpené v nemečických nálezoch i v depote z Majdánu v prípade statérových, tretinových a osminových nominálov. Rozdielne varianty, pochádzajúce z odlišných razidiel, sú evidentné iba v prípade najmenších dielov – 1/24 statérov.

Zatiaľ čo rubové zobrazenie abstraktne, nefigurálne pojatjej stojacej postavy bojovníka sa vyskytuje na oboch zmieňovaných lokalitách, tak ich lícové strany sa odlišujú – vypuklina na 1/24 statérov z majdánskeho nálezu je kruhového tvaru, vypuklina nĕmčických 1/24 býva väčšinou tvaru fazuľovitého (obr. 3).

Vyobrazenie na rubových stranách 1/24 statérov z Majdánu a niektorých z Nĕmčíc je abstraktne. Tento obraz (obr. 3) je pravdepodobne posledným – nefigurálnym variantom z radu 1/24 statérov typu Athéna Alkidemos. K abstrakcii obrazu na týchto drobných minciach došlo jednak úpravami, ale asi i úmyselnými zmenami rubového razidla v období, počas ktorého pôvodne realistická postava bojovníka stratila v keltskej spoločnosti svoj myšlienkový význam a bola plne nahradená nefigurálnym podaním, značne vzdialeným nášmu súčasnému chápaniu. Že k takémuto posunu v stvárnení rubového obrazu došlo je viditeľné z vývoja obrazovej kresby na variantoch najmenších statérových dielov. Tá sa mení od realistického po nefigurálne stvárnenie postavy bojovníka. K abstrakcii dochádzalo postupnými úpravami resp. zmenami horného – rubového razidla, v ktorom bol pôvodne vyrytý obraz postavy. Spodné razidlo s obrazom hlavy, neskoršie s vypuklinou, bolo v dôsledku ukotvenia v pevnej podložke zaťažované a tým i poškodzované menej. Z menšieho počtu úprav a zmien spodného razidla vyplýva preto i menšia variabilita lícových obrazov (obr. 4).

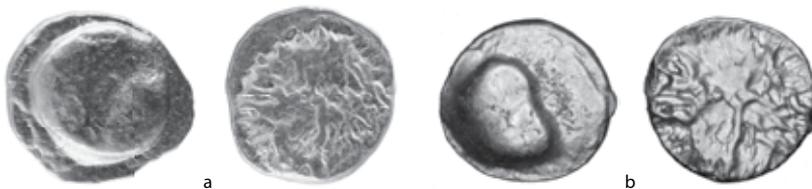
Tab. 1. Prehľad variantov 1/24 statéra typu Athéna Alkidemos (s postavou bojovníka).

Č. obr.	Typ 1/24	Hmotnosť	Literatura
4/1	Hlava s vtáčimi črtami/ postava bojovníka	0,358	<i>Paulsen 1933, č. 140; Kolníková 2012, č. 105 (táto minca)</i>
4/2	Hlava s diadérom/postava bojovníka	0,352	<i>Paulsen 1933, č. 142; Kolníková 2012, č. 80 (táto minca)</i>
4/3	Kruhová vypuklina s hrboľom v strede/postava bojovníka	0,329	<i>Paulsen 1933, č. 146; Kolníková 2012, č. 120 (táto minca)</i>
4/4	Kruhová vypuklina s priehľbinou v strede/postava bojovníka	0,330	<i>Paulsen 1933, č. 147; Kolníková 2012, č. 119 (táto minca)</i>
4/5	Kruhová vypuklina s priehľbinou v strede/nevýrazná postava bojovníka	0,347	<i>Kolníková 2012, č. 91 (táto minca)</i>
4/6	Kruhová vypuklina s priehľbinou v strede/ postava bojovníka-mierne poškodené razidlo	0,315	<i>Kolníková 2012, č. 138 (táto minca)</i>
4/7	Kruhová vypuklina s priehľbinou v strede/deformovaná postava bojovníka-viac poškodené razidlo	0,331	<i>Kolníková 2012, č. 141 (táto minca)</i>
4/8	Kruhová vypuklina s priehľbinou v strede/hrubá postava bojovníka	0,322	<i>Paulsen 1933, č. 149; Kolníková 2012, č. 140 (táto minca)</i>
4/9	Kruhová vypuklina s priehľbinou v strede/plochý obraz s hrubou postavou bojovníka	0,326	<i>Paulsen 1933, č. 149; Kolníková 2012, č. 142 (táto minca)</i>
4/10	Kruhová vypuklina s priehľbinou v strede/ abstraktný, nefigurálny obraz bojovníka	0,32	<i>Majdán č.14; Paulsen 1933, č. 158; Kolníková 2012, č. 100–102 a 151</i>

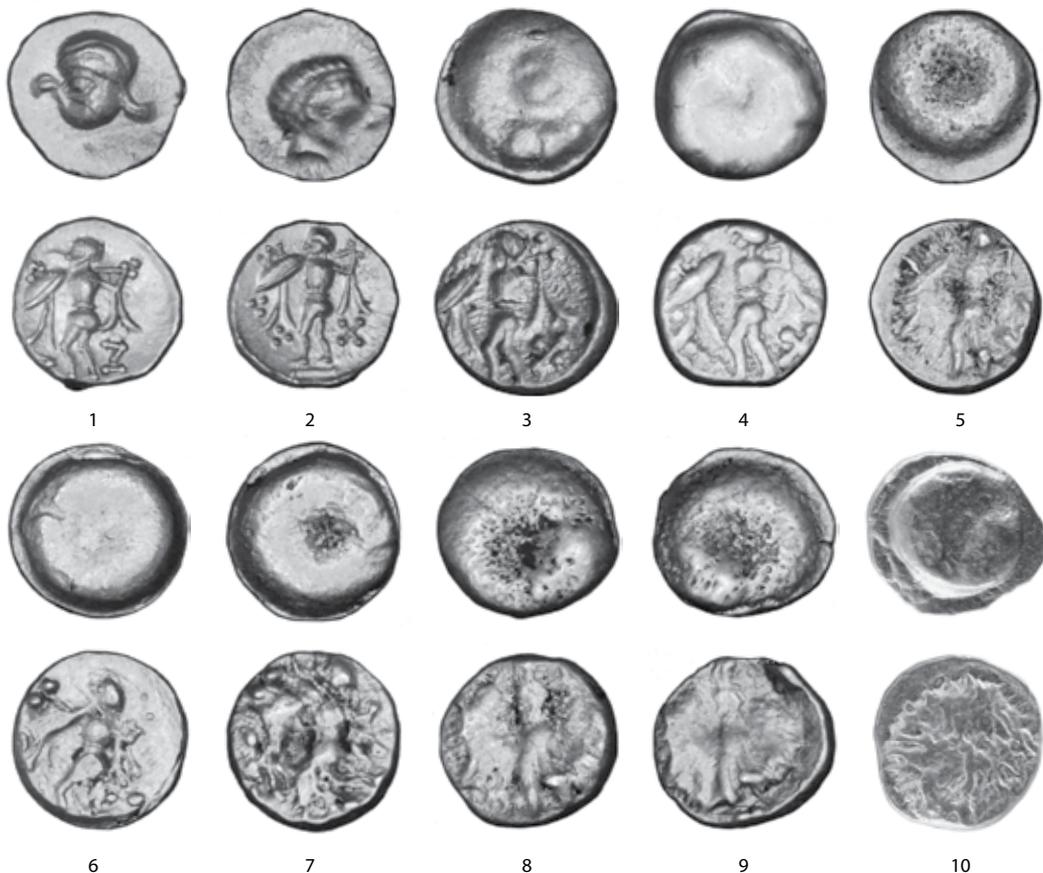
Obdobná dekadencia obrazov, zachytená na najmenších statérových dieloch, je v kresbe obrazu sledovateľná i na averzoch a reverzoch tretinových a osminových jednotiek statérov typu Athéna Alkidemos. Samotné statéry rovnakého typu však zatiaľ obdobný vývoj v zmenách používaných razidiel sledovať nemožujú, pretože sú známe iba varianty s hrubou, úpadkovou kresbou, ktorá iba v náznakoch pripomína pôvodné helénske vzory. Na základe známych exemplárov keltských statérov, vždy s úpadkovým vyobrazením averznej i reverznej strany, je možné predpokladať, že Kelti s razbou statérových hodnôt s obrazom bojovníka začali až v neskoršom období, totožnom s dobou produkcie drobných mincí typu Athéna Alkidemos s úpadkovou hrubšou kresbou obrazov.

Za miesto razby mincí z depotu v Horných Orešanoch-Majdáne môžeme s prihliadnutím k mimoriadne vysokému počtu takýchto mincí objavených v areáli nĕmčického sídliska s najväčšou pravdepodobnosťou považovať mincové dielne pôsobiace v latenskom obchodne výrobnom centre v Nĕmčiciach nad Hanou (*Kolníková 2012, č. 4–161*).² Pri medzerovitosti súčasných poznatkov však nie je možné vylúčiť ani ich produkciu v iných mincových dielnach, ktoré mohli pracovať i v iných dôležitých keltských centrách ležiacich na trase jantárovej cesty, predovšetkým v sliezskej časti južného Poľska a v severovýchodnom Rakúsku.

2 T. j. 159 kusov mincí typu Athéna/Alkidemos.

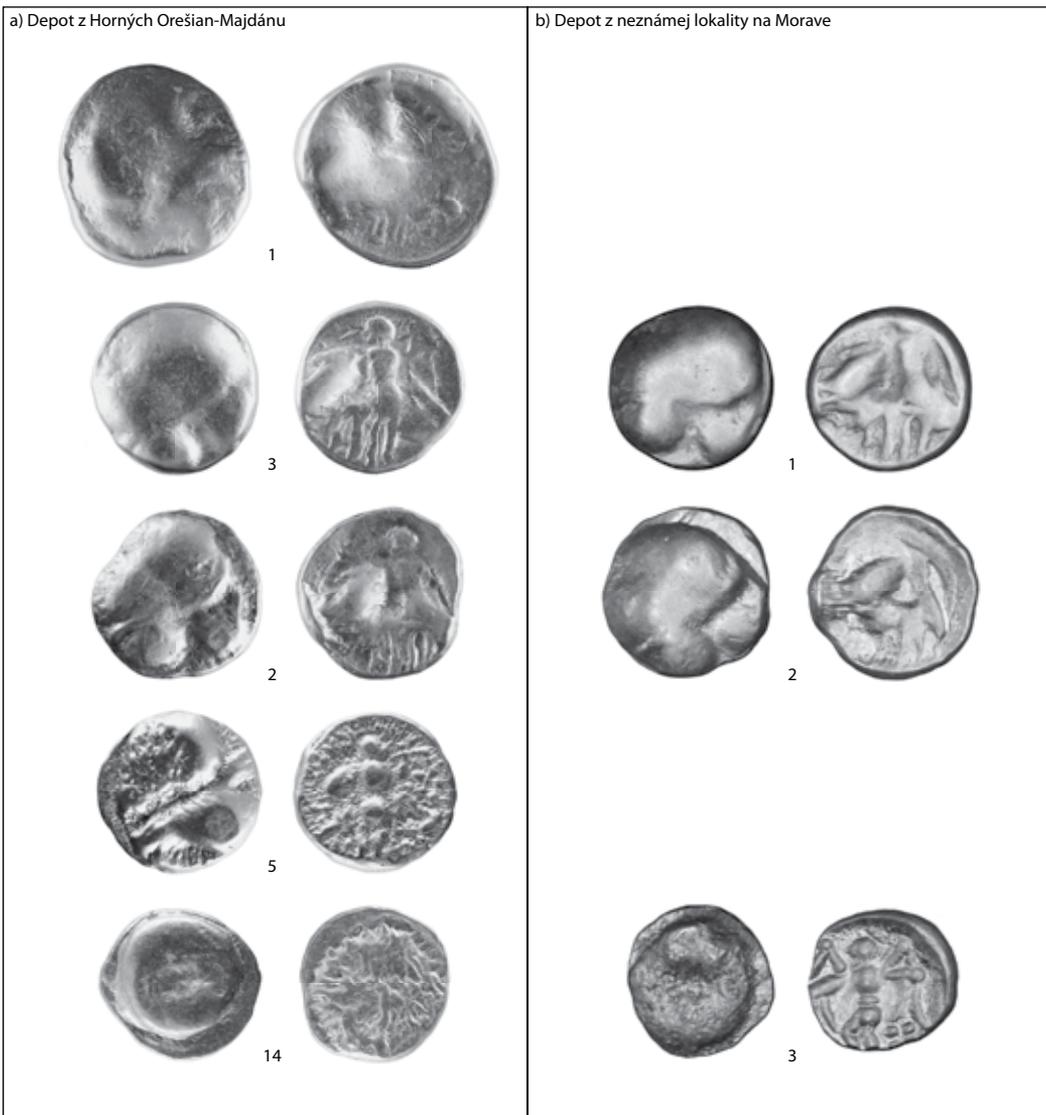

Obr. 3. 1/24 statérov s abstraktným, nefigurálnym vyobrazením bojovníka: a) variant Majdán (č. 13); b) variant Němčice (*Kolníková 2012*, č. 100 – táto minca; zväčšené; foto J. Fröhlich).

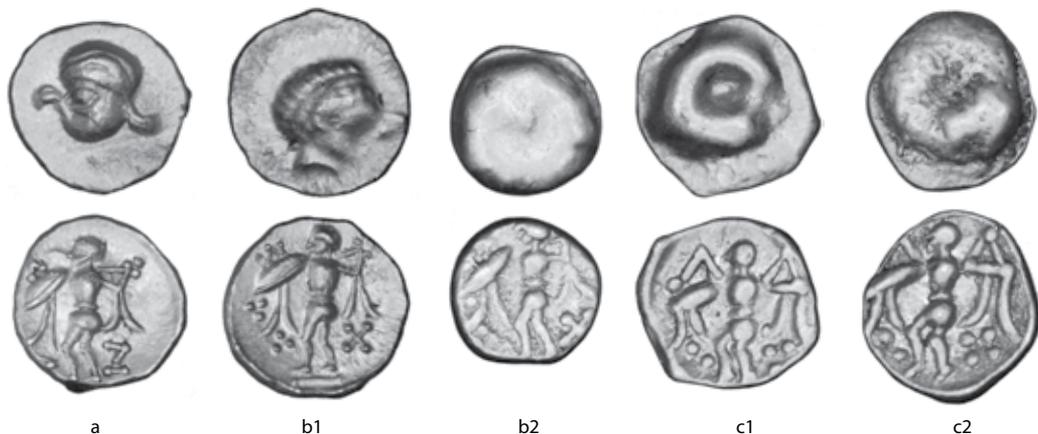
Obr. 4. Vývoj lícovej strany s hlavou (vypuklinou) a rubovej strany s postavou bojovníka na 1/24 statérov typu Athéna Alkidemos (zväčšené). Údaje k obrázkom sú v tab. 1.

Majdánsky hromadný nález nie je osamoteným nálezom keltských mincí typu Athéna Alkidemos. Razby rovnakého typu obsahoval i zatiaľ nepublikovaný hromadný nález z bližšie neznámej moravskej lokality. K jeho objaveniu došlo niekedy pred rokom 2005. Tento moravský depot obsahoval cca 40 kusov zlatých mincí typu Athéna/Alkidemos. Boli v ňom zastúpené 1/3 a 1/24 statéra. Statér ani osminový diel statéra sa v ňom nevyskytli. Oba nálezy si zaslužia bližšie porovnanie. I keď slovenský i moravský nález ukrývali typovo zhodné razby, tak varianty vyskytujúce sa v oboch súboroch sú odlišné (obr. 5). V moravskom nálezte sa okrem chýbajúcich statérových a osminových nominále vyskytujú dva varianty tretinových jednotiek statéra. Jeden z týchto variantov tretinových dielov statéra má v porovnaní s rovnakými hodnotovými dielmi z Majdánu, hrubší – úpadkovejší obraz bojovníka. Drobné 1/24 statérov z moravského hromadného nálezu majú však v porovnaní s majdánskymi exemplármi naopak postavu bojovníka znázornenú realistickejším spôsobom.

Obr. 5. Porovnanie nálezov: a) z Horných Orešian-Majdánu (statér č. 1; 1/3 statéra č. 3; 1/3 statéra č. 2; 1/8 statéra č. 5; 1/24 statéra č. 14); b) z neznámej lokality na Morave (1. 1/3 statéra (ev. č. P. č. 4322); 2. 1/3 statéra (ev. č. P. č. 4095); 3. 1/24 statéra (ev. č. P. č. 4104; zväčšené; foto J. Fröhlich).

Obraz bojovníka na exemplári 1/24 statéra z neznámeho moravského nález (obr. 5:b3) je pekne vypracovaný a zhoduje sa s typom známym z Paulsenovho katalógu bójských razieb (*Paulsen 1933*, Taf. 7:143–145). Tento typ najmenších drobných razieb typu Athéna Alkidemos sa však odlišuje od variantov, ktoré boli najrozšírenejšie v areáli výrobného a obchodného centra v Němčiciach nad Hanou (obr. 6:b1–b2). Kresba postavy 1/24 statéra z neznámeho moravského nález (obr. 5:b3) je totožná s reverzným obrazom najmenších statérových jednotiek typu Athéna Alkidemos, ktoré sú vo veľkom počte známe predovšetkým z nálezov z moravského oppida Staré Hradisko (obr. 6:c1–c2; napr. *Čižmár 2002*, 36). Tento typ najmenších statérových dielov (obr. 5:b3, 6:c1–c2) je preto vhodné nazývať **1/24 statéra typu Athéna Alkidemos/variant Staré Hradisko**.

Obr. 6. 1/24 statérov typu Athéna Alkidemos s realistickou postavou bojovníka – a) variant Némčice/a; b1–2) variant Némčice/b;³ c1–2) variant Staré Hradisko.⁴ (a: Kolníková 2012, č. 105; b1: Kolníková 2012, č. 80; b2: Kolníková 2012, č. 119; c1: ev. č. P. č. 4050; c2: ev. č. P. č. 4428; zväčšené; foto J. Fröhlich).

Hodnoty 1/24 statérov s postavou bojovníka variantu Staré Hradisko môžeme s ohľadom na ich predpokladaný oppidálny pôvod pokladať z celej skupiny razieb typu Athéna Alkidemos za najmladšie. Zlaté 1/24 statérov variantu Staré Hradisko sú však známe i z laténskeho areálu v Némčiciach – tri exempláre sú evidované v katalógu némčických nálezov (Kolníková 2012, č. 89, 133 a 134). Vzájomné prelínanie variantov najmenších statérových dielov typu Athéna Alkidemos némčického a starohradiského variantu v nálezoch z oboch lokalít naznačuje, že koniec keltského osídlenia v Némčiciach bol asi postupný a súvisel s presídlením tamojšieho obyvateľstva, alebo jeho časti, do novozakladaného oppida v Starom Hradisku. Toto presídľovanie mohlo prebiehať cca okolo polovice 2. storočia pred n. l. Ďalšie najmenšie zlaté mince, razené na oppide Staré Hradisko v nasledujúcej dobe, boli zastúpené už iba nefigurálnymi typmi (Paulsen 1933, č. 151–157, 159–174, 239–241), a znázorňovali pravdepodobne iné obrazovo myšlienkové motívy ako tie, ktoré sú na typoch Athéna Alkidemos s postavou bojovníka.

S prihliadnutím k predpokladanému sťahovaniu obyvateľstva z Némčíc na oppidum v Starom Hradisku, približne v polovici 2. storočia pred n. l., kedy sa tu asi začali raziť i najstaršie zlaté 1/24 statérov typu Athéna Alkidemos/variant Staré Hradisko (obr. 6:c1–c2), je možné klásť razbu 1/24statérov typu Athéna Alkidemos s abstraktným, nefigurálnym obrazom bojovníka, približne do polovice 2. storočia pred n. l. (obr. 2:7–16).

Podobné prelínanie obrazov na variantoch zlatých 1/24 statérov s postavou bojovníka je sledovateľné i na strieborných oboloch typu B zo skupiny Roseldorf/Némčice (Kolníková 2012, 180–182). Odlišné oboly tohto typu sa vyskytli v nálezoch zo Starého Hradiska. Z oppida Staré Hradisko sú známe exempláre vyrazené na menších a hrubších mincových kotúčikoch, sú však ľahšie, než prototypy obolov tohto typu, ktoré boli razené v staršej dobe v Némčiciach. Dá sa predpokladať, že tieto ľahšie oboly typu B skupiny Roseldorf/Némčice boli už razené na oppide Staré Hradisko (Fröhlich 2011, 67–68).

Mincový kov majdánskeho nález

Všetky mince majdánskeho súboru boli podrobené nedeštruktívnej metalografickej analýze kovu. Použitá röntgenovo fluorescenčná analýza (ďalej len RFA) bola realizovaná na energiovo disperznom, röntgenovo fluorescenčnom spektrometri EAGLE III μ Probe, metódou nedeštruktívnej analýzy z povrchu kovu do hĺbky 50 až 70 mikrometrov. Čas merania jedného kusa kovu bol 100 sekúnd. Na budenie fluorescenčného žiarenia bola použitá RTG lampa s ródiovou anódou, napätie 40 kV, prúd 20 až 1000 μ A. Priemer röntgenového lúča bol 300 μ m. Detektor spektra bol polovodičový Si (Li), chladený kvapalným dusíkom.

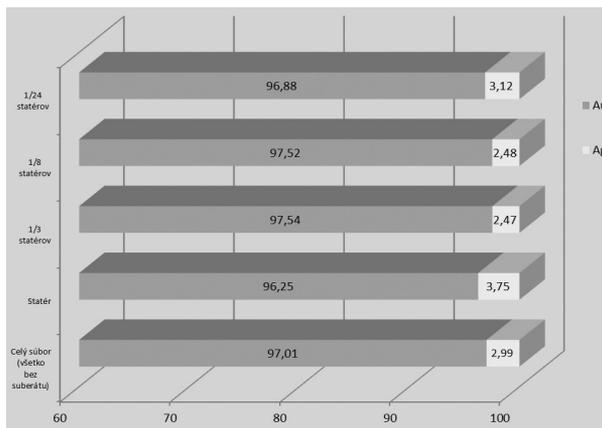
3 Némčické razby majú dole za postavou bojovníka symboly „z (AI?)“ a „x“ a dýku v ruke bojovníka.

4 Je charakteristický štvorcovým symbolom zloženým zo štyroch pukličiek, umiestneným dole za nohami bojovníka. U tohto variantu, zrejme nepochopením pôvodného obrazu bojovníka s dýkou v napriahnutej ruke, bola kresba v hornej časti rubovej strany zmenená na dva trojuholníkové obrazce.

Tab. 2. Prehľad prvkového zloženia a hmotností mincí z Horných Orešian-Majdánu.

Nominál	Číslo obrázku	Pč. mince	Hmotnosť v gr.	Zloženie mincového kovu – v %											
				Au	Ag	Cu	Sn	Fe	Ca	K	S	P	Si	Pb	
Statér	2.1	5003	8,06	96,25	3,75										
1/3 statéra	2.2	5004	2,65	97,01	2,99										
1/3 statéra	2.3	5005	2,66	98,06	1,94										
1/3 statéra	2.4	5006 plášť	1,21	93,86	1,46	1,61	3,08								
	2.4.;2.4a	5006 bod a		26,64	0,76	11,34	2,61	0,72	45,96	1,83	1,64	2,87	4,58	1,06	
	2.4;2.4b	5006 bod b		3,06	0	62,66	3,92	0,33	7,23	0,95	3,74	5,26	3,57	9,28	
1/8 statéra	2.5	5007	0,96	97,61	2,39										
1/8 statéra	2.6	5008	0,96	97,43	2,57										
1/24 statéra	2.7	5009/1	0,34	98,54	1,46										
1/24 statéra	2.8	5009/2	0,33	96,57	3,43										
1/24 statéra	2.9	5009/3	0,34	97,69	2,31										
1/24 statéra	2.10	5009/4	0,31	97,67	2,33										
1/24 statéra	2.11	5009/5	0,32	92,38	7,62										
1/24 statéra	2.12	5009/6	0,34	95,76	4,24										
1/24 statéra	2.13	5009/7	0,30	97,37	2,63										
1/24 statéra	2.14	5009/8	0,32	95,53	4,47										
1/24 statéra	2.15	5009/9	0,34	99,42	0,58										
1/24 statéra	2.16	5009/10	0,33	97,84	2,16										
Priemer – celok bez č. 4				97,01	2,99										
Priemer – 1/3 statéra bez č. 4			2,66	97,54	2,47										
Priemer – 1/8 statéra			0,96	97,52	2,48										
Priemer – 1/24			0,33	96,88	3,12										

Vyhodnotenie RFA mincového súboru z Horných Orešian-Majdánu dokladá, že tu nájdené mince boli razené z vysoko akostnej zliatiny obsahujúcej v priemere 97,01% zlata a 2,99% striebra. Výsledky RFA majdánskych mincí korešpondujú s výsledkami RFA, ku ktorým dospela E. Kolníková pri analýze mincí typu Athéna Alkidemos nájdených v moravskom laténskom centre v Nĕmčiciach nad Hanou (*Kolníková 2012, 74–77, 185–186, tab. 1*). E. Kolníková v komentári ku zloženiu zlatých mincí uvádza, že nĕmčické razby typu Athéna Alkidemos bývali razené z dvoch druhov mincových zliatin. Prvým mincovým kovom bolo „*prírodné zlato*“, ktoré popri zlato obsahuje 2–4% striebra, na rozdiel od tzv. „*rýdzeného macedónskeho zlata*“ obsahujúceho až 99% zlata, menej ako 1% striebra, niekedy so stopovým zastúpením platiny.

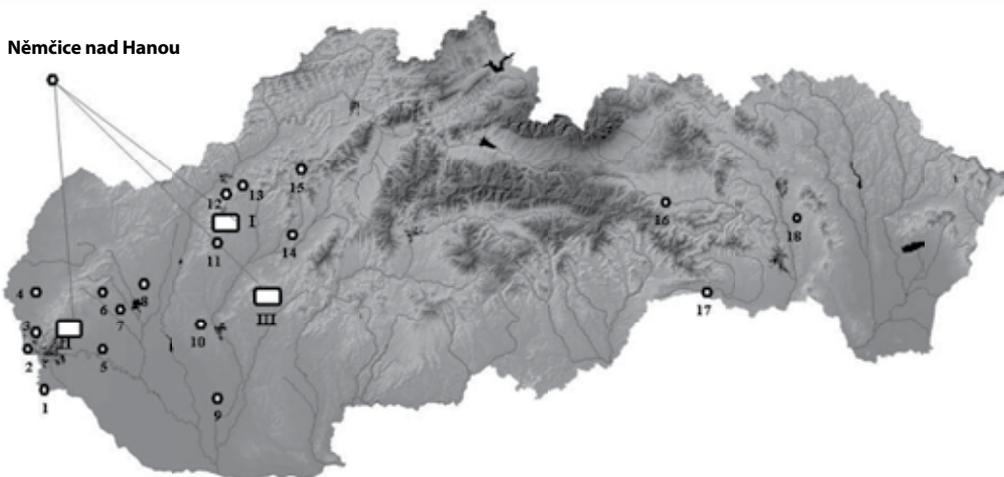
Graf 1. Priemerný percentuálny obsah prvkov v minciach z Majdánu (z priemerov bola vylúčená suberátna minca č. 4).

Získané RFA mincí z Némčíc naznačili, že niektoré včasné bójske statéry typov Niké a Athéna Alkidemos boli v počiatkoch keltského mincovníctva razené práve z tzv. „rýdzeného macedónskeho zlata“, s obsahom striebra nepresahujúcim 1 %. E. Kolníková spoločne s niektorými inými numizmatikmi predpokladajú, že v týchto prípadoch boli na razbu použité roztavené cudzie mince (Castelin 1965, 65), a to pravdepodobne macedónske statéry Alexandra Veľkého. Tie totiž obsahujú platínu, na rozdiel od statérov jeho otca Filipa II. Macedónskeho. Tento rozdiel sa dáva do súvislosti s výpravou Alexandra Veľkého do Perzie, odkiaľ boli dovezené veľké zásoby zlata. V mincovníctve Filipa II. a Alexandra Veľkého bolo zrejme použité zlato rozdielneho pôvodu (Hartman 1985, 664).

Použitie tzv. „rýdzeného zlata“ pri razbe mincí starších bójských typov naznačuje tiež RFA zlatých statérov z hromadného nálezu v slovenských Leviciach (Kolníková – Minarovičová 1999, 436, 438, tab.I/III. skupina). Tri statéry z levického nálezu boli s najväčšou pravdepodobnosťou zhotovené z tzv. „rýdzeného zlata“ a dva statéry zo „zlata prírodného“. Taktiež RFA ostatných dostupných nálezových mincí typu Athéna Alkidemos zo Slovenska (Kolníková – Minarovičová 1999, 438, tab. I/IV. skupina) ukazujú, že tento typ mincí býval najčastejšie razený zo zliatiny obsahujúcej 97–98 % zlata a okolo 2 % striebra, čo podľa predchádzajúcej interpretácie znamená použitie prírodného zlata domáceho pôvodu (bez stôp platiny).

Tzv. „prírodné zlato“ v minci typu Athéna Alkidemos dokladá i RFA i analýza osminky statéra, uvedená vo výstupoch medzinárodného projektu spracovania archeologických predmetov zo zlata, objavených na území Bavorska, Čiech a Moravy (Čížmář 1997, 300, M 194: 1/8 statéra typu Paulsen /1933/ č. 132 s obsahom Au 94,4 %, Ag 4,6 % a Cu 0,9 %).

Použitie „prírodného zlata“ pri razbe veľkej časti mincí typu Athéna Alkidemos ukazuje, že Kelti v dobe ich razby popri cudzom kove (so stopovou prítomnosťou platiny) využívali i zlato domáceho pôvodu. Niektorí bádatelia predpokladajú, že to mohlo byť zlato z juhočeských ryžovísk (Castelin 1965, 140–141), i keď jeho zdroje sú od moravských keltských lokalít pomerne vzdialené. Nie je preto možné vylúčiť ani používanie zlata pochádzajúceho zo zemepisne bližších ryžovísk ležiacich medzi mestami Třebíč a Telč (Skutil 1934, 11), z pohoria Jeseníky (Skutil 1934, 15), z riečok a potokov v oblasti Sedlčanska, z okolia Jílového a Sliezska (Nemeškalová 1975, 95). Predovšetkým je však potrebné uvažovať o zlato z západoslovenských aluviálnych rozsypov v malokarpatskej oblasti pri Pezinku, pri obciach Zlatno a Veľký Klíž v pohorí Tribeč a pri obci Zlatníky, ležiacej na východných svahoch pohoria Považský Inovec (Hvozďara 1999, 243; Bakoš – Chovan a kol. 2004, 54–70). Historici predpokladajú, že aluviálne zlato mohlo byť ryžované v Zlatníkoch už v dobe laténskej (Bakoš – Chovan a kol. 2004, 60). Podobným dôkazom o prítomnosti Keltov v pohorí Tribeč je hradisko na Michalovom vrchu a úlomky keltskej keramiky, nájdené v priestoroch ryžovísk pri Zlatne (Illášová – Ivanovič 2000). K týmto slovenským i moravským ložiskám mali Kelti žijúci v okolí trasy jantárovej cesty bližšie ako k juhočeským náleziskám. Keltské aktivity v oblasti západoslovenských ložísk s aluviálnym zlatom v okolí Pezinka, pri dedinách Zlatníky v Považskom Inovci a tribečskom Zlatne, Veľkom Klíži, dokumentujú popri archeologických nálezoch i nálezy keltských mincí typov Athéna Alkidemos (mapa 2; tab. 3).

Mapa 2. Náleziská mincí typu Athéna Alkidemos a staroveké ryžoviská zlata na Slovensku.

□ Ryžoviská zlata: I. Zlatníky; II. okolie Pezinka; III. Zlatno, Veľký Klíž;

○ Náleziská mincí typu Athéna Alkidemos: 1) Bratislava-Jarovce; 2) Devínska Nová Ves; 3) Stupava; 4) Malacky; 5) Veľký Biel; 6) Horné Orešany-Majdán; 7–8) Trnava-okolie; 9) Tvrdošovce; 10) Zbehy; 11) Podhradie-hradisko Úhrad; 12) Trenčín; 13) Nová Dubnica-Veľký Kolačín, Markovica; 14) Dolné (Horné?) Vestenice; 15) Pružina-Michalová; 16) Spišská Nová Ves; 17) okres Rožňava; 18) východné Slovensko.

Pôvod kovu, z ktorého boli mince typu Athéna Alkidemos razené, však zostáva stále nedoriešeným problémom. Zavádzajúcim sa javí i používanie samotného termínu „prírodné zlato“. I tzv. „prírodné zlato“, majúce pôvod v slovenských aluviálnych rozsypoch, totiž nedosahuje spravidla rýdzosť kovu, z akého boli razené mince typu Athéna Alkidemos (s priemerným podielom 97,01 % Au u minci z Majdánu).

Rýdzosť Au v zlatinkách vyryžovaných v okolí Pezinka sa pohybuje v rozmedzí 584–909/1000 (*Bakoš – Chovan a kol. 2004*, 57). V Zlatníkoch v Považskom Inovci sa zistili dve generácie zlatiniek, líšiace sa obsahom striebra. Priemerná rýdzosť zlata sa v nich pohybuje okolo 740/1000 u prvého typu a 900/1000 u druhého typu (*Bakoš – Chovan a kol. 2004*, 61–62). Dve generácie zlatiniek sú známe i z tribečských ryžovísk pri Zlatne. Rýdzosť zlatiniek prvej generácie je medzi 920–960/1000 Au, druhá generácia má rýdzosť Au 780–820/1000 (*Bakoš – Chovan a kol. 2004*, 65–66).

Obdobná rýdzosť zlata akú majú zlatinky vyryžované na vybraných západoslovenských lokalitách, je zaznamenaná i v prípade zlatiniek pochádzajúcich z aluviálnych nánosov v juhočeskej rieke Otave. Zlatinky z okolia Modlešovic pri Strakonciach obsahujú v priemere 900/1000 Au, 9 % Ag, 0,3 % Hg a stopové prímes Bi, Cu, Fe, Pb (*Klominský – Pacovský 1988*, 145). I rýdzosť zlata pochádzajúceho z primárnych českomoravských ložísk a z ich sekundárnych nánosov ukazuje na pomerne vysokú rýdzosť zlata, v prípadoch niektorých nálezísk presahujúcu 900/1000 (*Morávek – Lehrberger 1997*, 23–32, tab. 3.1–3.2; *Malec 1997*, 33–38). I v týchto ložiskách však iba výnimočne nachádzame zlato, ktoré mohlo byť bez ďalšieho zrýdzovania použité k razbe vysokoakostných mincí typu Athéna Alkidemos s priemerným zlatým obsahom 97,01 % (u nálezu z Majdánu).

Ukazuje sa tak, že zlatinky pochádzajúce zo západoslovenských resp. českomoravských ryžovísk tak nedosahujú rýdzosti Au, ktorú poznáme zo zloženia mincového kovu razieb typu Athéna Alkidemos. Preto je i v prípadoch použitia tzv. „prírodného zlata“ potrebné predpokladať, že zlato určené pre razbu mincí typu Athéna Alkidemos muselo prejsť procesom zrýdzovania. Iba týmto postupom mohol byť dosiahnutý v nich analyzovaný obsah zlata (97–98 %). Zušľacht'ovacím procesom muselo prechádzať keď nie všetko, tak aspoň časť vyryžovaného zlata, a to bez ohľadu na to či pochádzalo z českých alebo slovenských ryžovísk. Vedomé a zámerné legovanie zlata v stredoeurópskom regióne je historicky preukázané už od 14.–15. storočia pred n. l., a musíme predpokladať, že prípravu zliatin s vysokým podielom zlata zvládali už pravekí zlievači drahých kovov (*Lehrberger – Fridrich – Gebhard – Hrala 1997*, 16).

O veľmi širokom spektre zloženia a zrejme i pestrom pôvode zlatej suroviny, nachádzanej na latenských lokalitách v stupni LT B2–C, informujú RFA zlomkov a sekancov s rôzne vysokým podielom zlata a striebra. Zatiaľ ich poznáme predovšetkým z latenského centra v Némčiciach nad Hanou (*Kolníková 2012*, 67–68, Abb.

81–82, 189 Tab. 4; Fröhlich 2012). Analyzované kúsky drahých kovov, v niektorých prípadoch s takmer 100 percentným podielom zlata, inokedy s jeho podielom pod 50%, sú rôznej proveniencie. Niekedy sa z nich dá rozpoznať, že pochádzajú zo starších neidentifikovateľných antických mincí (i elektrónových mincí – možno maloázijského pôvodu). Tento zlomkový, väčšinou sekaný kov má hmotnosti, ktoré často oscilujú okolo hmotností drobných keltských razieb. Je preto pravdepodobné, že sekance z drahých kovov mohli v niektorých etapách vývoja keltskej spoločnosti slúžiť ako drobné provizórne platidlá, ale i ako ďalšia surovina ku zryzdovaniu, s cieľom získať kov s akosťou, ktorá bola obvyklá pri razbe mincí typu Athéna Alkidemos (Fröhlich 2012).

Pre lepšie pochopenie hypotézy, že vysokoakostné zlato nachádzajúce sa v keltských razbách typu Athéna Alkidemos mohlo byť získavané iba procesom zryzdovania, môžu napomôcť i poznatky zo stredoveku, ktoré sa zachovali v písomných prameňoch. Zryzdovanie drahých kovov – striebra a predovšetkým zlata, bolo jedným z výrobných tajomstiev stredovekej kremnickej mincovne. Na rozdiel od ostatných európskych mincovní dokázali v kremnickej lúčobni tzv. suchou cestou vyrábať na začiatku 14. storočia zlato s dukátovou rýdzosťou – 23 karátov a 9 grénov, tj. 987,981/1000 (Kianička 2004, 142). Takúto rýdzosť v niektorých prípadoch dosahujú i zlaté keltské razby typu Athéna Alkidemos. Je preto oprávnené predpokladať, že podobný technologický postup zryzdovania zlata poznali už Kelti zo stredného Naddunajska a používali ho pri zušľachtovaní suroviny získavanej zo slovenských príp. moravských ryžovísk. Až zryzdovaný mincový kov dosahoval zloženie odpovedajúce vysokoakostným keltským razbám typu Athéna Alkidemos.

O dôkladnej znalosti vlastností zlata a zvládnutí technologických postupov pri jeho úprave v dobe laténskej svedčí i opačný trend spočívajúci v postupnom znižovaní obsahu zlata v mincovom kove keltských razieb. Numizmatik K. Castelin (Castelin 1965, 28–33) uvádza, že u zlatých mincí stredoeurópskych Keltov dochádzalo popri postupnom znižovaní hmotností jednotlivých nominále, i k poklesu rýdzosti zlatého kovu. Zatiaľ čo najstaršie zlaté statéry typu Athéna Alkidemos s hmotnosťami okolo 8,1 g obsahovali 97–98 % Au, tak rýdzosť najmladších mušľovitých statérov s hmotnosťami 6,4–6,5 gramu, klesla na cca 70%.

Proces dokonalého ovládania práce s rôznymi druhmi zliatin drahých kovov v laténskom prostredí dokumentuje okrem mušľovitých razieb i skupina tzv. lopatkovitých statérov. Tie razili nositelia púchovsko-laténskej kultúry v horských oblastiach Slovenska (Kolníková 2001, 99–105). Špecifický „elektrónový vzhľad“ lopatkovitých razieb ukazuje, že k ich výrobe bol používaný špeciálny druh zliatiny s vysokým podielom striebra.

O pestrom a dosť špecifickom prvkovom zložení lopatkovitých razieb svedčia RFA zlatých keltských mincí z hromadného nálezu v Dolnom Kubíne. Bolo v nich zistené cca 82–92% Au, 5–10% Ag, 1–5% Cu, 1–5% Pb, 0,05–0,1% Fe, 0,5–1% Si, niekedy i stopy Sn a Mn (Kolníková – Minarovičová 1999, 436–438).

Iné prvkové zloženie poskytuje zatiaľ nepublikovaný lopatkovitý statér z nálezu na lokalite Žeravica pri obci Stupné, v okrese Považská Bystrica. Kov tam nájdeného lopatkovitého statéra (Kolníková 2001, var. 3) obsahoval 59,71% Au; 36,56 Ag a 3,72% Cu.

I zloženie kovu lopatkovitých statérov a ich dielov, ktorých RFA publikoval M. Ručka (Ručka 2012, 58) poukazuje na rôznorodosť „elektrónového zlata“. Elektrónový kov z týchto analýz je v prípade jednotlivých typov lopatkovitých mincí veľmi rozdielny, s podielom zlata od 11,34 do 69,35%, obsahom striebra v rozpätí od 28,33 do 87,87%, Cu medzi 1,2–6,9%. V niektorých prípadoch bola v elektrónovej zliatine zaznamenaná stopová prítomnosť Fe, Sn a Pb.

Ani dôkladné znalosti spracovania zlata, pri jeho vzácnosti a vidine lacného zisku, neušetrili však Keltov pred falšovaním peňazí. Z majdánskeho nálezu svedčí o takejto podvodníckej praxi suberátna tretinová jednotka statéra (obr. 2:4; tab.2). Tá má jadro z menej hodnotnej zliatiny, obsahujúcej vysoký podiel medi. O technike pozlátenia povrchu mince procesom amalgamovania svedčí chemické zloženie tejto suberátnej razby, vyhotovenej však totožnými razidlami ako plnohodnotné zlaté mince. Táto skutočnosť naznačuje, že najpravdepodobnejšou funkciou výroby suberátnych mincí bolo dosiahnutie nelegálneho zisku v prospech ich vydavateľov. Dialo sa tak predovšetkým v oficiálnych mincových dielňach za účelom oklamania príjemcov takýchto falošných peňazí (Militký 2010, 48).

V archeologických nálezoch doby laténskej z územia Moravy, Slovenska a Čiech je evidentná prevaha mincovaného zlata nad zlatom v akejkolvek inej podobe (šperky a iné predmety). Okrem mincových nálezov nie sú u nás z doby laténskej známe žiadne iné objavy, ktoré by sa váhou zlata priblížili významným depotom zlatých mincí. Z obdobia nasledujúcom po zániku keltskej civilizácie je známe, že rôzne odvetvia, ktoré u nás zaviedli alebo zdokonalili Kelti, sa udržali i po páde ich moci. Na našom území však neexistujú doklady o tom, že by tu po skončení keltskej civilizácie pokračovala ťažba zlata (Nemeškalo-vá-Jiroudková 1975, 104). S jej obnovou sa na našich územiach začalo až v stredoveku.

Typ Athéna Alkidemos v slovenských nálezoch

Majdánsky depot rozširuje počet mincí typu Athéna Alkidemos a spoločne so staršími nálezmi dokumentuje, že peniaze s postavou bojovníka na rube boli v laténskom stupni LT C obľúbeným platidlom Keltov usadených nielen na území Moravy, ale v celom stredoeurópskom priestore. Obľubu získali, podobne ako kremnické dukáty v stredoveku, vďaka vysokej akosti kovu. Pomerne značný počet týchto kvalitných zlatých razieb je evidentný i na území dnešného Slovenska, predovšetkým v jeho západných častiach, v ktorých boli cudzie keltské mince typu Athéna Alkidemos používané spoločne s miestnymi striebornými tetradrachmami a ich dielmi. Počet nálezových exemplárov mincí typu Athéna Alkidemos klesá na Slovensku východným smerom, v závislosti na vzdialenosti od predpokladaného moravského miesta ich razby. Hľadisko vzdialenosti však stráca význam u statárových hodnôt, ktoré mali vzhľadom k svojej vysokej hodnote skôr funkciu tezauračnú, prípadne slúžili ako prostriedok k väčším, mimoriadnym platbám, resp. k iným typom transakcií (dary). Popri minciach typu Athéna Alkidemos zo slovenských nálezov napovedá o tezauračnej funkcii týchto zlatých peňazí i srbský nález 122 starších bójskych statárov (typ *Paulsen 1933*, 259–260) z dediny Bački Obrovac (*Marič 1959*, 192–224) a tiež nález objavený v roku 1930 v slovenských Leviciach, ktorý obsahoval 5 bójskych statárov toho istého typu (*Ondrouch 1964*, 31, č.11). Prehľad o výskyte razieb Athéna Alkidemos z územia dnešného Slovenska je zhrnutý v tab. 3 a zobrazený na mape 2.

Tab. 3. Prehľad nálezov mincí typu Athéna Alkidemos na Slovensku (poradové čísla nálezov korešpondujú s číslovaním na mape 2).

Poradové číslo	Nálezisko	Počet a typ mincí				Publikácia
		Statér	1/3 statéra	1/8 statéra	1/24 statéra	
1	Bratislava-Jarovce		1 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 59–73)			<i>Čambal – Budaj 2008</i> , 3
2	Devínska Nová Ves		1			<i>Ondrouch 1964</i> , 30, č. 14
3	Stupava		1 s dierkou (<i>Paulsen 1933</i> , č. 82)			<i>Ondrouch 1964</i> , 31, č. 13
4	Malacky	1 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 58)				<i>Kamhalová 1996</i> , 214–215
5	Veľký Biel			12–13 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 112–120, 121–131)		<i>Ondrouch 1964</i> , 32, č. 15
6	Horné Orešany -Majdán	1 (<i>Kolníková 2012</i> , Abb. 2:4)	3 , z toho 1 suberát (<i>Paulsen 1933</i> , č. 89, 91; <i>Kolníková 2012</i> , Abb. 4:34, 36)	2 (<i>Kolníková 2012</i> , Abb. 5:51, 6:73; <i>Paulsen 1933</i> , č. 117)	10 (<i>Kolníková 2012</i> , Abb. 7:100–102, 9:151; <i>Paulsen 1933</i> , č. 158 var.)	
7	Trnava-okolie		1 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 59–73)			<i>Čambal – Budaj 2008</i> , 3
8	Trnava-okolie			1 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 121–128)	1 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 146)	<i>Nepublikované</i>
9	Tvrdošovce	1 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 48–50)				<i>Ondrouch 1964</i> , 31, č. 12
10	Zbehy	1 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 55)				<i>Paulsen 1933</i> , č. 55; <i>Ondrouch 1964</i> , 30, č. 10
11	Podhradie-hradisko Úhrad		1 suberát (<i>Paulsen 1933</i> , č. 92)			<i>Kamhalová – Kolníková 1998</i> , 218–220
12	Trenčín		1			<i>Kolníková – Hunka 1994</i> , 52, č. 33

13	Nová Dubnica- Velký Kolačín, Markovica	1 suberát s dierkou (<i>Paulsen 1933</i> , č. 56–58)				<i>Nepublikované</i>
14	Dolné (Horné?) Vestenice		1 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 83)			<i>Kolníková 2003</i> , 231, č. 16
15	Pružina, Michalová	2 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 48–58)				<i>Kolníková 2003</i> , 234, č.28; <i>Pieta 2008</i> , 34, 205. Pôvodnú zprávu o 5 statéroch typu Niké je podľa novších informácií nutné korigovať – šlo o 2 statéry typu Athéna Alkidemos
16	Spišská Nová Ves				2 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 151–160, 161–174)	<i>Ondrouch 1964</i> , 32, č. 16
17	okres Rožňava	2 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 48–58)	2 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 80)			<i>Nepublikované</i>
18	východné Slovensko	1 (<i>Paulsen 1933</i> , č. 53)				<i>Nepublikované</i>
Celkom		10	12	15–16	13	50–51

Doba razenia mincí typu Athéna Alkidemos a ich vzory

Súčasná numizmatika kladie začiatok razenia mincí typu Athéna Alkidemos do záverečných desaťročí 3. storočia pred n. l. (*Ziegaus 1997*, 216). Najnovší obsiahly materiál použiteľný k datovaniu doby razby poskytuje predovšetkým nálezový fond z moravskej lokality Němčice nad Hanou. Podľa archeologických predmetov je počiatok moravského výrobného a obchodného centra dávany na koniec stupňa LT B2 – t.j do rokov 260/250 pred n. l., s rozkvetom v stupňoch LT C1–C2, t.j. 260/250–125 pred n. l. (*Čížmář – Kolníková 2006*, 267). Predpokladá sa tu i razba mincí typu Athéna Alkidemos. I keď nálezové okolnosti z němčického areálu umožňujú začiatok razenia mincí typu Athéna Alkidemos zasadiť aspoň do záveru 3. storočia pred n. l., prípadne i do jeho polovice, tak E. Kolníková sa prikláňa k ich neskoršiemu datovaniu a počiatok ich produkcie kladie až do 1. polovice 2. storočia pred n. l., prípadne na jeho začiatok. Takýto, relatívne neskorý počiatok razenia mincí zdôvodňuje neskorším vzostopom němčického výrobného a obchodného centra až v stupňoch LT C1–C2, s čím malo súvisieť aj zintenzívnenie razby mincí (*Čížmář – Kolníková 2006*, 272–273). Do obdobia okolo polovice 3. storočia pred n. l. daval nedávno počiatky bójského mincovníctva J. Militký (*2011*, 141–142) a vznik bimetalického bójského systému je predpokladaný v priebehu druhej polovice 3. storočia pred n. l. (*Militký 2012*, 176), resp. na konci 3. storočia pred n. l. až prelome 3. a 2. storočia pred n. l. (*Fröhlich 2012*, 156).

Častým argumentom pre dnes prijímaný začiatok razenia keltských mincí typu Athéna Alkidemos je ich ikonografická podoba s rubovým obrazom tetradrachiem macedónskeho kráľa Filipa V. (221–211 pred n. l.). Obrazové atribúty jeho mincí (obr. 7) so značkou „x“ na štíte bohyně Athény Alkidemos a monogramami pri jej nohách sú podľa niektorých numizmatikov dostatočným dôvodom uznania hypotézy o tom, že keltské napodobovanie tohto typu vychádzalo z mincí Filipa V. a nemohlo preto začať pred jeho vládou (*Pink 1936*, 17).

Pre chronologické zaradenie keltských mincí je však nutné prihliadať k hospodársko-spoločenskej situácii stredoeurópskych Keltov. Už samotná existencia vyspelých keltských centier ležiacich na trase jantárovej cesty a ich obchodovanie s vyspelými stredomorskými civilizáciami boli významným impulzom k používaniu vlastných peňazí. Mediteránny svet v dobe rozkvetu keltskej civilizácie v priebehu 3. storočia pred n. l. už viac ako tri storočia úspešne využíval výhody fungujúcej peňažnej výmeny. Hospodárske predpoklady jestvujúce v keltskom prostredí strednej Európy boli navyše urýchlené návratom početných keltských skupín, expandujúcich v 3. storočí pred n. l. juhovýchodným smerom. Bohatá korisť, získané technologické poznatky i praktické skúsenosti sa tak v pomerne krátkej dobe po návrate

týchto skupín odzrkadlili v niektorých predmetoch, ktoré Kelti začali vyrábať podľa helénskych predlôh. Obdobnú analógiu z napodobovania predmetov bežnej dennej potreby je preto vhodné hľadať i v úsilí Keltov o vytvorenie vlastného peňažného systému.

Rozsiahly pohyb Keltov v juhovýchodnej Európe a východnom Stredomorí je zaznamenaný v historických prameňoch. Zachované správy uvádzajú, že už v roku 335 pred n. l. sa Kelti pri Dunaji stretli s Alexandrom III. Macedónskym pri jeho výprave proti kmeňu Tribalov, ktorý žil na území dnešného severozápadného Bulharska (*Strabón*, VII, 3, 8).

Početne najrozsiahlejšie výpravy do Grécka a Malej Ázie však Kelti podnikli až na začiatku 3. storočia pred n. l. (*Pausaniás*, X/7–23; *Filip* 1956, 31; *ten istý* 1963, 55–60; *Bouzek* 2009, 86–97). Historické pramene informujú, že po smrti jedného z generálov a diadochov Alexandra III. Macedónskeho, neskoršieho thráckeho kráľa Lysimacha v roku 281 pred n. l., došlo v thráckej ríši k vnútornej kríze, ktorú Kelti využili vo svoj prospech. Roku 280 pred n. l. sa na juh vypravili tri veľké armády Keltov. Prvá z nich, vedená Kerethreiom, zaútočila na východ – na Thrákiu, druhá pod vedením Brenna a Akichoria napadla Paeoniú a Dardaniú v dnešnom Kosove a Macedónii. Tretia v čele s Bolgiom porazila málo pripravené macedónske oddiely Ptolemaia Kerauna, ktorý v bitke zahynul. Jeho odrezanú hlavu potom Kelti nosili narezanú na kopii vo svojom vojsku.

V tej istej dobe porazili keltské družiny niekoľko opevnených miest v Thrákii, medzi nimi Seuthopolis a pravdepodobne i Pistiros (dlhodobo skúmaný tiež českou archeologickou expedíciou). Zničenie Pistiru je datované mincovým depotom obsahujúcim 552 zlatých a strieborných gréckych mincí (*Bouzek* 2001, 41–43; *Russeva* 2011, 9–13, Pl. 4, 8). Pravdepodobne sa v prípade tohto nálezu jednalo o poklad vyslúžilého žoldniera. Nález obsahoval zlaté statéry s hlavou Athény a postavou Niké, Alexandrove strieborné tetradrachmy a drachmy s Diom sediacim na tróne, strieborné tetradrachmy Demetria Poliorceta a dve tetradrachmy Seleuca I. Nicatora. Mince datujú ukrytie pokladu do doby súbežnej s keltským vpádom do Pistiru v roku 279 pred n. l. Z Pistiru pochádza i duchcovská spona, ktorá je typickým keltským šperkom známym z balkánskych hrobov i z iných nálezov z obdobia juhovýchodnej invázie Keltov.

Časť keltských oddielov vedená Bolgiom sa po víťazstve nad Ptolemaiom Keraunom vrátila na sever. Možno, že práve tieto skupiny Keltov priniesli do slovenského Hurbanova a do maďarského Szobu grécke kovové nádoby, ktoré boli bežné vo vtedajšej Thrákii. V maďarskom Szobe bol nájdený kantharos a v slovenskom Hurbanove bronzový lekythos tzv. typu Talccot (*Bouzek* 2009, 89, obr. 79). Takéto grécke bronzové nádoby dovezené Keltmi vracajúcimi sa do oblasti karpatskej kotliny po roku 280 pred n. l. sa stali predlohami, ktoré Kelti následne napodobovali už na svojom území. Dokladajú to ich keramické imitácie, vyrábané už v keltskom prostredí stredného Podunajska v stupni LT B2–C1 (*Rustoiu – Egri* 2011, 10 – mapa imitácií gréckych vzorov vyrábaných Keltmi v oblasti karpatskej kotliny v stupni LT B2–C1, nádoba z juhoslovenského Chotína – v Annexe 1; dovozy pôvodných gréckych predlôh, vrátane bronzového lekythu z juhoslovenského Hurbanova – Anex 2).

Obdobným spôsobom sa dostali na južnú Moravu i ďalšie antické predmety – náhrdelníky s bielymi sklenenými perliami v tvare malých amforiek, konkrétne do Příkladu a Brna-Horných Heršpic (*Čižmářová* 2004, 66, 143–145, 290). A je viac ako pravdepodobné, že prvé keltské skupiny, navracajúce sa z macedónsko-thráckej oblasti, priniesli na územie Moravy i najstaršie grécke mince, ktoré boli nájdené vo významnom výrobnom a obchodnom centre z doby laténskej v Němčiciach nad Hanou (*Čižmářová* 2004, 256–258; *Kolníková* 2006, 43–48; *Čižmář – Kolníková* 2006, 278, obr. 9–10; *tá istá* 2012, 58–66; *Čižmář – Kolníková – Noeske* 2008, 676–690).

Početnými presunmi Keltov bolo juhovýchodné Stredomorie ovplyvňované počas celého tretieho storočia pred n. l. Zatiaľ čo jedna časť keltských oddielov, vedená Bolgiom, sa bezprostredne po svojich víťazných bojoch na juhovýchodnom Balkáne – krátko po roku 280 pred n. l., vrátila do svojich pôvodných sídelných regiónov, tak iné keltské oddiely v počte 65 tisíc bojovníkov, vedené Brennom a Akichoriom, postupovali ďalej smerom na juh – ku gréckym Delfám. Keltská armáda najskôr porazila Aténčanov a Fókajcov pri Thermophylách a Oíte a dostala sa až do Delf. O tom, či sa Kelti skutočne dostali až do Delf, existujú rôzne verzie. Pravdepodobne tu však došlo k rozdeleniu keltských vojsk, oddelila sa časť ilýrskych skupín, a tá po návrate na sever do oblasti Dunaja, medzi prítoky Sávy a Moravy, vytvorila v oblasti dnešného Srbska novú keltsko-ilýrsku konfederáciu, neskoršie obývanú Skordiskami (*Tomaschitz* 2002, 92–134).

Iná keltská armáda vedená Leonnoriom sa v roku 278 pred n. l. nachádzala v Thrákii, následne sa tam premiestnila i ďalšia pod vedením Kerethriovým. Služby keltských oddielov vedených Leonnoriom a Lutariorom využil i bithýnsky kráľ Nikomédés I. (279–255 pred n. l.) v boji o trón, ktorý viedol so svojimi dvoma bratmi. Vtedy sa Kelti v počte 20 tisíc osôb, z ktorých 10 tisíc tvorili ozbrojený bojovní-

ci, preplavili cez Bospor a Dardanely a po usadení v maloázijskej Frýgii založili Galatské kráľovstvo. Oslabenú časť keltských vojsk porazil Antigonos II. Gonátas (žil v rokoch 319–239 pred n. l.) a zvyšok z týchto keltských oddielov potom vstúpil do jeho služieb.

Ako už bolo spomínané, udalosti po smrti thráckeho kráľa Lysimacha v roku 281 pred n. l. viedli k veľkým zmenám v celom helénskom východnom Stredomorí. Maloázijského Efezu a celej maloázijskej časti Lysimachovej ríše sa po jeho smrti zmocnil Seleukos I. Nikator. Jeho syn Antiochos I. Sotér (281–261 pred n. l.), i vnuk Antiochos II. Theós (261–246 pred n. l.), museli zabrané územie brániť proti svojmu odporcovi Nikomédovi I. Bithýnskemu, ktorý, ako už bolo uvedené, taktiež využíval služieb platených keltských žoldnierov.

Okrem založenia maloázijského Galatského kráľovstva zostala časť keltských oddielov i v Thrákii a tam medzi rokmi 279–277 pred n. l. vytvorila pod vedením Komontoria kráľovstvo s hlavným mestom Tylis. Toto kráľovstvo trvalo asi 60 rokov a počas celej doby svojej existencie ohrozovalo grécky Byzantion i ďalšie grécke mestá, ktoré mu museli za prímorie platiť značné poplatky. Tyliský kráľ Kavaros (225–218 pred n. l.) bol tiež jedným z keltských vládcov, ktorý razil vlastné mince na území dnešného severovýchodného Bulharska. Po svojej porážke sa tyliskí Kelti odobrali do Malej Ázie, kde sa pripojili ku Galatom.

Služieb keltských žoldnierov využil i egyptský vládca Ptolemaios II. Filadelfos (283–245 pred n. l.). Ten ich najal na potlačenie povstania, ktoré proti nemu vypuklo v Egypte. Keď sa však proti nemu vzbúrili i keltskí žoldnier, nechal ich bez jedla zahynúť na jednom z nílskych ostrovov. O prítomnosti Kelto v východnom Stredomorí hovoria okrem historických písomných prameňov i početné keltské spony, väčšinou spojené stredolaténskej konštrukcie, ktorých nálezy sú známe z územia Turecka, Sýrie, Libanonu a Egypta.

Účelom krátkeho náčrtu historickej expanzie Kelto juhovýchodným smerom, v 4. a 3. storočí pred n. l., bolo poukázať na množstvo keltského etnika, ktoré sa pohybovalo v kultúrnej vyspelejšom antickom prostredí. Boli to predovšetkým platení keltskí žoldnier, ktorí po pôsobení v službách Ptolemaia II. Filadelfa, Nikoméda Bithýnského, Antigona Gonáta a iných helénskych vládcov prinášali do svojich pôvodných sídel v strednej Európe duchovné i hmotné impulzy a vzory obohacujúce keltskú kultúru. Boli to podnety a predlohy z macedónsko-thráckej oblasti, ktoré viedli Kelto na strednom Dunaji k zavedeniu razby vlastných mincí (*Kolníková 2012*, 15). Z týchto hmotných i nehmotných impulzov vznikol i najstarší ucelený menový zlatý systém stredoeurópskych Kelto – razby typu Athéna Alkidemos s postavou bojovníka. Ten bohato čerpal práve z obrazovej náplne platidiel helénskych vládcov (obr. 7), s ktorými sa Kelti dostávali do tesných kontaktov od konca 4. storočia pred n. l. do prvej polovice 3. storočia pred n. l.

Vychádzajúc z časového rámca obehu platidiel helénskych vládcov, ktorými boli keltské razby inšpirované, môžeme preto **so začiatkom keltského napodobovania mincí typu Athéna Alkidemos počítať najneskoršie v polovici 3. storočia pred n. l.**

Popri historických predpokladoch, i ikonografická analýza mincí typu Athéna Alkidemos (*Paulsen 1933*, č. 48–158) a ich systémové príbuzných radov (*Paulsen 1933*, č. 188–199) ukazujú, že vzor použitý pre ich vznik nie je možné hľadať iba v jedinej konkrétnej minci – tetradrachme Filipa V. (obr. 7a).

Viaceré antické mince prvej polovice 3. storočia pred n. l. boli s najväčšou pravdepodobnosťou jedným z najdôležitejších inšpiračných podnetov i ikonografickými vzormi, ktoré priviedli stredoeurópskych Kelto k výrobe vlastných peňazí. S obrazovými motívmi najstarších keltských napodobenín typu Athéna Alkidemos značne korešpondujú antické mince viacerých panovníkov, ktoré mohli Kelto inšpirovať (obr. 7), a tie sú väčšinou staršieho pôvodu ako doteraz uvádzaná „vzorová“ tetradrachma Filipa V.

Motívy, ktoré Kelto poslúžili za vzor, je okrem tetradrachmy Filipa V. (221–211 pred n. l.) možné vidieť i na razbách egyptského kráľa Ptolemaia I. Sotéra (323–285 pred n. l.) s postavou Athény Promachos, na tetradrachme macedónskeho vládcu Antigona II. Gonata (277–239 pred n. l.) s Athénou Alkidemos, na bronzových razbách epeirského panovníka Pyrrha (295–272 pred n. l.) s Athénou Promachos. Postavu Athény Promachos nájdeme i na bronzových peniazoch sýrskeho vládcu Antiocha I. (293–281 pred n. l.; *Houghton – Lorber 2002*, č. 381–384). Pri hľadaní ikonografických vzorov pre typ Athéna Alkidemos nie je však možné vylúčiť ani postavu boha Dia vrhajúceho blesky, v podobe známej zo zlatých i strieborných mincí zakladateľa grécko-baktrijskej kráľovskej dynastie Diodota I. (256–230 pred n. l.). Ikonografia jeho mincí s postavou boha Dia (*Houghton – Lorber 2002*, č. 628d, 629.1) má niektoré prvky, známe z keltských imitácií typu Athéna Alkidemos.

Cieľom stručnej exkurzie nebolo vymenovanie a ukážka všetkých antických razieb s bohyňou Athénou, alebo inou podobnou postavou gréckej mytológie, ale naznačenie, že niektoré z obrazových prvkov, ktoré sú na keltských imitáciách typu Athéna Alkidemos, mohli byť prevzaté z viacerých helénskych mincí prvej polovice 3. storočia pred n. l. (obr. 7). Takýto názor vyjadril nezávisle i J. Militký (2011, 144).

Proces „*pretvorenia*“ helénskych mytologických postáv Athény Alkidemos-Athény Promachos-Dia hromovládcu do postavy bojovníka vidieť na rôznych keltských imitáciách. Už na najstarších keltských napodobeninách typu Athéna Alkidemos bola oblečená bohyňa so zreteľne splyvajúcou štólou a v zdvihnutej ruke držiaca oštep alebo zväzok bleskov, preštylizovaná do postavy bojovníka opásaného výrazným opaskom, držiaceho v zdvihnutej ruke dýku (splyvajúca štóla na keltských razbách je iba naznačená, pričom jej význam ako súčasti odevu nie je jednoznačný). Takto prepracovaná postava keltského bojovníka je zreteľná na 1/24 jednotkách statérov (obr. 4:1–2), ale i na tretinových a osminových jednotkách statérov (*Paulsen 1933*, 59, č. 112–115).

Obr. 7. Možné ikonografické vzory pre keltské imitácie typu Athéna Alkidemos s postavou bojovníka – a) Filip V. / Athéna Alkidemos; b) Ptolemaios I. Soterios / Athéna Promachos; c) Antigonos II. Gonatas / Athéna Alkidemos; d) Peloponéz, Argos / Athéna Alkidemos; e) Pyrrhos / Athéna Alkidemos; f) Diodotos I. / Zeus; g) Selukos I. Nikator / Athéna Promachos.

Argumentácia o ikonografickom vzore tetradrachmy macedónskeho kráľa Filipa V. (221–211 pred n. l.) so symbolom „x“ na štíte a monogramami umiestnenými pod štólami bohyne Athény (obr. 7:a), stráca opodstatnenie pri pohľade na krásny keltský typ 1/24 statéra (obr. 4:1; *Paulsen 1933*, 140), podľa hmotnosti patriaci k starším razbám. Na ňom viditeľný symbol „z“ (možno čítať i ako „ΛΙ“) pripomína monogramy umiestnené pod štólou na rube tetradrachmy Antigona II. Gonáta (obr. 7:c). Iná keltská imitácia 1/3 statéra (*Kolníková 2012*, Abb. 4:23), kopírujúca na averze pravdepodobne hlavu lysimachovského typu (obr. 8:a), má taktiež reverzné vyobrazenie odlišné od mladšej predlohy z tetradrachmy Filipa V. a vedie k rovnakému záveru, že predlohami pre keltské imitácie s postavou bojovníka sa stali pre Keltov mince niektorých helénskych panovníkov najneskoršie v polovici 3. storočia pred n. l. Taktiež vzácna keltská minca (*Paulsen 1933*, č. 196) s hmotnosťou 2,117 g naznačuje vplyv lysimachovských razieb a navyiac v jej prípade ide asi o štvrtinovú jednotku statéra, vychádzajúcu z pôvodného macedónskeho nominálového systému, ktorý tretinové diely statérov nepoznal (obr. 8:b). Takáto, pre stredoeurópskych Keltov atypická nominálová jednotka – 1/4 statéra môže naznačovať, že k jej zhotoveniu došlo už v rannom období, v ktorom stredoeurópski Kelti ešte nemali zavedenú a ustálenú peňažnú zlatú sústavu, pozostávajúcu v konečnej fáze zo statéra a jeho dielov – 1/3, 1/8 a 1/24 (k problematike a datovaniu bójských 1/4 statérov: *Militký 2011*, 149; *Militký – Vacinová 2012*, 18–19, č. 2). I táto skutočnosť vedie k predpokladu, že razenie skupiny keltských mincí Athéna Alkidemos, s postavou bojovníka muselo začať krátko po návrate Keltov z juhovýchodného Stredomoria po roku 280 pred n. l., najneskoršie v polovici 3. storočia pred n. l.

Obr. 8: a) 1/3 statéra lysimachovského typu (Kolníková 2012, Abb. 4:23); b) 1/4 statéra typu Paulsen (1933) č. 196 (zväčšené; foto J. Fröhlich).

Predpoklad o začiatku razenia stredoeurópskych keltských mincí najneskoršie v polovici 3. storočia pred n. l. možno sledovať i z niekoľkých paralelných mincových sústav Keltov v priestore strednej Európy. Ku vzniku viacerých, ale metalicky, hmotnostne i typologicky rozdielnych mincových keltských sústav došlo v strednom Podunajsku pravdepodobne po návrate keltských skupín z juhovýchodného Stredomoria, bezprostredne po rozdelení hlavnej skupiny Keltov do niekoľkých trás, ktoré viedli do ich pôvodných sídelných regiónov. Toto rozvetvenie hlavnej masy Keltov, po ktorom jednotlivé skupiny uplatnili helénske mincové invencie rozdielne, zohľadňujúc pritom vlastné kmeňové a lokálne tradície, sa odzrkadlilo i v ikonografii keltských mincí. V oblasti stredného Podunajska začala skupina Keltov cca od polovice 3. storočia pred n. l. s razbou filipovsko-audoleontských keltských imitácií strieborných tetradrachmiem (macedónsky kráľ Filip II. 356–336 pred n. l., paeónsky kráľ Audoleonos 315–285 pred n. l.). Prúd Keltov pokračujúci trasou jantárovej cesty cez Moravu až k Sliezsku začal s razbou zlatých mincí typu Athéna Alkidemos/s postavou bojovníka. Ďalšie skupiny smerovali zo stredného Podunajska proti toku Dunaja a dostali sa až k dnešnému Bavorsku. Na minciach tohto keltského prúdu sa odzrkadľuje vplyv mincí thráckeho vládcu Lysimacha (323–281 pred n. l.). Je viditeľný na vzácnych zlatých imitáciách statérov nájdených na území Bavorska (Pink 1939/1974, č. 282–283), ale najviac na strieborných tetradrachmách západomaďarského regiónu a rakúskeho Burgenlandu (Pink 1939/1974, č. 284) a taktiež vtlačil vzhľad strieborným drachmám so sediacou Athénou (Pink 1939/1974, č. 596). Dobové rysy prvej polovice 3. storočia pred n. l. nesie i skupina drobných razieb s postavou stojaceho bojovníka (Kolníková 1963, 129; *tá istá* 2012, 184, typ O). Tieto drobné strieborné razby sú pravdepodobne bójskeho pôvodu, v katalógoch Paulsena (1933) i Pinka (1939/1974) chýbajú. Ich častý výskyt v numizmatických aukciách posledných dvoch desaťročí odráža rozvoj používania detektorov kovov, pričom ich ikonografický vzhľad naznačuje, že ide pravdepodobne o razby skupín sídliačich v páse tiahnucom sa pozdĺž toku Dunaja od dnešného západomaďarského územia až niekde na rakúske územie. Dobu vzniku týchto mincí treba predpokladať v rovnakom čase, v akom boli razené zlaté emisie Athéna Alkidemos.

Môžeme sa domnievať, že emitenti keltských razieb, spoločne s osobami podieľajúcimi sa na ich výrobe, čerpali v polovici 3. storočia pred n. l. z viacerých, v tej dobe známych predlôh také prvky, ktoré boli blízke keltskému naturelu a najlepšie vyhovovali miestnemu prostrediu. Súčasne ikonografickú podobu helénskeho mincového štýlu uplatnili duchovným predstavám Keltov.

A kto výrobu týchto keltských imitácií inicioval? Boli to pravdepodobne vedúce osobnosti keltských kmeňov, ktoré sa z balkánskej výpravy vrátili domov. Tieto osobnosti boli nositeľmi mincového práva plynúceho im buď z dedičného kráľovsko-kniežacieho postavenia, alebo z titulu funkcie získanej voľbou. Technickú stránku razby najstarších keltských imitácií typu Athéna Alkidemos, vzhľadom k vysoko kvalitnému umelecko-remeselnému stvárneniu, mohli spočiatku zabezpečovať helénski majstri, ktorých si keltská nobilita priniesla do strednej Európy. Pravdepodobnejšími zhotoviteľmi razidiel sa však javia remeselníci keltského pôvodu, ktorí v období prvej polovice 3. storočia pred n. l. získali v mediteránnych remeselníckych dielňach potrebné znalosti a zručnosti a tie po návrate uplatnili v domacom prostredí. K takejto úvahe môže viesť skutočnosť, že majstri pochádzajúci z mediteránneho prostredia by zrejme niektoré obrazové prvky mincí neskomolili. Za takúto deformáciu je možné považovať napr. nepochopenie významu splyvajúcej štóly ako súčasť odevu bohyně Athény. Dokumentuje to jej schematické znázornenie, ktoré sa na keltských razbách javí iba ako neurčitý grafický prvok, vyplňujúci plochu rubovej strany mincí. Iným prvkom deformovaným oproti pôvodným predlohám bolo grécke písmo, najskôr komolené, neskoršie iba schematické resp. vynechané.

Z ikonografického vývoja keltských razieb vidieť postupný úpadok kvality práce remeselníkov, podieľajúcich sa na razbe mincí. Toto je možné dávať do súvislosti so skutočnosťou, že po smrti keltských majstrov, ktorí získali skúsenosti v antických dielňach osobne, nahradzovali ich miesto domáci remeselníci, ktorí neboli s pôvodnou helénskou kultúrou oboznámení. Absencia osobného kontaktu s helénskym kultúrnym prostredím sa tak sa u mladších generácií keltských razičov mincí prejavila v jednoduchšom a viac štylizovanom umelecko-remeselnom vyhotovení keltských mincí. Okrem ikonografického rozboru keltských imitácií a ich antických vzorov hovoria o výraznom macedónsko-thráckom vplyve i už zmieňované imitácie antických nádob a šperkov v oblasti karpatskej kotliny.

Existujú i ďalšie archeologické nálezy, ktoré oprávňujú predpokladať o začiatku razby mincí typu Athéna Alkidemos už na prelome stupňa LT B2/C1. Dôležitým archeologickým nálezom, poskytujúcim záchytnú oporu pre datovanie počiatku razby imitácií typu Athéna Alkidemos, s postavou bojovníka, je hromadný nález z vrchu Michalová, ktorý sa nachádza v katastri obce Pružina, okres Považská Bystrica. Hľadači tam v rokoch 2001–2002 našli depot, v ktorom boli dva bronzové nákrčníky, tri bronzové náramky s vývalkami a dva statéry typu Athéna Alkidemos (*Pieta 2012*, 217–320). Pôvodná informácia o minciach s Athénou Niké sa ukázala nesprávna, podľa nových informácií šlo o mince typu Athéna Alkidemos. Dôležitým záchytným bodom pre datovanie hromadného nálezu z Pružiny-Michalovej a tým i pre statéry s postavou bojovníka, sú dva keltské nákrčníky. Tie svojím tvarom patria ku kultúre staršej doby laténskej. Ich odsadené pečatidlové konce, pripomínajúce hlávku makovice, sa na Slovensku vyskytujú v hrobách datovaných do stupňa LT B1 (Hurbanovo-Bacherov majer: *Benadik – Vlček – Ambros 1957*, 71, Tab. 26:7; *Bujna 2005*, 14–16). Laténske osídlenie na vrchu Michalová dokladá i pri prieskume nájdená železná spona s oblúkovitým lúčikom, patriaca rámcove do stupňa LT B2 (*Pieta 2012*, 319, 322, obr. 7:2). Archeologické predmety z Michalovho vrchu tak poskytujú významný záchytný bod pre možnosť datovať počiatok razby mincí typu Athéna Alkidemos na začiatok strednej doby laténskej – do stupňov LT B2/C1.

Inú datovaciu oporu poskytuje zatiaľ nepublikovaný hromadný nález mincí z okresu Rožňava. Tento zmiešaný hromadný nález obsahoval cca 100 keltských imitácií audoleontsko-filipovských tetradrachiem (typov *Pink 1939/1974*, č. 413, 422 a 429–430), ale i dva statéry typu Athéna Alkidemos (*Paulsen 1933*, č. 48–58) a dva tretinové diely toho istého typu (*Paulsen 1933*, č. 77–80). Podľa hromadného nálezu z maďarskej obce Egyházasdengeleg (*Biróné-Sey 1972*, 29–42), ktorý obsahoval viac ako 80 keltských audoleontských tetradrachiem uložených v keramickej nádobe, bola ich razba pôvodne datovaná do posledných desaťročí 2. storočia pred n. l. (*Biróné-Sey 1972*, 42). Na základe rozboru bohatého laténskeho archeologického materiálu z 3. a 2. storočia pred n. l., pochádzajúceho zo slovenského i maďarského územia, však doba razby audoleontských napodobení bola korigovaná na stred až koniec 3. storočia pred n. l. (*Szabó 1983*, 53–54). Výskyt mincí typu Athéna Alkidemos v spoločnom náleze s audoleontsko-filipovskými imitáciami tak napovedá, že ich razba mohla začať už v polovici 3. storočia pred n. l.

Na základe všetkých vyššie uvedených skutočností je preto možné konštatovať, že **najneskoršie v polovici 3. storočia pred n. l. existovali v stredoeurópskom prostredí obývanom Keltmi všetky predpoklady k vytvoreniu prvého uceleného zlatého peňažného systému, pozostávajúceho zo zlatých mincí typu Athéna Alkidemos s postavou bojovníka**, ale i zo strieborných nominále, ktoré s nimi systémovo súvisia (*Paulsen 1933*, č. 188–199). Dokladá to množstvo nehmotných impulzov získaných keltskými skupinami počas ich expanzie do oblasti juhovýchodného Stredomorja, súbor ikonografických motívov prevzatý z platidiel viacerých helénskych vládcov konca 4. storočia a prvej polovice 3. storočia pred n. l. a predovšetkým nálezy mincí a iných archeologických artefaktov, ktoré takéto časové zatriedenie keltských razieb pripúšťajú.

Literatúra a pramene

Bakoš, F. – Chovan, M. a kol. 2004: Zlato na Slovensku. Sprievodca zlatou históriou, ťažbou a náleziskami na našom území. Bratislava.

Benadik, B. – Vlček, E. – Ambros, C. 1957: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Keltische Gräbelfelder der Südwestslowakei. Bratislava.

Biróné-Sey, K. 1972: Két kelta éremlelet a Nemzeti Múzeumban. Two Celtic Coin Hoards in the Hungarian National Museum. *Folia archeologica* 23, 29–42. Budapest.

- Bouzek, J. 2001:* Le trésor de Pistiros, imitations thraces des monnaies et les premières monnaies des Celtes. *Studia Hercynia* 5, 41–45.
- 2009: Keltové českých zemí v evropském kontextu. Praha.
- Březinová, G. 2006:* Sídlišká a sídliskové nálezy z laténskej doby na juhozápadnom Slovensku. *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied* 40. Nitra, 9–50.
- Bujna, J. 2005:* Kruhový šperk z laténských ženských hrobov na Slovensku. Nitra.
- Castelin, K. 1965:* Die Goldprägungen der Kelten in den böhmischen Ländern. Graz.
- Čambal, R. – Budaj, M. 2009:* Dve nové mince typu Athéna-Alkis zo Slovenska. *Numismatický sborník* 23 (2008), 3–5.
- Čižmář, M. 1997:* Mähren. In: Lehrberger, G. – Fridrich, J. – Gebhard, R. – Hrala, J. (Eds.): *Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Památky archeologické – Supplementum* 7. Prague. Band I: Textband, 227–228; Band II: Kataloge, 299–302.
- 2002: Keltské oppidum Staré Hradisko. *Archeologické památky střední Moravy. Svazek 4.* Olomouc.
- Čižmář, M. – Kolníková, E. 2006:* Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě. *Archeologické rozhledy* 58, 261–283.
- Čižmář, M. – Kolníková, E. – Noeske, H.-Ch. 2008:* Němčice-Viceměřice – ein neues Handels- und Industriezentrum der Latènezeit in Mähren. *Germania* 86, 655–700.
- Čižmářová, J. 2004:* Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Filip, J. 1956:* Keltové ve střední Evropě. Praha.
- 1963: Keltská civilizace a její dědictví. Praha.
- Fröhlich, J. 2011:* Keltské mince z oppida Pohanská v Plaveckom Podhradí v systéme „peňažnej dohody“ stredoEurópskych Keltov v najmladšej dobe laténskej. *Numismatický sborník* 26/1, 59–80.
- 2012: Drahý kov z moravského keltského centra Němčice. *Numismatické listy* 67, 147–159.
- Hartman, A. 1985:* Über Materialanalysen an Goldmünzen der keltischen Bojer. *Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseum Mainz* 32, 660–673.
- Hvožd'ara, P. 1999:* Ryžoviská zlata v Západných Karpatoch. *Mineralia Slovaca* 31, 241–248.
- Illášová, L. – Ivanovič, E. 2000:* Zlatonosný potok Zlatnianka. *Mineralia Slovaca* 32, 69–72.
- Kianička, D. – Wollmann, V. 2004:* Lúčenie zlata a striebra v kremnickej mincovni v 18. storočí. *Slovenská numizmatika* 17, 139–171.
- Kamhalová, M. 1996:* Nález keltského statéra v Malackách. *Slovenská numizmatika* 14, 214–215.
- Kamhalová, M. – Kolníková, E. 1998:* Keltské mince z polohy Úhrad v Podhradí. *Slovenská numizmatika* 15, 217–220.
- Kolníková, E. 1963:* Keltská strieborná minca typu Alkis z Nitry. *Numismatické listy* 18, 129–133.
- 2001: Keltské (bójske, či vindelické) lopatkovité statéry. *Numismatické listy* 56, 99–105.
- 2003: Fundmünzen in den latènezeitlichen Burgenwällen und anderen Höhenlagen in der Slowakei. *Slovenská archeológia* 51/2, 223–246.
- 2006: Význam mincí z moravského laténskeho centra Němčice nad Hanou pre keltskú numizmatiku. *Numismatický sborník* 21, 3–56.
- 2010: Bójske mince v centre a v kontaktných zónach. Ku konfrontácii numizmatickej a archeologickej chronológie doby laténskej. *Numismatický sborník* 24 (2009), 5–26.
- 2012: Němčice, ein Macht-, Industrie- und Handelszentrum der Latènezeit in Mähren und Siedlungen am ihren Rande. *Kommentierter Fundkatalog. I. Münzen.* Brno.
- Klomínský, J. – Pacovský, J. 1988:* Historie psaná zlatem. Praha.
- Kolníková, E. – Hunka, J. 1994:* Nálezy mincí na Slovensku IV. Nitra.
- Kolníková, E. – Minarovičová, E. 1999:* Najstaršie razené zlato na Slovensku (keltské a rímske). *Mineralia Slovaca* 31, 435–442.
- Lehrberger, G. – Fridrich, J. – Gebhard, R. – Hrala, J. (Eds.):* Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. *Památky archeologické – Supplementum* 7. Band I–II. Prague.

- Malec, J. 1997:* Die chemische Zusammensetzung von Gold aus der Tschechischen Republik. In: Lehrberger, G. – Fridrich, J. – Gebhard, R. – Hrala, J. /Eds./: Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Památky archeologické – Supplementum 7. Band I: Textband, Prague, 33–38.
- Militký, J. 2010:* Keltské a antické mince z oppida Hradiště u Stradonic v bývalé fürstenberské sbírce na hradě Křivoklát a v Donaueschingen. Numismatický sborník 24 (2009), 27–64.
- 2011: Nejstarší středoevropské mince – vzestup a pád keltské civilizace ve střední Evropě z pohledu numismatiky. In: Bárta, M. – Kovář, M. a kolektiv: Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha, 139–172.
- 2012: Keltské mince z areálu obchodně-produkčního centra v Němčicích nad Hanou (okr. Prostějov). Příspěvek k průběžné dokumentaci nálezového fondu. Numismatický sborník 26/2 (2011), 163–178.
- Militký, J. – Vacinová, L. 2012:* Keltské, římské a raně byzantské mince (3. století před Kristem–7. století po Kristu). Národní muzeum – Chaurova sbírka. Díl X. Praha.
- Morávek, P. – Lehrberger, G. 1997:* Beschreibung der primären Goldvorkommen. In: Lehrberger, G. – Fridrich, J. – Gebhard, R. – Hrala, J. /Eds./: Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Památky archeologické – Supplementum 7. Band I: Textband. Prague, 23–33.
- Nemeškalová-Jiroudková, Z. 1975:* Zlato a keltská společnost v českých zemích. Český časopis historický 23, 93–106.
- Ondrouch, V. 1964:* Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava.
- Paulsen, R. 1933:* Die Münzprägung der Boier. Wien–Leipzig.
- Pausaniás:* Cesta po Řecku (z gréckeho originálu ΠΕΡΙΠΛΗΓΗΣΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ B. G. Teubner 1967, preložila Helena Businská). Praha 1974.
- Pieta, K. 2007:* Der frühlaténezeitliche Burgwall in Horné Orešany/Westslowakei. Slovenská archeológia 55, 295–300.
- 2008: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra.
- 2012: Bronzové náramky s vývankami z konca doby halštatskej a začiatky doby laténskej na severnom Slovensku. In: Kujovský, R. – Mitáš, V. /ed./: Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k sedemdesiatym narodeninám. Nitra, 315–324.
- Pink, K. 1936:* Die Goldprägung der Ostkelten, Wiener prähistorische Zeitschrift 23, 8–41.
- 1939/1974: Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. Braunschweig. 2. Ergänzte und verbesserte Auflage. Herausgegeben von Robert Göbl. Braunschweig.
- Ručka, M. 2012:* Nový typ keltských mincí ze středního Pováží – drobné nominály lopatkovitých statérů kmene Kotinů. Folia Numismatica 26/1, 55–61.
- Russeva B. 2011:* The Journey of The Coins from Vetren (Pistiros) Hoard. A Preliminary Remark. Studia Hercynia 15/2. Pistiros 2010 preliminary report, část. 3, 9–13.
- Rustoiu, A. – Egri, M. 2011:* The Celts from the Carpathian Basin between continental traditions and the fascination of the Mediterranean. A Study of the Danubian Kantharoi – Celții din Bazinul Carpatic între tradițiile continentale și fascinația Mediteranei. Un studiu privind kantharoi-i danubieni. Cluj–Napoca.
- Skutil, J. 1934:* Moravská addenda k Paulsenovi. Numismatický časopis československý 10, 7–23.
- Strabón:* Geógrafia. <http://perseus.uchicago.edu/>
- Szabó, M. 1983:* Audoleon und die Anfänge der Ostkeltischen Münzprägung. Alba Regia 20, 43–56.
- Tomaschitz, K., 2002:* Die Wanderungen der Kelten in der antiken literarischen. Überlieferung. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 47. Wien.
- Ziegau, B. 1997:* Datierung boischer Münzen durch eine Analyse von Schatzfunden. In: In: Lehrberger, G. – Fridrich, J. – Gebhard, R. – Hrala, J. /Eds./: Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Památky archeologické – Supplementum 7. Band I: Textband. Prague, 213–221.

Summary

Július Fröhlich, Celtic coins found in Horné Orešany-Majdán (Slovakia). Gold and origin of the Celtic coins of the Athena Alkidemos type.

Sometimes before 2007, a group hoard of the Celtic coins of the Athena Alkidemos obverse type and the warrior reverse type was found. The hoard was discovered in an unknown place belonging to the land register of Horné Orešany, location Majdán (Trnava district, Slovakia) – see Maps 1 and 2. This little-Carpathian region of south-west Slovakia belongs to the territories colonized by the Celts at the beginning of the La Tène period (LT A).

The hoard used to consist of 16 gold coins. Its importance is emphasized by the fact that it is the very first hoard of the coins of the Athena Alkidemos type with complete representation of all known denominations. There were registered the following denominations: one stater, three 1/3 staters (one of them plated), two 1/8 staters and ten 1/24 staters (Fig. 2).

The hoard from Horné Orešany-Majdán, together with other specimens of the Athena Alkidemos type found in Slovakia (Tab. 3), documents popularity of these coins also in the territories far from the places of their origin. Because of the highest concentration of their appearance in the Celtic production and trading center in Némčice nad Hanou (Map 2), this Moravian territory on the Amber Road seems to be the real place of origin of these coins. The Celtic gold coins were very popular because of their high gold content (in spite of existence of forgeries of this type). The forged plated coin from the Majdán hoard (Fig. 2:4) has a copper core, and it is gilded on its surface only. On the other hand, it was made of the same dies as other correct fully gold pieces. In this way, hypothesis about the aim of the production of the plated coins as a profitable business for the holder of the minting rights is supported.

There are ten 1/24 staters of the Athena Alkidemos type with abstract image of warrior in the Majdán hoard. Development of the warrior image from the realistic form to a non-figural image is shown in Fig. 4 and Tab. 1. During the whole production period of these denominations, the coins kept practically very stable weight and high quality of metal. The XRFA analysis of the Majdán hoard (Tab. 2 with graph) shows their average content of 97.01 % of gold and 2.99 % of silver. A very high quality gold must have been used for striking of these coins. Such gold of the high quality practically does not exist in the Bohemian, Moravian and Slovak deposits. It is possible to suppose that the gold used for production of the coins of the Athena Alkidemos type with warrior image has been purified in process of preparation of the metal for minting. Only in this way, it was possible to get an alloy with high percentage of gold. Analysis of the coin metal also points at the fact that the Celts used exclusively gold from local alluvial placer-mining sites (with no additions of metals of the platinum group) for production of the minting metal. Taking in mind the older prerequisite for the south Bohemian origin of the gold, it is also necessary to accept the gold coming from the closer deposits, such as those in the territory of the present-day Slovakia (Map 2).

Iconographic analysis of the coins of the Athena Alkidemos type points at the fact that their iconographic sources cannot be only seen in series struck under the Macedonian King Philip V, but also in older prototypes of other Hellenistic rulers – the Egyptian King Ptolemy I Soter (323–285 BC), Antigonos II Gonatus (277–239 BC), Pyrrhos of Epeiros (295–272 BC), the Syrian ruler Antiochos I (293–281 BC), and the founder of the Greek-Bactrian royal dynasty Diodotos I (256–230 BC), see Fig. 7. All coins of the above-mentioned rulers bear image features used on the Celtic coin imitations of the Athena Alkidemos type. The coins of the above-mentioned rulers, plus economic and social conditions in the territory of the middle Upper Danube region after the death of the Thracian King Lisimachos in 281 BC – when large groups of the Celts came home from the east Mediterranean – all that can point at the fact that the oldest gold coins of the Athena Alkidemos type and their systematically related silver types (*Paulsen 1933*, nos. 188–199) could start after 280 BC or at the beginning of the middle La Tène period (LT B2/C1) at the latest.

This dating of the beginning of the Celtic coin production in the case of the Athena Alkidemos type to the mid-3rd century BC is also supported by some archaeological finds. The group find from the Michalová Hill, location Pružina (Povážská Bystrica district, Slovakia) could be one of them. In 2001–2002, detectorists found a hoard consisting of two bronze neck braces, three bronze bracelets with pommels and two staters of the Athena Alkidemos type (*Pieta 2012*, 217–320). Because of their shape, the Celtic neck braces in this hoard belong to the older La Tène period. Their die-like endings reminding poppy heads appear in Slovakia in the graves dated back to the LT B1 period (Hurbanovo – Bacherov majer: *Benadik – Vlček – Ambros 1957*, 71, Tab. 26:7; *Bujna 2005*, 14–16). The La Tène settlement on the

Michalová Hill is documented by one iron bow-like clasp roughly dated back to the LT B2 period (*Pieta 2012*, 319, 322, Fig. 7:2). The archaeological objects from the Michalová Hill offer an important firm point on which dating of the beginning of production of coins of the Athena Alkidemos type could be based, i.e. the beginning of the middle La Tène period (LT B2/C1).

An unpublished mixed coin hoard found in Rožňava (Slovakia) could represent another supporting argument for the beginning of production of the Athena Alkidemos type in the mid-3rd century BC at the latest. It used to consist of *c.* 100 Celtic imitations of tetradrachms inspired by the coins struck under Audoleon or Philip (*Pink 1939*, nos. 413, 422, 429–430), plus two staters of the Athena Alkidemos type (*Paulsen 1933*, nos. 48–58) and two 1/3 staters of the same type (*Paulsen 1933*, nos. 77–80). Based on the group hoard of the coins of the Audoleon type from the Hungarian village Egyházasdengeleg (*Biróné-Sey 1972*, 29–42) found in a ceramic vessel, the Audoleonic copies are dated back to the mid-3rd century BC or to the end of the 3rd century BC (*Szabó 1983*, 53–54). Appearance of the coins of the Athena Alkidemos type in the mixed hoard with pieces inspired by the coins struck under Audoleon or Philip can point at the fact that their production could start even at the beginning of the middle La Tène period.

The above-mentioned hoards and archaeological objects can indicate that the impulses for creation of the monetary system of the Celts in the middle Upper Danube region could come from the economic and non-economic inspiration by the Macedonian-Thracian territory after the death of the Thracian King Lisimachos in 281 BC via large groups of the Celts coming to their original regions from their extensive campaigns in the Hellenistic south-east Mediterranean.

English summary by V. Novák

DEVII, FAPIARIX UND FAPIARIX RETROGRAD

Vorschlag zur korrekten Lesung einiger Münzlegenden

Christoph RÖTTGER

Abstract – DEVII, FAPIARIX and FAPIARIX retrograde. Proposed correct reading of several coin legend.

The ancient Celtic coins of the so-called Bratislava type bear various inscriptions. This paper deals with three of them, which in the current literature are known as DEVIL, FARIARIX and EVOIVRIX, respectively. Based on analysis of all known coins, and particularly of well-preserved and centered examples without die problems or damages, the author can propose a corrected reading for these three inscriptions.

 the Celts, coinage, inscriptions, Bratislava, DEVII, FAPIARIX, DEVIL, FARIARIX, EVOIVRIX

Einleitung

Die keltischen Münzen vom sogenannten «Biatec-Typ» bzw. vom «Typ Bratislava» wurden vermutlich im ersten vorchristlichen Jahrhundert im Oppidum von Bratislava geprägt und die epigraphen Münzen sind die ersten Zeugnisse von Schrift in dieser Gegend.

Eva Kolníková zählt in ihrer Monografie (*Kolníková 1991*) 15 verschiedene Münzlegenden auf: AIN-ORIX, BIATEC, BVSSVMARVS, BVSU, COBROVOMARVS, COISA, COVIOMARVS, COVNOS, DEVIL, EVOIVRIX, FARIARIX, IANTVMARVS, MACCIVS, NONNOS und TITTO.

Dazu kommt noch die «retrograde» Schreibweise SONNON der Legende NONNOS, sowie auf dem Avers der Münzen des EVOIVRIX ein Monogramm, welches man als TAM oder MAT lesen kann.

Robert Göbl beschreibt in seiner Monografie (*Göbl 1994*) dieselben 15 Legenden. In einem Exkurs stellt Manfred Hainzmann die bekannten Belege für diese Namen ausserhalb der Münzprägung zusammen (*Hainzmann 1994*), während Helmut Birkhan die Legenden aus linguistischer Sicht analysiert (*Birkhan 1994*).

Auf Fragen zur Zeitstellung der Münzen möchte ich hier nicht weiter eingehen und auch wer die Personen waren, deren Namen auf den Münzen verewigt sind, soll hier nicht erörtert werden. Die Zuweisung der Emittenten zum Stamm der Boier wird hier ebenfalls nicht weiter hinterfragt.

Einige der Münzlegenden kann man gut entziffern und sie sind bisher in der Forschungsgeschichte auch nicht ernsthaft angezweifelt worden. Dazu zählen BIATEC, BVSSVMARVS, BVSU, COBROVOMARVS,¹ COVNOS, IANTVMARVS,² MACCIVS, NONNOS und TITTO.

Einige der Namen sind auf den Münzen auch ungenau oder amateurhaft geschrieben worden, vermutlich von lokalen, vorprovinziellen Künstlern, so dass sie heute nur sehr schwer zu entziffern sind. Dazu zählen AINORIX³ und COVIOMARVS. Für die Legenden DEVIL,⁴ EVOIVRIX und FARIARIX⁵ möchte ich hier die korrekte Lesung vorstellen und auch zweifelsfrei belegen. Bei der Materialsammlung zu einem geplanten Corpus aller Münzen vom sogenannten «Biatec-Typ» habe ich bisher fotografische Belege von 72 Münzen mit der Aufschrift DEVIL, 24 Münzen mit der Aufschrift EVOIVRIX und von 21 Münzen mit der Aufschrift FARIARIX sammeln können (*Röttger, CNB*).

Hierzu konnte ich auf die von Robert Göbl angelegte Kartei⁶ zugreifen, sowie weiterhin auf Auktionskataloge sowie auch auf unpublizierte Münzen aus Privatsammlungen und auf die Münzen aus einigen Neufunden, so dass mir zur Auswertung im Vergleich zu Göbl eine um ca. 30–40% grössere Materialbasis zur Verfügung stand.

1 Saulcy (1868, 18) schlägt seinerzeit SOBISOVOMARVS vor, was aber nicht weiter aufgegriffen wurde.

2 Saulcy (1868, 20) schlägt LAVVMARVS vor.

3 Saulcy (1868, 14) liest AMIORIX, was durchaus eine Überlegung wert ist.

4 Saulcy (1868, 18) liest bereits richtig DEVIL.

5 Saulcy (1868, 15), liest EABIABI. Colbert de Beaulieu (1961) liest PLARIARIX.

6 Wien, Institut für Numismatik und Geldgeschichte, Numismatische Zentralkartei. An dieser Stelle mein herzlicher Dank an Hubert Emmerig, der mir den Zugang zur Kartei sowie auch zu der Sammlung der Gipse und dem Nachlass Paulsen auf sehr unbürokratische Weise ermöglicht hat.

1. DEVIL = DEVII

In seiner Monografie gibt Göbl sein Verständnis der Legende DEVIL zeichnerisch wieder (Göbl 1994, Taf. 11). Die Münzen mit dieser Aufschrift verteilen sich auf zwei Typen mit demselben Avers, aber unterschiedlichen Reversen. Die Schrift befindet sich bei diesen beiden Münztypen jeweils auf dem Revers. Einer der Reverse (Reversstempel Nr. 20 nach Göbl) trägt als Abbildung einen Bären, der andere (Reversstempel Nr. 16 nach Göbl) ein Pferd. Von der Münze mit dem Pferderevers liegen mir 35 verschiedene Exemplare mit Fotos vor, von der Münze mit dem Bärenrevers 36.

Göbl zeichnet die Schrift auf der Münze mit dem Bärenrevers als DEVIL, während bei der Münze mit dem Pferderevers das L auf dem Kopf stehend gezeichnet wird.

Dazu kommt noch ein neu publizierter Goldstater mit der Aufschrift DEVI[L].⁷

Devil 16 DEVIL
Devil 20 DEVIL

Abb. 1. Zeichnerische Wiedergabe der Schrift bei Göbl (1994) – oben die Schrift auf dem Pferderevers 16, unten die Schrift auf dem Bärenrevers 20. Mit freundlicher Genehmigung des Fassbaender Verlags, Wien.

Bei der Durchsicht der 72 mir fotografisch bekannten Münzen ist mir jedoch aufgefallen, dass in keinem einzigen Fall ein «L» auf der Münze klar zu erkennen ist. Insbesondere die Querhaste des L ist auf keinem einzigen Exemplar wirklich vorhanden.

Es gibt aber einige Exemplare, bei denen sich aufgrund von Verschleiss oder Beschädigung des Münzstempels ein Stempelfehler gebildet hat, den man als Querhaste eines «L» fehlinterpretieren kann, sofern man sich nicht an der sehr ungewöhnlichen Schreibweise mit dem umgekehrten «L» auf dem Pferderevers stört. Zufällig ist ein solcher Stempelfehler unweit des zweiten «I» sogar bei beiden Tetrachmentypen aufgetreten. Wirklich intendiert auf den Münzen war jedoch DEVII, also der Genitiv des lateinischen Namens Devius.

Im folgenden möchte ich nun zwei Münzen vorstellen, auf denen der Stempelfehler besonders deutlich zu erkennen ist und die Göbl als Vorlage für seine Zeichnungen gedient haben könnten, um dann anschliessend einige Münzen zu zeigen, auf denen der Stempelfehler nicht oder nur schwach vorhanden ist:

Bärenrevers, mit Stempelfehler

Münzhandlung Rauch, Wien, Auktion 54, Lot Nr. 12 (Rauch 1995) – Abb. 2.

Die Münze ist abgebildet auch bei Fröhlich (Fröhlich 2011, 4, Nr. 2).

Abb. 2. Rauch 54, Lot 12.

7 Fröhlich (2011, 4), Nr. 1. Ich kann nicht beurteilen, ob die Münze echt ist. Die Prägung ist auf jeden Fall sehr untypisch. Es handelt sich um die Anbringung eines Gegenstempels auf einem Goldstater. Dieser Goldstater ist bisher vom Typ ansonsten nicht belegt und auch die Anbringung eines Gegenstempels ist sehr ungewöhnlich und in der Münzprägung der Boier singulär. Falls es sich bei der Münze um eine Fälschung handelt, dann ist jedenfalls der Fälscher geschickt einer Klärung der Frage der Legendenlesung ausgewichen, in dem er den Gegenstempel nicht zentriert angebracht hat, so dass keine Entscheidung „L“ oder „I“ gefällt werden musste.

Man beachte die zahlreichen Stempelfehler auf dem Revers. Der als Querhaste des «L» fehlinterpretierte Stempelfehler beginnt leicht unterhalb der Mitte des «I». Es gibt auf diesem Exemplar noch einige weitere ähnliche strichförmige Stempelfehler auf dem Revers, zum Beispiel auch beim Buchstaben «D», beim «E», beim «V» und unter dem Bauch des Bären.

Ansonsten ist mir aus meiner umfangreichen Materialsammlung zur Zeit keine einzige weitere Münze mit Bärenrevers bekannt, auf der man – auch mit Phantasie – ein «L» lesen könnte. Das gilt insbesondere auch für die Münzen aus der Kartei von Robert Göbl.

Welche Münze Göbl als Vorlage zu seiner Zeichnung der Schrift auf dem Reversstyp 20 gedient haben könnte, ist mir aufgrund der Materialbasis in der von ihm angelegten Kartei völlig unklar, zumal auch gerade das hier angeführte Exemplar nicht in der Kartei vertreten ist. Eine Münze mit einer Querhaste im unteren Bereich des «I», also so wie von Göbl gezeichnet, ist aus der Materialsammlung mit Sicherheit nicht evident.

Pferderevers mit Stempelfehler

Im Gegensatz dazu ist der Stempelfehler bei diesem Reversstyp relativ häufig und scheint bereits nach kurzem Gebrauch in dem Stempel aufgetreten zu sein.

Als Beispiel: Allen (1987), Nr. S 240 – Abb. 3.

Abb. 3. Allen (1987), Nr. S 240.

Der als Querhaste eines umgedrehten «L» fehlinterpretierte Stempelfehler befindet sich ungefähr parallel zum Pferdeschwanz.

Der strichförmige Fehler ist deutlich abgesetzt vom «I» und nicht mit diesem verbunden, anders als auf der Zeichnung bei Göbl dargestellt. Er bildet mit dem «I» keinen rechten Winkel, sondern ist in leicht spitzem Winkel zu diesem.

Für die Querhaste eines normal gedrehten «L» ist auf dem Münzbild kein Platz, wie auf diesem Exemplar gut zu erkennen ist, da diese durch die Halbkreise der Randverzierung gehen würde.

Nun als Gegenbeispiel einige Münzen, auf denen der jeweilige Stempelfehler nicht vorhanden ist, bzw. sich erst in der Entwicklung befindet und deswegen nicht so deutlich ist:

Bärenrevers ohne Stempelfehler

Čambal – Budaj (2009), Taf II:3 – Abb. 4.

Abb. 4. Čambal – Budaj (2009), Taf. II:3.

Diese Münze ist die einzige in meiner Materialsammlung, die so zentriert und auch so gut geprägt und erhalten ist, dass eine untere Querhaste eines «L», so wie bei Göbl zeichnerisch dargestellt, deutlich erkennbar sein müsste, wenn sie denn vorhanden wäre.

Auf der Münze ist jedoch sicher nur [DE]VII zu erkennen. Ganz klar fehlen hier insbesondere auch die auf der oben angeführten Münze aus der Auktion Rauch vorhandenen Stempelfehler, so dass weder an der dortigen Stelle, noch weiter unten eine Querhaste eines «L» auszumachen wäre. Offensichtlich handelt es sich bei dieser Münze um ein Exemplar aus frischesten Stempeln. Man achte insbesondere auf die detailreiche Zeichnung des Bärenfells. Das zweite «I» in DEVII ist, insbesondere im unteren Bereich, nicht sehr tief in den Stempel eingraviert worden, so dass es nicht so deutlich ist wie das erste «I». Sollte sich unten beim «I» die Gravur einer Querhaste befinden, dann ist diese jedenfalls keineswegs so deutlich zu erkennen, wie bei Göbl zeichnerisch dargestellt.

Pferderevers ohne Stempelfehler

Exemplar der Sammlung Severeanu, Bukarest⁸ – Abb. 5.

Abb. 5. Severeanu, Bukarest.

DEVII ohne eine Spur einer Querhaste eines «L».
Eisner (1925), Nr. 68, Taf. X: 31 – Abb. 6.

Diese Münze ist sehr bekannt und in vergleichsweise vielen Publikationen abgebildet. Auf der Münze ist klar DEVII zu erkennen, wobei sich aber auch auf diesem Exemplar der bekannte Stempelfehler leicht abzeichnet. Die beiden «II» sind jedoch tief in den Stempel graviert worden und klar auf der Münze als solche zu erkennen. Innerhalb der Schrift sind mehrere weitere leichte Stempelfehler zu erkennen, unter anderem vom «D» zum «E» und vom «V» durch die beiden «II» hindurch. Man erkennt auch bei diesem Exemplar gut, dass sich direkt neben dem zweiten «I» bereits ein Halbkreisbogen der Randverzierung befindet, so dass für eine Querhaste eines normal gedrehten «L» auf dem Münzbild kein Platz ist.

Abb. 6. Eisner (1925), Taf. X:31.

Klar DEVII, mit leichtem beginnenden Stempelfehler.

Zusammenfassend kann man sagen, dass für die Münzen mit dem Bärenrevers eine Lesung DEVIL zwar sehr häufig in der Literatur und in Auktions- und Sammlungskatalogen angegeben wurde – offenbar von Autor zu Autor tradiert – jedoch auf keinem einzigen Exemplar wirklich ein «L» vorhanden ist. Die allermeisten Münzen sind so zentriert, dass eine eventuell vorhandene Querhaste eines «L» gar nicht erst auf der Münze abgebildet wäre. Andere Exemplare sind zu schwach geprägt, oder zu verschlissen und verbraucht, um die Schrift zu erkennen. Selbst auf den Exemplaren auf denen weder das eine noch das andere der Fall ist, ist kein «L» sondern ein «I» zu erkennen. Bei den Münzen mit dem Pferderevers ist ein banaler Stempelfehler als Querhaste eines «L» fehlinterpretiert worden.

⁸ Mit freudlicher Genehmigung Stuluta Gramaticu, Muzeul Seveanu Bukarest. Auf der Münze befinden sich ziffern mit Tusche: 3268.

2. FARIARIX = FAPIARIX

Auch die Schreibweise FARIARIX hält einer Überprüfung des tatsächlich vorhandenen Materials nicht stand, auch wenn sich eine solche Schreibweise linguistisch sehr reizvoll begründen liesse.⁹

Auf dem am besten geprägten und erhaltenen Exemplar dieses Münztyps ist der dritte Buchstabe eindeutig als «P» zu erkennen. Dies wird besonders deutlich in der Vergrößerung. Die Fehllesung «R» ist aufgrund eines Seiteneffektes bei der Gravur des benachbarten «I» nachvollziehbar.

Staatliche Münzsammlung München, 17.23 g (*Staatliche Münzsammlung 1979, Katalog Nr. 155, Abb. 13*) – Abb. 7.

Abb. 7. Staatliche Münzsammlung München.

Auf dieser Münze ist FAPIARIX klar zu lesen, insbesondere der dritte Buchstabe als «P». Die Abbildung rechts wurde aus zwei Teilen zusammengesetzt und das «X» direkt hinter den Rest der Schrift gestellt, um den kompletten Namen zu verdeutlichen.

Bestätigt wird die Lesung FAPIARIX nicht zuletzt auch durch die nun folgende Neulesung der Schrift EVOIVRIX.

3. EVOIVRIX = FAPIARIX (retrograd)

Die Münzen mit der Aufschrift EVOIVRIX verteilen sich auf zwei Typen mit unterschiedlichen Aversen, die aber denselben Reversstempel gemeinsam haben. In Robert Göbels Terminologie handelt es sich um die Stempelkombinationen X/1, 19 (der Aversstempel hat einen Kopf nach links) und X/2, 19 (Aversstempel mit Kopf nach rechts).

Von der ersten Stempelkombination liegen mir 9 Exemplare vor, von der zweiten 15.¹⁰ Die Schrift EVOIVRIX befindet sich auf dem Revers, so dass die nun folgende Analyse für alle 24 mir fotografisch bekannten Exemplare Gültigkeit hat. Die Schrift EVOIVRIX ist Buchstabe für Buchstabe eigentlich relativ klar und gut zu lesen. Eine Ausnahme macht der dritte Buchstabe, das «O». Bei sämtlichen bekannten Exemplaren dieses Münztyps fällt auf, dass das «O» auf der rechten Seite im oberen Bereich geöffnet ist. Bei der Überlegung, ob es sich bei dem «O» um ein umgekehrtes «P» handeln könnte, ist mir dann die Erkenntnis gekommen, dass die Schrift EVOIVRIX nichts anderes ist als die Schrift FAPIARIX, gespiegelt, also «retrograd», völlig analog zu den retrograden Varianten der Münzen mit der Aufschrift NONNOS. Zum Beleg kann man eine beliebige der bekannten EVOIVRIX-Münzen vor einen Spiegel halten und wird im Klartext FAPIARIX lesen können.

9 Dazu Birkhan (1994, 73), der FARIARIX als das «älteste authentische altgermanische Sprachzeugnis» sieht und eine Interpretation zum Beispiel als «König der Föhren» für denkbar hält.

10 Kolníková (1991) listet 29 und 11, also insgesamt 40 Exemplare. Laut persönlicher Auskunft von Eva Kolníková handelt sich hier jedoch um einen Druckfehler. Vom ersten Typ waren 9 Exemplare bekannt, nicht 29.

Abb. 8. Münzen der Sammlung Fleische und der Staatlichen Münzsammlung München.

Die Analogie der Schrift FAPIARIX ist in den beiden Vergrößerungen auf der rechten Seite deutlich zu erkennen. Rechts oben – gespiegelt – auf einem «EVOIVRIX» der Sammlung Fleische. Rechts unten zum Vergleich dazu ein FAPIARIX der Staatlichen Münzsammlung München. Dieses Bild ist wieder aus zwei Teilen zusammengesetzt und das «X» direkt hinter den Rest der Schrift gestellt, um den Vergleich Buchstabe für Buchstabe zu vereinfachen.

In der Abbildung rechts ist der EVOIVRIX der Sammlung Fleische (*Ziegeus 2010*, Nr. 487) gespiegelt und gedreht, was anhand des kleinen Zettels mit der Katalognummer 487 in der Ausstellungsvitrine gut nachzuvollziehen ist.

Das Schriftbild der gespiegelten und gedrehten Schrift EVOIVRIX auf dem Revers Nr. 19 (nach Göbl) ist also völlig analog zur Schrift FAPIARIX auf dem Revers Nr. 27. Ergo ist EVOIVRIX nichts anderes als FAPIARIX retrograd. Relativchronologisch ist durch diese Beobachtung nun auch die Abfolge der Emissionen mit der Aufschrift FAPIARIX belegt.

Die Ausgabe des FAPIARIX mit der Stempelkombination XI/1, 27 nach Göbl war offenbar die Vorlage für die beiden Emissionen mit dem Revers 19. Der Graveur hat dabei – vermutlich in Unkenntnis der Bedeutung der Schrift – diese einfach nach einer Vorlage in den neuen Reversstempel 19 eingraviert, ohne zu bedenken, dass auf einer Prägung diese Schrift dann entsprechend gespiegelt ist und dadurch ihre Bedeutung verliert.

In diesem Zusammenhang bezeichnend ist auch, dass der Name EVOIVRIX bisher als Personennamen auch sonst nicht nachweisbar ist (*Hainzmann 1994*, 79) und es auch keine vernünftige linguistische Deutung des Namens gäbe (*Birkhan 1994*, 73).

Abb. 9. Münze aus einer Privatsammlung.

Zum Vergleich eine ebenso gespiegelte Münze vom Typ NONNOS retrograd, auf der nach der Spiegelung «NONNOS» steht und bei der genauso wenig «SONNON» intendiert war, wie «EVOIVRIX» bei den Münzen der retrograden Variante von FAPIARIX.

Literatur

Allen, D. 1987: Catalogue of the Celtic Coins in the British Museum with supplementary Material from other british Collections. Volume I. Silver Coins of the east Celts and Balkan Peoples. London.

Birkhan, H. 1994: Die linguistische Beurteilung der Münzlegenden. In: Göbl, R.: Die Hexadrachmenprägung der Gross-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete. Wien, 69–76.

Čambal, R. – Budaj, M. 2009: Keltské tetradrachmy z Pezinka a Bratislavy – Rače. Zborník Slovenského národného múzea 103. Archeologia 19, 197–214.

Colbert de Beaulieu, J. B. 1961: La prétendue légende FARIARIX doit être lue PLARIARIX. Bulletin de la Société française de Numismatique, juin 1961. Paris, 64.

- Eisner, J. 1925:* Mince typu Biatec, nalezené v Bratislavě r. 1923. Numismatický časopis československý 1, 87–120.
- Fröhlich, J. 2011:* Unikátny keltský statér s nápisom DEVI[L]. Numismatický sborník 25 (2010), 3–22.
- Göbl, R. 1994:* Die Hexadrachmenprägung der Gross-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete. Fassbaender Verlag, Wien.
- Hainzmann, M. 1994:* Epigraphische Zeugnisse für die boischen Fürstennamen. In: Die Hexadrachmenprägung der Gross-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete. Wien, 77–85.
- Kolníková, E. 1991:* Bratislavske keltské mince. Bratislava.
- Rauch 1995:* Rauch Auktion 54, 27. 04. 1995, Wien.
- Röttger, Ch., CNB:* Corpvs Nvmmorvm Biateci Et Sociorvm Eivs. Unveröffentlichtes Manuskript.
- Saulcy, F. d. 1868:* Recherches Sur Les Monnaies Frappées Par Les Boiens Dans La Transpadane Et La Pannonie. Annuaire de la Société Française de Numismatique et d'Archéologie 3, 1–25.
- Staatliche Münzsammlung München 1979:* Die Welt der Kelten im Spiegel der Münzen. Ausstellung der Staatlichen Münzsammlung München, in verschiedenen Städten mit jeweils einem eigenen Katalog.
- Wien, Institut, NZK:* Universität Wien, Institut für Numismatik und Geldgeschichte. Numismatische Zentralkartei.
- Ziegau, B. 2010:* Kelten Geld. Münzen der Kelten und angrenzender nichtgriechischer Völkerschaften. Sammlung Christian Flesche. München.

Summary

Christoph Röttger, DEVII, FAPIARIX and FAPIARIX retrograde. Proposed correct reading of several coin legend.

The inscription DEVIL on Celtic coins is correctly read as DEVII. Tetradrachms with this inscription exist in two variants, one with a horse and the other with a bear on the reverse. On both variants, die errors and wear in the proximity of the second “I” have in the past led to a misinterpretation of this letter as “L”. On examples of these coins from fresh coin dies, however, the letter can not be read as “L”. Obviously, the person emitting the coins was bearing the Latin name Devius and DEVII is the genitive form of that name. FARIARIX has to be read correctly as FAPIARIX. Here again, the incorrect reading of the 3rd letter “R” vs. “P” can be corrected when examining coins in perfect preservation, from fresh dies. A coin issuer with the name EVOIVRIX does not exist. EVOIVRIX is rather the same issuer as the person emitting coins with the inscription FAPIARIX. The inscription “EVOIVRIX” is nothing else but the mirrored inscription FAPIARIX, analogous to the very similar NONNOS and its retrograde variant “SONNON”.

English summary by Ch. Röttger

DEVII, FAPIARIX a FAPIARIX retrográdní. Návrh správného čtení jedné mincovní legendy

Nápis DEVIL na keltských mincích má být správně čten jako DEVII. Tetradrachmy s tímto nápisem existují ve dvou variantách, jedné s obrazem koně a druhé s obrazem medvěda na rubu. V případě obou variant vedly omyly na razidle a otřelost posledního písmene k jeho desinterpretaci jako “L”. Při čtení nápisu na mincích z neopotřebovaných razidel je jasné, že poslední písmeno nemůže být čteno jako “L”. “DEVII” je pouze genitivní formou onoho jména. “FARIARIX” musí být čteno jako “FAPIARIX”. Zde je opět třetí písmeno čteno nesprávně jako “R” namísto “P”, což je patrné z mincí dobré zachovalosti, ražených z neopotřebovaných razidel. Emitent se jménem “EVOIVRIX” neexistuje. Osoba s takto interpretovaným jménem bude spíše totožná s emitentem mincí s nápisem “FAPIARIX”. Nápis “EVOIVRIX” není ničím jiným, než retrográdní formou legendy “FAPIARIX”, což je analogické například pro legendu “NONNOS” a její retrográdní verzi “SONNON”.

Překlad V. Novák

METROLOGICKÉ POROVNÁNÍ BRAKTEÁTŮ TYPU CACH 955 VE ČTYŘECH RŮZNÝCH MORAVSKÝCH NÁLEZECH

Jan T. ŠTEFAN

Abstract – Metrological comparison of bracteates of the Cach no. 955 type in four different Moravian hoards. *Mathematical and physical methods become more often an instrument for processing of coin hoards. In this case, comparison of technological parameters (weight, diameter and thickness) has been performed on the small Moravian bracteates of the Cach type no. 955 in three larger and one small hoard. New average weight of this type has been set.*

 Moravia, second half of the 13th century, small bracteates, non-parametrical analysis

Úvod

Matematické (i fyzikální) metody jsou stále častějším nástrojem v rukou numismatiků. Nezbytnou součástí hodnocení nálezů mincí se stále častěji stávají různé přístupy k datům pomocí parametrické i neparametrické statistiky. To nám též zřetelně ukazují mnohé články ve sborníku XIV. Mezinárodního numismatického symposia, které se konalo v roce 2009 v skotském Glasgowě. Nacházíme v něm řadu aplikací, jak ze statistiky a jejích zobrazovacích metod, tak např. i z matematické shlukové analýzy dat aj. (*Holmes /ed./ 2011*, lineární regresní analýza: 201–212, 557–568, 1605–1613, histogram: 201–212, 319–330, 405–416, 514–526, 1217–1226, 1535–1541, 1884–1892, 2027–2035, transformace dat: 557–568, shluková analýza: 595–604, 668–675, trojrozměrná analýza: 1217–1226, matematické modely a odhady: 1605–1613), aniž bychom vzhledem k zaměření tohoto článku citovali jednotlivé autory).

Obecné poznámky

Ke stanovení metrologických parametrů jednoho typu mince je potřeba mít dostatek naměřených (i dopočtených) hodnot, které budou následně zpracovány statisticky. U těchto hodnot vyžadujeme jejich homogenitu nejen po stránce numismatické, ale i fyzikální. Navíc víme, že každý takový měřený soubor, nepochybně nálezový, má jako celek své specifické vlastnosti, tzn., že každý tento soubor prošel od ražby jednotlivých kusů do odkrytí pokladu vlastním leč nezjistitelným životem, čímž se liší od jiných podobných nálezů. Abychom získali obecnější pohled na daný typ mince, je nutné porovnat metrologické parametry u více souborů, tedy mít k dispozici alespoň dva soubory mincí. Netřeba znovu zdůrazňovat, že musí jít pokud možno o větší nálezné soubory: velikost souboru je dána původním počtem mincí a štestím, že se uchoval, jak jen bylo možné, v celistvosti.

Jak zjistit homogenitu z hlediska statistického i praktického, tedy odborně numismatického? U moravských brakteátů, na něž soustředíme svoji pozornost, které obíhaly poměrně krátce (předpokládáme, že *renovatio monetae* na Moravě v té době proběhlo cca dvakrát do roka) by to neměl být problém, neboť jejich opotřebení během tohoto oběhu bude malé. Podstatná je otázka zachovalosti kusů, zejména pokud jde o vliv prostředí, ve kterém se nález nacházel. Co se týká zachovalosti jednotlivých kusů v daném nálezu, je potřeba postupovat obezřetně, protože stupeň poškození korozí může být u mincí téhož typu různý, nepochybně podle toho, kde se konkrétní mince v depotu nacházely (např. jaký k nim byl přístup vzduchu či vlhkosti). Nezanedbatelným, ale též těžko kvantifikovatelným vlivem je šetrnost následně konzervace.

Pro statistické vyhodnocení je zapotřebí mít dostatečný počet kusů, ze zkušeností lze říci, že by to mělo být více než 30 kusů. „30“ je dosti optimistické číslo,¹ neboť se již mnohdy ukázalo, že i větší počet nemusí být dostatečný.

Porovnání technologických parametrů čtyř souborů

Pro naši analýzu jsme zvolili brakteát typu Cach (1974) č. 955 (obr. 1), neboť se nachází ve třech velkých nálezech, z Josefova, Bezuchova, Kyselovic a v menším nálezu z neznámého místa, označeného jako Morava H102.² Všechny tyto nálezy jsou uloženy ve sbírce numismatického oddělení Moravského zemského muzea. Kyselovický nález představuje tak velký počet brakteátů, jaký se i v jiných sbírkách málo vyskytuje. Samozřejmě, že tyto nálezy obsahovaly ještě další typy, ale jejich existence nijak neovlivňuje předkládané úvahy. Z prvního a třetího nálezu jsme odstranili všechny dle našeho soudu poškozené, vyložené nebo korodované kusy, z nálezu z Bezuchova jsme vyloučili dvě mince pro suspektní³ hodnoty, v případě nálezu z Kyselovic i kusy, které na sobě nesly zbytky minerálů ještě po konzervaci. Z nálezu Morava H102 nebylo nutné žádný kus vylučovat. Kvantitativní přehled jmenovaných nálezů je v tabulce (tab. 1).

Obr. 1. Brakteát typu Cach (1974) č. 955 (zvětšeno).

Tab. 1. Zastoupení brakteátů typu Cach (1974) č. 955 v moravských nálezech.

Nález	počet kusů původní	počet kusů po redukci
Josefov	72	59
Bezuchov	193	191
Kyselovice	1076	1020
Morava H102	14	14

Je zřejmé, že nález Morava H102 se svým počtem kusů nachází již hluboko pod hranicí dostatečnosti, kterou jsme velmi optimisticky odhadli na oněch 30 kusů. V další tabulce (tab. 2) uvedeme u všech nálezů přehledně základní technologické parametry (G – hmotnost a D – průměr, získané měřením, a výpočtem určená S_1 – „tloušťka“ mince, vyjádřená pomocí plošné hustoty, viz Štefan 1995, 18–21).⁴

1 Vycházíme spíše ze situace než imperativních požadavků na homogenitu, aby konkrétní soubor mohl být takto zpracován.

2 Za umožnění studia uvedených nálezů děkuji Mgr. Dagmar Grossmannové, Ph.D.

3 Jako takové označujeme data souboru, která leží mimo interval $h \pm 3 \cdot \delta h$, kde h je průměrná hodnota všech těchto dat a δh je jejich směrodatná odchylka. U souboru s normálním rozdělením leží uvnitř tohoto intervalu 99,7% jeho hodnot.

4 Realizace všech výpočtů a grafů byla řešena v projektu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy FRVŠ č. 499/1997, jehož jedním z výstupů byl program COSMAS, který je zde užíván ve své poslední verzi COSMAS+.

Tab. 2. Základní technologické parametry (G – hmotnost a D – průměr, získané měřením, a výpočtem určená S_t – „tloušťka“ mince, vyjádřená pomocí plošné hustoty.

Název	Parametr Mince	Průměr a směrodatná odchylka	Variace	Min. a max. Hodnota
Josefov	G	0,3922 ± 0,0049 g	17,8 %	0,2644 ... 0,5409
	D	16,93 ± 0,37 cm	3,6 %	15,57 ... 18,03
	St	0,1747 ± 0,0012 g.cm ²	19,5 %	0,115 ... 0,284
Bezuchov ⁵	G	0,405 ± 0,076 g	18,7 %	0,21 ... 0,59
	D	17,45 ± 0,70 cm	4,0 %	15,6 ... 19,0
	St	0,170 ± 0,032 g.cm ²	18,7 %	0,086 ... 0,263
Kyselovice	G	0,4007 ± 0,0777 g	19,4 %	0,2110 ... 0,6860
	D	16,86 ± 0,49 cm	4,1 %	14,87 ... 18,60
	St	0,1795 ± 0,012 g.cm ²	19,0 %	0,094 ... 0,316
Morava	G	0,3999 ± 0,035 g	8,8 %	0,3513 ... 0,4646
	D	16,94 ± 0,471 cm	4,1 %	15,57 ... 18,03
	St	0,176 ± 0,04 g.cm ²	11,8 %	0,139 ... 0,216

Variace je směrodatná odchylka, vyjádřená v procentech průměrné hodnoty parametru. Číselné uvedení *rozptýlení* jednotlivých parametrů (i když tomuto údaji nepřikládáme více než minimální význam) je ve sloupci „Min. a max. hodnota“.

Pro jakákoliv numismatická bádání je důležitá hmotnost mincí, proto nejdříve porovnejme Cachův údaj o hmotnosti tohoto typu, který určil ze čtyř kusů. Tuto hodnotu označíme $G_{C955}=0,36$ g, což je údaj nižší než u všech našich nálezů. Hodnoty technologických parametrů mincí ve všech našich souborech, jak je vidět z tabulky 2 (tab. 2), jsou si velmi blízké. Určíme-li průměrnou hmotnost všech 1284 kusů brakteátů typu Cach (1974) č. 955 z těchto čtyř nálezů, pak získáme hodnotu $G_{C955+}=0,401\pm 0,077$ g a tuto je možné považovat dále za signifikantní.

Zaměříme-li se na tabulku 2, pak u všech našich nálezů je rozptýlení (vyjádřené jako variace, tj. podíl směrodatné odchylky a průměrné hodnoty) hmotnosti řádově srovnatelné s rozptýlením tloušťky brakteátu. Bylo již dříve prokázáno (Štefan 2000, 972–975), že hmotnost a tloušťka brakteátu jsou spolu těsně svázány. Rozptýlení průměru je naopak malé a svědčí o pečlivém dodržování průměru a současně o jeho malém vlivu na výslednou hmotnost.

Dále využijeme jak teorie, tak praxe (podobně jako u jiných hromadně vyráběných mincí), neparametrického a tedy robustního jádrového odhadu hustoty pravděpodobnosti /kernel density estimation/ (Devenroye – Gyorfi 1985; Werz 1978). Graficky znázorníme odhady hustoty pravděpodobnosti (zcela nahrazující histogram) jednotlivých technologických parametrů brakteátů typu Cach (1974) č. 955 u těchto nálezů za použití tzv. trojúhelníkového jádra,⁶ které v grafu zdůrazňuje vybočení některých dat z normálního rozdělení. Normální rozdělení, vycházející ze stanovené průměrné hodnoty a rozptylu, je na všech obrázcích znázorněno tečkovanou Gaussovou křivkou. Čísla grafů hustoty pravděpodobnosti parametrů jednotlivých nálezů jsou uvedeny v tabulce 3 (tab. 3).

Tab. 3. Čísla grafů hustoty pravděpodobnosti parametrů jednotlivých nálezů.

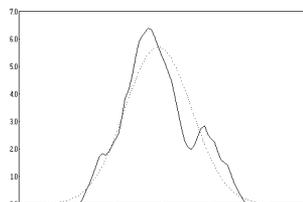
Parametr	Josefov	Bezuchov	Kyselovice	Morava H102
G	2	3	4	5, 14
D	6	7	8	9
St	10	11	12	13

U všech grafů jsme použili na ose x stejné stupnice pro každou veličinu, abychom vizuálně mohli posoudit a porovnat jejich vzájemné rozptýlení. To vedlo k zúžení grafů početně malého nálezu Morava H102 a naopak ke zvýšení lokálních hodnot hustoty pravděpodobnosti. Proto jsme jen u tohoto vskutku malého souboru (Morava H102) pro vizuální proporcionalitu grafů zvolili jiné stupnice.⁷

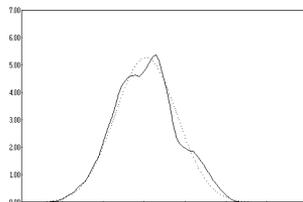
5 Na rozdíl od ostatních tří souborů byly průměry mincí u tohoto souboru měřeny jako maximální hodnoty. Podle našich odhadů tato odchylka přináší pouze jistý posun střední (průměrné) hodnoty geometrického průměru (viz tabulka 2 (tab. 2)). Tvar průběhu hustoty pravděpodobnosti těchto dvou veličin se významně nezmění – to ostatně nebylo cílem našeho zkoumání.
6 Otázka volby jádra je specifickou záležitostí, některé typy jader – kemelů zvýrazňují odchylky od „hladkého“ průběhu, jiná jádra grafy hustoty pravděpodobnosti výskytu dat vyhlazují. V našem případě jsme spíše hledali odchylky od ideálního, „normálního“ průběhu.
7 U všech obrázků je při respektování stupnic souřadnic plocha pod grafem vždy rovna 1.

Hmotnost (G)

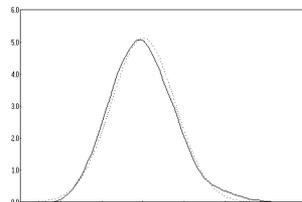
Porovnáme-li grafy hustoty hmotnosti u všech souborů, pak první dva se dosti liší od ideálního normálního rozdělení (graficky charakterizovaného Gaussovou křivkou), třetí se naopak normálnímu rozdělení velmi blíží. To nepochybně souvisí s počtem dat v souborech (postupně 59, 191 a 1020 ks). S větším počtem zkoumaných kusů dochází k vyhlazování grafu. U prvních dvou grafů vidíme, že existuje jistá skupina mincí, která se průměrnou hodnotou cca $G = 0,5$ g od průměru souboru cca $G = 0,4$ g liší. U třetího, velkého kyselovického souboru, pravděpodobně tato skupina mincí není příliš zastoupena. Čtvrtý graf ukazuje velmi silný vliv počtu mincí ve sledovaném souboru. Ale i u něho můžeme pozorovat doslova několik mincí, které mají poněkud vyšší hodnotu. Zmíněné skupiny těžších mincí představují nehomogenitu dat,⁸ která se vizuálně projevuje nejlépe u malých souborů dat.

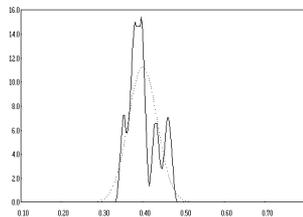
Obr. 2. Odhad hustoty G (Josefov).

Obr. 3. Odhad hustoty G (Bezučov).

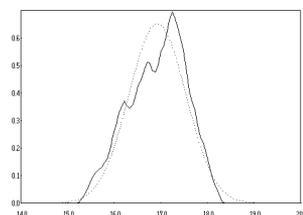
Obr. 4. Odhad hustoty G (Kyselovice).

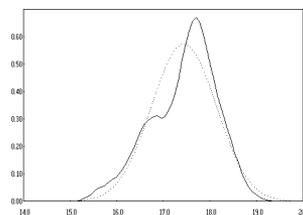
Obr. 5. Odhad hustoty G (Morava H102).

Průměr (D)

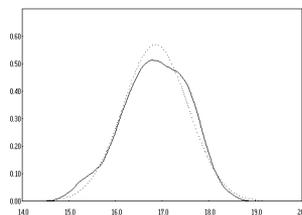
Grafy hustoty pravděpodobnosti průměru mince nám naznačují přibližně tutéž závislost tvaru grafu na počtu zkoumaných mincí. Můžeme zde též pozorovat, že v souborech existuje větší počet mincí s větším průměrem, které by se mohly podílet na existenci těžších kusů. Čtvrtý graf opět ukazuje na malý počet kusů v souboru, i když i zde se zdá, že několik mincí náleží do „těžší“ skupiny. Tedy i zde zkoumání průměru mincí vede k identifikaci nehomogenity souboru dat.

Obr. 6 Odhad hustoty D (Josefov).

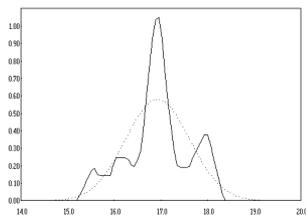

Obr. 7 Odhad hustoty D (Bezučov).

Obr. 8 Odhad hustoty D (Kyselovice).

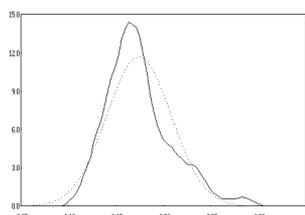
⁸ Některé nehomogenity by bylo možné vysvětlovat i tím, že při měření, vlivem měřicího zařízení či vlivem operátora se mohou data poněkud kumulovat. To je záležitost metodická a je ji nutno při přípravě a realizaci měření pokud možno eliminovat.

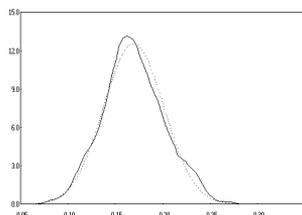
Obr. 9 Odhad hustoty D (Morava H102).

Tloušťka (S_i)

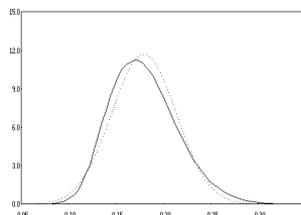
První dva grafy a také graf čtvrtý (nález Morava H102) znázorňující hustotu pravděpodobnosti tloušťky mince, který ukazují na jistý nevelký počet tlustších mincí. Třetí graf, nález Kyselovice, je už hodně vyhlazen množstvím zpracovávaných dat.

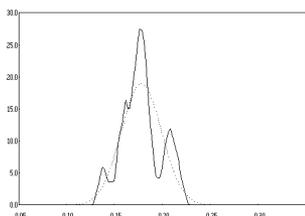
Obr. 10. Odhad hustoty St (Josefov).

Obr. 11. Odhad hustoty St (Bezuchov).

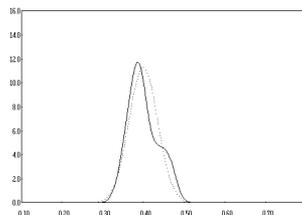
Obr. 12. Odhad hustoty St (Kyselovice).

Obr. 13. Odhad hustoty St (Morava H102).

Vliv volby jádra

Poznamenejme, že vliv jádra a jeho šířky má vliv na tvar grafu. V programu COSMAS+ (*Chvostková – Štefan 2002*, 243–246) je k automatickému odhadu šířky jádra použit algoritmus vyhledání třídy histogramu zprůměrováním několika empirických expertních odhadů. Odhad typu jádra se řídí potřebou vyhlazení grafu nebo potřebou vyzdvihnout excese souboru dat. Pro jejich zdůraznění se hodí zejména již zmíněné a zde používané trojúhelníkové jádro, podobně lze z nabídky programu COSMAS+ využít tzv. bikvadratické jádro. Např. naopak Gaussovo jádro má výrazný vyhlazující charakter, což můžeme demonstrovat na obr. 14, který je paralelní k obr. 11. Porovnáme-li s jistými výhradami tyto dva grafy, přesto můžeme pozorovat jistou tvarovou (kvalitativní) shodu v jeho průběhu.

Obr. 14. Odhad hustoty hmotnosti G souboru mincí z nálezů Morava H102 pomocí Gaussova jádra.

Závěry

Vizualizace rozdělení jednotlivých technologických parametrů mincí přináší nové pohledy na celý proces ražby, oběhu, tezaurace a konečně sbírkové revitalizace mince. To by mohlo naznačovat cestu – a ostatně teorie i praxe neparametrického a tedy robustního jádrového odhadu hustoty pravděpodobnosti (*kernel density estimation*) tento problém obecně řeší – k dalšímu zkoumání i menších souborů, homogenních z hlediska technologického i numismatického. Homogennost souboru je potřeba v případech aplikace elementární statistiky v numismatice posuzovat na jedné straně velmi tolerantně, na druhé straně je nutné odpovědně zvažovat výsledky s ohledem na daný reálný soubor dat. Bohužel, většinou je množství dat nižší, než u našich tří souborů (Josefov, Bezuchov, Kyselovice) a blíží se spíše k souboru Morava H102. U nálezových souborů je téměř nemožné odhadnout pohnutí majitele vedoucí k uložení pokladu s ohledem na jeho složení. Též je velmi těžké zpětně definovat chemicko-fyzikální vlivy na technologické parametry mincí vzniklé během uložení a následné konzervaci.

Další možnosti programu COSMAS+ jsme ilustrovali na souboru dat Morava H102, když jsme u odhadu hustoty pravděpodobnosti hmotnosti použili Gaussovo jádro, které má pravděpodobně „nejlepší“ vyhlazovací schopnosti s ohledem na paradigma elementárního statistického zpracování, kde se a priori předpokládá normální rozdělení veličin.

Vzhledem k ne zcela vyjasněné důležitosti průměru a tloušťky mince, samozřejmě vyjma zkoumání vzájemných vztahů technologických parametrů při výrobě mince, jsme se zde zaměřili pouze na hmotnost. Na základě určení střední (přesněji průměrné) hodnoty hmotnosti tohoto typu brakteátu v porovnání s Cachovým údajem vyplývá, že bude nepochybně nezbytné v následujícím období numismatické práce v Čechách a na Moravě postupně revidovat hmotnosti brakteátů ve stávajících užívaných soupisech a katalozích.

Literatura

Cach, F. 1974: Nejstarší české mince III, České a moravské mince doby brakteátové. Praha.

Devenroye, L. – Györfi, L. 1985: Nonparametric Density Estimation The L_1 View. New York–Chichester–Brisbane–Toronto–Singapore.

Holmes N. /ed./ 2011: Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress Glasgow 2009. Glasgow.

Chvostková, P. – Štefan, J. a T. 2002: Nový systém pro statistickou numismatickou metrologickou analýzu dat. In: Sborník konference Peníze v proměnách času III. Ostrava.

Štefan, J. T. 1995: K metrologii středověkých mincí. Numismatické listy, č. 1.

Štefan, J. T. 2000: Metrological and Technological Aspects of Czech and Moravian Denarii Searching. In: Akten-Proceedings-Actes II. XII. Internationaler Numismatischer Kongress Berlin 1997. Berlin.

Wertz, W. 1978: Statistical Density Estimation a Survey. Göttingen.

Summary

Jan T. Štefan, Metrological comparison of bracteats of the Cach no. 955 type in four different Moravian hoards.

Homogeneity of coins is an important prerequisite for metrological statistical analysis of a coin group. This is required by the statistics above all. In numismatics, homogeneity of a group is understood more vaguely, compared to the statistics. If it is not regarded properly during the processing of the group, it is necessary to take that into consideration in time of evaluation of results. There is another troubling requirement – large group if it is possible – which is quite difficult to arrange especially in connection with homogeneity. From this point of view, the best suitable coin groups are represented by those ones where external influence is basically the same in the case of all thesaurized coins.

Such procedure has been applied in the case of relatively large hoards such as Josefov, Bezuchov and Kyselovice. It was possible to find one bracteate type appearing in significantly high numbers in these hoards – the bracteate Cach (1974) type no. 955 – which represented (after a necessary reduction increasing homogeneity of the particular group) 59, 191 and 1020 pieces respectively. For comparison, the same type of the bracteate in Morava H102 hoard has been chosen (some 14 pieces there).

Via metrological processing of these groups, it is possible to suggest correction of the average weight of this bracteate type. Up to date, Cach offered $GC955 = 0.36$ g, but now, new average weight is suggested: $GG955+ = 0.401 \pm 0.077$ g. Graphs of non-parametrical estimate of density of probability of metrological parameters of the processed groups (weight, diameter, thickness – represented by global density) show visual similarity. More general conclusions could be expressed after a detailed analysis of other types of the Moravian bracteates found in substantial numbers and good state of preservation in hoards.

English summary by V. Novák

PRZYŁĘK, LUBOMIA, KROCZYCE OKUPNE: STARE I NOWE ZNALEZISKA BRAKTEATÓW Z POŁUDNIOWEJ POLSKI

Borys PASZKIEWICZ

Abstract – Przylęk, Lubomia & Kroczyce Okupne: Former and recent bracteate hoards from south Poland.

A bracteate hoard from the first decade of the fourteenth century, was found at Kroczyce Okupne in 2003. Much of its coins duplicate coin types known from the Przylęk hoard. This suggests that bracteates circulated in the Cracow duchy alongside two-sided pennies during the early groschen period (after 1300). Newly revealed parcels of two other, contemporary hoards are also described: from Przylęk itself and from Lubomia. The latter helps us to rectify a misattribution of a bracteate type which was regarded as Czech but turned out to be Silesian.

 Medieval coinage, groschen reform, Władysław Łokietek, Wenceslas II, Cracow, Opole, Silesia, Bohemia

Blisko 20 lat temu jako część badań nad mennictwem Władysława Łokietka przedstawiłem rozprawę *Brakteaty polskie w I. tercji XIV w.*, w której starałem się przeanalizować słabo wówczas znany materiał z kilku znalezisk pojedynczych (niemal wyłącznie z Wielkopolski) i dwu skarbów – obu znalezionych w Polsce południowej, w historycznym Opolskiem i Krakowskiem.¹ Gdy po paru latach zbliżony temat podjął – w ramach szerszej pracy – Wiesław Kopicki, dysponował w zasadzie tą samą bazą źródłową.² Dopiero ostatnia dekada przyniosła wyraźny przyrost znalezisk. Są to – publikowane, niestety, często ze znacznymi opóźnieniami lub przetrzymywane bez publikacji – znaleziska pojedyncze z badań archeologicznych oraz skarby. Te ostatnie pochodzą ze znalezisk przygodnych, prawdopodobnie często dokonywanych za pomocą wykrywacza metali. Ponieważ znaleziska takie są w Polsce przejmowane w całości przez Skarb Państwa, znalazcy powszechnie zatają je, z czego wynikają niepowetowane straty dla wiedzy historycznej. Zatajeniu lub zafalszowaniu ulega przede wszystkim sama metryka znaleziskowa, toteż nawet otrzymując wiadomość o znalezieniu monet w konkretnym miejscu, nie możemy mieć pewności, że wiadomość ta jest prawdziwa. Mimo to musimy pracować z bazą źródłową taką, jaką mamy, a przynosi ona szybki przyrost wiedzy, który z pewnością wymusi zmianę wielu ugruntowanych w nauce poglądów.

Celem niniejszej pracy nie jest nowa synteza zagadnienia – ta byłaby przedwczesna dziś, gdy wiemy o wielu istotnych znaleziskach oczekujących na publikację – ale przedstawienie części tych nowych danych źródłowych i wstępne wskazanie sugestii z nich płynących. I tym razem są to znaleziska z Opolskiego i Krakowskiego (w sensie, jaki miały te pojęcia w badanej epoce) z pierwszych dekad XIV wieku. Współczesny im skarb brakteatów znaleziony w Sieradzkim został opublikowany osobno.³ Jak zobaczymy, materiał ten nie będzie obojętny także dla numizmatyki czeskiej, skoro oba kraje pozostawały na przełomie XIII/XIV wieku w ścisłym związku politycznym i ekonomicznym.

I. Skarb z Kroczyce Okupnych (Kostkovic, 2003)

W 2006 roku redakcja „Wiadomości Numizmatycznych” otrzymała anonimowy dokument elektroniczny zatytułowany *Skarb brakteatów guzickowych z ok[o]licy Kroczyce (2003)*. Dokument był amatorską próbą opracowania znaleziska brakteatów z Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Choć opracowanie samo

1 Paszkiewicz, B. 1994: Brakteaty polskie w I. tercji XIV w., „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XXXVIII, z. 1–2, 1–55.

2 Kopicki, W. 1997: Polskie brakteaty guzickowe 2. poł. XIII w.–1. poł. XIV w. Próba interpretacji. Warszawa.

3 Miazga, B. – Paszkiewicz, B. – Wachowski, K. 2012 [2013], *The Wielka Wieś (Szadek) Hoard of Bracteates, Parvi and Ingots*, „The Numismatic Chronicle”, vol. 172, 161–204, tabl. 7–11.

w sobie do publikacji się nie nadawało, to opisane znalezisko ma znaczną rangę dla numizmatyki. Wykorzystamy tu przekazane przez anonimowego autora fakty i fotografie,⁴ a następnie poddamy je własnej analizie.

„Dnia 21 lipca 2003 roku – czytamy w dokumencie – w trakcie poszukiwań prowadzonych za pomocą detektora metali, w skałach, w lesie za wsią Kroczyce natrafiono na pojedynczą srebrną monetę. Po dokładniejszym przeszukaniu miejsca zalegania numizmatu okazało się, że pod nią, w warstwie gleby o miąższości od 1 cm do 30 cm, zalegało jeszcze kilkadziesiąt sztuk i ułamków monet. [...] W skład skarbu wchodzi 34 brakteaty pełne lub z niewielkimi brakami (pozwalającymi na ich identyfikację) oraz 10 połówek [...]. Nie znaleziono żadnych kawałków ceramiki, która wskazywać by mogła na naczynie, w którym monety mogłyby zostać ukryte. [...] Przy wydobywaniu skarbu znaleziono krzemienne narzędzie mikrolityczne. Narzędziem tym był przekłuwacz (rylec), przypuszczalnie z okresu mezolitu”⁵ (ryc. 1). Dołączone zdjęcie, ilustrujące zaleganie monet (ryc. 2), pokazuje kilkudziesięciocentymetrowy dołek wykopany przy litej, lecz nierównej skale wapiennej, w ciemnobrunatnej ziemi, wśród korzeni i luźnych kamieni, w którym trzy monety wysypują się z ziemnej ściany wykopu (miarki brak). Do wykopu osypuje się sosnowe igliwie. Sytuacja na zdjęciu odpowiada przytoczonemu opisowi.

Ryc. 1. Kroczyce Okupne, gm. Kroczyce, pow. zawierciański. Przekłuwacz krzemienisty; skala nieznana. Fot. anonimowa.

Ryc. 2. Kroczyce Okupne, gm. Kroczyce, pow. zawierciański. Wykop; miejsce zalegania monet zakreślone długopisem w środkowej partii zdjęcia. Fot. anonimowa.

Na końcu dokumentu, wymieniającego i analizującego znalezione monety – wyłącznie brakteaty – zamieszczono notkę z wiadomością, że w 2005 roku „w miejscu zalegania dodatkowo znaleziono jeszcze trzy sztuki monet [...]”, które następnie zostały – bez komentarza – zilustrowane. Ponieważ nie ulega wątpliwości, że owe trzy monety, nie odbiegające formą i chronologią od pozostałych, stanowią element tego samego zespołu znaleziskowego, przedstawimy je poniżej łącznie, zaznaczając, oczywiście, fakt ich późniejszego znalezienia. Nie mamy, niestety, prawie żadnych danych pomiarowych i reprodukcję ilustracje kierujemy się wielkością znanych nam analogicznych monet. Przytoczony opis wskazuje na znaczne rozproszenie skarbu, który z pewnością nie jest w obecnej partii kompletny, a mógł być znaleziony już wcześniej (zwróćmy uwagę, że pierwotnie znaleziono jedną monetę, prawdopodobnie na niewielkiej głębokości).

Nasuwa się pytanie, czy żadna z bardzo podobnych monet z początku XIV wieku, opisanych wcześniej jako znaleziska dokonane w końcu lat dziewięćdziesiątych XX wieku w okolicy Zawiercia⁶ (mapa 2, punkt 20), nie może pochodzić z tego zespołu. W przypadku monet spod Zawiercia podawano dla pięciu brakteatów dwa miejsca znalezienia, jednak bez możliwości przypisania konkretnych monet do jednego miejsca.

4 Za pomoc w obróbce zdjęć bardzo dziękuję p. Michałowi Zawadzkiemu.

5 Określenie to jest trafne. Jak stwierdził na podstawie zdjęcia prof. Jan M. Burdukiewicz – któremu bardzo dziękuję za pomoc – jest to „najprawdopodobniej przekłuwacz wykonany z wióra, który został także ułamany”, o szerokiej chronologii.

6 Paszkiewicz, B. 2001: Reforma monetarna króla Wacława II w Polsce, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XLV, z. 1, 37. We wcześniejszej wersji tej pracy (idem, The Monetary Reform of King Václav II in Poland, [in:] Mezinárodní konference k 700. výročí Královského horního zákoníku „Ius Regale Montanorum” a měnové reformy krále Václava II. Kutná Hora II. Kutná Hora 3.–5. říjen 2000. Sekce 3, Numismatika, [Praha 2000], 13–27) nie miałem jeszcze danych o miejscu znalezienia.

Mapa 1. Okolice Kroczyca. Na północy Skąły Kroczyckie z przybliżonym miejscem odnalezienia skarbu z Kroczyca Okupnych (2003); na południu Okiennik Wielki – jedno z miejsc znalezisk określonych jako „okolica Zawiercia” (ok. 1999). Wycinek mapy Wojskowego Instytutu Geograficznego z 1934 r., 1:100 000.

Była to skała Okiennik Wielki pod Skarżycami (inaczej Okiennik Duży albo Okiennik Skarżycy) i skała Biśnik pod Pilicą. Okiennik Wielki, z relikdami grodu,⁷ jest rzeczywiście niedaleki lokalizacji wskazanej przez autora dokumentu (mapa 1), choć ewentualne określenie położenia Okiennika „w lesie za Kroczycami” mogłoby wynikać tylko z celowego wprowadzania w błąd. Skała ta stoi bowiem w miejscu wylesionym, odsłoniętym od strony Skarżyc na wschodzie i Żerkowic na południu. Kroczyce, położone 5 km na północny wschód, nie służą do opisu tego miejsca. Przekazowi dokumentu dobrze odpowiadają tymczasem Skąły Kroczyckie, pasmo zalesionych, skalistych wzgórz na zachód i północ od Kroczyca. Tamto właśnie miejsce – wolno sądzić – chciał zasugerować autor dokumentu, może nie znając lub nie chcąc podać nazw poszczególnych wzniesień. Analiza dokumentu wzbudza zaufanie: widać, że jego autor – zachowując ostrożność – stara się przekazać te dane, które uważa za istotne dla nauki. Wniosek ten potwierdzony jest przez niezależnie uzyskany przekaz,⁸ że monety znalezione na gruntach wsi Kroczyca Okupne (gm. Kroczyce, pow. zawierciański),

7 Żaki, A. 1974: Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej, Wrocław-Kraków, 47, 69.

8 Za wyniki wywiadu terenowego serdecznie dziękuję p. Marcinowi Rudnickiemu z Uniwersytetu Warszawskiego.

na Pośredniej Górze – wzniesieniu skalnym w łańcuchu Skał Kroczyckich (pomiędzy górami Kołoczek i Popielową), położonym około 1500 m na północ od dawnego kościoła filialnego (dziś kaplicy) św. Kajetana.

Wież Kroczyce, której późną kolonią są Kroczyce Okupne, jest słabo poświadczona w źródłach. Po raz pierwszy wspomniana jest w 1262 roku jako punkt orientacyjny. Miała bowiem oznaczyć kierunek wiodącej z Żarnowca na zachód drogi (*uia que uadit in Lelou, et in Wisenesice et Crocice; uia que vadit per Lelou et inter Wisenesice et Crociche*), na której klaryski skalskie (niegdyś zawichojskie) miały już wcześniej prawo poboru cla.⁹ Wskazywałoby to na znaczną rangę tej wsi, która wszelako potem pojawia się tylko w odnowieniu tegoż przywileju, aż dopiero w 1373 roku widzimy w niej kościół parafialny. W 1441 roku Kroczyce należą wraz z sąsiednimi osadami do uposażenia urzędu wojewody krakowskiego.¹⁰ Ten stan przenoszony jest przez historyków również w poprzednie stulecie.¹¹ Prawdopodobne miejsce znalezienia skarbu na tle topografii i obecnej wiedzy o sytuacji osadniczej w średniowieczu było – wbrew dzisiejszej przynależności administracyjnej – związane z bliżej położoną na wschodzie wsią Koskowice, dawniej zwaną Koskowice. Również ta wieś ma późną metrykę w źródłach pisanych,¹² jednak znajduje się w niej duże, wczesnośredniowieczne grodzisko skalne Słupsko oraz stanowisko jaskiniowe z materiałem średniowiecznym.¹³ Osadnictwo tej okolicy przed połową XIV wieku oceniane jest jako mało intensywne,¹⁴ co stoi w sprzeczności tak z obserwacjami archeologicznymi, jak z drobnymi znaleziskami monet z tej epoki, które tu właśnie tworzą koncentrację, niemającą poza Krakowem analogii w całej Ziemi Krakowskiej.

Analiza materiału sfotografowanego i opisanego w dokumencie daje liczby nieco inne od przytoczonych: wszystkich monet całych lub bliskich kompletności jest 36, fragmentów natomiast 13. Te ostatnie autor dokumentu pogrupował w osiem pozycji (odnoszących się przypuszczalnie do poszczególnych połamanych okazów, czego sprawdzić już się nie da). Regularne połówki (z ubytkami), uzyskane przez cięcie szerokich brakteatów, są wśród nich tylko dwie. Lepiej lub gorzej rozpoznawalne – ze znaczącymi fragmentami stempla – są 43 egzemplarze. Wśród nich wyróżniono 27 typów ikonograficznych, zatem rozproszenie typologiczne (niespełna dwie monety na typ) jest bardzo znaczne.

Mapa 2. Znajdźki wspomniane w pracy na tle podziałów politycznych (Rys. B. Paszkiewicz). * Skarby omawiane w pracy: A. Kroczyce Okupne; B. Lubomia; C. Przyłęk; ▲ inne wspomniane skarby: 1. Cernożice; 2. Dzierzychowice (Dittersbach); 3. Gręboszów; 4. Hrubielcicy; 5. Kostów; 6. Lewin Brzeski-okolica; 7. Lichynia; 8. Přerov; 9. Secemin; 10. Strzelin-okolica; 11. Środa Śląska lub okolica; 12. Wały; 13. Wielka Wieś; 14. Wojsławice; 15. Zalesie Śląskie. ▲ Wspomniane w pracy znaleziska luźne: 16. Czeladź; 17. Łosień; 18. Racibórz; 19. Stary Olszów; 20. Zawiercie-okolica; 21. Gniezno; ● Mennice i ośrodki władzy.

9 *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I, wyd. F. Piekosiński, s. 72, nr 58; s. 75, nr 59. Nazwa *Wisenesice* (zdaniem Piekosińskiego Wysocice, co jest nieprawdopodobne ze względu na topografię) dziś rozwiązywana jest jako sąsiadujące z Krocycami Siemieszyce, dawniej Siemieszyce (J. Laberschek], *Kroczyce*, [in:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, red. F. Sikora, cz. III, z. 1, Kraków 1994, s.v.). Te ostatnie zyskują w ten sposób równie wczesną metrykę.

10 J. Laberschek, *loco cit.*

11 J. Laberschek, *Potencjał obronny Ziemi Wieluńskiej i fragmentów Ziemi Krakowskiej i Sieradzkiej pod rządami księcia Władysława Opolczyka 1370–1391*, [in:] *Między północą a południem. Sieradzkie i Wieluńskie w późnym średniowieczu i w czasach nowożytnych*, Sieradz 1993, s. 135.

12 Wzmiankowane po raz pierwszy w 1346 roku jako wieś szlachecka, zob. J. Laberschek], *Koskowice*, [in:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, red. F. Sikora, cz. III, z. 1, Kraków 1994, s.v.

13 Również te wiadomości zawdzięczam p. Marcinowi Rudnickiemu.

14 J. Rajman, *Pogranicze śląsko-malopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998, s. 102.

Anonimowy informator trafnie zauważył, że monety z Kroczyca Okupnych wykazują liczne analogie do skarbu z Przylęka (gm. Wodzisław, pow. jędrzejowski; mapa 2, punkt C), ukrytego po 1317 roku, w którym po raz pierwszy zostały ujawnione polskie brakteaty guziczkowe w niewątpliwie czternastowiecznym kontekście.¹⁵ Spośród 27 typów z Kroczyca Okupnych 14 – połowa – ma ściśle analogie w skarbie z Przylęka, w przypadku dwu dalszych analogie są bardzo prawdopodobne, ale nie da się ich potwierdzić z racji złego stanu monet kroczyckich i braku bezpośredniego do nich dostępu. Spośród tej czternastki 11 typów jest reprezentowanych przez więcej niż jeden egzemplarz (dwa lub trzy), co dotyczy poza tym tylko jednego typu, który w Przylęku nie miał analogii. Świadczy to zarówno o bliskości w czasie obu skarbów, jak i o pochodzeniu monet z tego samego obszaru monetarnego – Księstwa Krakowskiego (mapa 2). Typy brakteatów, które powtarzają się w obu skarbach, i w obu są stosunkowo liczne, sugerują swe pochodzenie z tego właśnie księstwa.

Spośród nich zwróćmy przede wszystkim uwagę na typ 16, z dwiema wieżami na trzech arkadach. Po raz pierwszy dostrzeżono go w Przylęku (tam typ 54). Nie był tam najliczniejszy (siedem egzemplarzy), w Kroczycach Okupnych są dwa (w przypadku tak małego skarbu trudno, oczywiście, ocenić, że oznacza to mniejszą rolę tego typu niż tych reprezentowanych przez trzy egzemplarze). Poza tym wystąpił (przypuszczalnie pojedynczo) na Okienniku lub Biśniku w okolicy Zawiercia¹⁶ (mapa 2, punkt 20) i pojedynczo w Starym Olkuszu¹⁷ (mapa 2, punkt 19). Nie pojawił się natomiast w żadnym znalezisku górnośląskim ani we współczesnym skarbie z Wielkiej Wsi w Ziemi Sieradzkiej (mapa 2, punkt 13). Skoro wszystkie cztery znaleziska wystąpiły w Księstwie Krakowskim, mamy wedle wszelkiego prawdopodobieństwa do czynienia z monetą tego księstwa. Z drugiej jednak strony, ponieważ skupiają się one – poza Przylękiem – w rejonie Olkusza, nasuwa się myśl, że ich emisja wiązała się z tym właśnie rejonem. Nie widać tu jednak w początku XIV w. możliwego emitenta: kompleksu dóbr biskupstwa krakowskiego lub jakiegoś klasztoru, zatem jest to najprawdopodobniej krakowska moneta książęca z początku XIV wieku – Wacława II lub Władysława Łokietka. Pewne zdziwienie może jednak budzić symbolika – jak już zauważyliśmy przy innej okazji, prawdopodobnie nawiązująca do wzorców wschodnioalpejskich (denary z Lienz i Bergamo, modyfikujące motyw fenigów z Friesach¹⁸) i raczej niestosowana przez władców świeckich.

Brakteaty z uproszczoną głową lwa na wprost (typ 10), przez J. Reymana określaną jako „maska”, wystąpiły w Przylęku aż w 31 egzemplarzach (Przylęk 17) i licznych odmianach (dziewięć stempli). Z powodów analogii heraldyczno-sfragistycznej zaproponowałem przypisanie ich Henrykowi III (I) na Śląsku lub raczej w Wielkopolsce.¹⁹ Wciąż jednak w Wielkopolsce – mimo odnotowania tam kilku znalezisk brakteatowych w ostatnich latach — takich monet nie widzimy. Brakteat tego typu wystąpił natomiast na skale Okiennik lub Biśnik, a w Kroczycach Okupnych mamy dwa egzemplarze. Znaleziska zatem wskazują na miejscowe pochodzenie również tych monet. Motyw frontalnej lwiej głowy nie wiąże się jasno z żadnym emitentem. Mógłby nim być np. Wacław II.

Brakteaty z gwiazdą i półksiężycowcem w Przylęku wystąpiły w dwóch bardzo podobnych do siebie typach. Cienkiemu półksiężycowi towarzyszyła na jednym gwiazda sześciopromienna (Przylęk 50, jeden egzemplarz), a na drugim ośmiopromienna (Przylęk 51, trzy egzemplarze). Mimo znacznej powtarzalności motywu w różnych herbach, pieczęciach i na brakteatach z XIII wieku, ściśle analogicznych monet nie było nigdzie, aż pojedynczy okaz z sześciopromienną gwiazdą znaleziono na skale Okiennik lub Biśnik (okolica Zawiercia), w Kroczycach mamy zaś dwa brakteaty z gwiazdą ośmiopromienną (typ 14). I tym razem rozrzut znalezisk sugeruje zatem pochodzenie krakowskie, mimo niewielkiej liczebności okazów w Przylęku. Gwiazda i księżyc występują wprawdzie w rycerskim herbie Leliwa, ale także w symbolice władczej – dobrze są widoczne jako znaki władcy np. na pieczęci Poznania. Byłbym skłonny rozpatrywać ich pochodzenie wspólnie z typem 15, który motyw gwiazdy (słońca) i księżyca przed-

15 Ważniejsze prace o tym znalezisku: J. Reyman, *Skarb brakteatów guziczkowych z Przylęku, pow. Jędrzejów*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XVI, 1972, z. 4, s. 201–233; B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie w I. tercji XIV w.*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XXXVIII, 1994, z. 1–2, s. 7–33, 42–50 (tam numeracja typów, którą posługuje się w niniejszej pracy); W. Kopicki, *Polskie brakteaty...*, s. 50–81; B. Paszkiewicz, *Nowy Sącz, Trzebiatów, „Uladzlaus”*. O interpretacji brakteatów guziczkowych, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XLI, 1997, z. 3–4, s. 136–164; W. Kopicki, *W sprawie recenzji Borysa Paszkiewicza*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XLI, 1997, z. 3–4, s. 167–174; J. Wróbel, B. Paszkiewicz, *Przylęk, gm. Wodzisław, pow. Jędrzejów [znalezisko monet]*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XLIX 2005, z. 2, s. 227–229. Zob. też przypis 47 oraz część III niniejszej pracy.

16 B. Paszkiewicz, *Reforma monetarna...*, s. 37 i 43.

17 S. Kubiak, *Znaleziska monet z lat 1146–1500 na obszarze Polski. Inwentarz*, Poznań 1998, poz. 716.

18 B. Paszkiewicz, *Nowy Sącz, Trzebiatów, „Uladzlaus”...*, s. 156–157.

19 B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie...*, s. 15.

stawia w postaci zdwojonej. I on wystąpił w Przyłęku (typ 52), i to w znacznej liczbie 18 sztuk, lecz nie pojawił się w innych znanych nam znaleziskach, za to w Kroczycach Okupnych mamy aż trzy okazy. Występowanie to potwierdza moją wcześniejszą sugestię, przypisującą tę monetę Władysławowi Łokietkowi, aczkolwiek dziś nie powtórzyłbym założenia „Kraków jest wykluczony”. W świetle powyższych uwag o możliwości wybijania brakteatów w Krakowskim pod jego panowaniem, przenoszenie tej monety do Sandomierza nie jest już potrzebne. Zauważmy też, że zdwojone słońca i księżyce – w innej formie – zaobserwowaliśmy wokół księżęcego Orła na brakteatach z Lubomi, jak sądzimy, raciborskich (zob. niżej, część II). Sugeruje to szersze zastosowanie tej symboliki niż – oparłszy się na *Pantheonie* tzw. sandomierskim – sądziliśmy dawniej. Zastosowanie to w badanej epoce musiało się rozszerzać, skoro – jak widzimy na brakteatach z Lubomi – para słońc i księżyców została na typie brakteatów dodana w trakcie emisji do zasadniczego symbolu.

Strzała o dwu grotach (Przyłek 57, tam 17 egzemplarzy) przypisana była Księstwu Sandomierskiemu. Zbieżność figury z herbem rycerskim Bogoria jest tak charakterystyczna,²⁰ że trudno uznać ją za przypadkową. Ponieważ mennictwo rodu Bogoriów jest raczej nieprawdopodobne, rozpatrywałem możliwość wybicia takich monet przez opactwo cysterskie w Koprzywnicy pod Sandomierzem (fundowane przez Bogoriów i używające później ich herbu) lub przez Władysława Łokietka jako księcia sandomierskiego (godło Bogoria mogłoby się wówczas odnosić do któregoś z urzędników z tego rodu, zwłaszcza wojewody Wojciecha).²¹ Skarb z Kroczych Okupnych z dwoma brakteatami tego typu (typ 17) nie podważa tej hipotezy, choć niewątpliwie przysłużyłoby się jej jakieś znalezisko w granicach księstwa sandomierskiego.

Do zagadek skarbu przyłęckiego należały brakteaty przedstawiające łuk oparty na poprzeczce i dwóch nóżkach i opatrzone pięcioma półkolistymi wypustkami. Wystąpiło tam 10 egzemplarzy w trzech wyraźnych odmianach (Przyłek 59). Pierwotnie uznałem tę figurę za mitrę przejętą z monet prowansalskich,²² jednakże z perspektywy dwudziestu lat uważam tę koncepcję za chybioną. Propozycja Wiesława Kopiciego, by widzieć tu głowę (niejasne jednak, czy człowieka, czy zwierzęcia) też wszelako nie przekonuje.²³ Aż trzy egzemplarze obecne w Kroczycach (typ 18) dały możliwość ponownego rozważenia treści stempla. Skorzystanie z niej nie prowadzi jednak do sukcesu: odmiana asymetryczna, reprezentowana w nowym skarbnie przez jeden egzemplarz, istotnie sugeruje głowę ptaka, ale i z tą interpretacją kłóci się rozwarcie domniemanego dzioba.

Dominujące w Przyłęku typy z literą A bądź z krzyżem zostały rozwiązane jako hipotetyczne monety opactwa cysterskiego w Jędrzejowie (*Andreovia*). Ich wystąpienie w Kroczycach (dwa egzemplarze należące do różnych typów: 19 i 20; pierwszy był w Przyłęku w pięciu, drugi w 20 egzemplarzach) nie wspiera tej atrybucji, bowiem od niepoświadczonych w żadnych źródłach pisanych monet klasztornych oczekiwaliśmy ściśle lokalnego obiegu. Kroczyce Okupne tymczasem dzieli od Przyłęka 48 km w linii prostej, a od Jędrzejowa nieco ponad 50 – co najmniej dwa dni drogi pieszo. Nie umiemy jednak wskazać lepszej hipotezy objaśniającej ich pochodzenie (bo wójt krakowski Albert w czasie buntu w latach 1311–1312 wciąż nie wydaje się prawdopodobny, m.in. ze względu na mnogość odmian brakteatów z literą A w zestawieniu z krótkim czasem buntu), nie znamy też tych monet z innych znalezisk. *Nolens volens*, musimy pozostać przy jędrzejowskiej hipotezie, zachowując jednakże rosnącą świadomość jej umowności.

Podobne uwagi odnoszą się do podobnie określanych brakteatów z krzyżem greckim (w Kroczycach typ 8), których było w Przyłęku siedem egzemplarzy (Przyłek 8), a towarzyszyła im znacznie liczniejsza grupa krzyży greckich z różnymi odmianami formy, co do których trudno orzec, czy pochodzą z innych emisji, czy z tej samej. Krzyż jednak – inaczej niż litera A – daje nam bardzo szerokie możliwości interpretacji jako podstawowy znak chrześcijaństwa. Można dopuścić użycie takiego znaku nie tylko na monetach klasztoru jędrzejowskiego lub innego, czy biskupstwa krakowskiego, ale nawet na monecie książęcej.

Inaczej trzeba potraktować brakteaty ze smokiem, przypisane do Nowego Sącza. Znaliliśmy je dotychczas tylko w Przyłęku (Przyłek 33). W Kroczycach Okupnych mamy obie zidentyfikowane odmiany, każdą reprezentowaną przez dwie monety. Rozdzielamy je na dwa osobne typy (11 i 12), ponieważ

20 W drugiej połowie XIV wieku figura ta występuje również na Rusi, na pieczęciach wielkiego księcia Niżnego Nowogrodu Borysa Konstantynowicza z 1372 roku i księcia Dawida Dymitrowicza z 1388 roku (ta druga była błędnie publikowana jako pieczęć Olgierda litewskiego; zob. sprostowanie w: E. Rimša, *Pieczęcie Olgierda, wielkiego księcia litewskiego – dane historiograficzne a rzeczywistość*, [in:] *Heraldyka i okolice*, red. A. Rachuba, S. Górzyński i H. Manikowska, Warszawa 2002, s. 201–215).

21 B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie...*, s. 19–20.

22 B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie...*, s. 24–25.

23 W Kopiciki, *Polskie brakteaty guzickowe...*, s. 65.

w Przyłęku reprezentowały różne standardy metrologiczne, co sugeruje, że pochodziły z osobnych emisji. W przeciwieństwie do hipotetycznego mennictwa jędrzejowskiego, brakteaty nowosądeckie były rezultatem znanego, publicznego dokumentu Wacława II jako księcia krakowskiego, w którym władca przenosi 8 listopada 1292 roku miasto z Sącza do Kamienicy (dziś Nowy Sącz): *Monetam etiam pro utilitate civitatis per advocatos instaurandam concedimus et favemus*.²⁴ Z dokumentu nie wynika jasno, czy moneta sądecka otrzymała status tzw. monety wolnej, kształtowanej dowolnie przez emitenta, lecz kursującej tylko w obrębie jego władzy, czy też monety specjalnej, mającej kurs w obrębie Księstwa Krakowskiego, ale odróżnionej własnym stemplem miasta. Jeśli jednak monety te tworzyły widoczną grupę 16 egzemplarzy w odległym od Sądeckizny Przyłęku, ta druga możliwość jawi się bardziej prawdopodobna.²⁵ Potwierdza ją również obecność znaczącej grupy tych monet w Kroczycach, bo kontrpropozycji dla ich atrybucji brak.

Oprócz podobieństw do skarbu z Przyłęka są również różnice. Przede wszystkim komponent śląski jest w Kroczycach Okupnych wyraźniejszy i wcześniejszy – w Przyłęku był jeden parvus i 12 brakteatów zredukowanych na ponad 500 monet, tu, w małym skarbie, mamy pięć brakteatów szerokich i jeden zredukowany (oprócz małych brakteatów z kluczem, wspólnych obu skarbowi). Poza tym mamy monetę niemiecką, której – niestety – nie udało się bliżej zidentyfikować mimo bardzo interesujących fragmentów przedstawienia.

Zacznijmy od monet uważanych za śląskie. Niewyraźna, ale regularna połówka szerokiego brakteatu (typ 1) pochodzi najprawdopodobniej z Księstwa Wrocławskiego (gdzie ma liczne analogie w znaleziskach) w czasach regencji Przemysła-Otokara II w latach 1270–1273.²⁶ Jej słaby stan koresponduje z zaawansowanym wiekiem – byłaby to najstarsza moneta w skarbie z Kroczyca Okupnych.

Zaskoczeniem jest brakteat z nieodkniętym pierścieniem, gwiazdą i krzyżem (typ 5). Był on wprawdzie znany ze śląskiego zbioru barona Saurmy z Jelcza,²⁷ dokąd mógł trafić (ale to nieweryfikowalna hipoteza) ze skarbu z Wojślawic pod Byczyną (mapa 2, punkt 14). Dzięki dość znacznemu rozmiarowi został zaliczony do szerokich brakteatów śląskich, ale jego jedyne potwierdzone znalezisko to skarb z Secemina pod Włoszczową, w Księstwie Sandomierskim, daleko od Śląska. Skarb secemiński miał wyraźne cechy skarbu zewnętrznego, importu przywiezionego w zamkniętej postaci z zewnątrz.²⁸ Trzeba atoli przyznać, że śląska atrybucja tego brakteatu wyglądała dużo lepiej, gdyby wystąpił on w którymś z kilkunastu dolnośląskich skarbowi brakteatowych. Egzemplarze secemińskie były zniszczone i bardzo lekkie (0,22, 0,26 g), okaz kroczycki, niestety, nie został zważony. Monety z Secemina i okaz Saurmy, choć ogólnie bardzo podobne do rozpatrywanego obecnie egzemplarza, miały gwiazdę przekreśloną o 30 stopni i nieco bardziej rozwarły pierścień. Być może zatem – ze względu na tę drugą cechę – był to motyw, który w herbach rycerskich przedstawiany jest jako półpierścień (półtoczenica), jak w późniejszym herbie litewskiego rodu Zenowiczów. Nie znamy jednak herbu, który by dosłownie powtarzał symbol z tej monety, należy więc go uznać raczej za świadectwo ikonosfery, w której powstawały m.in. herby rycerskie.

Nieregularny fragment, prawdopodobnie szerokiego brakteatu (nie mamy jednak danych o wielkości) został sfotografowany niezbyt wyraźnie i do tego od strony negatywowej. Wydaje się, że jest to typ Fbg 559, przedstawiający głowę w koronie na wprost, umieszczoną nad półksiężycem (typ 2). Widać prawą-dolną część wizerunku głowy z lokiem i skrajem korony, oraz niemal cały półksiężyc. Moneta ta ma również analogię m.in. w skarbie z Secemina, choć spod innego stempla²⁹ – jest to jeden z nielicznych szerokich brakteatów śląskich hipotetycznie przypisanych do władcy, księcia wrocławskiego Henryka IV Probusa (1273–1290).³⁰ Skarb z Kroczyca Okupnych, jak zobaczymy, zawiera więcej monet określanych w ten sposób, wspiera więc tę hipotezę.

Czwarty szeroki brakteat śląski przedstawia ciekawy motyw – skomplikowaną, ośmiopromienną gwiazdę (typ 4), niestety, nie wskazującą żadnego konkretnego emitenta. Znany jest tylko z jednego

24 *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. III, wyd. L. Ryszczewski i A. Muczkowski, Warszawa 1858, nr 67.

25 B. Paszkiewicz, *Średniowieczne monety Nowego Sącza*, Nowy Sącz 1994, s. 8.

26 B. Paszkiewicz, *Król Otokar i Piastowie: pochodzenie herbu kujawskiego w świetle monet i pieczęci*, [in:] *Historia u Piastów, Piastowie w historii. Z okazji trzzechsetlecia śmierci ostatniej z rodu, księżnej Karoliny*, red. B. Czechowicz, Brzeg 2008, s. 121.

27 H. Frhr v. Saurma-Jeltsch, *Schlesische Münzen und Medaillen*, Breslau 1883, Taf. II, ryc. 105.

28 B. Paszkiewicz, *Wykopalisko brakteatów śląskich z XIII wieku w Seceminie*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, MCCLXIII, „Opuscula Musealia”, z. 12, 2002, s. 59–74. Omawiany typ reprezentowały tam monety nr 19 i 20.

29 B. Paszkiewicz, *Wykopalisko...*, moneta nr 2.

30 B. Paszkiewicz, *Gdzie są monety Henryka Probusa?*, [in:] *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego*, red. K. Wachowski, Wrocław 2005 (Wratislavia Antiqua: studia z dziejów Wrocławia 8), s. 68.

skarbu, ze Środy Śląskiej lub okolicy³¹ (mapa 2, punkt 11). Podstaw do jego bliższego określenia zatem nie mamy. O piątym typie śląskiego brakteatu szerokiego powiemy dalej.

Jeden element – jak sądzimy – śląski, znany z Przyłęka (tamtejszy typ 63, mały brakteat z kluczem), powtarza się w Kroczycach, i to aż w trzech egzemplarzach (typ 6). Szeroką obecność brakteatu z kluczem można próbować wyjaśnić tym, że jego standard był zgodny z systemem monetarnym wielu księstw – tym bardziej jednak dziwi wówczas brak takiej monety w Lichyni. Szerzej rozważymy te wątpliwości w drugiej części niniejszej pracy, poświęconej skarbowi z Lubomi, gdzie również znaleziono taką monetę.

Obecność zredukowanych brakteatów śląskich w Krakowskim przypuszczalnie nie ogranicza się do skarbów z Przyłęka i Kroczyca Okupnych. Oto w Łośni na północ od Ślawkowa (30 km na południowy zachód od Kroczyca; mapa 2, punkt 17) znaleziono pojedynczo monetę uznaną za szeroki brakteat śląski z przełomu XIII/XIV wieku, jednakże o średnicy 18,5 mm,³² więc mogącą być co najwyżej brakteatem zredukowanym (waga z zanieczyszczeniami 0,346 g). Brakteat o bardzo wydatnym reliefie przedstawia głowę ludzką lub bydłącą na wprost, mocno wypukłą, z wgłębnyimi oczyma wykonanymi okrągłą puncą. Styl wykonania rzeczywiście odpowiada temu, co zwykle się przypisywało do Śląska, aczkolwiek uproszczoną odmianą tego typu wydaje się brakteat typu Przyłek 14, czyli Lubomia 42. Nieco odleglejszą analogią są dwa brakteaty z rogatą głową zwierzęcą znalezione w skarbie z Černožic pod Hradcem Králové. Tam zostały błędnie opisane (*hlava zpřima s nízskou korunkou*) i przypisane – raczej bezpodstawnie – Górnym Lužycóm.³³ Aczkolwiek ich śląskie (tzn., w kategoriach owej epoki, dolnośląskie) pochodzenie jest w pełni możliwe (podobny, choć mniejszy brakteat znalazł Ferdinand Friedensburg,³⁴ lecz miejsce jego znalezienia jest nieznane), to jednak nie można wykluczyć, że powstały w innej części Polski, zwłaszcza południowej.

Brakteat z kluczem to niejedyny dylemat związany z monetami przypisywanymi na podstawie fabryki do Śląska. Jak wiadomo, skarb z Zalesia Śląskiego pod Opolem (mapa 2, punkt 15) zawierał znaczną liczbę stosunkowo dużych brakteatów o głębokim reliefie, odgrywających tam główną – pod względem liczbowym – rolę, które można przypisać mennictwu czeskiemu lub dolnośląskiemu, których jednak często nie znamy z innych źródeł.³⁵ W skarbie z Kroczyca Okupnych znaleziono jedną z takich monet: brakteat z lwem w niewyraźnej koronie, idącym w lewo, z pętelką na końcu ogona (typ 2). Należy on do większej grupy monet o tożsamym przedstawieniu, różniących się poziomem wykonania i jakością odbicia (Fbg 743, 744, 746). Według Ferdinanda Friedensburga brakteat taki (opis: *Gekrönter Löwe nach links schreitend. Perlenrand*³⁶ – odnosi się z pewnością do lepiej wykonanych i czytelnych okazów) wystąpił w Zalesiu w liczbie 653 egzemplarzy całych i 147 fragmentów. Wiadomość ta jednak nie przedostała się do literatury z powodu spiętrzenia omyłek. Najpierw sam Friedensburg nie przytoczył analogii ze swego własnego katalogu monet śląskich, być może dlatego, że jeden z analogicznych typów rozpoznany był tam błędnie: z głową lwa zwróconą w tył, a rysunki pozostałych były mało wierne.³⁷ W ślad za tym František Cach błędnie przypisał w to miejsce znalezienie w Zalesiu zupełnie innemu typowi, ewidentnie czeskiemu (Cach 830),³⁸ którego najprawdopodobniej w tym skarbie w ogóle nie było. Za Cachem poszli inni autorzy, nie wyłączając piszącego te słowa. Tymczasem przedstawione powyżej rozpoznanie na podstawie opisu Friedensburga grupy typów Fbg 743–744–746, nienotowanej w skarbie z Zalesia Śląskiego, jest potwierdzone tym, że w odnalezionej w zbiorze Muzeum w Gliwi-

31 F. Friedensburg, *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter*; Ergänzungsband, Breslau 1904 (Codex diplomaticus Silesiae XXIII), s. 12.

32 L. Krudysz, D. Rozmus, S. Suchodolski, B.S. Szmoniewski, *Znaleziska monet średniowiecznych z miejscowości Łosień (część Dąbrowy Górniczej)*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. LIII, 2009, z. 1, s. 62–63.

33 V. Němečková, J. Sejbal, *Nález mincí a slitkového stříbra z Černožic. Peníze posledních Přemyslovců a počátky české grošové měny*, Hradec Králové 2006, s. 86, typ XI.

34 F. Friedensburg, *Die schlesischen Münzen des Mittelalters*, Breslau 1931, nr 765.

35 R. Pierńkowski, *Analiza i ocena śląskich znalezisk monetarnych doby brakteatowej na przykładzie skarbu z Zalesia Śląskiego*, [in:] *Znaleziska monet i metody ich badań*, Nowa Sól 2003, s. 42.

36 F. Friedensburg, *Schlesische Münzfunde*, „Altschlesien”, Bd. 1, 1922, s. 29, nr 39; idem, *Der Fund von Salesche*, „Blätter für Münzfreunde”, LIV. Jg., 1919, nr 9–10, s. 555, nr 39.

37 F. Friedensburg, *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter*, Th. I, Breslau 1887 (Codex diplomaticus Silesiae XII), Th. II, Breslau 1888 (Codex diplomaticus Silesiae XIII), nr 107 (Fbg 744), 102 (Fbg 746) i 104 (Fbg 743). Inne przykładowe wystąpienia monet tej grupy, przypisanych jednak do Czech: Fritz Rudolf Künker GmbH & Co., Auction 165 (08.03.2010), poz. 1166 (<http://www.mcsearch.info/record.html?id=279412>); Numismatik Lanz München, Auction 152 (01.07.2011), poz. 767 (<http://www.mcsearch.info/record.html?id=488431>); waga 0,70–0,71 g. Także J. Sejbal, *Základy peněžního vývoje*, Brno 1997, ryc. 171.

38 F. Cach, *Nejstarší české mince*, č. III, Praha 1974, s. 90, nr 498; z nieznaných powodów dane liczbowe są nieznacznie zmienione: 654+150 egz. Cach odwołuje się do pracy I.L. Červínki, do której nie miałem dostępu.

cach, nieznaną wcześniej resztkę tego skarbu jest aż 12 egzemplarzy brakteatów Fbg 744.³⁹ Literatura zgodnie stwierdza natomiast, że skarb z Zalesia zawierał 24 egzemplarze obola o tym samym przedstawieniu, uznanego za monetę czeską (Cach 832).⁴⁰

Pozostaliśmy jednak przy szerszym brakteacie z lwem. Friedensburg podzielił ten typ na trzy pozycje katalogowe: dwie staranniej opracowane, gdzie wyraźnie widać lwa w koronie i perełki na kołnierzu (Fbg 743, 746), i jedną uproszczoną, analogiczną do naszego okazu z Kroczyca Okupnych, gdzie – naszym zdaniem błędnie – uznał głowę lwa za zwróconą do tyłu (Fbg 744). Z opisu odmiany 746 wynika, że uważał ją za podstawową i wewnątrznie zróżnicowaną.⁴¹ Dwie pozostałe odmiany znalazł tylko ze swojego zbioru w pojedynczych egzemplarzach o nieznanym pochodzeniu.⁴² Taka mnogość odmian stylistycznych jest charakterystyczna dla niektórych, zwłaszcza obfitych liczebnie typów szerokich brakteatów śląskich, przypuszczalnie pochodzących z dużych księstw, dysponujących więcej niż jedną mennicą. Wersję staranniej opracowaną znamy poza Zalesiem z ośmiu jeszcze znalezisk, jest jednak całkiem możliwe, że wraz z nią uwzględniano w opisach pod jednym numerem również wersje gorszej fabryki. Są to następujące znaleziska (zob. mapa 2): Dietrichowice (Dittersbach) pod Wałbrzychem, Kostów pod Byszynią, Lewin Brzeski–okolica, Strzeżów–okolica, Środa Śląska lub okolica, Wały pod Wołowem, oraz skarby bezmetrykowe ze Śląska nr III i IV⁴³ (ten ostatni, oznaczony umownie przez Friedensburga literą B,⁴⁴ mógł – jak sądzę – być tożsamy ze znaleziskiem z Wojsławic pod Byszynią,⁴⁵ lecz w tej kwestii nie da się wyjść poza przypuszczenia). Stan wiedzy katalogowej jest więc taki, że brakteaty szerokie – jak nasz – uważane są za śląskie, gdy analogiczne obole zaliczane są do monet czeskich. Nie ma przecież podstaw do rozdzielania pochodzenia obu rodzajów monet tego typu. Zarówno rozprzestrzenienie znalezisk, jak i styl monet przemawiają przeciwko czeskiemu, a za śląskim pochodzeniem tak większego, jak mniejszego brakteatu z lwem. Co więcej, są to (oprócz Środy) znaleziska z obszaru Księstwa Wrocławskiego i z czasu rządów Henryka IV Probusa (1273–1290). Pojawienie się motywu ukoronowanego lwa na monetach z tego obszaru jest interesującą nowością, która zasługuje na wnikliwą refleksję. Nieukoronowany lew kroczyca w podobny sposób na pieczęci Henryka Probusa.⁴⁶ Mimo tej różnicy w koronie, argumentów mamy dosyć, by hipotezę o wybitciu brakteatów grupy Fbg 743–744–746 oraz oboli brakteatowych typu Cach 832 przez Henryka Probusa postawić pod dyskusję.

Jedyna moneta zachodnia, mimo że dobrze czytelną (typ 27), nie została rozpoznana. Częściowo wynika to z jej fragmentarycznego stanu zachowania: została bowiem nie tylko przecięta na regularną połówkę, ale jeszcze połówka ta utraciła oba naroża. W rezultacie główny motyw stempla stał się trudny do odgadnięcia nawet co do rodzaju (architektura? postać ludzka?). Po lewej stronie pola widać małą głowę, którą można interpretować jako ludzką głowę w koronie lub łeb bydłęcia z kulką między rogami. Element ten jest dostatecznie charakterystyczny, by posłużyć do identyfikacji typu, co się jednak nie powiodło. Forma sugeruje pochodzenie ze środkowowschodnich Niemiec, np. Anhaltu.

W świetle naszych ustaleń dotyczących poszczególnych typów, datowanie skarbu z Kroczyca jest dość mgliste, choć na pewno przypada na początek XIV wieku. W zasadzie datowanie brakteatów z parami słońce i księżyców (typ 15) na panowanie Władysława Łokietka w Sandomierzu powinno wyznaczyć jasny *terminus post quem* na rok 1305. Pozostaje to w zgodzie z ogólną strukturą skarbu, w której widoczne są wprawdzie monety z XIII wieku – nawet z lat siedemdziesiątych – ale większość stanowią typy zbieżne ze skarbem z Przylęka. Trzeba jednakże wziąć pod uwagę, że atrybucja typu 15 jest tylko hipotetyczna, toteż bezpieczniejsze wydaje się przyjęcie ramowego datowania skarbu z Kroczyca Okupnych na I. dekadę XIV wieku.

Niewielki skarb brakteatowy odkryty w Kroczycach Okupnych dostarcza nie tylko nowej, wycinkowej wiedzy o brakteatach z końca XIII i pierwszych dekad XIV wieku, ale przede wszystkim jest

39 B. Paszkiewicz, *Nieznaną resztkę trzynastowiecznego skarbu z Zalesia Śląskiego (uwagi wstępne)*, [in:] *Pieniądz i banki na Śląsku*, red. W. Garbaczewski, R. Macyra, Poznań 2012 (Studia nad dziejami pieniądza i bankowości w Polsce, t. II), s. 209.

40 F. Friedensburg, *Schlesische Münzfunde*, nr 40. Średnia waga typu Cach 832, określanego jako obol (*pülbrakteát*), wynosi 0,29 g.

41 *Viele Varianten von wenig verschiednem Styl aber wechselnder Zierlichkeit, einige ganz roh*. F. Friedensburg, *Schlesiens Münzgeschichte*, s. 117, nr 102.

42 F. Friedensburg, *Schlesiens Münzgeschichte...*, Th. II, nr 103, 107; idem, *Die schlesischen Münzen des Mittelalters*, Breslau 1931, nr 744 i 745. Ze względu na datę pierwszej publikacji (konkordancja numerów obu katalogów pochodzi od samego Friedensburga) nie ulega wątpliwości, że okazy z wrocławskiego Museum für Kunstgewerbe und Altertümer nie pochodziły ze skarbu z Zalesia Śląskiego, znalezione w 1919 roku.

43 S. Kubiak, *Znaleziska...*, poz. 21, 62, 75, 132, 140, 151, 184.

44 F. Friedensburg, *Schlesiens Münzgeschichte...*, Th. II, s. 117.

45 K. Stronczyński, *Dawne monety polskie dynastii Piastów i Jagiellonów*, cz. I, Piotrków 1883, s. 86.

46 P. Pfotenhauer, *Die Schlesienschen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327*, Breslau 1879, tabl. AI: 6.

pierwszym w swej klasie takim znaleziskiem, o którym możemy powiedzieć, że większość typów monet w nim zawartych jest już skądinąd znana. Jest to obserwacja bardziej brzemienna w następstwa niż się wydaje: oto dotychczas każdy polski skarb brakteatowy z końca XIII i pierwszej ćwierci XIV wieku (poza strefą dominacji monety pruskiej) był bytem wcale lub niemal wcale odrębnym od innych. Znaleziska z Lichyni, Przyłęka, Lubomi czy jeszcze niedawno z Wielkiej Wsi nie składały się razem na choćby zarys obrazu jakiejś większej całości, co uświadamiało nam przypadkowość i szczątkowość naszej wiedzy. Skarb z Kroczyca zapowiada chyba fazę badań, w której nowe znaleziska tego typu zaczęły składać się na niepełny wprawdzie, ale i niesprzeczny obraz przeszłej rzeczywistości. Już widzimy, że dzięki licznym łączącym je zbieżnościom skarby z Kroczyca Okupnych i Przyłęka okazały się nie wyjątkami, lecz przeciwnie: typowymi skarbami z obszaru Księstwa Krakowskiego z pierwszej ćwierci XIV wieku. Być może, trzeba będzie zrewidować przyjętą jeszcze w XIX wieku tezę, że w Ziemi Krakowskiej na początku XIV wieku emitowano denary w formie monet dwustronnych, a nie brakteatowych. Przypomnijmy, że współczesne skarby denarów dwustronnych nie są, jak dotąd, znane z tego obszaru. Możliwe, że emitowano tam równocześnie (lub prawie równocześnie) brakteaty i denary dwustronne. Taką sugestię – należy przypomnieć – wysunęli już w 1975 roku Bogumiła Haczewska i Lesław Morawiecki, póki jednak skarb z Przyłęka był odosobniony, nie można jej było udowodnić.⁴⁷ Skarb z Kroczyca Okupnych i znaleziska pojedyncze zmieniły tę sytuację i dziś pozostaje nam raczej pytanie, jak współlistniały ze sobą na jednym rynku dwa różne rodzaje monet. Może – jak to było w znacznej części Polski sto lat wcześniej – pełniły odmienne funkcje.

Wykaz monet ze skarbu z Kroczyca Okupnych

Śląsk

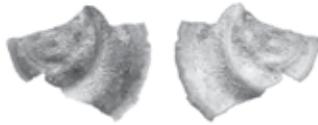

1.1. Śląsk, Księstwo Wrocławskie, Przemysław Otakar II jako regent (1270–1273) (?), cięta połówka (lewa) szerokiego brakteatu. Wspięty połulew (Fbg 757). Spłaszczony. Rozpoznanie typu niepewne, oznaczony jako „duży”. 1 egz.

2.1. Śląsk, Księstwo Wrocławskie, Henryk IV Probus (?), brakteat szeroki, 1273–1290. Lew w niewyraźnej koronie idący w lewo, z pętelką na końcu ogona. 22 mm. (Fbg 744, jak Cach 832, lecz większe). 1 egz.

47 B. Haczewska, L. Morawiecki, *Moneta w Małopolsce w XII i XIII wieku (streszczenie)*, [in:] *V Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli poświęcona monecie i mennicom Małopolski 10–11 listopada 1975*, oprac. A. Fudalej, Zielona Góra 1977, s. 73–75. Godną uwagi jest też dyskusja nad tym referatem, w której — poza autorami — wzięli udział: R. Kiersnowski, J. Piniński, J. Reymann i S. Suchodolski; *ibidem*, s. 75–83.

3.1. Śląsk, Księstwo Wrocławskie, Henryk IV Probus (?), brakteat szeroki, 1273–1290. Półksiężyc, nad nim nakryta koroną głowa z lokami na wprost (?) (Fbg 559?). 1 egz. (Fotografię wykonano od rewersu; obok zrekonstruowany awers).

4.1. Księstwo nieokreślone, brakteat szeroki. W rozetę (lub gwiazdę) ośmiolistną wpisana wklęsła rozeta siedmiolistna (Fbg 1056). Znaleziony w 2005 r.

5.1. Księstwo nieokreślone, brakteat szeroki. Sześcioramienna gwiazda w niedomkniętym pierścieniu (podkowie?), na którym zaćwieczony krzyż. 23 mm (Fbg 644). 1 egz.

6.1–3. Księstwo nieokreślone, brakteat zredukowany. Klucz z piórem w prawo, z boków pojedyncze kulki (Fbg 660). 3 egz.

7.1. Księstwo nieokreślone, brakteat zredukowany. Rozeta trójlistna z wgłębnyim środkiem (Fbg 1030; Przyłek 40b?). 1 egz.

Krakowskie i Sandomierskie

8.1–3. Brakteat guziczkowy. Krzyż grecki o ramionach zakończonych łukowatą poprzeczką. Proponowana atrybucja: Jędrzejów, opactwo cysterskie, 1. ćwierć XIV w. (Przyłęk 8). 3 egz.

9.1. Brakteat guziczkowy. Jeleń idący w prawo (?). Pognieciona moneta i niewyraźne zdjęcie. „Brakteat mały”, tzn. o wielkości typowej dla Przyłęka. (Przyłęk 15?). 1 egz.

10.1–2. Brakteat guziczkowy. Łeb lwa na wprost. Proponowana niegdyś atrybucja: Śląsk lub Wielkopolska, Henryk I (III) lub Matylda, 1306–1312 (?) – raczej jednak Krakowskie, władca nieznanym (Przyłęk 17). 2 egz. w tym znacznie obłamany.

11.1–2. Brakteat guziczkowy. Smok bezskrzydły kroczący w lewo. Proponowana atrybucja: Nowy Sącz, 1. ćwierć XIV w. (Przyłęk 33/I). 2 egz., w tym 1 w dwu fragmentach (jednej monety? – pole i wał).

12.1–2. Brakteat guziczkowy. Smok bezskrzydły kroczący w lewo. Proponowana atrybucja: Nowy Sącz, 1. ćwierć XIV w. (Przyłęk 33/III). 2 egz.

13.1. Brakteat guziczkowy. Rozeta sześciolistna, wolnowiszcząca (Przyłęk 45). 1 egz.

14.1–2. Brakteat guziczkowy. Gwiazda ośmioramienna połączona trzema ramionami z półksiężycem (Przyłek 51). 2 egz.

15.1–3. Brakteat guziczkowy. Dwie gwiazdy sześcioramienne jedna nad drugą, z boków dwa półksiężyce zwrócone barkami ku sobie. Proponowana atrybucja: Krakowskie (lub, jak dawniej postulowaliśmy, Sandomierskie), Władysław Łokietek, 1305–1320 (Przyłek 52). 3 egz.

16.1–2. Brakteat guziczkowy. Dwie wieże o stożkowych dachach, z pojedynczymi oknami, stojące na równej podstawie z trzech połączonych, ostrołukowych arkad. Proponowana atrybucja: Krakowskie, Władysław Łokietek, 1305–1320 (Przyłek 54/II). 2 egz.

17.1–2. Brakteat guziczkowy. Strzała zakończona z dwu stron grotami (godło herbu Bogoria), na drzewcu nieregularna bryłka. Proponowana atrybucja: Sandomierskie, Władysław Łokietek, 1305–1320 (Przyłek 57). 2 egz. (drugi niewyraźny).

18.1–3. Brakteat guziczkowy. Przedstawienie niezrozumiałe (Przyłek 59/I, II, III). 3 egz.

19.1. Brakteat guziczkowy. Litera A z górną poprzeczką i szeryfami przy podstawie na zewnątrz. Proponowana atrybucja: Jędrzejów, opactwo cysterskie. Przyłek 65. 1 egz.

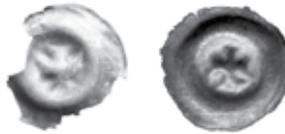

20.1. Brakteat guziczkowy. Litera A z górną poprzeczką z szeryfami, środkową załamaną i szeryfami przy podstawie na zewnątrz; na kołnierzu ok. 38 promieni. Proponowana atrybucja: Jędrzejów, opactwo cysterskie. Przyłek 68. 1 egz.

21.1. Brakteat guziczkowy. Słup rozszerzony na końcach, z boków kulki otoczone przez mocno zagięte półksiężycy (Przyłek 70). 1 egz. (niewyraźny).

Nieokreślone monety polskie

22.1–2. Brakteat guziczkowy. Krzyż o ramionach znacznie rozszerzonych i wklęsło zakończonych. 2 egz.

23.1. Brakteat guziczkowy. Figura nierozpoznawalna na podstawie zdjęcia, prawdopodobnie zwierzęca. 1 egz. Av. i Rv.

24.1. Mały brakteat, we fragmencie pola gwiazda sześciopromienna i nierozpoznana figura. Ułamany fragment monety. 1 egz. (Fotografię wykonano od rewersu; obok zrekonstruowany awers).

25.1. Mały brakteat. Niejasne, trójczłonowe przedstawienie: orzeł? krzyż? 1 egz. Fotografia nieostra. Znaleziony w 2005 r.

26.1. Średni brakteat. Niejasne przedstawienie: krzyż? 1 egz. Fotografia perspektywiczna. Znalezione w 2005 r.

Niemcy wschodnie (?)

27.1. Nieokreślony brakteat. Osiowo, niezidentyfikowana figura o formie przypominającej klepsydrę, z poziomymi podziałami, z lewej strony zawieszona na wprost głowa w koronie lub łeb bydlęcy z kulką między rogami. Cięta połówka (lewa). Określony jako „duży” – ponad 20 mm (?). 1 egz.

Monety nierozpoznane

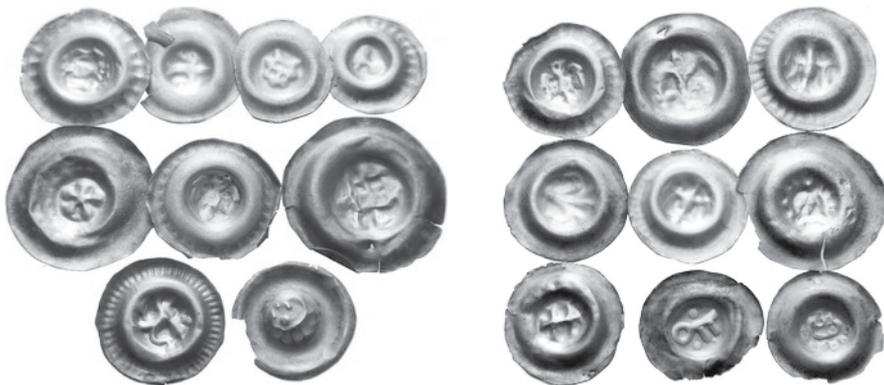

28.1–6. Nieczytelne, ułamane fragmenty brakteatów. Największy na pierwszej fotografii może być fragmentem typu 8, z końcówką ramienia krzyża. 2 większe i 4 mniejsze egz.

II. Nowy fragment skarbu z Lubomi (2007)

Skarb znaleziony – wedle niesprawdzonych doniesień – w Lubomi pod Raciborzem w 2007 roku (mapa 2, punkt B), został rozproszony na rynku antykwarecznym Czech, Niemiec i Polski. W publikacji w „Numismatickým sborníku” zgromadziłem dane o 190 monetach, przy czym liczbę tę – ze względu na możliwość pomyłek przy braku dostępu do materiału – trzeba uznać za przybliżoną. Zawierał wyłącznie beznapisowe brakteaty, przede wszystkim opolskie i morawskie, poza tym śląskie oraz bliżej nieokreślone, małe brakteaty polskie. Wedle dotychczasowych ustaleń skarb ukryto około 1305 roku, ale większość monet pochodziła z ostatnich dekad poprzedniego stulecia. Analiza skarbu pozwoliła znacząco uzupełnić wiedzę o mennictwie zarówno księstw linii opolskiej, jak i Moraw.⁴⁸

48 B. Paszkiewicz, *Skarb brakteatów polskich i morawskich z Lubomi na Górnym Śląsku (początek XIV stulecia)*, „Numismatický sborník”, 23, 2008 (2009), s. 123–162.

Ryc. 3. Oferta aukcyjna firmy Aurea, aukcja 34, poz. 1697 i 1698. Fot. Aurea, Praha.

W ciągu dwu lat od publikacji ujawnionych zostało jeszcze 15 monet z tego skarbu, który w ten sposób urosł do ok. 205 egzemplarzy. Pochodzą one z aukcji nr 34 firmy Aurea w Pradze (4 XII 2010 roku), poz. 1697 i 1698. Oferta ta obejmowała 18 egzemplarzy, z których trzy były już wcześniej zarejestrowane w publikacji. Ze znacznym prawdopodobieństwem możemy sądzić, że nie jest to jeszcze całość znaleziska. Przedstawimy je poniżej w porządku, który uzupełni poprzednią publikację.

Wykaz dodatkowych monet ze skarbu z Lubomi

Morawy

Średnie brakteaty

3a. Przemysł-Otokar II (?), 1278 (?)

Protome lwa w koronie w lewo, z trójliściem (lub liściastym krzyżem) na końcu ogona (element oderwany od reszty) (Cach 1003).

3a.1. Na wale dziurka wybita czubkiem noża. 0,350 g, 21,5 mm.

Moneta przedstawia ukoronowanego Lwa – niewątpliwie królewskiego czeskiego – i nietypowy element w miejscu ogona. Może to być ozdobny krzyż lub trójliście (istnieje odmiana bez tego elementu). Tego rodzaju symbolika wskazuje w każdym razie na króla Czech jako emitenta, a zatem wyklucza Rudolfa z Habsburga (władcę Moraw w latach 1278–1283), a dopuszcza ostatnie miesiące władzy Przemysła-Otokara II (zm. 1278) lub brakteatowy etap panowania Waclawa II (1283–1300). Literatura czeska zalicza tę monetę do drugiego z władców. Wystąpiła jednakże w dwóch wczesnych skarbach: z Hrubjelčic pod Budiszynem i z Przerowa na Morawach (mapa 2, punkty 4 i 8), w towarzystwie brakteatów morawskich z herbem austriackim, przypisywanych Przemysłowi-Otokarowi II przed 1276 rokiem, choć wybitych raczej pod władzą Rudolfa z Habsburga. Skarb z Przerowa jest znany ułamkowo⁴⁹ i może być łudzający, ale skarb z Hrubjelčic opisany jest na tyle szczegółowo,⁵⁰ że można postawić hipotezę, że omawiany teraz typ należy do najwcześniejszych średnich brakteatów morawskich. Skoro zaś nie powstał pod władzą Rudolfa, trzeba go datować na ostatnie miesiące panowania Przemysła-Otokara. Tezę tę trzeba będzie oczywiście jeszcze przedyskutować.

⁴⁹ F. Cach, *Nejstarší...* III, s. 81, nr 463.

⁵⁰ W. Haupt, *Oberlausitzer Brakteatenfunde des 13. Jahrhunderts*, [in:] *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege*, Bd. 4, 1954, s. 566–568.

11. Rudolf z Habsburga, 1278–1283

Dwunogi półczłowiek-półsmok, wznoszący miecz w prawej ręce a trójkątną tarczę w lewej, w stożkowym hełmie, kroczy w prawo (Cach 983).

11.5. Nieco pognieciony. 0,406 g, 23,4 mm.

Śląsk

Brakteaty zredukowane

26. Księstwo i władca nierozpoznani, XIII/XIV w.

Klucz z piórem w prawo, z boków pojedyncze kulki (Fbg 660, Przyłek 63).

26.2. Lekko rozplaszczony, fragment kołnierza oblamany. 0,212 g, 18,3 mm.

Prezentowany tu egzemplarz był już poprzednio odnotowany, lecz ze słabym zdjęciem i bez danych pomiarowych. Brakteat z kluczem, który — kierując się zestawieniem Ferdinanda Friedensburga — zaliczyliśmy w pierwszym opracowaniu skarbu z Lubomi do zredukowanych brakteatów śląskich, okazał się typem stosunkowo pospolitym. Wystąpił nie tylko w krakowskich skarbach z Przyłęka (11 egz.)⁵¹ i Kroczyk Okupnych (3 egz.),⁵² ale także w dwóch skarbach śląskich, gromadzących okazy szczególnie późne i zredukowane: z Gręboszowa (5 egz.; mapa 2, punkt 3)⁵³ oraz z miejscowości nieznannej na Śląsku VII (liczba nieznaną).⁵⁴ Występuje więc zarówno w Krakowskim, jak w Opolskim i na Śląsku. Tak szeroki rozrzut sugeruje znaczny potencjał emitenta monety. Na tym tle jednak zaskakuje brak monet tego typu w skarbie z Lichyni, przecież nie późniejszym od skarbu z Przyłęka — to by sugerowało, że nie jest to moneta z północnej części Opolszczyzny.

Wiesław Kopiccki zwrócił uwagę na cechę odróżniającą to przedstawienie od licznych kluczy w ikonografii średniowiecznej — okrągłe ucho klucza.⁵⁵ Nie widać jednak, by spostrzeżenie to pomogło w identyfikacji emitenta, podobnie jak występowanie klucza w polskim herbie rycerskim Jasiona. Znak klucza może odnosić się do św. Piotra jako patrona władcy lub jego stolicy, a też jako emblemat urzędu skarbnika. Chyba tylko to ostatnie znaczenie może mieć tu zastosowanie, bo polskie stolice książęce pod patronatem św. Piotra — Poznań i Legnica — leżą poza zasięgiem występowania tych monet. Dysponując już pięcioma znaleziskami brakteatów tego typu musimy przyznać, że wskazują one raczej na jego pochodzenie z Ziemi Krakowskiej niż ze Śląska. Z drugiej strony, za Śląskiem przemawia istnienie monety frakcyjnej — wyraźnie mniejszego brakteatu Fbg 661, reprodukującego to samo przedstawienie, znalezionego w skarbie z miejscowości nieznannej na Śląsku (VII). Problem wymaga chyba głębszych badań, a na razie pozostajemy przy sformułowanej wcześniej atrybucji.

51 B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie...*, s. 46; J. Wróbel, B. Paszkiewicz, *Przyłek, gm. Wodzisław...*, s. 227.

52 Zob. wyżej, część I niniejszej pracy.

53 F. Friedensburg, *Schlesische Münzfunde*, „Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift”, N.F. IV, 1907, s. 54–58; S. Kubiak, *Znaleziska...*, poz. 43.

54 S. Kubiak, *op. cit.*, nr 184/VII.

55 W. Kopiccki, *Polskie brakteaty...*, s. 69.

29a. Księstwo i władca nierozpoznani, XIII/XIV w.

Pięciolistna rozeta. Wydatny wał, wklęsły kołnierz. (Podobny do Fbg 983, lecz środek rozety wypukły).
29a.1. 0,402 g, 21,4 mm.

Rozeta, niestety, jest bardzo niecharakterystycznym znakiem, który da się zaliczyć zarówno do symboliki religijnej (zwłaszcza maryjnej), jak i rycerskiej (np. herb Róża). Spotykana jest tak na śląskich, jak pozaśląskich (zwłaszcza pomorskich) brakteatach z XIII wieku.

Opolskie

Średni brakteat

31. Księstwo raciborsko-oświęcimskie, Mieszek III i Przemysł, 1281/2–1290

Koło łopatkowe, wewnątrz którego prostokąt (kamień?) podzielony wgłębnym krzyżem. Koło ma dwie przerwy, co upodabnia je do typu 32.

31.2. Fragment kołnierza odłamany, 0,368 g, 22,6 mm.

Jest to druga znana moneta tego typu, który dostrzeżono dopiero w skarbie z Lubomi. Figura jest na tym okazie nieco lepiej widoczna, na razie jednak wynika z tego tylko potwierdzenie wcześniejszego odczytu tego typu.

Brakteaty guziczkowe

33. Księstwo Raciborskie, Przemysł, 1290–1306

Głowa św. Maurycego w lewo, cztery kulki na kołnierzu (Fbg 558 z błędną ryciną).

33.33. Kołnierz częściowo obłamany, 0,204 g, 16,7 mm.

33.34. Kołnierz częściowo obłamany, 0,166 g, 17,1 mm.

34. Księstwo Raciborskie, Przemysł, 1290–1306

Orzeł z dwoma pierścieniami u góry i dwoma łukami u dołu; promienie na kołnierzu.

34.23. Na kołnierzu 24 promienie, 0,224 g, 19,0 mm.

Uwagi dotyczące tego typu zamieścimy przy typie następnym.

35. Księstwo Raciborskie, Przemysł, 1290–1306

Orzeł heraldyczny w lewo, w skrzydłach po trzy pionowe lotki, ogon trójdzielny.

35.2. Na kołnierzu 31 promieni. Kołnierz obłamany, 0,194 g, 18,9 mm.

35.3. Na kołnierzu 30 promieni. Drobnny ubytek kołnierza, 0,296 g, 19,2 mm.

Wizerunek orła jest taki sam, jak w typie 34 ale na tych egzemplarzach (dotychczas znano tylko jedną monetę tego typu, również z Lubomi) widać, że promienie na kołnierzu są wyraźnie drobniejsze. Być to może łącznik między raciborskim – jak sądzimy – typem 34 a następującą grupą monet z drobnymi promieniami.

Obserwator zauważy, że zewnętrznie typy 34 i 35 są trudne do odróżnienia, gdyż wizerunek orła jest identyczny, a dodane na typie 34 pierścienie i łuki – czyli słońca i księżycy – małe i niewyraźne. W warunkach masowego obiegu brakteatów te dwa typy były nieodróżnialne. Wobec ich zbieżności metrologicznej pozwala to wnioskować, że pochodzą z jednej emisji, w trakcie której wzbogacono obowiązujący typ o symbole astralne (lub przeciwnie: zubożono go), albo w której odróżniano produkty dwu mennic za pomocą drugorzędnych znaków. Bardziej prawdopodobne wydaje się pierwsze wyjaśnienie – modyfikacja typu w czasie emisji – bo znak odróżniający nie musiałby być tak rozbudowany. Można przypuszczać, że powtarzalny na wielu monetach motyw orła został na wczesnym etapie emisji uznany za zbyt ubogi w treść, i dodano mu bardzo mocny symbol władzy.

Śląsk lub Opolskie(?)

Brakteaty guziczkowe z drobnymi promieniami

Nowa partia monet ze skarbu z Lubomi pozwala wyodrębnić nie dość wyrazistą dotychczas grupę brakteatów guziczkowych o średnicy 18–21 mm i bardzo drobnych promieniach (w liczbie 29–50) na kołnierzu. Obejmuje ona zarejestrowane już w skarbie z Lubomi typy 45, 47 i 53 (a może też inne) oraz prezentowane tutaj, dotąd nieznanne typy 46a i 53a. Grupa ta wydaje się być połączona czasem i miejscem pochodzenia, jednakże o ile czas – przełom XIII i XIV w. – jest dość jasny, o tyle miejsca nie umiemy jeszcze wskazać, bo poza Lubomią, wedle naszej wiedzy, takich monet nie zaobserwowano. Być może, są to monety śląskie lub opolskie, jednakże w samej Lubomi raczej nie były miejscowe, bo ich liczba jest w skarbie niewielka.

46a. Śląsk lub Opolskie (?), przełom XIII/XIV w.

Lew idzie w lewo, wznosząc ogon wygięty w kształcie litery S, zakończony kulką. (Zbliżony do typu 46, lecz nieco większy i szczególnie lwa inne; brak analogii).

46a.1. Na kołnierzu 50 promieni. Kołnierz pęknięty, lecz moneta kompletna, 0,348 g, 17,9 mm.

Nie jest wykluczone, że przedstawiony typ pochodzi z tej samej emisji, co opublikowany w poprzedniej partii skarbu typ 46, znany, niestety, tylko z niewyraźnego zdjęcia. Mimo mniejszego rozmiaru (ok. 16 mm) i niewątpliwych różnic figury, widocznych zwłaszcza w partii ogona, jest tam również lew idący w lewo, powtarza się też kołnierz z bardzo drobnymi promieniami. Dla tego typu można wskazać odległą analogię w Lüneburgu (Dolna Saksonia), ale, jak się zdaje, datowaną znacznie później, około 1400 roku,⁵⁶ byłoby to więc chyba podobieństwo przypadkowe.

56 F. Berger, *Die mittelalterlichen Brakteaten im Kestner-Museum Hannover*, Hannover 1993, nr 549.

W przeciwieństwie do orła, przedstawianego w różnych układach, ale na pewno w większości przypadków odnoszącego się do znaku książąt polskich, biegnący lew ma postać nieheraldyczną, a sam lew jest w symbolice Piastów spotykany rzadko. Tymczasem na Górnym Śląsku występują wyjątkowo wyraźnie monety z takim motywem: takie przedstawienie było na brakteatach stanowiących jeden z głównych typów w obu skarbach z Lichyni. Brakteaty lichyńskie są mniejsze i późniejsze od lubomskich (datują je około 1310 roku),⁵⁷ ale zbieżność figury jest widoczna. Dlatego sądzę, że podobnie jak na monetach z Lichyni, również i w Lubomi idący lew na brakteatach może odnosić się do księcia bytomsko-kozielskiego Kazimierza II (1281/2–1312). Bestia ta należałaby do notowanych często na monetach polskich tej doby odwołań do koligacji księcia – w tym przypadku z dynastią halicko-wołyńską, z której wywodziła się jego zaślubiona między 1274 a 1278 rokiem małżonka, Helena Lwówna.⁵⁸ Był to niezwykle istotny w układach politycznych Europy Środkowowschodniej mariaż, który niepomierne podnosił znaczenie drobnego księcia z Opolskiego, a córkę z tego związku, Marię, zaprowadził na tron węgierski.⁵⁹ Odniesienia do tej koligacji są zatem na monetach kozielsko-bytomskich w pełni uzasadnione. Heraldycy polscy sporadycznie pojawiających się lwów w herbach piastowskich (w linii kujawskiej, tylko wspiętych) nie tłumaczą inaczej, jak tylko mocą i szlachetnością tego zwierza, bez żadnych nawiązań do obcych herbów i symboli.⁶⁰ Niewielka liczebność typów brakteatów z lwami w skarbie z Lubomi wskazuje na pewne ich oddalenie – w czasie lub w przestrzeni. Zgadzałoby się to z faktem, że Lubomia leżała poza granicami księstwa kozielsko-bytomskiego, a emisja tych monet znacznie – o dekadę lub dwie – poprzedzałaby czas ukrycia skarbu. Atrybucja taka wymagałaby jednak mocniejszego wsparcia źródłowego.

53. Śląsk lub Opolskie (?), przełom XIII/XIV w.

Orzeł z krótkimi nogami (bez szponów) o trójkątnym korpusie i skośnych, dwupiórowych skrzydłach, w ogonie trzy pióra, głowa heraldycznie w prawo. Na ramionach orła wklęsłe punkty.
53.3. Na kołnierzu ok. 38 drobnych, niewyraźnych promieni. 0,440 g, 18,2 mm.

Obecnie opisywany okaz pozwala się lepiej przyjrzeć temu typowi niż dwa dotychczas znane egzemplarze. Przedstawienie orła jest bardzo proste, jedynie dołeczki na szczytach skrzydeł stanowią element ornamentalny. Jego heraldyczna rola wydaje się niewątpliwa, ale jednocześnie pozbawia nas możliwości identyfikacji emitenta, skoro praktycznie każdy książę polski mógł użyć tego znaku.

53a. Śląsk lub Opolskie (?), przełom XIII/XIV w.

Orzeł w lewo (heraldycznie) o dwóch lotkach w skrzydle, czterech piórach w ogonie.
53a.1. Na kołnierzu ok. 36 promieni. 0,410 g, 20,4 mm.

Zbliżony fabryką do typu Lubomia 47. Figura jest podobna do typu 53, lecz ten brakteat jest wyraźnie większy. Waga jest tymczasem zbieżna i nie daje podstaw do przypisania większej monecie nominału denara, a mniejszej – obola. Problemy z identyfikacją orła są podobne, jak w poprzednio opisanym typie.

57 B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*, Lublin 2000, s. 185–186, typ 44.

58 D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*, Poznań-Wrocław 2002, s. 217–226.

59 Ibidem oraz S. Sroka, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu*. Szkice, Kraków 1995, s. 29–48.

60 J. Karczewska, *Symbolika lwa w heraldyce ziem środkowopolskich (Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka) w średniowieczu*, [in:] *Międzynarodowa konferencja historyczna. Lwy w heraldyce i sztuce europejskiej*. Gdańsk, 23 października 2008, b.m. i r. wyd., s. 60–63.

Nieokreślone polskie brakteaty guziczkowe

39. Polska, brakteat, XIII/XIV w.

Krzyż podwójny (Wieleń 29?).

39.2. Nieznacznie wyszczerbiony, 0,290 g, 18,5 mm.

60. Polska, przełom XIII/XIV w.

Lilia heraldyczna o trzech płatkach (podobny do typu Przyłęk 36).

60.4. Kołnierz częściowo obłamany, 0,188 g, 18,1 mm.

57a. Polska, początek XIV w.

Popiersie orła w koronie w prawo (obserwatora) (Przyłęk 26).

57a.1. Na kołnierzu ok. 26 promieni. 0,234 g, 15,8 mm.

Monety tego typu odkryto po raz pierwszy w skarbie z Przyłęka, gdzie były dobrze zachowane, ale niezbyt liczne (sześć egzemplarzy).⁶¹ Ich pochodzenia – poza bardzo ogólnym wskazaniem na Polskę i początek XIV wieku – nie udało się na razie ustalić, mimo że Orzeł w koronie nie jest w tym czasie częstą figurą heraldyczną, ograniczony praktycznie do królów Polski i książąt bytomsko-kozielskich. Względem na miejsce znalezienia sugerowałby tych ostatnich szczególnie silnie, tymczasem jednak, jeśli kolejność chronologiczna skarbów przedstawia się, jak to przyjęliśmy: Lubomia (ok. 1305) – Lichynia (po 1311) – Przyłęk (po 1317), to nieobecność tego typu w Lichyni przemawia przeciwko takiej atrybucji. Trudno zaś byłoby przyjąć, że skarb z Lichyni, zawierający już monety groszowe i małe brakteaty, był starszy od skarbu z Lubomi, w którym widzieliśmy np. sporo monet morawskich znacznie wyprzedzających schyłek XIII wieku. Pochodzenie tej monety pozostaje zatem na razie zagadką.

Wraz z nieznanymi do tej pory egzemplarzami monet udało się zdobyć dane metrologiczne jednego brakteatu zarejestrowanego uprzednio:

61.1.1. 0,382 g, 19,2 mm.

Przy tej okazji dodamy fotografię monety nr 51.1 – niestety, słabej jakości – która poprzednio zaginęła w druku.

61 B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie...*, s. 43.

Skarb z Lubomi sugeruje udział brakteatów morawskich – i to kilku faz – w tezauryzacji monetarnej Opolszczyzny na przełomie XIII/XIV wieku. Ponieważ wciąż pozostaje znaleziskiem odosobnionym (w Zalesiu Śląskim brakteaty morawskie były minimalną, przypadkową domieszką), nie wiemy, jak dalece można uogólnić tę obserwację. O obiegu tych monet mógł dotąd świadczyć tylko mały brakteat o średnim module Przemysła-Otokara II znaleziony w Raciborzu⁶² (mapa 2, punkt 18), zatem w bliskim sąsiedztwie ówczesnej morawskiej granicy. Niedawno odnotowano drugie znalezisko – tym razem średniego brakteatu morawskiego, przypisywanego Waclawowi II (Cach 999) w Czeladzi (mapa 2, punkt 16), zatem w znacznej odległości od Moraw, przy ówczesnej granicy opolsko-krakowskiej.⁶³

Opisany zestaw monet nieco rozszerza wiedzę o skarbie z Lubomi, przede wszystkim przedłużając listę typów. Potwierdza wskazanie typów dominujących: nr 33 (ze św. Maurycem) i 34 (z Orłem z parą słońc i księżyców), które można uznać za miejscowe, raciborskie monety księcia Przemysła. Zaskakującemu wzmocnieniu uległ związany z tym drugim rodzajem brakteatów typ 35, z Orłem bez znaków astronomicznych, którego reprezentacja wzrosła z jednego do trzech egzemplarzy. Nagromadzony materiał pozwolił na wyodrębnienie nowej grupy brakteatów z gęstymi promieniami na kołnierzu. Ich pochodzenie nie jest jeszcze jasne, wydaje się jednak, że i one mogą być miejscowe. Bardzo ciekawie zaczyna się rysować frekwencja brakteatu z kluczem (Fbg 660), który może się okazać nie śląski, jak dotąd przypuszczaliśmy, lecz krakowski. Potwierdzenie tej sugestii wymaga wszakże dalszych badań. Nie uległa zmianie chronologia skarbu (po 1305).

III. Fragment skarbu, przypuszczalnie z Przyłęka (1967)

Ósmego czerwca 2010 roku na internetowym forum „e-numizmatyka.pl” dyskutant podpisujący się „wood” zaprezentował siedem zdjęć brakteatów z prośbą o pomoc w ich określeniu i wycenieniu. Monety przedstawił jako swoją własność „od dawna”, a by ułatwić rozmówcom znalezienie rozwiązania, dodał: „Zbiór monet związany jest z Górnym Śląskiem”.⁶⁴ „Wood” zarejestrował się na tym forum bezpośrednio przedtem i więcej pod tym pseudonimem nie był aktywny.

Zdjęcia są bardzo małe i pozbawione danych pomiarowych. Przedstawiają jednakże monety w zasadzie zbieżne co do typów z brakteatami znanymi ze skarbu z Przyłęka. Siedem monet reprezentuje sześć typów, z których cztery są dokładnie zbieżne z przyłęckimi, dwa zaś (typy 3 i 5) zachowują pewne nieznanne dotąd cechy, ale również są podobne do brakteatów przyłęckich. Ścisłe zbieżności ze skarbem z Przyłęka odnoszą się do typów reprezentowanych tam dość licznie. Mniej ścisłe podobieństwo dotyczy brakteatów znanych w Przyłęku z nielicznych egzemplarzy (Przyłek 24 – 2 egz., Przyłek 50 – 1 egz.). To sugerowałoby, że mamy do czynienia z kolejnym fragmentem skarbu z Przyłęka.

Liczne analogie do skarbu z Przyłęka wykazał atoli także skarb z Kroczyca Okupnych. Moglibyśmy więc mieć do czynienia z odrębnym, trzecim już znaleziskiem pochodzącym z tego samego terytorium historycznego, na którym leżą Przyłek i Kroczyce, tzn. z Księstwa Krakowskiego. Wzmiankę pytającego o pochodzenie monet, że mają one związek z Górnym Śląskiem, należałoby raczej rozumieć jako zakamuflowaną informację o miejscu znalezienia, niż o miejscu przechowywania zbioru. Miejsce przechowywania jest bowiem nieistotne dla pochodzenia, a podawanie wprost wiadomości o miejscu znalezienia byłoby niebezpieczne dla dyskutanta. Wbrew pozorom, nie ma sprzeczności między domysłem o znalezieniu monet na obszarze średniowiecznego Księstwa Krakowskiego a sugestią o znalezieniu ich na obszarze określonym jako Górny Śląsk. Dzisiejsze, potoczne pojęcie Górnego Śląska, uformowane przez media, różni się bowiem zasadniczo od historycznego i zazwyczaj odpowiada z grubsza dzisiejszemu województwu śląskiemu,⁶⁵ również nazwanemu wbrew logice i wiedzy historycznej i geograficznej. Z punktu widzenia niespecjalisty „Górny Śląsk” sięga po Chrzanów, Zawiercie i Myszków a omówiony powyżej (w części I) skarb z Kroczyca Okupnych również pochodziłby z tak rozumianego „Górnego Śląska”.

Mimo to jednak opowiadamy się za pochodzeniem siedmiu prezentowanych monet z Przyłęka. Monety, znalezione tam w 1967 roku, dostały się w ręce wielu mieszkańców wsi, a z nimi wywędrowały

62 K. Kozłowska, *Racibórz, m., woj. Katowice* [znalezisko], „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XXXIII, 1989, z. 1–4, s. 74.

63 A. Rogaczewska, *Czeladź, m., pow. Będzin* [znalezisko], „Wiadomości Numizmatyczne”, R. LIII, 2009, z. 2, s. 260–261.

64 <http://e-numizmatyka.pl/phpBB2/viewtopic.php?p=246156&sid=0c2ce79cf12baedaf9c6fdbac70cf3a> (dostęp 29 I 2013 r.).

65 Por. np. funkcjonujące oficjalnie pojęcia „Górnośląski Okręg Przemysłowy” i „Górnośląski Związek Metropolitalny”, obejmujące znaczną część Krakowskiego (tzw. dawniej Zagłębie Dąbrowskie).

także na Górny Śląsk. Wprost o tym świadczył Józef Wróbel,⁶⁶ również mieszkaniec tej ziemi, właściciel podobnej partii pięciu okazów. „Wood”, przedstawiciel znacznie młodszego pokolenia, mógł już o tym wszystkim nie wiedzieć – wydaje się, że nazwa „Przyłęk”, która padła w dyskusji, nic mu nie mówiła.⁶⁷ Zbieżność przedstawionego zestawu brakteatów ze skarbem przyłęckim jest uderzająca, znacznie większa, niż w przypadku skarbu z Kroczyca, dotyczy w jakiejś mierze wszystkich monet – tak, jak miało to miejsce z partią J. Wróbla. W takim razie sugestia pochodzenia typów z krzyżem równoramiennym z opactwa jędrzejowskiego pozostaje w mocy.

Spośród owych dwu brakteatów, których podobieństwo do typów znanych z Przyłęka jest nieco dalsze, na szczególną uwagę zasługuje moneta z trudną do wypatrzenia, bo bardzo prymitywną, zadartą orłą głową, którą określiliśmy tutaj mianem typu Przyłek 24a. Od typu Przyłek 24 różni się zwrotem głowy: tam w lewo, tu w prawo. Taki typ był już notowany, lecz błędnie rozpoznany jako nieforemna litera A. Znalaziono go pojedynczo w katedrze w Gnieźnie⁶⁸ (mapa 2, punkt 21). Charakter tego obiektu – głównego polskiego kościoła – osłabia jego wymowę w kwestii pochodzenia znalezionych w nim monet, ale z drugiej strony bardzo niewielka reprezentacja tego typu w Przyłęku nie przeciwstawiałaby się hipotezie o wielkopolskim jego pochodzeniu. Jest to w każdym razie pierwszy przypadek zidentyfikowania w Wielkopolsce bezpośredniej analogii do monety znalezionej w Przyłęku.

Uchwycona w Internecie partia przyłęckiego skarbu poszerza wiedzę o ciekawym typie Przyłek 24, z prymitywną orłą głową i dzięki temu zasadniczo zmienia wiedzę o tym skarbie.

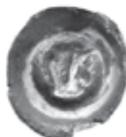
Wykaz monet, prawdopodobnie dodatkowych ze skarbu z Przyłęka

Przyłek 5. Brakteat guziczkowy. Krzyż grecki z rozszerzonymi końcami ramion. Proponowana atrybucja: Jędrzejów, opactwo cysterskie, 1. ćwierć XIV wieku. 1 egz.

Przyłek 11. Brakteat guziczkowy. Krzyż równoramienny liliowaty. Proponowana atrybucja: Jędrzejów, opactwo cysterskie, 1. ćwierć XIV w. 1 egz.

Przyłek 24a. 3.1. Brakteat guziczkowy. Mała głowa orła bez korony, z wielkim dziobem, w prawo, bez szyi. Przyłek 24 odm. Figura w lustrzanym odbiciu w stosunku do okazów typu Przyłek 24. 1 egz.

66 J. Wróbel, B. Paszkiewicz, *Przyłęk, gm. Wodzisław...*, s. 227.

67 Fragment dyskusji: „fiodor”. *Wysłany: Piq[tek.] Cze[rwiec.] 11, 2010 2:44 pm.* [...] Ciekawy wydaje się brakteat nr 2. Jeżeli przyjąć, że są na nim dwie strzały (herb Bogoria) to robi się nam zupełnie inne miejsce produkcji niż Pomorze. Opis podobnego egzemplarza: „[...] Księstwo sandomierskie?, Władysław Łokietek 1. ćwierć XIV w., brakteat guziczkowy; Strzała zakończona z obu stron grotami (herb Bogoria), Przyłek 57, 17 mm, 0.31 g”. Na to „wood” odpowiada: *Piq Cze 11, 2010 10:22 pm.* Przeszukałem wszystkie portale, na których identyfikowane są brakteaty i takich, jak mam, nie znalazłem. Prosiłem o pomoc WCN, ale tam również nie potrafią określić pochodzenia brakteatów. Z monet można rozpoznać przedstawione wizerunki, ale nie mogę określić emitatora [recte emitenta – B.P.]. Brakteat nr 2 rzeczywiście jest ciekawy, podobny znalazłem w archiwum WCN, tamten jest jednak słabo widoczny. Zbiór monet związany jest z Górnym Śląskiem.

68 B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie...*, s. 2–3, ryc. 3.

Przyłek 35. Brakteat guziczkowy. Lilia heraldyczna zgeometryzowana, bez pręcików, o wysokich bocznych liściach, z masywną poprzeczką; z trzech dolnych liści jeden słabo widoczny. 2 egz. (Av. i Rv.)

Przyłek 50a. Brakteat guziczkowy. Gwiazda sześcioramienna połączona trzema promieniami z półksiężycem. Styl figury (lepiej widocznej od rewersu niż zniszczonego przez drapanie awersu) nieco inny⁶⁹ niż w typie Przyłek 50. 1 egz.

Przyłek 57. Brakteat guziczkowy. Strzała zakończona z dwu stron grotami (godło herbu Bogoria), na drzewcu nieregularna bryłka (Kroczyce 17). 1 egz.

* * *

Inaczej niż wielkie i liczne skarby monet wczesnego Cesarstwa Rzymskiego, monet X–XI wieku czy monet wybijanych od XVII wieku – drobne monety z XII–XIV wieku są znajduwane stosunkowo bardzo rzadko i nielicznie. Każdym swoim pojawieniem się przynoszą więc istotny postęp wiedzy historycznej. Tak jest też w przypadku trzech przedstawionych zespołów znaleziskowych, które nieoczekiwanie potwierdzają emisję brakteatową w Księstwie Krakowskim w pierwszych dekadach XIV wieku. To zmienia obraz wielkiej reformy groszowej, która przekształciła rynek pieniężny Europy Środkowej. Znaleziska te przynoszą też nową wiedzę o polsko-czeskich kontaktach gospodarczych, a nawet uzupełniają ubogie dane o osadnictwie Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej tej epoki.

Skróty

Cach – *Cach, F. 1974: Nejstarši české mince III, Praha.*

Fbg – *Friedensburg, F. 1931: Die schlesischen Münzen des Mittelalters, Breslau.*

Wieleń – *Beyer, K. 1876: Wykopalisko wieleńskie (Filehne), Warszawa.*

Literatura

Berger, F. 1993: Die mittelalterlichen Brakteaten im Kestner-Museum Hannover. Hannover.

Cach, F. 1974: Nejstarši české mince III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.

Dąbrowski, D. 2002: Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Poznań–Wrocław.

⁶⁹ Por. zwłaszcza fotografię: W. Kopicki, *W sprawie recenzji...*, s. 172.

- Friedensburg, F. 1887: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter. Th. I. Codex diplomaticus Silesiae 12. Breslau.*
- 1888: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter. Th. II. Codex diplomaticus Silesiae 13. Breslau.
- 1904: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter. Ergänzungsband. Codex diplomaticus Silesiae 23.
- 1907: Schlesische Münzfunde. Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift N.F. 4, 54–58.
- 1919: Der Fund von Salesche. Blätter für Münzfreunde 54, 553–556.
- 1922: Schlesische Münzfunde. Altschlesien 1, 27–36.
- 1931: Die schlesischen Münzen des Mittelalters. Breslau.
- Haczewska, B. – Morawiecki, L. 1977: Moneta w Małopolsce w XII i XIII wieku (streszczenie). In: Fudalej, A. (oprac.): V Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli poświęcona monecie i mennicom Małopolski 10–11 listopada 1975, 73–75.*
- Haupt, W. 1954: Oberlausitzer Brakteatenfunde des 13. Jahrhunderts. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege für 1952. Bd. 4, 505–581.*
- Karczewska, J. (2008): Symbolika lwa w heraldyce ziem środkowopolskich (Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka) w średniowieczu. In: Międzynarodowa konferencja historyczna. Łwy w heraldyce i sztuce europejskiej. Gdańsk, 23 października 2008, b. m. i r. wyd., 60–63.*
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski I.* (wyd. F. Piekosiński). Kraków.
- Kodeks dyplomatyczny Polski III.* (wyd. L. Ryszczewski – A. Muczkowski). Warszawa 1858.
- Kopicki, W. 1997a: Polskie brakteaty guziczkowe 2. poł. XIII w.–1. poł. XIV w. Próba interpretacji. Warszawa.*
- 1997b: W sprawie recenzji Borysa Paszkiewicza. Wiadomości Numizmatyczne 41/3–4, 167–174.
- Kozłowska, K. 1989: Racibórz, m., woj. Katowice [znalezisko]. Wiadomości Numizmatyczne 33/1–4, 74.*
- Krudysz, L. – Rozmus, D. – Suchodolski, S. – Szmoniewski, B. S. 2009: Znaleziska monet średniowiecznych z miejscowości Losień (część Dąbrowy Górniczej). Wiadomości Numizmatyczne 51/1, 62–63.*
- Kubiak, S. 1998: Znaleziska monet z lat 1146–1500 na obszarze Polski. Inwentarz. Poznań.*
- Laberschek, J. 1993: Potencjał obronny Ziemi Wieluńskiej i fragmentów Ziemi Krakowskiej i Sieradzkiej pod rządami księcia Władysława Opolczyka 1370–1391. In: Między północą a południem. Sieradzkie i Wieluńskie w późnym średniowieczu i w czasach nowożytnych. Sieradz, red. T. J. Horbacz, L. Kajzer, 129–143.*
- Miazga, B. – Paszkiewicz, B. – Wachowski, K. 2013: The Wielka Wieś (Szadek) Hoard of Bracteates, Parvi and Ingots. The Numismatic Chronicle 172 (2012), 161–204.*
- Němečková, V. – Sejbal, J. 2006: Nález mincí a slitkového stříbra z Černožic. Peníze posledních Přemyslovců a počátky české grošové měny. Hradec Králové.*
- Paszkiewicz, B. 1994a: Brakteaty polskie w I. tercji XIV w. Wiadomości Numizmatyczne 38/1–2, 1–55.*
- 1994b: Średniowieczne monety Nowego Sącza. Nowy Sącz.
- 1997: Nowy Sącz, Trzebiatów, „Uladizlaus”. O interpretacji brakteatów guziczkowych. Wiadomości Numizmatyczne 41/3–4, 136–164.
- 2000a: Pieniądz górnośląski w średniowieczu. Lublin.
- 2000b: The Monetary Reform of King Václav II in Poland. In: Mezinárodní konference k 700. výročí Královského horního zákoníku “Ius Regale Montanorum” a měnové reformy krále Václava II. Kutná Hora 3.–5. říjen 2000. Sekce 3, Numismatika. Praha, 13–27.
- 2001: Reforma monetarna króla Wacława II w Polsce. Wiadomości Numizmatyczne 45/1, 23–44.
- 2002: Wykopalisko brakteatów śląskich z XIII wieku w Seceminie. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, MCCLXIII. Opuscula Musealia 12, 59–74.
- 2005: Gdzie są monety Henryka Probusa?. In: Wachowski, K. (red.): Śląsk w czasach Henryka IV Prawego. Wratislavia Antiqua: studia z dziejów Wrocławia 8. Wrocław, 63–69.
- 2008: Król Otakar i Piastowie: pochodzenie herbu kujawskiego w świetle monet i pieczęci. In: Czechowicz, B. (red.): Historia u Piastów, Piastowie w historii. Z okazji trzechsetlecia śmierci ostatniej z rodu, księżnej Karoliny. Brzeg, 113–126.
- 2009: Skarb brakteatów polskich i morawskich z Lubomi na Górnym Śląsku (początek XIV stulecia). Numismatický sborník 23 (2008), 123–162.

- 2012: Nieznana resztką trzynastowiecznego skarbu z Zalesia Śląskiego (uwagi wstępne), In: Garbaczewski, W. – Macyra, R. (red.): Pieniądz i banki na Śląsku. Studia nad dziejami pieniądza i bankowości w Polsce 2. Poznań, 203–214.
- Pfotenhauer, P.* 1879: Die Schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327. Breslau.
- Pieńkowski, R.* 2003: Analiza i ocena śląskich znalezisk monetarnych doby brakteatowej na przykładzie skarbu z Zalesia Śląskiego. In: Znaleziska monet i metody ich badań. Nowa Sól, 39–55.
- Rajman, J.* 1998: Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu. Kraków.
- Reyman, J.* 1972: Skarb brakteatów guzickowych z Przylęku, pow. Jędrzejów. Wiadomości Numizmatyczne 16/4, 201–233.
- Rimša, E.* 2002: Pieczęcie Olgerda, wielkiego księcia litewskiego – dane historiograficzne a rzeczywistość. In: Rachuba, A. – Górzynski, S. – Manikowska, H. (red.): Heraldyka i okolice. Warszawa, 201–215.
- Rogaczewska, A.* 2009: Czeladź, m., pow. Będzin [znalezisko]. Wiadomości Numizmatyczne 53/2, 260–261.
- Saurma-Jeltsch, H. Frhr. V.* 1883: Schlesische Münzen und Medaillen. Breslau.
- Sejbal, J.* 1997: Základy peněžního vývoje. Brno.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu.* (red. F. Sikora). Cz. III. Kraków 1994.
- Sroka, S.* 1995: Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu. Szkice. Kraków.
- Stronczyński, K.* 1883: Dawne monety polskiej dynastii Piastów i Jagiellonów I. Piotrków.
- Wróbel, J. – Paszkiewicz, B.* 2005: Przylęk, gm. Wodzisław, pow. Jędrzejów [znalezisko monet]. Wiadomości Numizmatyczne 49/2, 227–229.
- Żaki, A.* 1974: Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej. Wrocław–Kraków.

Summary

Borys Paszkiewicz, Przylęk, Lubomia & Kroczyce Okupne: Former and recent hoards of bracteates from south Poland.

Bracteate hoards from the first half of the fourteenth century occur in southern Poland very scarcely. This allowed us to believe that bracteate coinage had been stopped there soon after 1300 and two-sided pennies were issued as a local small change to support the Bohemian groschen circulation in the country. One of these hoards, the double hoard from Lichynia, Strzelce Opolskie powiat (1928 and 1936), suggested that Upper Silesia (or its central part) was an exception to this rule and maintained its bracteate coinage during several decades of the fourteenth century. It was not so easy to explain the other hoard, found in Przylęk, Jędrzejów powiat (1967). Przylęk is situated in the area of the medieval Duchy of Cracow which began to coin its two-sided pennies soon after 1300. The Przylęk hoard (*tpq* 1317) consisted of bracteates which almost exclusively represented types not recorded earlier. They were often regarded as imports brought from other, unspecified Polish lands. A compromise solution occurred in the 1990s, saying that the bulk of Przylęk bracteates were coined partly in the Duchy of Sandomierz which was closely linked with the Cracow one, and partly within the latter duchy, yet not in ducal mints but in monastery or city ones. If such a monastery coinage, never recorded in documents, actually exists, this will be strictly limited in geographical range, though.

A new hoard was uncovered in 2003 in Kroczyce, Zawiercie powiat, situated within the borders of the medieval Duchy of Cracow as well, but distant nearly 50 km to the west from Przylęk. Despite that, this small hoard shared most of types with the Przylęk hoard, and a couple of the alleged monastery issues among them. When considered along with several single finds of these bracteate types, uncovered meanwhile, this suggests that these shared types were in general use in the duchy, being coined mostly in the ducal mint in Cracow. This makes us to conjecture that bracteates were struck simultaneously or nearly simultaneously with two-sided pennies in the same mints. On the other hand, the bracteates with a dragon, regarded as Nowy Sącz city coins (struck on the grounds of the charter issued by the Bohemian King and Duke of Cracow, Wenceslas II, in 1292), might have the status of a special coinage (*moneta specialis*) of a common standard, and might occur in various spots all over the duchy, as they actually did both in Przylęk and in Kroczyce. The Kroczyce hoard contained also several Silesian coins, mostly

of the Duchy of Wrocław, struck in the 1270s and the 1280s, and one fragment of an undetermined German bracteate. Amongst the former, the large module bracteate with a crowned lion walking to the left is aptly regarded as Silesian whereas an analogous halfling used to be listed among Bohemian middle-sized bracteates. It is demonstrated here that this type was among main types of the Zalesie Śląskie hoard, yet F. Cach mistakenly listed there a Bohemian bracteate type instead. As far as we know, the type Cach 830 was absent from Zalesie. Judging from the hoard occurrence, the bracteate with the crowned lion, found at Kroczyce and Zalesie Śląskie, was coined by Duke Henry IV, the Probus, of Wrocław (1273–1290).

The Kroczyce hoard was described on the grounds of its finder's anonymous report and using a set of photos taken by this detectorist. Another small set of bracteates was published in the internet in 2010, and said to be held a long time in a collection in Upper Silesia. These coins coincide generally with the Przyłek bracteate types and almost certainly they came from that hoard. They do not make a change in general features of the Przyłek hoard.

A new parcel of the Lubomia (2007) hoard from Upper Silesia was also listed here. This was recorded from an antiquarian offer in the Czech Republic. The hoard from Lubomia, hidden *c.* 1305, contained a large series of completely unknown bracteates which may be attributed to south Upper Silesia. There is a type which is common for all three hoards in question, that is the bracteate displaying a simple key between pellets. This type was recorded by F. Friedensburg regarding it as a Silesian coin.

The Lubomia hoard and a couple of single finds evidence the penetration of Moravian bracteates into Upper Silesia, although such coins were nearly absent from the large Zalesie Śląskie hoard (*tpq c.* 1280). It is interesting, though, that the Moravian parcel from Lubomia is relatively old, and probably does not contain middle-sized bracteates issued after 1291. The two coins which we now add to the list, date also from the first decade of this coinage.

English summary and abstract by the author

Souhrn

Przyłek, Lubomia a Kroczyce Okupne: Dřívější i současné brakteátové nálezy z jižního Polska.

Brakteátové nálezy z první poloviny 14. století se v jižním Polsku objevují jen vzácně. Zdá se, že produkce brakteátů v této oblasti skončila brzy po roce 1300 a začaly být vyráběny dvoustranné ražby, které v oběhu jako drobná místní mince doplňovaly české groše. Jeden z nálezů – dvojitý nález Lichynia (1928 a 1936) – může poukazovat na fakt, že Horní Slezsko (nebo jeho střední část) bylo výjimkou z tohoto pravidla a že zde výroba brakteátů pokračovala ještě po několik desetiletí ve 14. století. V případě nálezu Przyłek (1967) již není tak jednoduché situaci vysvětlit. Przyłek se nachází v oblasti středověkého krakovského knížectví, které začalo razit své dvoustranné mince brzy po roce 1300. Nález Przyłek (*tpq* 1317) obsahoval téměř výlučně brakteáty typů, jež nebyly dříve zaznamenány. Byly vždy pokládány za import z jiných nespécifikovaných polských oblastí. Kompromisní řešení přišlo v 90. letech 20. století, kdy bylo konstatováno, že brakteáty z nálezu Przyłek byly částečně raženy v knížectví Sandomierz, které bylo úzce spjato s krakovským, a dílem v knížectví krakovském, a to nikoli v jeho knížeckých mincovnách, ale v některých jejich klášterních či městských mincovnách. Jestliže takové klášterní mincování existovalo (jakkoli nikdy nebylo zaznamenáno v psaných pramenech), muselo mít velmi omezený rozsah.

V roce 2003 byl v lokalitě Kroczyce Okupne odkryt nový nález. Místo leží také v hranicích středověkého krakovského knížectví, asi 50 km západně od lokality Przyłek. Ve zmíněném nálezu byla většina typů shodných s nálezem z lokality Przyłek a také se tam objevila řada mincí ražených zřejmě v klášterních mincovnách. Když se vezme v úvahu několik mezi tím objevených jednotlivých nálezů brakteátů těchto typů, mohlo by to naznačovat, že tyto společné typy byly obecně užívány v rámci knížectví a byly většinou raženy v knížecí mincovně v Krakově. To nás vede k závěru, že brakteáty byly raženy souběžně nebo téměř souběžně v téže mincovně spolu s dvoustrannými mincemi. Na druhé straně, brakteáty s obrazem draka, které jsou považovány za mince města Nowy Sącz (ražené na základě práva vydaného českým králem a krakovským knížetem Václavem II. v roce 1292), mohly mít postavení speciálního oběživa (*moneta specialis*) v rámci běžného standardu a mohly se objevovat na nejrůznějších místech knížectví, jak to bylo v případě lokalit Przyłek a Kroczyce Okupne. V nálezu Kroczyce Okupne se objevilo rovněž několik slezských mincí, většinou z vratislavského knížectví, ražené mezi 70. a 80. lety 13. století, plus jeden zlomek neurčeného německého brakteátu. Brakteáty velkého střížku s korunova-

ným lvem kráčejiím vlevo jsou obecně akceptovány jako slezské, zatímco ty analogicky menší jsou řazeny mezi české brakteáty středního střížku. Mezi takovéto mince patří hlavní typ v nálezu Zalesie Śląskie a Cach je mylně řadí k brakteátům českým. Pokud je známo, brakteáty typu Cach 830 se v onom nálezu nevyskytují. Brakteáty s obrazem korunovaného lva z lokalit Kroczyce Okupne a Zalesie Śląskie pak byly zřejmě raženy vratislavským knížetem Jindřichem IV. Probem (1273–1290).

Nález z lokality Kroczyce Okupne byl popsán na základě anonymního popisu nálezce a fotografií pořízených tímto detektorářem. Další menší skupina brakteátů byla publikována v roce 2010 na internetu s poznámkou, že mince jsou již dlouhou dobu součástí sbírky v Horním Slezsku. Tyto mince se obecně shodují s typy brakteátů z lokality Przylęk a téměř jistě pocházejí z tohoto nálezu. Jejich existence zásadně nemění základní charakterové rysy onoho nálezu.

Je zde rovněž zmíněna nová skupina mincí z lokality Lubomia (2007) z Horního Slezska. Tato informace pochází ze starožitnické nabídky z České republiky. Onen nález ukrytý asi kolem roku 1305 obsahoval početnou řadu zcela neznámých brakteátů, které mohou být přisouzeny do jižní části Horního Slezska. Ve všech třech výše zmíněných nálezech se nachází typ brakteátu, který má obraz klíče mezi tečkami. Tento typ byl zaznamenán F. Friedenburgem jako slezská mince.

Nález z Lubomi a několik dalších jednotlivých nálezů ukazuje na průnik moravských brakteátů na území Horního Slezska, ačkoli se tyto mince téměř nevyskytují ve velkém nálezu z lokality Zalesie Śląskie (*tpq circa* 1280). Je zajímavé, že skupina moravských mincí v nálezu z lokality Lubomia je relativně stará a pravděpodobně neobsahuje střední brakteáty ražené po roce 1291. Ony dvě mince zde přidané k celkově známému počtu pak zřejmě také pocházejí z první dekády jejich produkce.

Český překlad V. Novák

POKLAD PRAŽSKÝCH GROŠŮ KARLA IV. A VÁCLAVA IV. A SOUBOR ZTRÁTOVÝCH MINCÍ OBJEVENÝCH PŘI ARCHEOLOGICKÉM VÝZKUMU V ROKYCANECH

Jiří HÁNA – Jiří MILITKÝ – Pavel VAŘEKA

Abstract – A hoard of the Prague grossi struck under Charles IV and Wenceslas IV and a group of lost coins found during the archaeological excavations in Rokycany.

In autumn 1998, a hoard of 90 grossi produced under Charles IV (one piece) and Wenceslas IV (89 pieces) was found in Rokycany during the archaeological excavations. The coins were wrapped in a fragmentary preserved piece of cloth. For sure, the group represents a deliberately sorted sum of one and a half of threescore of the Prague grossi in rough coins. The grossi of the group no. XIV (43 pieces) form the main part of the hoard, i.e. the coins of the final part of the Wenceslas IV's rule. It is possible to suppose that the hoard was buried after the death of Wenceslas IV, i.e. after 1419. This evidence is possible to be clearly confronted with the written sources – on July 22, 1421, Rokycany was burned down by the Pilsen army. It is possible to connect the burial of the hoard with this event. During the archaeological excavations, four single found coins were registered there. One of them was attributed as a Rhenish gulden struck in Frankfurt am Main under the Roman Emperor Friedrich III.

 hoard, Wenceslas IV, Prague grossus, the Hussite wars, Rhenish gulden (floreus Rheni)

Archeologický výzkum v Rokycanech

Jen nepříliš často se stává, že poklad středověkých mincí je odkryt přímo při archeologickém odkryvu a je možné ověřit jeho nálezovou pozici a její stratigrafické i prostorové vztahy. K takto ojedinělé situaci došlo dne 19. 11. 1998 při záchranném archeologickém výzkumu v Rokycanech (okr. týž), kde byl objeven poklad pražských grošů. Popis, rozbor a interpretace rokycanského pokladu je jádrem tohoto sdělení.

Na podzim roku 1998 byl společností Archaia (vedoucí Pavel Vařeka) realizován předstihový archeologický výzkum na parcele zbořených domů čp. 30/I a 189/I. Zkoumaná plocha se nacházela v západní části historického jádra města v Komenského ulici při hradbách (dříve Stará poštovská ul.). Výzkum byl vyvolán plánovanou rekonstrukcí stanice Hasičského záchranného sboru okresu Rokycany. Největší pozornost byla věnována přední části parcely – prostoru bývalého domu čp. 30/I (Vařeka 1999).

Výzkum v Komenského ulici prokázal, že počátky městského osídlení ve sledovaném prostoru lze datovat do 13. století. V pozdním středověku zaujal parcelu na místě pozdějšího čp. 30/I vícedílný dům, ze kterého se podařilo prozkoumat v sondě 1 část předního dílu (při ulici) a část mírně zahloubeného (minimálně 50 cm) zadního dílu domu, který interpretujeme jako zapuštěnou komoru. Z domu se podařilo zachytit pouze torzo, můžeme však hypoteticky předpokládat, že se jednalo o stavbu orientovanou štítově k ulici. Přední část mohla tvořit jizba/světnice, na kterou navazovala síň nebo zde byla situována jinak funkčně vymezená prostora (např. rozsáhlá síň, obytný díl by pak byl umístěn v patře) a zadní část zaujala zapuštěná komora. Není jasné, zda se jedná o dům vicetraktový či zda bylo stavení pouze jednotraktové. Zahloubená část komory byla zděná (zachycen fragment kamenné zdi vázané jílem) a na její podlaže tvořené podložním šterkopískem se uchovala vrstva z doby existence stavby, kterou můžeme datovat jen rámcově do 2. poloviny 14. až 1. poloviny 15. století. V přední části, která měla stěny dřevěné (patrně roubené) konstrukce, jak dokládají nálezy mazanicových otisků, se do podlahy zahlubovala mělká nepravidelná jáma neznámé funkce a v její blízkosti byla vyhloubena malá jamka překrytá plochým valounem, ve které byl uložen depot 90 pražských grošů. Pozdně středověký dům zanikl katastrofálním požárem, jehož pozůstatky byly dokumentovány v přední části domu (sonda 1, sektor 1 a část sektoru 2).

Datování požáru umožňují jednak zlomky keramiky ze spáleništní vrstvy, které řadíme do 1. poloviny 15. století, jednak nález pokladu mincí, který byl uložen pod podlahu před požárem (*Vařeka 1999, 17–19*).¹

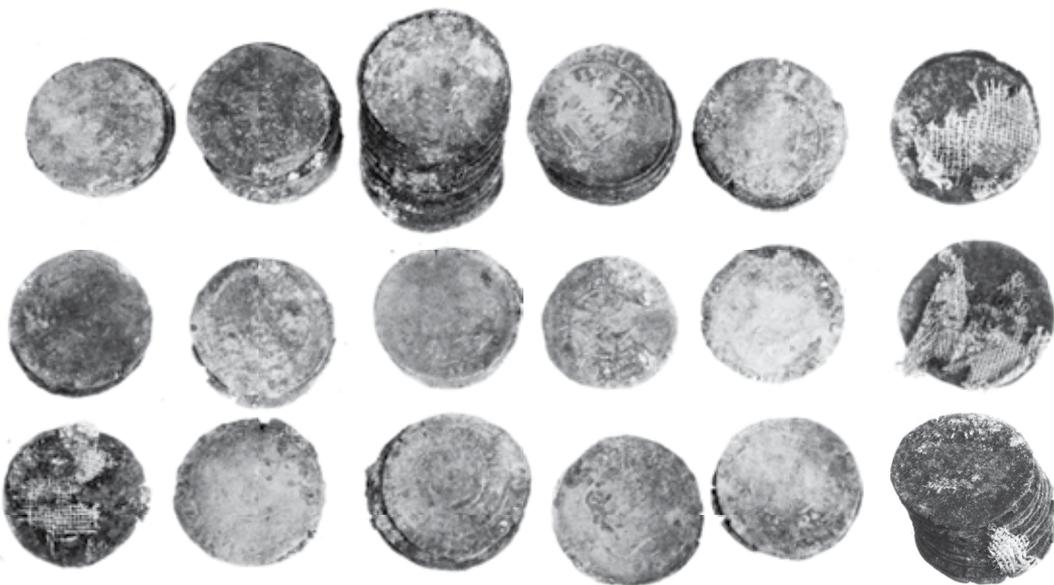
Nálezové okolnosti depotu mincí

Poklad byl objeven pod podlahou interiéru vrcholně středověkého domu. Zlomky mazanice dokládají dřevěnou (patrně roubenou) konstrukci domu s hliněnou omítkou. Na základě analogií z jiných lokalit (prostorová kontinuita domového jádra minimálně od 14. století) lze předpokládat, že se v sektoru 1 podařilo zachytit interiér stavby. Podlahovou úroveň představuje zřejmě povrch vrstvy 1041. U této stavby postrádáme jakékoliv informace o rozměrech a půdorysné osnově. Stratigrafické zařazení kamenných podezdívek 1045 a 1045 již do tohoto horizontu není průkazné. Interpretaci zachyceného prostoru jako interiéru podporuje nález pokladu mincí uložených v jamce (kontext č. 1092; průměr 18–25 cm, hloubka 23 cm) zahlobené do starších vrstev tvořících podlahu domu.

Pozdně středověký dům zanikl katastrofálním požárem, jehož pozůstatky byly dokumentovány v přední části domu (sonda 1, sektor 1 a část sektoru 2). V zapuštěné komoře se archeologické situace spojitelné s požárem nedochovaly – lze předpokládat, že byly porušeny v souvislosti s mladšími aktivitami. Datování požáru umožňují jednak zlomky keramiky ze spáleništní vrstvy, datovatelné do 1. poloviny 15. století, a také depot mincí, který byl uložen pod podlahu prokazatelně před požárem.

Mince již zůstaly nevyzvednuty. Celkem 90 pražských grošů (1x Karel IV., 89x Václav IV.) tvořilo tři sloupky korozi splených mincí,² které spočívaly v látkovém obalu, jehož zbytky se lokálně uchovaly na povrchu některých ražeb (obr. 1). Není jasné, zda mince byly do látky pouze zabaleny či zda se jednalo o váček. Jamka byla překryta plochým valounem.

Mince z pokladu byly konzervovány ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy (ing. Alena Havlínová a ing. Dušan Perlík). Zde byla také provedena kompletní fotodokumentace mincí z nálezů ve stavu před čištěním.

Obr. 1. Rokycany. Výběr mincí z depotu ve stavu před konzervací (foto Středočeské muzeum Roztoky u Prahy).

1 Depot i jednotlivé mince jsou dnes uloženy v Muzeu Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech.

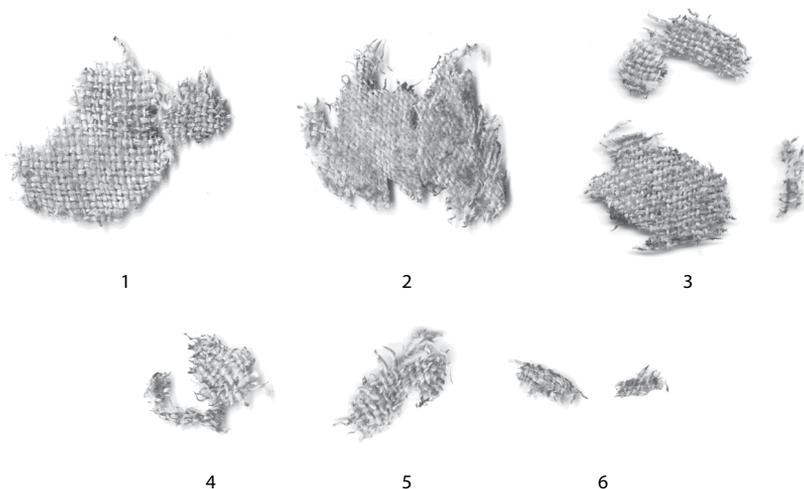
2 Rozebrání sloupeků na jednotlivé mince: sloupek I – ev. č. 1 až 55; sloupek II – ev. č. 56 až 75; sloupek III – ev. č. 76 až 88; mince z povrchu ev. č. 88 až 90.

Popis depotu

Textilní fragmenty

Z textilního obalu zůstalo zachováno 11 vesměs velmi malých fragmentů tkaniny (obr. 2), její rozbor provedla H. Březinová (viz Exkurz). Textil se dochoval pouze v místech, kde došlo ke kontaktu s oxidačními produkty na povrchu mincí. Díky fragmentálnímu dochování nelze stanovit, jestli šlo o měšec či pouze o látku, do které byly mince zabaleny.

- 1. Amorfni útržek textilie, max. roz. 30/17 mm (povrch mince č. 6 /inv. č. 42006/).
- 2. Amorfni útržek textilie, max. roz. 30/23 mm (povrch mince č. 42 /inv. č. 42042/).
- 3. Čtyři amorfni útržky textilie, a) max. roz. 19/16 mm, b) max. roz. 12/5 mm, c) max. roz. 7/6 mm, d) max. roz. 10/2 mm (povrch mince č. 72 /inv. č. 42072/).
- 4. Dva amorfni útržky textilie, a) max. roz. 10/8 mm, b) max. roz. 10/5 mm (sloupek III).
- 5. Amorfni útržek textilie, max. roz. 15/7 mm (mince z povrchu).
- 6. Dva drobné amorfni útržky textilie, a) max. roz. 10/4 mm, b) max. roz. 6/3 mm (sloupek II).

Obr. 2. Rokycany. Fragmnty textilie z pokladu mincí (čísla odpovídají katalogu; foto J. Militký).

Katalog mincí

ČECHY, Karel IV. (1346–1378)

mincovna: *Kutná Hora*, AR pražský groš z let 1346–1348

Lit.: *Pinta 1999*, var. I.a/1; rubní značka – *Hána 1998*, 17, č. 2d (?).

1. 3,4919/3,4333 g³ (inv. č. 42001; ev. č. 71)

XRF (č. m. 11042): Cu 4,89%; Au 0,23%; Pb 1,05%; Ag 93,81%

Václav IV. (1378–1419)

mincovna: *Kutná Hora*, AR pražský groš

Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojice spojených kroužků

Lit.: *Hána 2003*, 58, var. III.a/6 až 8 (?).

2. 3,0084/2,9718 g (inv. č. 42002; ev. č. 55)

XRF (č. m. 11008): Cu 26,58%; Au 0,15%; Pb 0,98%; Bi 0,24%; Ag 72,04%

3 Hmotnost před a po konzervaci.

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojice spojených kroužků

Lit.: *Hána 2003*, 59, var. IV.a/1 až 3.

3. 2,9859/2,9338 g (inv. č. 42003; ev. č. 26)

XRF (č. m. 10914): Cu 12,14%; Pb 0,65%; Bi 0,23%; Ag 86,78%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojice spojených kroužků

Lit.: *Hána 2003*, 59–62, var. IV. nebo V. (?).

4. 2,8612/2,8116 g (inv. č. 42004; ev. č. 45)

XRF (č. m. 10942): Cu 27,63%; Au 0,10%; Pb 1,10%; Bi 0,17%; Ag 71,00%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojice spojených kroužků

Lit.: *Hána 2003*, 59, var. V.a/?.

5. 2,8567/2,8294 g (inv. č. 42005; ev. č. 9)

XRF (č. m. 10896): Cu 27,77%; Au 0,11%; Pb 0,72%; Bi 0,26%; Ag 71,13%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojice spojených kroužků

Lit.: *Hána 2003*, 60, var. V.b/4 (písmeno N jako var. b/8).

6. 2,6948/2,5865 g (inv. č. 42006; ev. č. 88)

XRF (č. m. 11059): Cu 23,40%; Au 0,13%; Pb 0,89%; Bi 0,11%; Ag 75,47%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojice spojených kroužků

Lit.: *Hána 2003*, 60, var. V.e/2.

7. 2,5361/2,4818 g (inv. č. 42007; ev. č. 44)

XRF (č. m. 10491): Cu 20,42%; Au 0,14%; Pb 1,01%; Bi 0,12%; Ag 78,32%

-, Rv.: trny k ocasu a mezi přední tlapy, rozdělovací znaménko opisu ★

Lit.: *Hána 2003*, 63, var. VI.c/3 (ale bez trnů k ocasu a mezi přední tlapy).

8. 3,0118/2,9485 g (inv. č. 42008; ev. č. 25)

XRF (č. m. 10913): Cu 14,43%; Pb 0,86%; Bi 0,19%; Ag 84,35%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu ★

Lit.: *Hána 2003*, 63, var. VI.e/1.

9. 2,7244/2,6927 g (inv. č. 42009; ev. č. 58)

XRF (č. m. 11011): Cu 9,20%; Au 0,22%; Pb 0,55%; Bi 0,17%; Ag 89,85%

10. 2,6606/2,5119 g (inv. č. 42010; ev. č. 10)

XRF (č. m. 10898): Cu 17,53%; Au 0,14%; Pb 0,44%; Bi 0,22%; Ag 81,66%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu ★

Lit.: *Hána 2003*, 62–64, var. VI. (?).

11. 2,6192/2,5471 g (inv. č. 42011; ev. č. 59)

XRF (č. m. 11012): Cu 20,44%; Au 0,11%; Pb 1,03%; Bi 0,30%; Ag 78,12%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojlístek

Lit.: *Hána 2003*, 64, var. VII.a/1 (?).

12. 3,0258/2,9578 g (inv. č. 42012; ev. č. 85)

XRF (č. m. 11056): Cu 28,86%; Pb 0,63%; Bi 0,17%; Ag 70,35%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojlístek

Lit.: *Hána 2003*, 64, var. VII.a/3.

13. 2,8491/2,7558 g (inv. č. 42013; ev. č. 24)

XRF (č. m. 10912): Cu 30,60%; Pb 0,50%; Bi 0,14%; Ag 68,62%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojlístek

Lit.: *Hána 2003*, 64, var. VII.a nebo b/?.

14. 2,9567/2,8492 g (inv. č. 42014; ev. č. 30)

XRF (č. m. 10918): Cu 23,11%; Pb 0,80%; Bi 0,13%; Ag 75,76%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojlístek

Lit.: *Hána 2003*, 64, var. VII.b/1.

15. 2,4927/2,4119 g (inv. č. 42015; ev. č. 16)

XRF (č. m. 10904): Ni 0,08%; Cu 24,75%; Au 0,15%; Pb 0,65%; Bi 0,13%; Ag 74,24%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojlístek

Lit.: *Hána 2003*, 65, var. VII.c/3 nebo 4.

16. 2,9596/2,8757 g (inv. č. 42016; ev. č. 60)

XRF (č. m. 11013): Cu 29,96%; Au 0,20%; Pb 0,61%; Bi 0,11%; Ag 69,13%

17. 2,9444/2,8148 g (inv. č. 42017; ev. č. 22)

XRF (č. m. 10910): Cu 25,30%; Pb 0,64%; Bi 0,10%; Ag 73,82%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu trojlístek

Lit.: *Hána 2003*, 64–65, var. VII. (?)

18. 2,7779/2,6838 g (inv. č. 42018; ev. č. 74)

XRF (č. m. 11045): Cu 27,39%; Au 0,19%; Pb 0,41%; Bi 0,14%; Ag 71,86%

19. 2,7772/2,5991 g (inv. č. 42019; ev. č. 3)

XRF (č. m. 10889): Cu 26,85%; Au 0,18%; Pb 1,25%; Bi 0,29%; Ag 71,43%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu nečitelné

Lit.: *Hána 2003*, 65, var. VIII.a/?.

20. 3,1455/2,9832 g (inv. č. 42020; ev. č. 76)

XRF (č. m. 11047): Cu 22,04%; Au 0,14%; Pb 1,05%; Bi 0,08%; Ag 76,69%

21. 2,6396/2,5503 g; mírně zprohýbaný (inv. č. 42021; ev. č. 72)

XRF (č. m. 11043): Cu 21,17%; Au 0,07%; Pb 1,04%; Bi 0,04%; Ag 77,68%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 66, var. VIII.d/1 nebo 2.

22. 2,9311/2,8583 g (inv. č. 42022; ev. č. 78)

XRF (č. m. 11049): Cu 22,65%; Au 0,16%; Pb 0,74%; Bi 0,08%; Ag 76,38%

23. 2,8704/2,6950 g (inv. č. 42023; ev. č. 80)

XRF (č. m. 11051): Cu 17,88%; Au 0,17%; Pb 0,80%; Bi 0,11%; Ag 81,04%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 66, var. VIII.e/1 až 3.

24. 2,9466/2,8142 g (inv. č. 42024; ev. č. 7)

XRF (č. m. 10895): Cu 39,87%; Au 0,13%; Pb 1,83%; Bi 0,25%; Ag 57,93%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek (?)

Lit.: *Hána 2003*, 65–66, var. VIII. (?)

25. 2,8436/2,7399 g (inv. č. 42025; ev. č. 69)

XRF (č. m. 11040): Cu 15,74%; Au 0,19%; Pb 0,84%; Bi 0,06%; Ag 83,18%

26. 2,7639/2,7297 g (inv. č. 42026; ev. č. 6)

XRF (č. m. 10894): Cu 26,10%; Pb 1,37%; Bi 0,24%; Ag 72,30%

27. 2,7787/2,6767 g; 27,0/27,7 mm; 6,5 h (inv. č. 42027; ev. č. 83)

XRF (č. m. 11054): Cu 34,53%; Au -; Pb 0,62%; Bi 0,06%; Ag 64,79%

28. 2,4273/2,2667 g (inv. č. 42028; ev. č. 67)

XRF (č. m. 11038): Cu 21,45%; Pb 0,60%; Bi 0,12%; Ag 77,83%

-, Rv.: před břichem lva tečka, rozdělovací znaménko opisu křížek (?)

Lit.: *Hána 2003*, 65–66, var. VIII. (?)

29. 2,7609/2,6283 g (inv. č. 42029; ev. č. 84)

XRF (č. m. 11055): Cu 12,71%; Au 0,15%; Pb 0,72%; Bi 0,13%; Ag 86,29%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 65–68, var. VIII. nebo IX. (?).

30. 2,9633/2,8711 g (inv. č. 42030; ev. č. 63)

XRF (č. m. 11034): Cu 26,26%; Au 0,14%; Pb 0,72%; Bi 0,06%; Ag 72,82%

31. 2,8337/2,7417 g (inv. č. 42031; ev. č. 57)

XRF (č. m. 11010): Cu 42,59%; Pb 0,49%; Bi 0,05%; Ag 56,87%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 66, var. IX.a/1 nebo 2.

32. 2,8762/2,8202 g (inv. č. 42032; ev. č. 36)

XRF (č. m. 10924): Cu 22,56%; Pb 0,55%; Bi 0,07%; Ag 76,71%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 67, var. IX.d/1 (?).

33. 2,6012/2,4809 g (inv. č. 42033; ev. č. 73)

XRF (č. m. 11044): Cu 20,12%; Au 0,13%; Pb 1,01%; Bi 0,14%; Ag 78,60%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 67, var. IX.e/3.

34. 2,7427/2,6529 g (inv. č. 42034; ev. č. 56)

XRF (č. m. 11009): Cu 38,42%; Pb 2,31%; Bi 0,18%; Ag 59,09%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 66–68, var. IX. nebo X. (?)

35. 3,0061/2,8622 g (inv. č. 42035; ev. č. 34)

XRF (č. m. 10922): Cu 25,77%; Pb 1,57%; Bi 0,15%; Ag 72,33%

36. 2,9593/2,8532 g (inv. č. 42036; ev. č. 29)

XRF (č. m. 10917): Cu 34,97%; Pb 0,61%; Ag 64,42%

37. 2,9618/2,6949 g (inv. č. 42037; ev. č. 12)

XRF (č. m. 10900): Cu 35,50%; Au 0,23%; Pb 0,41%; Bi 0,02%; Ag 63,84%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 68, var. X.a/1.

38. 2,9479/2,8816 g; silný dvojráz, posunutý a otočený o cca 80° (inv. č. 42038; ev. č. 52)

XRF (č. m. 11005): Cu 16,67%; Au 0,17%; Pb 1,14%; Bi 0,09%; Ag 81,94%

39. 2,8682/2,7655 g (inv. č. 42039; ev. č. 66)

XRF (č. m. 11037): Cu 31,16%; Au 0,07%; Pb 0,60%; Bi 0,06%; Ag 68,11%

40. 2,8022/2,7374 g (inv. č. 42040; ev. č. 42)

XRF (č. m. 10930): Cu 21,27%; Pb 1,06%; Bi 0,10%; Ag 77,42%

41. 2,8585/2,7263 g (inv. č. 42041; ev. č. 82)

XRF (č. m. 11053): Cu 30,35%; Au 0,14%; Pb 0,98%; Ag 68,52%

42. 2,8177/2,7016 g (inv. č. 42042; ev. č. 89)

XRF (č. m. 11060): Cu 32,69%; Au 0,18%; Pb 1,35%; Bi 0,23%; Ag 65,56%

43. 2,6971/2,5382 g (inv. č. 42043; ev. č. 23)

XRF (č. m. 10911): Cu 27,63%; Pb 1,05%; Ag 71,32%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 68, var. X.b/3.

44. 2,6083/2,5186 g (inv. č. 42044; ev. č. 40)

XRF (č. m. 10928): Cu 26,11%; Pb 0,47%; Bi 0,14%; Ag 73,11%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 68, var. X. (?).

45. 2,9647/2,8676 g (inv. č. 42045; ev. č. 39)

XRF (č. m. 10927): Ni 0,02%; Cu 19,94%; Pb 1,00%; Ag 78,88%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 69, var. XI.a/2 (?).

46. 2,9271/2,7905 g (inv. č. 42046; ev. č. 81)

XRF (č. m. 11052): Cu 31,95%; Au 0,17%; Pb 1,52%; Bi 0,23%; Ag 66,13%

-, Rv.: lev má zuby, rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 69, var. XI.a/2 (ale lev nemá zuby)

47. 2,7788/2,7272 g (inv. č. 42047; ev. č. 8)

XRF (č. m. 10897): Cu 30,91%; Au 0,18%; Pb 0,47%; Bi 0,16%; Ag 68,28%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 70, var. XIV.b/3.

48. 2,5336/2,4133 g (inv. č. 42048; ev. č. 33)

XRF (č. m. 10921): Cu 37,74%; Pb 0,57%; Bi 0,17%; Ag 61,53%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 70, var. XIV.c/3.

49. 2,9937/2,9028 g (inv. č. 42049; ev. č. 70)

XRF (č. m. 11041): Cu 24,76%; Pb 0,96%; Bi 0,12%; Ag 74,15%

50. 2,9981/2,8857 g (inv. č. 42050; ev. č. 35)

XRF (č. m. 10923): Cu 17,52%; Pb 1,52%; Ag 80,81%

51. 2,8914/2,7901 g (inv. č. 42051; ev. č. 38)

XRF (č. m. 10926): Ni 0,04%; Cu 21,88%; Pb 1,20%; Bi 0,04%; Ag 76,59%

52. 2,7681/2,6732 g (inv. č. 42052; ev. č. 54)

XRF (č. m. 11007): Cu 29,52%; Au 0,12%; Pb 1,72%; Bi 0,10%; Ag 68,55%

53. 2,6113/2,5049 g (inv. č. 42053; ev. č. 27)

XRF (č. m. 10915): Cu 28,07%; Pb 1,82%; Bi 0,07%; Ag 69,91%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 70, var. XIV.c/3 (?).

54. 2,7221/2,5958 g (inv. č. 42054; ev. č. 41)

XRF (č. m. 10929): Cu 27,34%; Pb 1,44%; Bi 0,08%; Ag 70,99%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 70, var. XIV.c/?.

55. 2,9916/2,8880 g (inv. č. 42055; ev. č. 21)

XRF (č. m. 10909): Cu 9,28%; Pb 1,62%; Bi 0,09%; Ag 88,88%

56. 2,8204/2,6614 g (inv. č. 42056; ev. č. 19)

XRF (č. m. 10907): Cu 28,78%; Au 0,15%; Pb 1,16%; Bi 0,06%; Ag 69,85%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 70, var. XIV.e/1.

57. 2,9753/2,9013 g (inv. č. 42057; ev. č. 86)

XRF (č. m. 11057): Cu 20,35%; Au 0,12%; Pb 1,17%; Bi 0,08%; Ag 78,28%

58. 2,9411/2,8306 g (inv. č. 42058; ev. č. 48)

XRF (č. m. 11001): Cu 25,00%; Pb 1,27%; Bi 0,06%; Ag 73,67%

59. 2,9684/2,7863 g (inv. č. 42059; ev. č. 65)

XRF (č. m. 11036): Cu 13,81%; Au 0,17%; Pb 1,29%; Bi 0,34%; Ag 84,40%

60. 2,8697/2,7167 g (inv. č. 42060; ev. č. 64)

XRF (č. m. 11035): Cu 33,87%; Au 0,10%; Pb 1,01%; Bi 0,18%; Ag 64,84%

61. 2,7187/2,6270 g (inv. č. 42061; ev. č. 46)

XRF (č. m. 10999): Cu 37,29%; Au 0,13%; Pb 0,69%; Bi 0,14%; Ag 61,76%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.g/1.

62. 2,9228/2,8540 g (inv. č. 42062; ev. č. 87)

XRF (č. m. 11058): Cu 27,56%; Au 0,11%; Pb 0,98%; Bi 0,09%; Ag 71,27%

63. 2,9326/2,8452 g (inv. č. 42063; ev. č. 37)

XRF (č. m. 10925): Cu 20,86%; Pb 1,02%; Bi 0,02%; Ag 77,99%

64. 2,8501/2,7961 g (inv. č. 42064; ev. č. 49)

XRF (č. m. 11002): Cu 30,34%; Au 0,06%; Pb 1,85%; Bi 0,18%; Ag 67,57%

-, Rv.: lev bez zubů, rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.g/1 (ale lev má zuby).

65. 2,9543/2,8443 g (inv. č. 42065; ev. č. 47)

XRF (č. m. 11000): Cu 22,91%; Au 0,11%; Pb 1,21%; Bi 0,12%; Ag 75,65%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.g/1 (?).

66. 2,9876/2,8728 g (inv. č. 42066; ev. č. 77)

XRF (č. m. 11048): Cu 26,15%; Au 0,11%; Pb 1,09%; Bi 0,19%; Ag 72,46%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.h/1.

67. 2,9309/2,8604 g (inv. č. 42067; ev. č. 14)

XRF (č. m. 10902): Cu 30,36%; Au 0,08%; Pb 1,41%; Bi 0,10%; Ag 68,04%

68. 2,9784/2,8433 g (inv. č. 42068; ev. č. 13)

XRF (č. m. 10901): Cu 24,96%; Au 0,17%; Pb 1,81%; Bi 0,18%; Ag 72,89%

69. 2,8867/2,7599 g (inv. č. 42069; ev. č. 32)

XRF (č. m. 10920): Ni 0,05%; Cu 19,94%; Pb 2,60%; Bi 0,04%; Ag 77,27%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.i/1.

70. 3,0812/3,0038 g (inv. č. 42070; ev. č. 79)

XRF (č. m. 11050): Cu 28,61%; Au 0,15%; Pb 0,82%; Bi 0,06%; Ag 70,37%

71. 2,7003/2,5170 g (inv. č. 42071; ev. č. 62)

XRF (č. m. 11033): Cu 30,42%; Pb 1,51%; Bi 0,04%; Ag 68,04%

72. 2,5582/2,4217 g (inv. č. 42072; ev. č. 1)

XRF (č. m. 10887): Cu 11,96%; Au 0,09%; Pb 2,27%; Ag 85,68%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.i/1 (?).

73. 2,9622/2,9340 g (inv. č. 42073; ev. č. 2)

XRF (č. m. 10888): Cu 25,14%; Au 0,12%; Pb 0,93%; Bi 0,11%; Ag 73,70%

74. 2,9628/2,8471 g (inv. č. 42074; ev. č. 31)

XRF (č. m. 10919): Cu 33,74%; Pb 1,66%; Bi 0,07%; Ag 64,39%

75. 3,0512/2,8310 g (inv. č. 42075; ev. č. 17)

XRF (č. m. 10905): Cu 21,45%; Au 0,15%; Pb 1,42%; Bi 0,10%; Ag 76,88%

76. 2,6518/2,5656 g (inv. č. 42076; ev. č. 15)

XRF (č. m. 10903): Ni 0,09%; Cu 23,16%; Au 0,09%; Pb 1,34%; Bi 0,09%; Ag 75,24%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.i/1 nebo 2.

77. 3,0013/2,8891 g (inv. č. 42077; ev. č. 75)

XRF (č. m. 11046): Cu 29,08%; Au 0,16%; Pb 1,08%; Bi 0,12%; Ag 69,57%

78. 2,8521/2,7932 g (inv. č. 42078; ev. č. 5)

XRF (č. m. 10893): Cu 24,30%; Pb 2,21%; Bi 0,09%; Ag 73,41%

79. 2,8695/2,7242 g (inv. č. 42079; ev. č. 18)

XRF (č. m. 10906): Cu 27,33%; Au 0,14%; Pb 2,54%; Ag 70,00%

80. 2,4783/2,1877 g (inv. č. 42080; ev. č. 11)

XRF (č. m. 10899): Cu 43,60%; Au 0,13%; Pb 3,05%; Bi 0,09%; Ag 53,12%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.i/2.

81. 2,9779/2,8127 g (inv. č. 42081; ev. č. 61)

XRF (č. m. 11032): Cu 21,08%; Pb 2,19%; Ag 76,73%

82. 2,8453/2,7611 g (inv. č. 42082; ev. č. 4)

XRF (č. m. 10890): Cu 18,35%; Pb 1,69%; Bi 0,07%; Ag 79,89%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.i/6.

83. 2,9607/2,8663 g (inv. č. 42083; ev. č. 28)

XRF (č. m. 10916): Cu 22,71%; Pb 1,13%; Bi 0,08%; Ag 75,94%

84. 2,8706/2,6513 g (inv. č. 42084; ev. č. 68)

XRF (č. m. 11039): Cu 28,21%; Pb 1,01%; Bi 0,17%; Ag 70,61%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.i/2 nebo 4 nebo 6.

85. 2,8341/2,7057 g (inv. č. 42085; ev. č. 43)

XRF (č. m. 10940): Cu 26,57%; Au 0,15%; Pb 1,09%; Bi 0,12%; Ag 72,06%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 71, var. XIV.i/?.

86. 2,8436/2,7332 g (inv. č. 42086; ev. č. 51)

XRF (č. m. 11004): Cu 29,10%; Au 0,11%; Pb 0,76%; Bi 0,06%; Ag 69,97%

87. 2,7447/2,6457 g (inv. č. 42087; ev. č. 50)

XRF (č. m. 11003): Cu 26,32%; Au 0,11%; Pb 1,98%; Bi 0,06%; Ag 71,53%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

Lit.: *Hána 2003*, 69–73, var. XIV. (?).

88. 2,8627/2,7563 g (inv. č. 42088; ev. č. 20)

XRF (č. m. 10908): Cu 20,09%; Au 0,11%; Pb 1,54%; Bi 0,10%; Ag 78,16%

89. 2,7637/2,5841 g (inv. č. 42089; ev. č. 90)

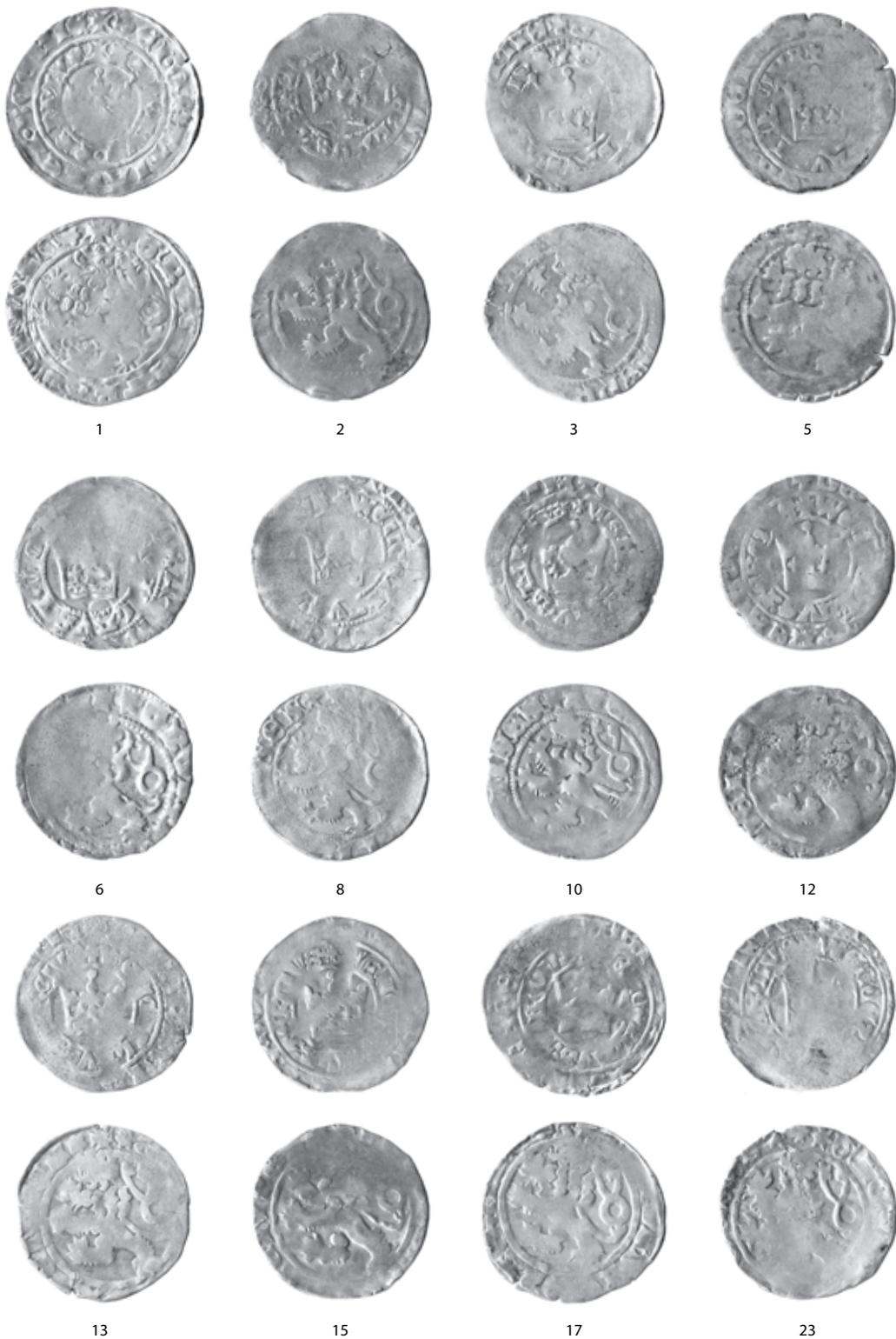
XRF (č. m. 11061): Cu 31,76%; Au 0,12%; Pb 1,95%; Bi 0,12%; Ag 66,04%

-, Rv.: rozdělovací znaménko opisu křížek

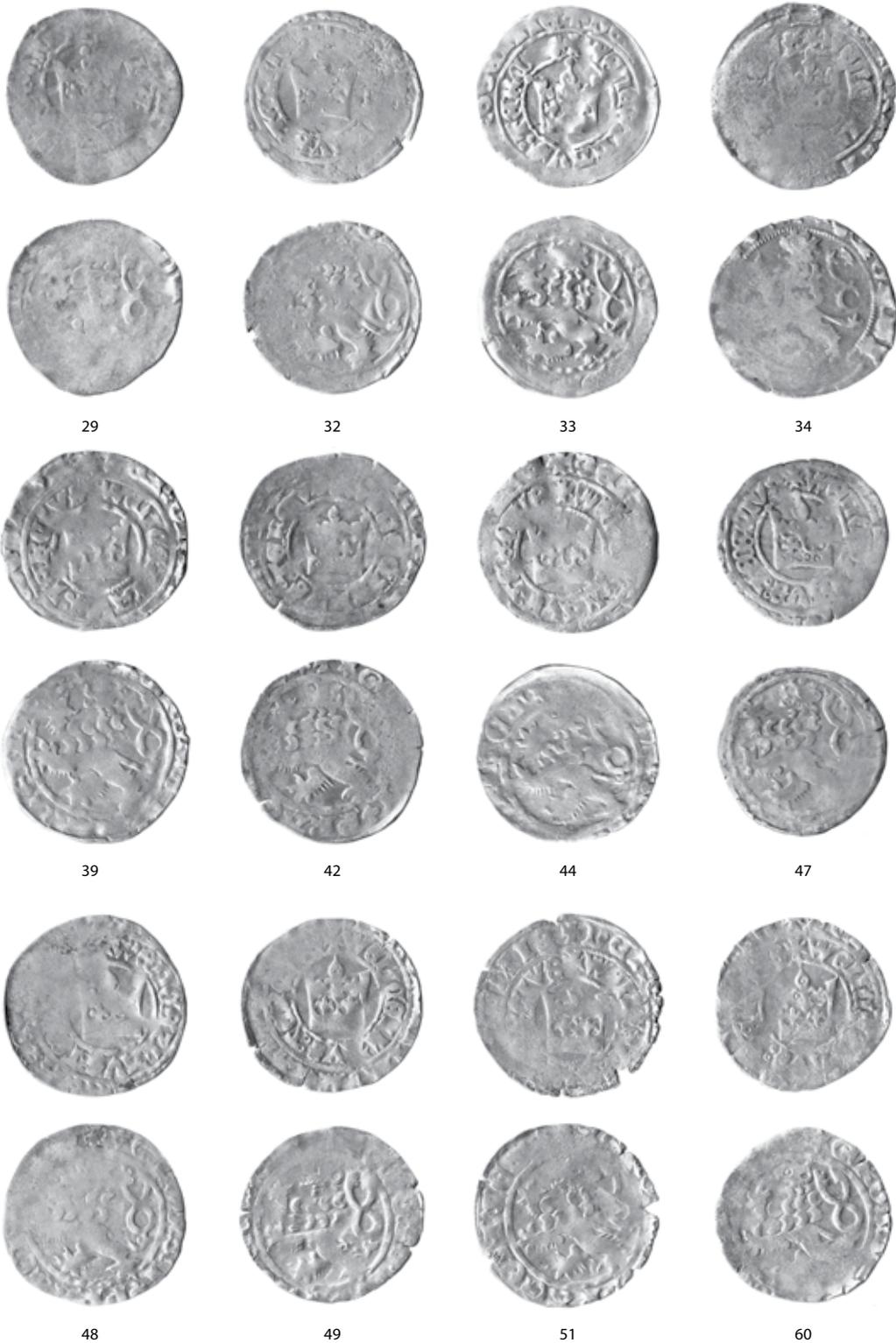
Lit.: *Hána 2003*, 69–73, snad var. XIV. (?).

90. 2,8897/2,7280 g (inv. č. 42090; ev. č. 53)

XRF (č. m. 11006): Cu 16,88%; Pb 2,44%; Bi 0,04%; Ag 80,64%

Obr. 3a. Rokycany. Výběr pražských grošů z depotu (1:1; čísla odpovídají katalogu; foto J. Militký).

Obr. 3b. Rokycany. Výběr pražských grošů z depotu (1:1; čísla odpovídají katalogu; foto J. Milítky).

Obr. 3c. Rokycany. Výběr pražských grošů z depotu (1:1; čísla odpovídají katalogu; foto J. Militký).

Numismatické zhodnocení pokladu a jednotlivých mincí

Depot mincí z Rokycan tvoří 90 pražských grošů – jde o jeden groš Karla IV. a 89 grošů Václava IV. Soubor s jistotou reprezentuje záměrně vyříděnou sumu v hrubé minci odpovídající přesně sumě jedna a půl kopy pražských grošů. Nejde sice o nijak závratně velkou hotovost, ale pro svého majitele, nejspíše drobného měšťana žijícího v okrajové části města, nešlo o malé peníze.

Zatímco groš Karla IV. reprezentuje náhodnou starší příměs v dobovém oběživu, groše Václava IV. reprezentují exempláře z průběhu celé jeho vlády (tab. 1). Chybí zde pouze nejstarší ražby skupiny Hána (2003) I–II a poměrně vzácné exempláře skupin XII–XIII. Kmen nálezu tvoří groše skupiny XIV (43 ks), tedy mince ze závěrečného období vlády Václava IV. Lze tedy předpokládat, že k uložení nálezu došlo zřejmě až po smrti Václava IV. roku 1419. Přesnější stanovení doby ukrytí hromadného nálezu z Rokycan z numismatického pohledu je ovšem velice komplikované. Datování hromadných nálezů s pražskými groši Václava IV. představuje obecně značný problém (k tomu např.: Hána – Korený – Militký 2006, 265). Pro husitské období (1420–1436) je na českém území depotů tohoto složení doloženo velmi mnoho. Jde o soubory záměrně vyříděné kvalitní mince, které zpravidla neobsahují žádné další ražby vhodné

Tab. 1. Zastoupení variant grošů Václava IV. v depotu z Rokycan.

Č.	Var.	Ks	Č.	Var.	Ks	Č.	Var.	Ks	Č.	Var.	Ks
2	IIIa/6–8	1	35–37	IX–X?	3	15	VIIb/1	1	66	XIVg/1?	1
3	IVa/1–3	1	38–43	Xa/1	6	16–17	VIIc/3	2	67–69	XIVh/1	3
4	IV–V?	1	44	Xb/3	1	18–19	VII?	2	70–72	XIVi/1	3
5	Va/?	1	45	X?	1	20–21	VIIIa/?	2	73–76	XIVi/1?	4
6	Vb/4	1	46	XIa/2?	1	22–23	VIIId/1	2	77–80	XIVi/1–2	4
7	Ve/7	1	47	XIa/2	1	24	VIIIe/1	1	81–82	XIVi/2	2
8	VIc/3	1	48	XIVb/3	1	25–29	VIII?	5	83–84	XIVi/6	2
9–10	VIe/1	2	49–53	XIVc/3	5	30–31	VIII–IX?	2	85	XIVi/2–6	1
11	VI?	1	54	XIVc/3?	1	32	IXa/1	1	86–87	XIVi/?	2
12	VIIa/1?	1	55–56	XIVc/?	2	33	IXd/1	1	88–90	XIV?	3
13	VIIa/3	1	57–61	XIVe/1	5	34	IXe/3	1			
14	VIIa–b?	1	62–65	XIVg/1	4						

k upřesnění datování ukrytí. Tento jev odráží skutečnost, že pravidelná ražba pražských grošů v Kutné Hoře skončila v roce 1419 a o intenzitě ražby grošů se jménem Václava IV. v Praze i v Kutné Hoře v letech 1420–1423 víme zatím jen málo, rozhodně však nebyla souměřitelná s předchozím obdobím (*Hána 2003*, 32–35). Lze tedy oprávněně předpokládat, že v průběhu 20. let 15. století grošů postupně ubývalo z oběhu a tím se stávaly více ceněné a masově tezaurované, což dokládají právě jejich početné hromadné nálezy (srovnej: *Nálezy II/3*, 148–165; *Hána 2003*, 81–86). Úbytek grošů z oběhu potvrzuje také nárůst drobné mince v depotech z 30. a především 40. let 15. století (srovnej: *Nálezy II/3*, 165–191). Mezi do jisté míry problematicky datovatelné hromadné nálezy celky, tedy z numismatického pohledu, patří i depot z Rokycan. Pro stanovení doby jeho ukrytí je nutné se zabývat především širším archeologicko-historickým kontextem tohoto nálezu.

V rámci konzervace byly u všech grošů provedeny také nedestruktivní analýzy složení kovu metodou rentgenové fluorescence – XRF v Ústavu jaderné fyziky v Řeži u Prahy (RNDr. J. Frána). Dosažené výsledky ve smyslu zjištění ryzosti Ag jsou však velice nepřesné a nelze je prakticky využít pro metrologické bádání (k tomu např.: *Hána – Korený – Militký 2006*, 264). Výrazné nepřesnosti při stanovení ryzosti jsou ovlivněny více faktory. Metoda XRF přináší informaci pouze o malém segmentu na povrchu každé mince, jejichž slitiny však mohou být nehomogenní a vrstevnatě různorodé (k metodě: *Hána 2003*, 99–100). Tento problém je zřetelný především u mincí s vyššími obsahy mědi a dalších prvků ve stříbrné slitině, jakými jsou právě pražské groše Václava IV. Navíc povrchová vrstva pražských grošů, jak dokládají písemné prameny, byla změněna již v kutnohorské mincovně při takzvaném bělení (*Petráš – Radoměřský 2001*, 32), při kterém se mohl navýšit obsah stříbra. K dalšímu výraznému posměnění prvkového složení povrchové vrstvy došlo u sledovaného souboru při konzervaci, při které byla chemicky odstraněna korozi krusta měďnatých sloučenin (obr. 1). Součet těchto faktorů způsobuje, že zkoumání ryzosti stříbrných mincí grošového období nepřináší očekávané výsledky. Tento fakt byl prakticky ověřen při zpracování pokladů z Útěšova (*Militký – Michálek 2002*) a Mašova (*Hána – Korený – Militký 2006*). Komentovat výsledky měření jednotlivých mincí z rokycanského depotu je tedy velmi obtížné. Obsahy stříbra se pohybují v rozmezí od 53 do 90%, což vesměs odporuje ryzostem zjištěným jinými metodami (*Hána 2003*, 103–104). Pravidelnou příměsí mincovní slitiny je měď, v malé míře olovo a zcela nepatrné jsou příměsi zlata a bismutu. Zdá se, že právě bismut je pravidelnou příměsí, související s původem stříbra.

Jak již bylo řečeno, z numismatického hlediska byl rokycanský depot ukryt nejdříve na sklonku vlády Václava IV. – okolo roku 1419, spíše však později. Důležité svědectví však přináší archeologie – jamka (kontext č. 1092), ve které byly mince nalezeny, byla zahloubena pod podlahou úroveň pozdně středověkého domu. Tato nálezná situace byla překryta spáleništní vrstvou, datovanou keramickými nálezy do průběhu 1. poloviny 15. století – jde tedy o již zmíněný zánikový horizont domu. K ukrytí mincí došlo bezpečně před tímto požárem, tedy nejdříve okolo roku 1419. Z náleznové situace je zjevné, že mince byly ukryty v interiéru domu a po jeho zániku si je již nikdo nevyzvedl.

Tato zjištění lze výmluvně konfrontovat se svědectvím písemných pramenů. Ačkoliv je ztotožňování archeologických situací s konkrétními historickými reáliemi dokumentovanými v písemných pramenech vždy značně komplikované, v tomto případě se přímo nabízejí pohnuté události roku 1421, které drasticky zasáhly do dějin města. Nejprve byly Rokycany obsazeny tábory: „*A když se sjeli v Dobříši, spolu*

pospíšili k Žebráku, Hořovicím a Rokycanům ... . Ale táboři, ačkoli je v Rokycanech mírumilovně přijali, hanebně pobořili klášter s oltáři, ukrutně oloupili obyvatele o majetek, a zajavše jednoho z kněží, nelidsky ho na téměř místě upálili; způsobili městu přemnoho škod, odtáhli všichni k Plzni“ (Vavřinec z Březové, 253). O několik měsíců později však město postila zcela zničující katastrofa. Dne 22. 7. 1421 plzeňské vojsko podniklo na město útok, který skončil jeho vypleněním a vypálením: „Potom v pondělí po sv. Magdaléně, když ještě Pražané drželi pole v kraji Žateckém, jak bylo pověděno, přitáhli Češi a Němci z Plzně a dobyli města Rokycan útokem, třebaš lehkým, protože měli přívržence v městě; a zabivše a zajavše četné obyvatele, zapálili město a vrátili se s velikou kořistí; zachránili se jen ti, kteří se tam utekli na hrad.“ (Vavřinec z Březové, 253). Ačkoliv to nelze jednoznačně doložit, je možné, že zánik pozdně středověkého domu lze ztotožnit právě s touto vojenskou událostí a poklad mincí tak mohl být ukryt právě těsně před 22. 7. 1421. Nález je v každém případě smutným svědectvím neklidné doby a můžeme si jen domýšlet, proč si majitel peněz svoji finanční hotovost ze spáleniště již nevyzvedl.⁴

Nálezy jednotlivých mincí

V rámci archeologického výzkumu byly nalezeny také celkem čtyři jednotlivé mince, které na tomto místě rovněž zveřejňujeme. Tyto ztrátové ražby ilustrují vývoj osídlení po zánikovém horizontu hypoteticky datovaném do roku 1421.

Sonda 1/1, volně ve vrstvě 1005:

ČECHY, Jiří z Poděbrad (1458–1471)

mincovna: *Kutná Hora*, AR kruhový peníz z let 1458–1468

Av.: v hladkém kruhu český lev doleva s hřívou složenou ze dvou řad půlměsíčků (4+4)

Rv.: hladký

Lit.: *Castelin 1953*, 231, č. 66; *Radoměřský 1976*, 122, č. I/E:21.

A1. 0,38/0,323 g; 14,1/13,9 mm (inv. č. 42091)

XRF (č. m. 11251): Cu 52,60%; Zn 0,07%; Au 0,27%; Pb 2,38%; Bi 0,15%; Ag 43,58%; Sn 0,26%; Sb 0,69%

Sonda 1, volně ve vrstvě 1027:

ČECHY, Jiří z Poděbrad (1458–1471)

mincovna: *Kutná Hora*, AR kruhový halěř z let 1458–1468

Av.: v jemně perličkovém kruhu koruna, v otvorech mezi liliemi hrotité lineární výběžky

Rv.: hladký

Lit.: *Castelin 1953*, 254, č. 79; *Radoměřský 1976*, 122, č. I/E:25, T. IV:8.

A2. 0,24/0,172 g; 10,6/10,8 mm (inv. č. 42092)

XRF (č. m. 11252): Cu 60,61%; Au 0,14%; Pb 3,06%; Bi 0,21%; Ag 35,17%; Sn 0,26%; Sb 0,55%.

Obě ražby reprezentují kutnohorskou produkci drobné mince Jiřího z Poděbrad z doby obnovením ražby pražských grošů v roce 1469. Zatímco kruhové peníze jsou zcela běžné, halěře jsou nesouměřitelně vzácnější. Obě ražby pocházejí z nálezových kontextů z přední části domu datovatelných do 2. poloviny 15. století, kde vznikla tenká vrstva, snad úprava plochy spáleniště z období husitských válek.

Sonda 1, sektor 2, volně ve vrstvě 1088:

FRANKRURT NAD MOHANEM, Fridrich III. (1440–1493)

mincovna: *Frankfurt nad Mohanem*, AV rýnský zlatý z let 1451–1490

Av.: stojící sv. Jan Křtitel s beránkem čelně, dole erbovní štítek, * MONET ◦ N' O: -◦ FRAN' C' F' D'

Rv.: jablko uprostřed trojpásu s hrotitými výčnělky v úhlech, + FRIDRICVS ◦ ROMAN' ◦ IMP'

Lit.: *Joseph – Fellner 1896*, 132–133, č. 121/2d, jako Taf. 5:120.

A3. 3,419 g; 22,4/22,5 mm; 7 h; ohnutý okraj (inv. č. 42093)

XRF (č. m. 11247): Cu 5,40%; Au 77,60%; Ag 17,00%.

4 Jen na okraj lze připomenout, že z Rokycan není sledovaný depot jediný. S obdobím husitských válek může souviset také blíže nelokalizovaný hromadný nález pražských grošů Václava IV. z roku 1882 (*Nálezy II/3*, 161, č. 2210).

Velice zajímavý nález jednotlivé mince, rýnský zlatý⁵ města Frankfurt nad Mohanem s titulaturou římského císaře Fridricha III., pochází z vrstvy ve středním traktu domu. Nálezový kontext lze archeologicky datovat do časného novověku, nejpravděpodobněji do 16. století. Ražba vznikla v rozmezí let 1451–1490, neboť frankfurtské zlaté nesou od roku 1451 titul římského císaře (IMP) a od roku 1491 jsou opatřeny letopočtem (srovnej: *Joseph – Fellner 1896*). Z nálezového kontextu je zřejmé, že ražba mohla být delší dobu v oběhu – od 1. poloviny 16. století se rýnské zlaté postupně vytrácejí z oběhu. Problematikou nálezového výskytu rýnských zlatých v českých zemích se zabývala souhrnně především E. Nohejlová-Prátová (1964, 266–267). Výskyt rýnského zlatého v Rokycanech velmi dobře ilustruje rozšíření těchto nominálů především v západní polovině Čech (*Nohejlová-Prátová 1964, 268*). Mezi rýnskými zlatými z českého území se nejčastěji, kromě ražeb mohušských, vyskytují právě ražby města Frankfurt nad Mohanem (*Nohejlová-Prátová 1964, 268*). Mince je tedy první hmotným dokladem o oběhu zlaté říšské měny v městě Rokycany.

Sonda I, kontext 1003:

ČECHY, Ferdinand II. (1619–1637)

mincovna: *Kutná Hora*, mm. Š. Hölzl (1617–1632), AR 1/2křejcar 1630

Av.: v trojpásu dva korunované erbovní štítky, nad nimi 1630, v úhlech trojpásu pětিলisté kytičky

Rv.: hladký

Lit.: *Halačka 1988, 422*, jako č. 820.

A4. 0,54/0,372 g; 15,7/14,4 mm (inv. č. 42094)

Nejmladší ražbou objevenou při archeologickém výzkumu je kutnohorský 1/2křejcar Ferdinanda II. Jde o běžný drobný masově ražený nominál. V rámci zkoumané plochy jde o jediný mincovní nález spadající do období třicetileté války. Výskyt této mince však není v rámci kontinuity osídlení na zkoumané ploše nijak překvapivý.

Obr. 4. Rokycany. Nálezy jednotlivých mincí z plochy archeologického výzkumu (čísla odpovídají katalogu; foto J. Militký).

Literatura

Castelin, K. 1953: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471). Praha.

Halačka, I. 1988: Mince zemí koruny České. 2. díl. Kroměříž.

Hána, J. 1998: Rubní značky pražských grošů. Domažlice.

– 2003: Pražské groše Václava IV. z let 1378–1419. Klatovy.

Hána, J. – Korený, R. – Militký, J. 2006: Depot pražských grošů Václava IV. z Mašova (okr. Příbram). Numismatický sborník 21, 256–266.

Joseph, P. – Fellner, E. 1896: Die Münzen von Frankfurt am Main nebst einer Münzgeschichtlichen Einleitung und mehreren Anhängen. Frankfurt a. M.

Militký, J. – Michálek, J. 2002: Depot středověkých mincí z Útěšova, okr. Strakonice. Časopis Národního muzea 176. Řada A, 1–29.

Nálezy II/3: Nohejlová-Prátová, E. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II/3. Praha, 115–298.

5 Tento nominál byl poprvé ražen čtyřmi rýnskými kurfirty roku 1386, měl sice hmotnost dukátu, ale obsahoval pouze 3,39 g zlata. Jeho kurs v průběhu 15. století kolísal a od 16. století ustoupil konkurenčnímu dukátu.

- Nohejlová-Prátová, E. 1964: Uherský dukát v nálezech mincí grošového údobí (1300–1547). Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 14. Sborník k šesťdesiatym narodeninám dr. Ľudmily Kraskovskej, CSc. (II. časť). Nitra, 259–271.
- Petráň, Z. – Radoměřský, P. 2001: Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky. Praha.
- Pinta, V. 1999: Pražské groše Karla IV. (1346–1378). Chomutov.
- Radoměřský, P. 1976: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. Sborník Národního muzea 21, řada A. 2. vydání (Doplňný reprint 1. vydání z roku 1967), 109–189.
- Vařeka, P. 1999: Nálezová zpráva o zjišťovacím a záchranném archeologickém výzkumu v areálu Centrální hasičské stanice Hasičského ochranného sboru okresu Rokycany. Rokycany – Komenského ulice. Nepublikovaný rukopis (archiv společnosti Archaia, Praha).
- Vavřínek z Březové: Husitská kronika. Ed. M. Bláhová (překlad F. Heřmanský). Praha 1979.

Exkurz

Helena Březinová: Odborný posudek textilního nálezu z archeologického výzkumu v areálu centrální hasičské stanice HZS v Rokycanech, Komenského ulici.

Při archeologickém výzkumu v Rokycanech v roce 1998 byl nalezen depot pražských grošů Karla IV. a Václava IV., v jejichž těsné blízkosti se dochovaly drobné textilní fragmenty. Textil byl předán na konzervaci do Středočeského muzea v Roztokách u Prahy, kde byla textilie vyčištěna, rozložena na jednotlivé fragmenty a ty byly uloženy mezi skleněné destičky. Po této úpravě byla dne 4. 4. 2003 provedena technologická analýza dochované textilie.

Průzkumu bylo podrobeno 11 samostatně dochovaných fragmentů z jedné textilie. Tkanina se dochovala v dobrém stavu díky uložení v těsné blízkosti stříbrných mincí, nebyla však prostoupena korozními produkty, takže vlákna nití si zachovala svou původní strukturu i vlastnosti.

Textilní fragmenty mají dnes světlou šedohnědou barvu, původní barva není zjištělná. Tkanina byla utkána na tkalcovském stavu vazbou plátňovou. Dostava neboli počet nití na 10 mm je v jedné soustavě nití 13–14, ve druhé soustavě nití 10–12 (vzhledem k malým rozměrům dochovaných fragmentů není možné určit, která ze soustav nití je osnovou a která útkem, proto je použito označení jedna a druhá soustava nití). Zákrut nití v obou soustavách je Z (směr sprádání vláken je doprava). Tloušťka nití se pohybuje od 0,4 do 0,6 mm v obou soustavách nití, ojediněle se vyskytují i nitě s tloušťkou až 1 mm. Tkanina si zachovala svou původní buněčnou strukturu, takže bylo možné určit textilní surovinu. Při mikroskopickém pozorování vláken byla patrná hladká struktura vláknů s nápadnými kolénky, která jsou typická pro vlákna rostlinného původu, nejpravděpodobněji lnu setého. Textilní fragmenty byly nalezeny v těsné blízkosti depotu mincí, takže je zřejmé, že se jedná o pozůstatek textilního obalu mincí.

Summary

Jiří Hána – Jiří Militký – Pavel Vařeka, A hoard of the Prague grossi struck under Charles IV and Wenceslas IV and a group of lost coins found during the archaeological excavations in Rokycany.

In autumn 1998, archaeological excavations were led by the Archaia group (with P. Vařeka as a leader) in the territory of the demolished houses nos. 30/I and 189/I in the Komenského St., Rokycany. The following research proved the beginnings of the municipal settlement dated back to the 13th century. A house consisting of several parts appeared in the mentioned territory in the late medieval times. In the facing part, with wooden walls (possibly timbered), there was a shallow irregular hole of unknown function in the floor, and close to there, a small hole was situated covered with a flat stone where a hoard of 90 grossi produced under Charles IV (one piece) and Wenceslas IV (89 pieces) was found. The coins were wrapped in a fragmentary preserved piece of cloth (see excursus of H. Březinová; Fig. 2). For sure, the group represents a deliberately sorted sum of one and a half of threescore of the Prague grossi in rough coins. While the grossus of Charles IV represents an accidental older addition in local circulation, the

grossi produced under Wenceslas IV represent pieces struck during his whole rule (Tab. 1). The grossi of the group no. XIV (43 pieces) form the main part of the hoard, i.e. the coins of the final part of the Wenceslas IV's rule. It is possible to suppose that the hoard was buried after the death of Wenceslas IV, i.e. after 1419. More precise dating of the burial of the Rokycany group hoard seems to be very complicated from the numismatic point of view. Non-destructive analysis of metal composition (XRFA) has been performed in the case of all coins. The results showing the percentage of silver are very imprecise, and it is impossible to use them for the future metrological research (see *Hána – Korený – Militký 2006, 264*). As stated before, from the numismatic point of view, the Rokycany hoard was buried at the end of the rule of Wenceslas IV at the earliest, i.e. around 1419, but a bit later more likely. Archaeology brings a very important evidence – the hole no. 1092, where the hoard was found, was sunk below the floor at the level of the late medieval house. This finding situation was covered by the burned layer dated by the ceramic fragments back to the first half of the 15th century – it is the mentioned destruction horizon of the house. The coins were positively buried before the fire, i.e. around 1419 at the earliest. This evidence is possible to be clearly confronted with the written sources. In 1421, Rokycany was occupied by the Hussites, and the town was totally destroyed few months later. On July 22, 1421, the Pilsen army attacked the town which ended up in its plundering and burning down. It is possible to connect the demolishing of the late medieval house with this military event, so the coin hoard could be buried exactly before July 22, 1421.

During the archaeological excavations, four single found coins were registered there. One of them was attributed as a Rhenish gulden struck in Frankfurt am Main under the Roman Emperor Friedrich III. The finding context could be archeologically dated back to the early modern times, to the 16th century most likely. Appearance of the Rhenish gulden in Rokycany very well illustrates the spread of these denominations in the western part of Bohemia above all.

English summary by V. Novák

MĚNA A PENÍZE NA MORAVĚ V MINCOVNÍCH PATENTECH V LETECH 1648–1750

Dagmar GROSSMANNOVÁ

Abstract – Currency and money in Moravia after the monetary reforms in 1648–1750.

Between the second half of the 17th century and the first half of the 18th century, the monetary situation in Moravia was characterized by inflow of foreign (mostly worthless) coins and by publishing large number of the monetary decrees regulating value of the coins in circulation. Import of bad quality coins was forbidden, as well as export of the high quality pieces. The coin circulation was strictly controlled in the Habsburg hereditary lands.

 Moravia, Leopold I, Joseph I, Charles VI, monetary decree, money

Ještě během vlády císaře Ferdinanda III. (1637–1657) došlo koncem 30. a začátkem 40. let 17. století ke změně v systému zemské správy.¹ Jako nový nejvyšší panovnický soudní a vládní úřad v zemi byl v roce 1637 zřízen Moravský královský tribunál, od konce 17. století zvaný *Gubernium*, jako skutečná vláda moravského markrabství. V čele stál zemský hejtman, který předsedal zemskému soudu a reprezentoval zemi.

Zeměpanským finančním úřadem byl na Moravě Královský rentovní úřad, který se skládal z rentmistra a kontrolora, oba se pak nazývali rentovními úředníky. Úřad spravoval část zeměpanských financí a současně fungoval jako pokladna. Zde byly prováděny všechny finanční operace spojené s berněmi. Ať už šlo o daně pravidelné či mimořádné. Část agendy převzala v roce 1732 „bankální administrace“², která měla na starost solní a celní důchodky, dobytčí přírážky, masný krejcar a pивní a vinný ták (srov. *Demuth 1857; d'Elvert 1880; Radimský 1956; Vašků 1969; Janák – Hledíková 1989; Brodesser 2004*). Na zemském sněmu zůstávalo hlavní náplní jednání povolování berní. Ty však byly schvalovány pravidelně a bez odporu nebo jen pouze s malými korekcemi požadované sumy. Berní částka se rok od roku měnila – většinou se pohybovala v rozmezí 20 a 30 zlatých z lánu, a 3 až 4 zlatých z komínu u poddaných. Vybírány byly i mimořádné dávky, které však musely být předem schváleny (o kontribuci: *Heidler 1917–1918; Novotný 1934*). Např. v listopadu roku 1690³ byla vybírána veřejná sbírka na válku proti Turkům a francouzskému králi Ludvíku XIV., ze které neměl být nikdo vynechán. Platit měla i šlechta a duchovenstvo, což se zdůvodňuje povolením od papeže. Peníze měly být použity na verbování mužů do vojska a zaplacení cizího německého vojska, které bylo přizváno na pomoc. Stejně částky byly požadovány na tutéž věc i přesně za rok v listopadu 1691.⁴ Další vypsanou mimořádnou daní bylo odvádění „stého penízu“ rovněž na boj s Turky a proti francouzskému králi. Jednalo se o daň ze zámožnosti pro každého, jehož majetek (movitý i nemovitý) přesahoval 1000 zlatých. Odevzdat pak měl opět „stý peníz“, tj. 1 % svého majetku. Ten, kdo by se snažil svůj majetek zamlčet, měl zaplatit pokutu ve formě třetího dílu hodnoty svého majetku. Lhůta byla stanovena do 3 let a 18 týdnů. Pokud by v této lhůtě někdo nezaplatil, bude mu pokuta zvýšena.⁵

V měnové oblasti nebyla situace na Moravě jednoduchá. V obíhajícím oběživu byl všeobecný zmatek, který byl umocňován vnikáním cizí (většinou nehodnotné) mince, a vedl k vydávání velkého množství mincovních patentů. Jedná se o upozorňování na určitou problematickou situaci a nařízení, jak postupovat v dané situaci. Mincovní patenty byly dokumenty, ve kterých panovník seznamoval obyvatele země se stavem v měnové oblasti, co je zakázáno provádět a jak se v jistých problematických měnových situacích zachovat. Hlavním cílem patentů bylo zakazovat, přikazovat a podávat příslušné, pokud možno co nej přesnější, instrukce. Patenty byly vydávány nesystematicky, reagovaly na danou konkrétní situaci,

1 Příspěvek vznikl v rámci řešení grantového projektu GA ČR č. P405/12/1422.

2 Pro Čechy vznikla již roku 1720.

3 MZA, Sběrka patentů a cirkulářů, G18, karton 2, fol. 2–6.

4 Česky tištěný patent datovaný ve Vídni 25. listopadu 1691, MZA, Gubernium, B1, M5, sign. 4.

5 Česky tištěný patent datovaný ve Vídni 18. února 1696, MZA, Sběrka patentů a cirkulářů, G18, karton 2, fol. 1–4.

kteřá byla právě aktuální. Tomu, co bylo dobré, se patenty nevěnují (k tomu nebyl důvod). Patenty řešily konkrétní aktuální problém, popisovaly jej a podávaly náležité instrukce. V období 2. poloviny 17. až 1. poloviny 18. století se týkaly hlavně nehodnotných a zakazovaných mincí. Každý patent byl v zemi publikován tím způsobem, že byl rozeslán spolu s registrem jednotlivých míst, kam měl být doručen. U každého místa bylo uvedeno datum přijetí patentu a podpis oprávněné osoby. Podepsaný registr byl uložen na nejvyšším zemském úřadu (na Moravě v Moravském královském tribunálu). Za překročení zákazů v patentech byl stanoven hrdelní trest a hrdlem měl propadnout i ten, kdo by u sebe přechovával i jen jeden pár kusů zakazovaných nehodnotných mincí. Měly být prováděny kontroly na hranicích a na mýtech, potrestání měli být i „*celníci, pojezdni, šífaři a formani aj.*“, pokud by úmyslně přehlíželi dovážení špatné a vyvážení dobré mince. Zásilky peněz a zboží měly být na celnicích otvírány, kontrolovány a znovu zapečetěny. Na patentech byla v některých případech mince pro lepší názornost vyobrazena. Dosud nepopsaným způsobem prezentace bylo originální vyobrazení špatné mince, jejíž odražek v tenkém plechu byl přišit k příslušnému patentu. V jednom příkladu se jednalo o minci města Chur (dnešní Švýcarsko) z roku 1734, která byla nazývána „Luciáš“ neboli „*Lucius oder fischel-groschen, so einer dener schlechtesten Schied-münzen ist*“.⁶

Zákaz vývozu dobré mince a dovozu špatné mince byl v patentech neustále opakován, stejně tak i zákaz vývozu pagamentu a šmelcování a lámání dobrých zlatých a stříbrných peněz. Patenty se obraceli hlavně na obchodníky, zlatníky, dráteníky a všechny, kteří pracují se zlatem a stříbrem, a také na pojezdny, hraničníky, celníky a mýtné poddané, aby kontrolovali, co se dováží a vyváží ze země. Neuposlechnutí mělo být trestáno nejen vyhozením ze služby, ale hlavně konfiskací statku a majetku a mohlo dojít i k trestu hrdelnímu. Císařské patenty se však i přesto většinou mijely účinkem a zakazovaná nehodnotná mince v zemi obíhala dál. Jedním z důkazů jsou stále se opakující patenty třeba i po několika letech.

Jedním z prvních opatření po nástupu mladého císaře Leopolda I. byla devalvace drobné cizí mince a snahy o zamezení jejího oběhu. To se mu však bohužel ani během jeho celé dlouhé vlády příliš nedařilo a nehodnotná mince a její zákazy provází ještě i celou vládu jeho dvou synů Josefa I. (1705–1711) a Karla VI. (1711–1740).

V roce 1659 došlo k velké mincovní reformě, jejímž účelem bylo zbavit zemi cizích drobných nehodnotných mincí a nahradit je domácím oběživem. Patentem z 31. března 1659 došlo ke snížení hodnoty drobné cizí mince. Např. cizí krejcaru měly být brány jen za 3/4krejcaru, polský poltorak neboli brummer (1,5 krejcaru) měl být brán za 1 krejcar, jednoduchý polský dudek a jiné groše v zemi neražené za 2 krejcaru, dvojitý polský dudek a 6krejcaru benátského ražení za 4 krejcaru. Devalvace mincí byla stanovena na asi 25%. Nehodnotné zahraniční mince bylo možno odvádět do císařských mincoven a na Moravě do rentovního úřadu, kde pak byla srážka pouhých 15%. Na vývoz dobrých mincí byly stanoveny trestní sankce.⁷ Měnovou reformu lze považovat za velký přelom v rámci naší peněžní historie. Císařskému dvoru se podařilo završit sjednocující snahy ve vnější podobě mincí ražených v dědičných zemích, kdy se mince od této doby od sebe lišily pouze značkou mincmistra nebo zemských znakem umístěným na reversu.

V rámci reformy byly zavedeny nové mincovní nominály 15krejcar a 6krejcar (obr. 1), které nejvíce charakterizují mincovnictví císaře Leopolda I. Tyto původně „vojenské peníze“, které měly být užívány k vyplácení žoldu vojsku, byly raženy ve všech vládních mincovnách ve velkém množství. V tomto směru se jednalo o geniální myšlenku, i když její autor není znám (Probst 1973, 465). Tyto nové nominály byly raženy s použitím tzv. práva kvintlíku, což znamená, že mince byly raženy ze stříbra o něco horší ryzosti. Císař Leopold I. v roce 1659 o 1 kvintlík snížil ryzost tolaru na pouhých 14 lotů (0,875). Platební síla tolaru byla v rámci reformy stanovena na 90 krejcarů. Obsah stříbra v tolařech byl snížen z 0,891 (14 lotů 1 kvintlík) na 0,875 (14 lotů). Z jedné vídeňské hřivny čistého stříbra se tak vyrazilo 9 3/4ks tolarů v hodnotě 16 zlatých 42 krejcarů. Na základě tohoto privilegia byly 15krejcaru (o ryzosti 9 lotů = 0,563) raženy od roku 1659 (z vídeňské hřivny bylo vyraženo 43 7/8 kusů o hrubé hmotnosti 6,40 g a hmotnosti stříbra 3,60 g). 6krejcaru (o ryzosti 7 lotů = 0,438) byly raženy od roku 1661 – z vídeňské hřivny bylo vyraženo 85 5/16 kusů, hrubá hmotnost byla předepsána na 3,73 g s hmotností stříbra 1,63 g (Ernst 1906, 169–194). Užití privilegia kvintlíku dokládá i list z 12. listopadu 1670, ve kterém se uvádí, že nejenom „*vévoda lehnicko-břežský, ale rovněž olomoucký biskup se odvolávají na právo razit své mince na základě rakouských instrukcí*“, tj. s využitím privilegia kvintlíku (Ernst 1906, 184–185). To se pak stalo

6 Mincovní patent Marie Terezie datovaný v Brně, dne 23. dubna 1750, zakazující tuto minci. MZA, Gubernium, B1, M5, karta 886, sign. 45, fol. 11–16.

7 MZA Brno, Gubernium B1, M5, karta 881, sign. 3, fol. 295.

dlouholetým předmětem sporu mezi panovnickým dvorem a olomouckými biskupy. Privilegia kvintlíku bylo užito i během mincovnictví nástupců Leopolda I., tj. Josefa I. a Karla VI., a zůstalo v rakouském mincovnictví až do 1748–1750. Je to také patrné z celé řady připomínek České dvorské kanceláře, kde se např. stále objevují stížnosti na ražby olomouckých biskupů. V roce 1740 je privilegium kvintlíku zmíněno v písemných pramenech naposledy (*Ernst 1906, 193*).

Obr. 1. 15ti a 6krejcar z pražské mincovny. (Sbírka numismtického oddělení MZM; foto D. Grossmannová).

Po celou 2. polovinu 17. století a 1. polovinu 18. století docházelo tedy k vydávání velkého množství mincovních patentů týkajících se zejména drobné polské a německé mince a mincí francouzských. Jednalo se o úpravu jejich hodnoty v rámci dědičných rakouských zemí, v mnoha případech také o zákaz jejich oběhu. Touto nehodnotnou drobnou mincí (často s velmi malým obsahem stříbra) je po třicetileté válce zaplavována celá země a císaři dělalo velké starosti se jí zbavit.

Byla to především lehká polská mince,⁸ např. polský ort,⁹ polský 5böhmer (patnáctník),¹⁰ dvojitý polský dudek, jednoduchý polský dudek¹¹ nebo bromberger.¹²

V 70. letech 17. století je kromě nehodnotné polské mince problém i s nehodnotnou mincí přicházející k nám z německých zemí.

Patentem, datovaným 9. dubna 1674 (*Čermák – Skrbek 1891–1913, 514–516*), mělo dojít k zamezení vnikání saských grošů do českých zemí. Tyto tzv. „plecháče“ měly platit 3 krejcaru a do dvou měsíců měly být odevzdány do královských mincoven v Praze a v Kutné Hoře k přemincování. Na Moravě bylo možno nehodnotné mince odevzdávat do Královského rentovního úřadu. Vybázet takovou lehkou minci ze země bylo dovoleno. A to neplatí jen pro tento případ, týkalo se všeobecně všech nehodnotných mincí.

Po roce 1680 došlo v německých zemích k novému znehodnocení stříbrných peněz, což mělo za následek i u nás pokles kurzu zlatníků, který byl patentem ze dne 30. března 1682 snížen z 60 na 56 krejcarů. Ve stejném poměru byla snížena i hodnota jejich dílů – ½zlatníků a ¼zlatníků. Na stavovskou intervenci, přednesenou na sněmu v roce 1683 bylo v zájmu zchudlých obyvatel povoleno, aby byly brány za svou plnou hodnotu (*Nožička 1946, 109*).

V roce 1690 došlo v Lipsku k dohodě mezi kurfiřty saským a braniborským a vévodou brunšvicko-lüneburským, kterou byla zavedena nová tolarová měna: říšský tolar zůstal v severoněmecké oblasti pouze početní jednotkou, která byla ekvivalentem 90 krejcarů. Pro tuto měnovou jednotku se užívala zkratka „Rtlr“ (*Taler Courant*). Jako mince nejvyšší hodnoty se razily jen 2/3 Rtlr = 60 krejcarů (při hmotnosti 17,32 g a ryzosti 0,750 stříbra) a měly být přijímány jako ekvivalent ½ starého říšského tolaru (*Vorel 2003, 122–126*). Na to císař Leopold I. reagoval dne 6. května 1692 návrhem na učinění vhodných opatření. V rámci velké mincovní reformy byla zvýšena cena hrubých mincí v poměru k drobné minci. Hodnota dukátů byla stanovena na 240 krejcarů a hodnota říšských tolarů měla být zvýšena na 2 zlaté,

8 Německy tištěný patent, datovaný ve Vídni 3. května 1666. MZA, Patenty a cirkuláře, G 18, karton 2, fol. 1.

9 Polský ort = 1/4tolár = 6groš = 18 krejcarů, devalvován byl na 16 krejcarů.

10 Böh (Behm, Böhmisch) = název 3krejcaru (groše) užívaný ve Slezsku, kde ještě doznival velký význam pozdně středověkých grošových mincí – zejména pražského groše. Nazývaný také jako pětgrošník. Patnáctník měl platit 6 krejcarů.

11 Polský dudek = 3krejcar (groš) byl devalvován na 2,5 krejcaru; dvojitý polský dudek = 6krejcar byl devalvován na 5 krejcarů.

12 Bromberger = dreipöcker = poltorak = polský půlgroš. Vzhledem k tomu, že velký počet těchto mincí byl ražen v mincovně Bydgoszcz (Bromberg), objevuje se tato mince také pod označením „Brommer“ nebo „Brummer“. Devalvován byl na jeden krejcar. Ve Slezsku mají tyto drobné nominály mít svou hodnotu ještě 3 měsíce od vyjití patentu, po uplynutí této lhůty mají být brány nanejvýš za uvedené devalvované hodnoty. Jedná se o německy tištěný patent, datovaný ve Vídni 3. května 1666 a uložený v MZA, fond Patenty a cirkuláře, G 18, karton 2, fol. 1.

tj. 120 krejcarů. Dobré císařské dukáty a toлары měly být označovány zvláštní značkou.¹³ Na tolar mělo být vyraženo číslo „2“ (platí 2 zlaté), na půl a čtvrt toлары dle propozic, na dukáty číslo „4“ (platí 4 zlaté).

Z jedné hřivny čistého stříbra jich mělo být vyraženo 11 a 1/7 kusu v hodnotě 22 zlatých a 17 krejcarů. V souvislosti s dohodou v Lipsku musely mincovní instrukce korespondovat se sousedními zeměmi, a proto hodnota patnáctníků měla být stanovena na 17 krejcarů s tím, že se z hřivny získá 22 zlatých 6 krejcarů. Kdyby byla jejich hodnota zvýšena na 18 krejcarů, tak by vycházel zisk z jedné hřivny 23 zlatých a 24 krejcarů, což by bylo o 1 zlatý a 48 krejcarů víc, než podle instrukcí lipské dohody (zde to má být 21 zlatých a 36 krejcarů). Měla být snížena ryzost u krejcaru na 3 loty 3 kvintlíky (místo 4 lotů), protože bylo ale veřejně uznáno právo razit minci o něco málo horší, tak mohl být krejcar ražen v ryzosti o kvintlík nižší, tj. 3 loty 2 kvintlíky a vyrazit tak z hřivny z čistého stříbra 328 a 1/8 kusu. Půlkrejcar měl být ražen o ryzosti 2 loty 2 kvintlíky (*Schalk 1910*, 221–222). Pro Moravu byl 16. dubna 1693 vydán patent,¹⁴ kde byla potvrzena a upravena hodnota následujících mincí: císařské dukáty měly platit 4 zlaté rýnské, obyčejné dukáty měly mít hodnotu 3 zlaté 45 krejcarů a hodnota tureckých dukátů byla stanovena na 3 zlaté 30 krejcarů. Císařské a francouzské toлары (i jiné ražené podle říšského zrna a stříže) měly platit 2 zlaté, holandské, burgundské, švýcarské a jiné toлары měly hodnotu 35 grošů, tj. 1 zlatý a 45 krejcarů. Hodnota 15krejcaru měla být podle tohoto patentu v dědičných zemích zvýšena na 17 krejcarů a hodnota 6krejcaru na 7 krejcarů. Tříkrejcar (groš), dvoukrejcar a krejcar zůstaly na své dosavadní hodnotě. Cizí zlaté a nehodnotné mince měly platit do 25. července 1693 svou plnou hodnotu, ale po tomto termínu hodnota takových drobných nominálů měla být snížena z 8 na 7 šilinků.¹⁵

Tímto patentem byla tedy v habsburských dědičných zemích zvýšena hodnota 15krejcaru na 17 krejcarů a 6krejcaru na 7 krejcarů. Již za několik měsíců však došlo patentem datovaným ve Vídni 25. srpna 1693¹⁶ k přechodnému zvýšení hodnoty 15krejcaru ze 17 krejcarů na 18 krejcarů. Hodnota 6krejcaru zůstala na hodnotě 7 krejcarů. Ke zpětnému snížení na hodnotu 17 krejcarů došlo podle starší studie K. Schalka (*1896*, 275)¹⁷ koncem léta roku 1695. V jeho mladší studii (*Schalk 1910*) je však uveden dokument, datovaný ve Vídni 9. října 1694, kde je uvedeno, což je velmi zajímavé, že císařské a jiné patnáctníky, které byly dosud brány za 18 krejcarů, mají platit 17 krejcarů. 6krejcarů zůstávaly na své hodnotě 7 krejcarů. Během roku od října 1694 do srpna 1695 tedy muselo dojít k dalšímu zvýšení hodnoty patnáctníků na 18 krejcarů. Na Moravě máme doklad o snížení této hodnoty od 15. prosince 1695.¹⁸ J. Pošvár udává pro snížení hodnoty 15krejcaru z dosavadních 18 krejcarů na 17 krejcarů až rok 1696 bez bližšího upřesnění (*Pošvár 1968–1969*, 168).¹⁹

V každém případě je jasné, že hodnota 15krejcaru neustále kolísala a rovněž je z toho patrné, že v jednotlivých dědičných zemích nebyly změny přijímány stejně rychle. Rovněž můžeme s jistotou tvrdit, že hodnota 15krejcaru nebyla nejprve zvýšena na 18 krejcarů, jak bylo dosud v literatuře uváděno, ale nejprve pouze na 17 krejcarů (viz tab. 1)

Tab. 1. Kolísání hodnoty 15krejcaru v jednotlivých obdobích na Moravě

Období	Hodnota
1659–1693	15 krejcarů
Od 16. dubna 1693	17 krejcarů
Od 25. srpna 1693	18 krejcarů
Od 15. prosince 1695	17 krejcarů

13 „Pročež zároveň milostivě resolvovati jsme ráčili, aby jeden každý dukát a tolar, kterýž se tam bije, s obzvláštním rázem, nebo štempflem znamenán, a jeho vnitřní vážnost skrze zevnitřní znamení pro rozeznání vysvětlén...“ – MZA, Gubernium, B1, M5, sign. 7, fol. 3.

14 MZA, Gubernium, B1, M5, sign. 7, fol. 31–32.

15 Ve 2. polovině 17. století se šilink rovnal 1/48 říšského tolaru.

16 MZA, Gubernium, B1, M5, sign. 7, fol. 102–103.

17 S odvoláním se na patent datovaný 19. září 1695.

18 „... ty nově patnáct krejčárniky rovněž jako staré, jenž nyní před rukami jsou na lipskau probu na sedmáct krejcarů na konec se srazí, a tak všechny staré i nové pěti český děleji na patnáctý den měsíce prosince tohoto běžícího léta v handly a obchodu za osmnácté krejcarů jak až posavad platiti a brané býti nemají.“ Patent vydaný česky a datovaný ve Vídni 3. listopadu 1695. MZA, Gubernium, B1, M5, 2A.

19 Tento údaj však nemá podložen žádným písemným materiálem a odvolává se na literaturu (Čermák – Skrbek 1891–1913).

Tato mincovní reforma bývá označována také jako „malá kalada“. „Kalada“ (z ital. „calata“ = snížení, pokles) je starší výraz pro vyhlášení státního bankrotu. Listopadový patent z roku 1695 se kromě úpravy hodnoty 15krejcarů věnoval i jinému tíživému problému. Kromě zákazu vyvážení dobré a dovážení lehké a nehodnotné cizí mince, také konkrétně cizím zlatníkům, které měly platit pouze do konce roku 1695 s poznámkou však, pokud by bylo možno, tak jich „...mezitím jak nejvíc možné, přemincovati rozpustiti...“.²⁰ Kromě tolarů měly být z těchto nehodnotných mincí raženy také 15krejcarý. Rovněž všechno rozpuštěné stříbro, pagament nebo lánané stříbro nemělo být dodáváno jinam, než do císařských mincoven.

Na otcovu mincovní politiku navázal i Leopoldův nejstarší syn Josef I., který po svém nástupu na trůn v roce 1705 razil mince shodné s Leopoldovými. I když byl znám jako velký kritik přezhřelého feudálního systému, tak za své krátké vlády nestihl žádné velké změny provést. V mincovní oblasti vydal několik patentů a opatření týkajících se nehodnotné mince, které vycházely z patentů jeho otce a pokračovaly dále celou první polovinu 18. století.

V roce 1711, po nečekané smrti mladého císaře Josefa I., se ze Španělska vrátil jeho mladší bratr, aby nastoupil na trůn jako Karel VI. Ten pokračoval v měnové politice jejich otce i svého bratra, i když jistý pokrok směřující k vyřešení této složité politiky již je za jeho vlády patrný. Bohužel však tím, že neměl mužského potomka, musel platit za přijetí tzv. „pragmatické sankce“, která zaručovala dědické právo i pro potomky v ženské linii, a to ho stálo nejenom spoustu peněz, ale i ústupků ve prospěch cizích zemí.

Za jeho vlády se okruh zakazovaných mincí posunul trochu jiným směrem. I když stále byly zakazovány nehodnotné mince z německých zemí a především ražby největšího nepřítele Habsburků – mince francouzské. Už Leopold I. prohlásil francouzského krále, jeho vnuka vévodu z Anjou a jejich všechny spojence, vojáky i poddané za své nepřátele, vyhlásil jim říšskou válku, nařídil návrat říšských poddaných z Francie, a zakázal obchod s Francií a Španělskem a obyvatelům českého království zakázal konat pro francouzského krále jakékoli služby.

Dne 5. července 1715 byly zakázány bavorské 1/2zlatníky a 1/4zlatníky a obě nehodnotné cizí drobné mince, např. albů, batzenů a 1/2batzenů a cizích krejcarů. Roku 1718 byly zakázány francouzské toлары z roku 1718 a štrasburské zlatníky přeražené na půltolary (*Pošvář 1968–1969*, 169). Patentem ze dne 2. března 1722 byl zakázán oběh švédských tolarů ze stříbra ani ne 12lotového, takže na 100 zlatých byla ztráta až 30 zlatých a 29 krejcarů.²¹ Dne 18. ledna 1723 patent směřoval proti francouzským dvoudublonům, španělským jedno-, dvou- a čtyřdublonům, ale také proti dukátům a dvoudukátům (*Pošvář 1968–1969*, 169).

Další nehodnotnou mincí, která se dostávala na Moravu, byla bavorská zemská mince. Před vydáním patentu si císař zjišťoval, kolik se této mince v zemi vyskytuje. Dvorská kancelář rozeslala do jednotlivých krajů nařízení o vytvoření soupisu takové drobné cizí mince. Krajské úřady na to reagovaly zprávou nebo vytvořením soupisu popř. i s udáním jejího počtu podle jednotlivých nominálů. Za krátkou dobu byla zakázána už veškerá cizí zemská a drobná mince. Mělo se tak stát na základě český psaného patentu vydaného v Brně v červenci 1725,²² tentýž patent byl vydán v Praze 30. července 1725 (obr. 2).

Dále byly devalvovány zlaté francouzské louis d'ory. Ty ražené za Ludvíka XIV. (1643–1715) byly devalvovány ze 7 zlatých 24 krejcarů na 7 zlatých, louis d'ory ražené za Ludvíka XV. (1715–1774) byly devalvovány z 6 zlatých 48 krejcarů na 6 zlatých. Půltolary a toлары francouzského krále Ludvíka XV. ražené v té době byly podle patentu ještě lehčí a horší, než ty, co byly raženy za krále Ludvíka XIV.²³ Devalvace francouzských mincí však byla spíše otázkou politickou než ekonomickou, jak již bylo zmíněno výše, francouzský král byl za vlády Leopolda I. a jeho synů největším nepřítelem.

Pro svou přílišnou lehkost a špatnost se mezi neplatnou, nebernou a zavrženou minci řadily rovněž staré „francké achtele neb osmičky“²⁴ a štrasburské půltolary a toлары. Švýcarské, burgundské a holandské toлары měly být brány za 1 zlatý 45 krejcarů. Málo hodnotné mince však mohly být v období od 15. do 30. května 1732 použity při placení kontribuce.²⁵ Tato možnost se objevuje v patentech velmi často. Je znám i případ, kdy byla stanovena možnost zbavení se cizí nehodnotné mince tím způsobem, že mohla být určitá částka v této nehodnotné minci zapůjčena císaři a on se zavazoval vrátit ji za rok, ovšem již v minci hodnotné.

20 Patent datovaný ve Vídni 3. listopadu 1695, MZA, Gubernium, B1, M5, 2A.

21 MZA, Gubernium, B1, M5, karton 882, sign. 8, fol. 529–530.

22 Český psaný koncept patentu datovaný v Brně 27. července 1725. MZA, Gubernium, B1, M5, sign. 18, fol. 70–71.

23 Ludvík XV. (pravnuk francouzského krále Ludvíka XIV.) měl v roce 1715 při nástupu vlády 5 let a regentem se stal vévoda Filip Orleánský. Hospodářskou zkázu země pak dovršil v roce 1720 skotský dobrodruh John Law založením cedulové banky a spekulací koloniální společnosti, které přivodily papírovou inflaci a státní bankrot.

24 Achtele byly raženy v různých německých mincovnách. Achtel = 1/2ort = 3groš. Ort = 1/4tolár = 6groš (srovnej: *Kahnt 2005*, 326–327).

25 Na základě patentu datovaného v Praze 26. dubna 1732 (Čermák – Skrbek 1891–1913, 692–693).

se měsíčně vyváží peněz ze země, kým, kam, proč a jaký druh peněz.²⁷ Totéž bylo císařem požadováno v květnu 1714²⁸ a týkalo se to veškerých peněz z Moravy vyvážených i do jiných habsburských dědičných zemí.

V Moravském zemském archivu v Brně²⁹ jsou uloženy žádosti o vývoz větší částky peněz z let 1713–1718. Nejstarším pasem ve složce je pas ze dne 22. října 1713, kterým se povoluje Johannu Ernstovi Keppmannovi z Lipska vyvézt do Slezska 12400 zlatých.³⁰ Naopak nejmladší dochovanou žádostí ve spisu je žádost Johanna Kryštofa Reismillera z listopadu roku 1718, aby si mohl vzít s sebou do Vídně 2350 zlatých.³¹ Císař Karel VI. tak kontroval pohyb peněz v rámci svých dědičných zemí. Zemský úřad měl za povinnost podávat přehled částek, které byly vyvezeny z Markrabství moravského i do jiných částí císařských a královských zemí.³²

Tento stručný souhrn mincovních patentů je pouhým malým zlomkem všech měnových nařízení, která byla v tomto období vydána. Je příkladem toho, jak nepřehledná a často zmatená situace v měnových poměrech panovala. Změna nastala až v roce 1750, kdy byla zavedena konvenční měna.

Archivní prameny

Moravský zemský archiv v Brně (MZA):

Gubernium, B1 (1636–1785), *Mincovníctví a oběh mincí*, M5, 2A.

Tribunál, C4

Patenty a cirkuláře, 1548–1868, G18, řada I.

Literatura

Brodesser, S. 2004: Správa na Moravě v době absolutismu. In: Knoz, T. (Ed.): Morava v době baroka. Brno, 33–46.

Čermák, K. – Skrbek, B. 1891–1913: Mince Království českého za panování rodu Habsburského I–III. Pardubice.

Demuth, J. K., 1857: Geschichte der Landtafel im Markgrauthums Mähren. Brünn.

d'Elvert, Ch. 1880: Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte mit der besonderen Rücksicht auf die böhmische Länder. In: Schriften der historisch-statistischen Sektion 24. Brünn.

Ernst, C. 1906: Das österreichische Privilegium des Quentchens. Numismatische Zeitschrift 38, 169–194.

Heidler, J. 1917–1918: Moravská kontribuce od konce války třicetileté do reformem tereziánských. Časopis Matice moravské 41–42, 189–247.

Janák, J. – Hledíková, Z. 1989: Dějiny správy v českých zemích do roku 1945. Praha.

Kahnt, H. 2005: Das grosse Münzlexikon, von A bis Z. Regensburg.

Novotný, J. 1934: Moravský berní systém v století XVII. Příspěvek k hospodářským dějinám země. Časopis Matice moravské 58, 145–286.

Nožička, J. 1946: Hospodářský a měnový vývoj našich zemí. Praha.

Pošvář, J. 1968–1969: Měnové poměry na Moravě do roku 1750. Časopis Moravského muzea. Acta Musei Moraviae, Vědy společenské/I. Scientiae sociales I., 53–54, 159–174.

Probszt, G. 1973: Österreichische Münz- und Geldgeschichte (Von den Anfängen bis 1918). Wien–Köln–Graz.

Radimský, J. 1956: Tribunál C 4. Sbirka normálií z let 1628–1782. Brno.

Schalk, K. 1896: Der Wiener Münzverkehr vom Jahre 1650 bis zum Jahre 1750 (der Einführung des Conventionsmünzfusses). Numismatische Zeitschrift 28, 269–290.

– 1910: Zur Geschichte des öster. Münzwesens unter Leopold I., Numismatische Zeitschrift 43, 213–232.

27 MZA, Gubernium, B1, M5, sign. 7a, fol. 16–17.

28 Nařízení je ze 4. května 1714, MZA, Gubernium, B1, M5, karton 883, sign. 16, fol. 265–266.

29 MZA, Gubernium, B1, M5, karton 883, sign. 16.

30 MZA, Gubernium, B1, M5, karton 883, sign. 16, fol. 328.

31 MZA, Gubernium, B1, M5, karton 883, sign. 16, fol. 2–3.

32 MZA, Gubernium, B1, M5, karton 883, sign. 16, fol. 168–169.

Vašků, V. 1969: Studie o správních dějinách a písemnostech Moravského královského tribunálu z let 1636–1749. Brno.

Vorel, P. 2003: Od českého tolaru ke světovému dolaru. (Zrození tolaru a jeho cesta v evropském a světovém peněžním oběhu 16.–20. století). Praha.

Summary

Dagmar Grossmannová, Currency and money in Moravia after the monetary reforms in 1648–1750.

System of land administration in Moravia changed at the end of the 1630s and at the beginning of the 1640s. The Moravian Royal Tribunal (known as the *Gubernium* since the end of the 15th century) was established in 1637 as the new and highest sovereign judicial and governmental office in the country, i.e. the real administration of the Moravian Margraviate. The monetary situation in Moravia was not simple. There was a chaos in the monetary circulation increased by inflow of worthless foreign coins which led to publication of large number of various monetary decrees. They exactly touched the worthless and forbidden coins.

One of the very first decrees of the Emperor Leopold I was focused on devaluation of the foreign small change. In 1659, a significant coin reform was proclaimed in order to rid the worthless foreign small change of the country and replace these coins with the local ones in circulation. The devaluation was fixed at 25%. New coin denomination have been introduced via the reform – the 15-kreuzer and 6-kreuzer pieces. These denominations have been struck in all governmental mints using the so-called right of *kvintlik* (derived from German *Quintchen* = weight category = about 4 g in Moravia), i.e. the coins were produced of silver which was decreased in purity by one *kvintlik*. In the 1690s, another coin reform was introduced increasing the value of the above mentioned coins – in the case of the 15-kreuzers variably to 17–18 kreuzers and in the case of the 6-kreuzers to 7 kreuzers. Concerning the decrees, the emperor failed in preventing circulation of the worthless coins, and these imported cheap coins circulated even during the rule of his two sons – Joseph I (1705–1711) and Charles VI (1711–1740). Export of the high quality coins, i.e. gold coins and silver pieces of the thaler type, was prohibited during the whole period. Such coins were very scarce in the country, and that is why the emperor struggled for control of their circulation. For travels abroad, it was necessary to apply for a sort of coin exporting approval in the royal land office, and ask for the so-called passport with the final sum itemized on the basis of the particular denominations. The monetary situation remained unclear and chaotic up to 1750 when another monetary reform was announced introducing the conventional currency.

English summary by V. Novák

NÁLEZY MINCÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

STATĚR MAKEDONSKÉHO KRÁLE FILIPA III. Z NĚMČIC NAD HANOU (OKR. PROSTĚJOV)

Jiří MILITKÝ

Abstract – Stater of the Macedonian King Philip III from NĚmčice nad Hanou (Prostějov district).

Via analyzing a photograph, the stater of Philip III found in the grounds of the production and trading center in NĚmčice nad Hanou has been documented. Importance of the newly registered specimen is immense, because it is the really very first verified Greek gold coin found there. The stater of Philip III from NĚmčice seems to be isolated in the central European region up to now. The coin is significantly worn, which could point to its longer circulation. In the context of actual information, it is possible to suppose hypothetically that the described coin could come in the territory of the central European Celts sometimes around the mid-3rd century BC, maybe also during the second half of the 3rd century BC.

 Moravia, Philip III, stater, coin import

Před nedávnou dobou bylo na stránkách Numismatických listů referováno o prvních nálezech řeckých statérů Alexandra III. Makedonského na Moravě a z okolí Púchova na Slovensku (Militký 2012a).¹ Zveřejnění těchto ražeb způsobilo, že byl autorovi zpřístupněn k publikaci další exemplář řeckého statéru nalezený na Moravě. K dokumentaci byla poskytnuta pouze fotografie² bez metrologických údajů – mince se zřejmě nachází v některé z domácích či zahraničních soukromých sbírek.³ Statér byl asi v roce 2010 nabízen k prodeji (jako keltská ražba) prostřednictvím fotografie (lze předpokládat, že nedlouho před tímto datem byl i nalezen). Na rozdíl od prvního moravského exempláře bez konkrétní lokalizace (Militký 2012a, 109) však v tomto případě známe lokalitu – statér měl být nalezen v NĚmčicích nad Hanou, tedy zřejmě kdesi v areálu obchodně-produkčního centra (Čižmář – Kolníková 2006; Kolníková 2006; Čižmář – Kolníková – Noeske 2008; Kolníková 2012; Militký 2012b). Přesné místo nálezů v rámci tohoto rozsáhlého areálu však neznáme.

Téměř s jistotou jde o stejný exemplář, který byl zveřejněn v rámci katalogu mincovních nálezů z NĚmčic nad Hanou, avšak pouze prostřednictvím v detailech nepřesné kresby⁴ a bez většího zdůraznění mimořádného významu tohoto nálezů (Kolníková 2012, 58–59, č. 962, obr. 65:962). Proto je mu na tomto místě věnována samostatná pozornost.

1 Tento příspěvek vznikl v rámci řešení projektu finančně podporovaného Grantovou agenturou České republiky: „Keltské mincovnictví ve 3. a 2. století v českých zemích a jeho vztah k oppidálnímu období“ (registrační č. 13-24707S).

2 K lící straně je k dispozici pouze mírně šikmý snímek.

3 V evidenci detektorových nálezů vedené autorem tohoto příspěvku je mince zapsána pod evidenčním číslem PS 350/2013:1.

4 Z publikované kresby nelze spolehlivě určit rubní symboly, které jsou základním identifikačním kritériem. Mince byla také chybně určena jako ražba z neznámé mincovny typu Price (1991) č. 107?

Makedonie, království, Filip III. (323–317 před Kristem)

mincovna: *Abydus* (?), AV statér, 323–317 před Kristem

Av.: hlava Athény v korintské přílbě doprava

Rv.: stojící Niké doleva drží v pravé ruce věnec a v levé ruce *stylis*, vpravo svíslé ΦΙΛΙΠΠΟΥ, vlevo v poli monogram MH a stočený had se vztyčnou hlavou doprava

Lit.: *Price 1991*, 229, č. P31, Pl. XV:P31b.

Metrologické údaje neznámé

Mincovníctví Filipa III. kontinuálně navázalo na produkci Alexandra III. Statéry, tetradrachmy a drachmy Filipa III. byly obrazově zcela shodné s Alexandrovými ražbami, avšak nesou na rubní straně Filipovo jméno. Po celou dobu vlády Filipa III. však byly paralelně masově raženy také emise se jménem Alexandra III. Nejnovější souhrnné zpracování Filipova mincovnictví pochází z roku 1991, kdy byla zveřejněna obsáhlá monografie vycházející především ze sbírky Britského muzea (*Price 1991*). Statéry Filipa III. nesou na líci obraz hlavy Athény v korintské přílbě doprava a stojící Niké doleva na rubu. Byly raženy v řadě mincoven v Malé Asii a na východě – Lampsacus (*Price 1991*, 213–214, č. P11–14, 17), Abydus? (*Price 1991*, 229, č. P28–39), Magnesia ad Meandrum (*Price 1991*, 267, č. P59), Sardes (*Price 1991*, 326–332, č. P67, 77, 83–85, 90–91, 95, 100, 108), Myriandrus (*Price 1991*, 404, č. P132, 135), „Aradus“ (*Price 1991*, 422–424, č. P138, 140, 143, 145–146, 149, 154, 157), Sidon (*Price 1991*, 441–442, č. P168, 170–172, 176), „Babylon“ (*Price 1991*, 470–472, č. P178–180, 187–188, 193, 196, 198–199, 201, 203–204), Susa (*Price 1991*, 486, č. P207). Na rozdíl od Alexandrových statérů není předpokládána jejich posmrtná produkce, takže jde o mince velmi dobře datovatelné. Statéry Filipa III. jsou poměrně vzácné, což je způsobeno především poměrně krátkou dobou jeho vlády a skutečností, že Filip III. paralelně razil také statéry s Alexandrovým jménem.

Zaměříme se nyní detailněji na zde prezentovanou ražbu. Byla ražena v Malé Asii, v nejspíše identifikované mincovně Abydus v letech 323–317 před Kristem. Hlavním identifikačním znakem jsou rubní značky – monogram MH a stočený had se vztyčenou hlavou doprava. Bohužel neznáme metrologické parametry této ražby. Z fotografie je zřejmé, že mince byla zřejmě dlouhou dobu v oběhu, o čemž svědčí její značná otřelost.

Význam výskytu makedonských zlatých statérů v bójském prostředí byl již zdůrazněn v souvislosti s publikací Alexandrových statérů (*Militký 2012a*, 111–114). Je zřejmé, že předlohami nejstarších keltských mincí, označovaných jako typ Athéna / Niké (*Paulsen 1933*, Taf. 1–2), mohly být kromě statérů se jménem Alexandra III. také statéry se jménem jeho nástupce Filipa III. Informační přínos nově registrovaného exempláře je mimořádný, neboť mince je lokalizována přímo do areálu němčického obchodně-produkčního centra. Z této lokality jde o prvý ověřený nález zlaté řecké mince – dosud odtud byly registrovány především ražby bronzové (*Kolníková 2012*, č. 955–961, 963–1033, 1038–1038a). Nedávno však byly odtud zveřejněny také drobné sekané fragmenty přesněji neurčitelných mincí, z nichž některé mohly být také ražby řecké (*Fröhlich 2012*, 150–154, č. 10, 21, 28 a 29) a k jejich nasekání za účelem přípravy suroviny pro další ražbu mohlo dojít až v keltském prostředí. Tyto fragmenty tedy mohou být hypoteticky další indicií přílivu zlatých řeckých mincí na němčické sídliště.

Ve středoevropské oblasti je němčický statér Filipa III. zatím zcela ojedinělý (*Mielczarek 1989*). Ražby Filipa III. jsou však vzácné také v jihovýchodní Evropě – pouze jednotlivé exempláře známe z území Rumunska a Srbska (*Torbágyi 1991*, 32–34, Tab. 1–2). V poměrně malém množství jsou zastoupeny rovněž v pokladech z území Bulharska (*Torbágyi 1991*, 35, 37, Tab. 3, 5) – tento jev však zřejmě odráží menší intenzitu jejich produkce.

Sledovaná mince je velice cenným dokladem, že makedonské statéry, které se staly předlohou nejstarších bójských ražeb, pronikaly přímo i na němčické sídliště. Otázkou je, kdy např. tato mince dorazila na moravské území a jak dlouho zde byla v oběhu. Otřelost sledovaného statéru naznačuje jeho dlouhodobější oběh. Nevíme však, jestli k otření došlo ještě v řeckém nebo již keltském prostředí. V kontextu dosavadních poznatků je možné hypoteticky předpokládat, že se sledovaná mince mohla na území středoevropských Keltů dostat někdy okolo poloviny 3. století před Kristem či snad ještě v průběhu jeho 2. poloviny.

V souvislosti s tímto nálezem se znovu otevírá otázka, jestli bójské napodobeniny statérů Alexandra III., označované jako typ Athéna / Niké (*Paulsen 1933*, Taf. 1–2), vyskytující se rovněž na němčickém sídlišti (*Kolníková 2012*, č. 1–3), zde byly také raženy. Nelze totiž vyloučit, že v rámci této lokality jde již pouze o staré emise určené k přetavení a dalšímu zmincování – to do jisté míry mohou naznačovat přeseknutí či naseknutí všech tří tamních exemplářů. V takovém případě by zřejmě nejstarší emise typu Athéna / Niké vznikaly na jiných, dosud neznámých místech, možná již před polovinou 3. století před

Kristem. A pro tuto složitou diskuzi o počátcích bójského mincovnictví hrají důležitou úlohu právě nálezy makedonských zlatých statérů, které byly ikonografickými předlohami nejstarších středoevropských keltských mincí.

Literatura

- Čížmář, M. – Kolníková, E. 2006: Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě. *Archeologické rozhledy* 58, 261–283.
- Čížmář, M. – Kolníková, E. – Noeske, H.-Ch. 2008: Němčice-Viceměřice – ein neues Handels- und Industriezentrum der Latènezeit in Mähren. *Germania* 86, 655–700.
- Fröhlich, J. 2012: Drahý kov z moravského keltského centra Němčice. *Numismatické listy* 67, 147–159.
- Kolníková, E. 2006: Význam mincí z moravského laténského centra Němčice nad Hanou pro keltskou numizmatiku. *Numismatický sborník* 21, 3–56.
- 2012: Němčice. Ein Macht-, Industrie- und Handelszentrum der Latènezeit in Mähren und Siedlungen am ihren Rande. Brno.
- Mielczarek, M. 1989: Ancien Greek Coins found in central, eastern and northern Europe. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Militký, J. 2012a: Dva nálezné statéry Alexandra III. Makedonského z území jižní Moravy a z okolí Púchova na Slovensku. *Numismatické listy* 67, 108–114.
- 2012b: Keltské mince z areálu obchodně-produkčního centra v Němčicích nad Hanou (okr. Prostějov). Příspěvek k průběžné dokumentaci nálezného fondu. *Numismatický sborník* 26/2 (2011), 163–178.
- Paulsen, R. 1933: Die Münzprägungen der Boier. Leipzig–Wien.
- Price, M. J. 1991: The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus. *A British Museum Catalog*, Zürich – London.
- Torbágyi, M. 1991: Griechischer Münzumschlag im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae* 43, 25–55.

Summary

Jiří Militký, Stater of the Macedonian King Philip III from Němčice nad Hanou (Prostějov district).

Via analyzing a photograph, the stater of Philip III found in the grounds of the production and trading center in Němčice nad Hanou has been documented. It was attributed as a specimen of the Price (1991) type no. P31 produced between BC 323 and BC 317 in an unclearly located mint of Abydus. Almost for sure, it is an identical – but imprecisely attributed – specimen published previously as a drawing (Kolníková 2012, no. 962). Contribution to appearance of the Macedonian gold staters in the Boian milieu was already emphasized in connection with publication of the staters of Alexander III (Militký 2012a, 111–114). Importance of the newly registered specimen is immense, because the coin is directly localized in the grounds of the Němčice production and trading center. It is the really very first verified Greek gold coin found there – only bronze coins have been registered mainly there up to date (Kolníková 2012, nos. 955–961, 963–1033, 1038–1038a). The stater of Philip III from Němčice seems to be isolated in the central European region, these coins are also quite rare in south-eastern Europe. The described stater is significantly worn, which could point to its longer circulation. It is hard to judge, if this happened already in the Greek milieu or in the Celtic circulation. In the context of actual information, it is possible to suppose hypothetically that the described coin could come in the territory of the central European Celts sometimes around the mid-3rd century BC, maybe also during the second half of the 3rd century BC.

There is another question for discussion in connection with this find, i.e. whether the Boian copies of staters struck under Alexander III listed as of the Athena/ Nike type (Paulsen 1933, Tab. 1–2) – which also appear in the Němčice settlement (Kolníková 2012, nos. 1–3) – could be produced there. It is impossible to exclude the fact, that these coins in that locality represent only old series prepared for melting or re-coining, which could be partly documented by dividing and cuttings in flan of all three specimens from there. In such case, the oldest series of the Athena/ Nike type could evidently be produced in recently un-

known localities, possibly before the mid-3rd century BC. Especially in the complicated discussion about the beginning of the Boian coinage, the finds of the Macedonian gold staters as prototypes for the oldest central European Celtic coins can play an important role.

English summary by V. Novák

NÁLEZ MINCE MĚSTA SIKYON ZE SVATÉ KATEŘINY (OKR. KUTNÁ HORA)

Jiří MILITKÝ

Abstract – A coin struck in Sikyon found in Svatá Kateřina (Kutná Hora district).

During the last few years, number of newly registered finds of ancient Greek coins found in the territory of the Czech Republic significantly increased. The triobolus/ hemidrachm struck in Sikyon in c. 330–280 BC (Hoover 2011, no. 213) found in Svatá Kateřina is one of them. The fact, that the piece is made of silver, seems to be very extraordinary – the bronze coins significantly prevail in finds from the Bohemian territory up to date. It is possible to suppose the coin to come to the Bohemian territory during the La Tène period. The coin struck in Sikyon has never been registered in the central-eastern Europe region up to date.

 Bohemia, Greece, Sikyon, triobolus/hemidrachm, coin import

V posledních letech se zásadním způsobem rozhojnil počet nově registrovaných nálezů antických řeckých mincí z českých zemí (Militký 2007; *tyž* 2011a; *tyž* 2011b; *tyž* 2012; *tyž* 2013c; *tyž* 2013d) a to především prostřednictvím kolekce z Němčic nad Hanou (Kolníková 2006, 41–48; Čížmář – Kolníková – Noeske 2008, 676–690; Kolníková 2012, č. 955–961, 963–1033, 1038–1038a; Militký 2013b). Nově byl také shromážděn a vyhodnocen tzv. starý náleзовý fond z českého území (Militký 2013a, 43–46). Stále více je zřejmé, že import řeckých mincí se stává významným numismatickým tématem i pro domácí prostředí. Dokladem této skutečnosti je také nový zde prezentovaný náleз.¹

Mince byla objevena při privátní povrchové prospekci s detektorem kovů v roce 2011 na k. ú. Svatá Kateřina, obec Svatý Mikuláš, ležící nedaleko města Kutná Hora. Místo náleзу leží na poli severovýchodně od obce, na pravém břehu Kantovského potoka (GPS – 50°0′31.900″ N, 15°20′53.524″ E). S ohledem na skutečnost, že v okolí místa náleзу nebyly zjištěny žádné další náleзы, je vysoce pravděpodobné, že se jedná o ojedinělý exemplář ztracený na dobově neosídleném území. Ražba je uložena v Regionálním muzeu v Kolíně.²

Sikyonia, **SIKYON**

AR triobol nebo hemidrachma, asi 330–280 století před Kristem

Av.: kráčeјící chimera doleva, pod břichem ΣΙ

Rv.: letící holubice doleva

1 Tento příspěvek vznikl v rámci řešení projektu finančně podporovaného Grantovou agenturou České republiky: „Keltské mincovnictví ve 3. a 2. století v českých zemích a jeho vztah k oppidálnímu období“ (registrační č. 13-24707S).

2 Sine; za poskytnutí ražby k publikaci děkuji PhDr. Z. Sedláčkovi.

Lit.: *SNG Copenhagen 16*, č. 57–58; *Hoover 2011*, 60, č. 213.
2,36 g; 16,0/15,7 mm; osa 11 h; plošná koroze, vylomený okraj

Oblast Sikyonie, jejímž centrem je město Sikyon, leží v severní části poloostrova Peloponésos. Mincovníctví tohoto města je velice bohaté (přehled např. *Hoover 2011*, 52–69) a jeho počátky sahají na počátek 5. století před Kristem. Stříbrnou produkci reprezentují statéry/didrachmy, drachmy, tetraoboly/hemidrachmy, oboly, tritartemoria, hemioboly a tetartemoria. Na těchto ražbách vidíme nejčastěji motivy chiméry a holubice (*Hoover 2011*, 55–64, č. 180–251). Ve městě byly raženy také posmrtné tetradrachmy a drachmy se jménem Alexandra III. Makedonského (*Hoover 2011*, 64–65, č. 252–255). Opakovaně zde byly raženy ve 2. a 1. století před Kristem také trioboly/hemidrachmy achájské ligy (*Benner 2008*, 95–99, č. 1–25; *Hoover 2011*, 68–69, č. 282–284). Ražba stříbrných mincí ve městě přetrvala až do průběhu 1. poloviny 1. století před Kristem (*Hoover 2011*, 60, č. 215–217). Od poloviny 4. století před Kristem započala v Sikyonu také produkce mincí bronzových (*Hoover 2011*, 65–69, č. 256–285).

Nález ražby města Sikyon ze Svaté Kateřiny je prvý na českém území (srovnej: *Militký 2013a*, 43–46). Byla ražena asi v rozmezí let 330–280 před Kristem, tedy v období velice intenzivní mincovní produkce. Jde o triobol nebo hemidrachmu, jeden z nejčastěji ražených nominálů, s typickými motivy chiméry a leťtící holubice. Skutečnost, že jde o stříbrný nominál, je poměrně neobvyklá, neboť v českém nálezovém fondu zatím výrazně převažují ražby bronzové (*Militký 2013a*, 44, tab. 18).

Lze předpokládat, že sledovaná ražba se na české území dostala v průběhu doby laténské. Dobou ražby v rozmezí let asi 330–280 před Kristem však spadá do období, kdy mince v bójské oblasti ještě raženy nebyly (*Militký 2011c*, 141–142). Je tedy pravděpodobné, že na českou půdu doputovala s určitým časovým odstupem a to nejspíše v průběhu předoppidálního období (LT C1–C2).³ Značná otfelost sledované ražby naznačuje, že byla v oběhu poměrně dlouhou dobu, zároveň je ale nemožné stanovit, kdy byla ztracena.

Nálezy řeckých mincí ve středovýchodní Evropě se souhrnně zabýval M. Mielczarek (1989). Z jeho publikace vyplývá, že ražba města Sikyon doposud nebyla v uvedeném rozsáhlém regionu registrována (*Mielczarek 1989*, Map 5). Také ražeb pocházejících z oblasti pevninského Řecka známe zatím ve střední Evropě jen málo. V této souvislosti stojí za zmínku drachma města Korint⁴ pocházející z Plešivce na Slovensku (*Mielczarek 1989*, 159, č. 70). Tato ražba je výrazně starší, je datovaná do průběhu 5. století před Kristem a jde zatím o ojedinělý doklad pronikání ražeb z regionu severního Peloponésu do středovýchodní Evropy. Mince ze Svaté Kateřiny tedy představuje cenné rozšíření nálezového fondu řeckých mincí z českého území a zároveň jde o další velmi důležitý doklad oběhu antických mincí v bójské oblasti.

Literatura

Benner, S. M. 2008: Achaian League Coinage of the 3rd through 1st Centuries B.C.E. Classical Numismatic Studies No 7. Lancaster–London.

Čížmář, M. – Kolníková, E. – Noeske, H. Ch. 2008: Nēmčice-Viceměřice – en neues Handels- und Industriezentrum der Latēnezeit in Mähren. Germania 86, 655–699.

Kolníková, E. 2006: Význam mincí z moravského laténského centra Nēmčice nad Hanou pre keltskú numizmatiku. Numismatický sborník 21, 3–56.

Hoover, O. D. 2011: Handbook of Coins of the Peloponnesos. Achaia, Phleiasia, Sykionia, Elis, Triphylia, Messenia, Lakonia, Argolis and Arkadia. Sixth to First Centuries BC. The Handbook of Greek Coinage Series. Volume 5. Lancaster – London.

Mielczarek, M. 1989: Ancien Greek Coins found in central, eastern and northern Europe. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

Militký, J. 2007: Nález bronzové makedonské mince z Prahy 6-Suchdola. Numismatický sborník 22, 170–174.

– *2011a*: Nález řecké bronzové mince města Odessus z Běřina – Čenkova (okr. Příbram). Numismatický sborník 25 (2010), 141–143.

3 Nemůžeme sice vyloučit ojedinělý import řeckých mincí na české území i v období předcházející ražbě bójských mincí, ale za stávajícího stavu poznání postrádáme pro tuto možnost přesvědčivé důkazy.

4 Město Korint leží asi 50 km východně od Sikyonu.

- 2011b: Nález řecké drachmy města Dyrrhachium z obce Zlenice (okr. Benešov). Numismatický sborník 25 (2010), 144–145.
  - 2011c: Nejstarší středoevropské mince – vzestup a pád keltské civilizace ve střední Evropě z pohledu numismatiky. In: Bárta, M. – Kovář, M. a kolektiv: Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha, 139–172.
  - 2012: Dva nálezné statéry Alexandra III. Makedonského z území jižní Moravy a z okolí Púchova na Slovensku. Numismatické listy 67, 108–114.
  - 2013a: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách (5. století před Kristem až 7. století po Kristu). Komentovaný katalog náleзовého fondu. Monumenta Numismatica, svazek 2. Praha.
  - 2013b: Statér makedonského krále Filipa III. z Němčic nad Hanou (okr. Prostějov). Numismatický sborník 27/1, 103–106.
  - 2013c: Dvě nálezné ptolemaiiovské mince z českého území – Lubenec (okr. Louny) a Stradonice (okr. Beroun). Numismatický sborník 27/1, 109–115.
  - 2013d: Nález mince makedonského města Amfipolis z Českého Heršláku (okr. Český Krumlov). Numismatický sborník 27/1, 123–125.
- SNG Copenhagen 16: Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum. Volume 16. Phlissia–Laconia. Copenhagen 1944.

Summary

Jiří Militký, A coin struck in Sikyon found in Svatá Kateřina (Kutná Hora district).

During the last few years, number of newly registered finds of ancient Greek coins found in the territory of the Czech Republic significantly increased. The triobolus/ hemidrachm struck in Sikyon in c. 330–280 BC (*Hoover 2011*, no. 213) found in Svatá Kateřina is one of them. It is a single find from an uninhabited place.

The Sikyonia with its center in Sikyon is located in the northern part of the Peloponesos peninsula. The coinage of this town is very extensive (see *Hoover 2011*, 52–69), and its beginning is dated back to the early 5th century BC. The coin from Svatá Kateřina is the very first specimen of this type in the territory of the Czech Republic (see *Militký 2013a*, 43–46). The fact, that the piece is made of silver, seems to be very extraordinary – the bronze coins significantly prevail in finds from the Bohemian territory up to date (*Militký 2013a*, 44, Tab. 18). It is possible to suppose the coin to come to the Bohemian territory during the La Tène period, but it is also very probable that it came there within a certain interval after the moment of its production. Based on the book by M. Mielczarek (*1989*), it is clear that any coin struck in Sikyon has not been detected in that mentioned large territory (*Mielczarek 1989*, Map 5). The specimen from Svatá Kateřina represents a significant addition to the Greek coins found in the territory of the Czech Republic.

English summary by V. Novák

DVĚ NÁLEZOVÉ PTOLEMAIOVSKÉ MINCE Z ČESKÉHO ÚZEMÍ – LUBENEC (OKR. LOUNY) A STRADONICE (OKR. BEROUN)

Jiří MILITKÝ

Abstract – Two Ptolemaic coins found in the Bohemian territory – in Lubenec (Louny district) and Stradonice (Beroun district).

Two single finds from the territory of Bohemia are dealt here. One bronze coin struck under Ptolemy VI with countermark of Ptolemy VI (180/176 BC) was found in Lubenec. The second coin reportedly comes from the Stradonice oppidum – it is expected to be found via metal detecting activities before or in 1998. It is a bronze coin struck under Ptolemy VIII (145–116 BC) in an unknown mint in Cyprus. The coin is interesting from the chronological point of view – it is the latest ancient coin from this locality. Appearance of the Ptolemaic coins in the territory of Bohemia is extremely important. The reasons have not been understood very well now why quite a substantial quantity of the Ptolemaic coins reached the trans-Alpine Celtic area after 180/176 BC. It is evident that import of the Ptolemaic coins is also documented for the Bohemian territory.

 Egypt, the Ptolemies, the Boians, import

V nedávné době byl nově zhodnocen tzv. starý náleзовý fond antických řeckých mincí z českého území (Militký 2013a, 43–46).¹ Rychle přibývajícím nálezům řeckých ražeb ze středoevropských lokalit stále více zdůrazňují mimořádný význam tohoto tématu. Výrazný nárůst registrujeme také v českých zemích (Militký 2007; týž 2011a; týž 2011b; týž 2012a; týž 2013b; týž 2013c; týž 2013d). Zásadní je ovšem především dokumentace antických ražeb z areálu produkčně-obchodního centra v Němčicích nad Hanou (Kolníková 2006, 41–48; Čížmář – Kolníková – Noeske 2008, 676–690; Kolníková 2012, č. 955–961, 963–1033, 1038–1038a; Militký 2013b). Tématu importu řeckých mincí z severní Itálie a ve střední Evropě se ve zcela nedávné době dotknul v rámci své disertační práce J. Kysela (2013, 228–237). V rámci celého spektra řeckého mincovního importu představují velmi specifické téma nálezy mincí ptolemaiovskeho Egypta a dva zde prezentované náleзовé exempláře jsou cenným doplňkem k této problematice.

Lubenec (okr. Louny)

Dne 21. 4. 2013 byla náhodně objevena při privátním povrchovém průzkumu s detektorem kovů egyptská ptolemaiovská mince. Místo nálezů leží na poli východně od města, na pravém břehu řeky Blšanky, asi 150 m východně od soutoku se Struhařským potokem (GPS – 50.131326 N, 13.326879 E). Ražba zůstala v držení nálezce.² Podle dostupných informací byl nález učiněn v jinak neosídleném místě, jde tedy s největší pravděpodobností o ztrátový exemplář ve volné krajině.

EGYPT, Ptolemaiovcí, Ptolemaios IV. Filopator (221–205 před Kristem)

mincovna: *Alexandria*, AE, 221–205 před Kristem; kontramarka z let asi 180–176 před Kristem (období vlády Ptolemaia VI. Filometora)

Av.: hlava Dia Ammona s diadémem doprava

Rv.: ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ-ΒΑΣΙΛΕΩΣ, stojící orel na blesku doleva se zataženými křídly, vlevo roh hojnosti se stuhou, mezi nohama monogram ΣΕ; vpravo v ploše obdélná kontramarka: roh hojnosti

Lit.: *SNG Copenhagen* 40, č. 212; kontramarka: *SNG Copenhagen* 40, č. 215.

29,68 g; 32,7/33,5 mm; 11,5 h; tmavě zelená patina

1 Tento příspěvek vznikl v rámci řešení projektů finančně podporovaných Grantovou agenturou České republiky: „Mincovnictví na českých oppidech doby laténské“ (registrační č. P405/10/1588) a „Keltské mincovnictví ve 3. a 2. století v českých zemích a jeho vztah k oppidálnímu období“ (registrační č. 13-24707S).

2 V evidenci detektorových nálezů vedené autorem tohoto příspěvku je mince zapsána pod evidenčním číslem PS 312/2013:1.

Stradonice (okr. Beroun)

V jedné numismatické soukromé sbírce je uložena také bronzová ptolemaiovská ražba.³ Podle informací jejího současného majitele měla být objevena při privátním povrchovém průzkumu s detektorem kovů před 16. 2. 1998 a jako nálezková lokalita je uváděn areál oppida Stradonice – přesné místo nálezů však není známo. Sbirka, ve které je ražba uložena, obsahuje dalších 125 ks nálezových keltských ražeb⁴ pocházejících ze stradonického oppida.⁵

KYPR, Ptolemaiovcí, Ptolemaios VIII. Euergetes II. (145–116 před Kristem)

mincovna: *neznámá mincovna na Kypru*, AE, 145–116 před Kristem

Av.: hlava Dia Amona doprava

Rv.: ΕΥΕΡΓ[ΕΤΟΥ] [ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙ]ΟΥ, vlevo Φ, orel na blesku s roztaženými křídla doleva

Lit.: *SNG Copenhagen 40*, č. 652; *Noeske 2000*, 140–141, č. 283.

8,936 g; 26,5/24,9 mm; 12 h

Obr. 1. Nálezy ptolemaiovských mincí z českého území – 1. Lubenec; 2. Stradonice (1:1); foto: č. 1 – J. Militký; č. 2 – J. Vaněk).

Ptolemaiovské mincovnictví představuje velmi rozsáhlou a složitou problematiku. Jeho počátky jsou spojeny s Ptolemaiem I. (323–283 před Kristem), který se po smrti Alexandra III. Makedonského v roce 323 před Kristem stal vládcem Egypta. Až do roku 305 před Kristem však působil pouze jako egyptský satrapa, teprve roku 305 se stal Ptolemaios I. egyptským králem a také zakladatelem ptolemaiovské dynastie. Ta přetrvala až do roku 30 před Kristem, kdy zemřela poslední egyptská královna Kleopatra VII. a Egypt se stal součástí Římské říše. S nástupem Ptolemaia I. započala v Alexandrii masová mincovní produkce řeckých helenistických mincí. Základem systému byly stříbrné tetradrachmy a jejich díly, v menší míře byly raženy také zlaté nominály. U stříbrných ražeb je možné sledovat s postupem doby inflační procesy. Velice masová však byla produkce bronzových mincí. Kromě Alexandrie byly ptolemaiovské ražby produkovány také v řadě dalších mincoven na levantském pobřeží, na Kypru a v Kyranaiice – Gaza, Ioppe, Ptolemais, Tyros, Sidon, Salamis, Kition, Paphos a Kyrene (přehled mincovnictví: *Noeske 2000*). Opakující se panovníci stejného jména, stejně jako opakované zobrazování poprsí Ptolemaia I. na tetradrachmách pozdějších panovníků, je pro stanovení chronologie značně komplikované. Tento problém se týká rovněž bronzových nominálů, kde je velmi často umístěna hlava Dia Ammona a orel. Z vnějšího pohledu se tak ptolemaiovské mincovnictví může jevit jako ikonograficky málo pestré a do jisté míry strnulé, na rozdíl o mincovnictví jiných helenistických království. Ve skutečnosti je však velmi komplikované a dynamické. Zatímco tradiční katalogy se snaží o přiřazování jednotlivých typů ke konkrétním panovníkům (*Svoronos 1904–1908*; *SNG Copenhagen 40*; *SNG Milano 13/1*; *Noeske 2000*), v poslední době se objevují i snahy o vytváření relativně-chronologických systémů ptolemaiovských mincí bez ohledu na konkrétní panovníky (např. *Faucher – Lorber 2010*). Jde objektivně o velmi složité téma a v rámci tohoto příspěvku je akceptováno typologicko-chronologické schéma H.-Ch. Naskeho (2000).

3 V evidenci detektorových nálezů vedené autorem tohoto příspěvku je mince zapsána pod evidenčním číslem PS 211/2010:126.

4 Tyto ražby byly zpracovány autorem tohoto příspěvku v rámci celkového vyhodnocení nálezových mincí z oppida Stradonice a jsou připraveny k publikaci.

5 Kromě keltských mincí se do sbírky dostaly ovšem také moderní padělky keltských mincí. Tato skutečnost může vyvolat pochyby nad autenticitou nálezů, ale kromě dvou bronzových ražeb pozdního císařství šlo o jedinou minci jinou než keltskou a je tedy pravděpodobné, že jde o nálezy autentické. Protože však není znám přímý nálezce, nelze nálezy považovat za sto procentně ověřené.

Nálezový výskyt ptolemaiiovských ražeb na českém území má mimořádný význam. Zároveň jde o nové téma, které je nutné sledovat v širším středoevropském kontextu. Na území Čech byla v rámci do-
savadního nálezového fondu známa jen jedna bronzová ražba Ptolemaia III.⁶ pocházející z poněkud ne-
jasného depotu římských mincí ze Strážného (*Militký 2000*, č. 1; *týž 2013a*, 263–264, č. 724/1, 38:724/1).
Pokud s tímto hromadným nálezem skutečně souvisí, tak musela být ukryta nejdříve až na počátku
5. století a s dobou latéskou vůbec nesouvisí.

Zastavme se nejprve u mince z Lubence. Jde o alexandrijskou ražbu Ptolemaia IV. (221–205 před
Kristem) opatřenou na rubu kontramarkou s rohem hojnosti z doby vlády Ptolemaia VI. (180–176 před
Kristem). Ražba patří mezi početné emise s hlavou Dia Ammona s diadémem doprava a stojícím orlem
na blesku doleva se zataženými křídly a s monogramem ΣΕ mezi nohama orla. Ražba je výtečně za-
chována a má krásnou zelenou patinu – zřejmě nebyla příliš dlouho v oběhu. Přítomnost kontramarky
na rubu umožňuje stanovení doby ztráty mince nejdříve po roce 180/176 před Kristem. Velmi zásadní je
skutečnost, že v rámci kolekce ptolemaiiovských mincí z obchodně-produkčního centra v Němčicích nad
Hanou, o kterém ještě bude řeč, je stejnou kontramarkou opatřeno pět principálně obdobně datovatelných
mincí (*Čižmář – Kolníková – Noeske 2008*, 679, č. 7–11; *Kolníková 2012*, 63, č. 1003–1004, 1006–1007
a 1011, Abb. 73–75). Tato skutečnost zřejmě není náhodná a mince z Lubence s tímto proudem patrně
souvisí. Jde tedy zřejmě o doklad importu peněžních hotovostí z Egypta a to možná i přímo prostřed-
nictvím vracejících se keltských žoldníků. Je značně pravděpodobné, že i mince z Lubence se na české
území musela dostat již v předoppidálním období. Poněkud záhadné je zatím samo místo nálezu, odkud
doklady osídlení z doby latéské neznáme, může se však jednat např. o komunikační koridor, v rámci
něhož byla mince ztracena či ukryta.

Druhá ptolemaiiovská mince pochází údajně odkudsi z areálu známého oppida Stradonice (k lokalitě
např.: *Píč 1903*; *Rybová – Drda 1994*; *Venclová – Valentová 2012*; k mincovním nálezům souhrnně např.:
Píč 1903, 9–31; *Paulsen 1933*; *Militký 2010*). Jde o poměrně vzácnou ražbu Ptolemaia VIII. (145–116
před Kristem) raženou v neznámé mincovně na Kypru. V rámci spektra importovaných antických mincí
doposud známých z areálu stradonického oppida jde o první exemplář svého druhu (*Militký 2013a*, 45,
tab. 19). Mince je zajímavá také z hlediska chronologie – jde o jednu z nejmladších antických ražeb z této
lokality (*Militký 2013a*, 45–48, tab. 19–20), která dobou své ražby již je poměrně blízká období vzniku
oppida. Nevíme ovšem, kdy na české území skutečně dorazila. V rámci importu řeckých mincí je stra-
donické oppidum nesrovnatelně chudší než sídliště v Němčicích nad Hanou, což nepochybně odráží jiné
formy kontaktů s antickým světem. Je zde ovšem zcela dominantní import severoafrických numidských
mincí, který ale zatím neumíme vysvětlit. Právě s těmito ražbami mohla hypoteticky dorazit i tato ptole-
maiiovská mince, pokud jde tedy skutečně o autentický nález z areálu stradonického oppida.

Ptolemaiiovské mince se ojediněle vyskytují i na jiných lokalitách datovatelných rámcově do oppi-
dálního období. Bronzové mince Ptolemaia VI. pocházejí ze sídliště Karlstein v Bavorsku (*Kellner 1990*,
184, č. 2060, Taf. 52:2060), Neubau v Horní Rakousku (*Prokisch 1993*, 30, č. A50) a oppida Magda-
lensberg (*Krmnicek 2010*, 211, č. 5). Dokonce šest zřejmě jednotlivě objevených bronzových mincí Ptole-
maia III., IV. a V. pochází z výšinného sídliště Gurina (*Jablonka 2001*, 182, č. 1–6). Bohužel zatím po-
strádáme nálezové exempláře s kvalitním nálezovým kontextem s přímou vazbou na další archeologický
materiál. I tak ale uvedené nálezy se značnou dávkou pravděpodobnosti dokládají oběh ptolemaiiovských
mincí ještě v průběhu I. století před Kristem.

Pro lepší pochopení významu proudu ptolemaiiovských mincí je vhodné soustředit se na jejich výskyt
v sousedních regionech. Klíčové postavení má v tomto směru území Moravy. Zcela zásadní změnu po-
hledu na úlohu importu řeckých a také ptolemaiiovských mincí přinesla kolekce ztrátových exemplářů
z areálu obchodně-produkčního centra v Němčicích nad Hanou (k lokalitě: *Čižmář – Kolníková 2006*;
Kolníková 2006; *Čižmář – Kolníková – Noeske 2008*; *Kolníková 2012*; *Militký 2012b*), kde je zároveň
jednoznačně doložen autentický kontext předoppidálního období (LT C1–C2). Bronzové ptolemaiiovské
mince z mincovny Alexandria jsou zde zastoupeny celkem jedenácti exempláři (*Čižmář – Kolníková –
Noeske 2008*, 679, č. 7–12; *Kolníková 2012*, 63, č. 1003–1013, Abb. 73–75). Jde o celé, půlené i sekané
velké bronzové nominály ražené za Ptolemaia IV. a Ptolemaia VI. Ovšem pět již zmíněných ražeb Ptole-

6 Ptolemaios III. Euergetes (246–221 před Kristem), *Alexandria*, AE mince, Av.: ověncené oděné poprsí Ptolemaia III. doprava, Rv.: opis nečitelný, orel se zataženými křídly doleva, Lit.: *SNG Cop.* 40, č. 193–195; *SNG Milano 13/1*, č. 192–195, 4,345 g; 18,8/18,6 mm; 11,5 h (muzeum Vimperk, př. č. 141/49-1).

maia IV. nese kontramarky Ptolemaia VI. vzniklé v rozmezí let 180–176 před Kristem. Výčet ptolemaiovských bronzových mincí z Němčic nad Hanou uzavírají ještě dva exempláře Ptolemaia III. (246–221 před Kristem) z mincovny Kyrene (*Čížmář – Kolníková – Noeske 2008*, 678, č. 5–6; *Kolníková 2012*, 63, č. 1014–1015, Abb. 76). Takto výrazná koncentrace ptolemaiovských mincí nemá zatím ve střední Evropě obdoby a může odrážet přímo či zprostředkovaně vojenské navrátilce z Egypta. Tento obraz doplňuje dosud nepublikovaný půlený velký bronz Ptolemaia III. nebo IV. z Hrubé Vrbky na Hodonínsku.⁷ Z hlediska nálezové autenticity poněkud nejasný je také nepublikovaný bronz Ptolemaia III. pocházející údajně z regionu Veselí nad Moravou.⁸ Přehled moravských nálezů uzavírá zatím jen rámcově publikovaná pozdně ptolemaiovská tetradrachma z Brna-Řečkovic (*Sejbal 1979*, 142, č. 54, tab. 3:54).⁹

Zajímavá je nálezová situace v Rakousku. Kromě již zmíněných exemplářů z Neubau, Magdalensbergu a Guriny známe z Welsu tetradrachmu Ptolemaia II. raženou v Sidonu (*Vondrovec 2003*, 64, č. 2), bronz Ptolemaia VI. pochází z Vídně (*FRMÖ IX*, 58, č. 978) a z Jegenspeigen (*Dembski 1995*, 66, č. 1.3), bronz Ptolemaia X. je uváděn z Tiffen v Korutanech (*FRMÖ II/3*, 59, č. 1/9/1). Výjimečný je depot bronzových ptolemaiovských mincí pocházející z Hallstattu – obsahoval 12 ražeb Ptolemaia VI. a byl ukryt snad v nádobě (*Ruske 2012*, 105, č. A1).

Jen nečetný je zatím nálezový výskyt ptolemaiovských mincí na Slovensku. Bronz Ptolemaia VIII. z mincovny Paphos na Kypru je uváděn z Kamenice nad Hronom (*Ondrouch 1964*, 69, č. 137; *Mielczarek 1989*, 157, č. 2).¹⁰ Tato ražba jako jediná představuje určitý protějšek ke zde prezentovanému exempláři ze Stradonic, neboť jde o minci stejného panovníka, raženou rovněž na Kypru. Druhým slovenským nálezem je blíže nepopsaná ptolemaiovská ražba z Nitranské Blatnice – Vozokan (*Ondrouch 1964*, 66, č. 121; *Mielczarek 1989*, 158–159, č. 68).

Zajímavý je poměrně početný výskyt jednotlivých ptolemaiovských mincí na území Polska. Z Józefky je uváděn bronz Ptolemaia I. nebo III. (*Mielczarek 1989*, 141, č. 11), z Pobiedziska pochází bronz Ptolemaia II. nebo III. a další blíže neurčený bronz (*Mielczarek 1989*, 145, č. 24/A–B). Ze Zabrze je uváděn bronz Ptolemaia II. nebo III. a blíže neurčená tetradrachma (*Mielczarek 1989*, 150, č. 37). Tetradrachma Ptolemaia III. pochází z lokality Grabownice Starzeńskie (*Mielczarek 1989*, 138, č. 6) a bronz téhož panovníka z Żerniki (*Mielczarek 1989*, 150, č. 38). U žádné z mincí neznáme však vazbu na případné dobové osídlení. Jde však o velmi cenný doklad pronikání těchto ražeb na sever. Naopak jen málo ptolemaiovských ražeb známe z území Ukrajiny (*Mielczarek 1989*, 171, č. 116B, 182, č. 139 a 184, č. 147/2) a bývalého východního Německa (*Mielczarek 1989*, 163, č. 82, 165, č. 89 a 90). Několik nálezů známe z území Badenska-Würtemberska. Ze Saalburgu pochází bronz Ptolemaia I. (*Nick 2006*, 191), z Wallbachu je uváděn hromadný nález pěti bronzových mincí Ptolemaia VI./VII. (*Nick 2006*, 209), bronz Ptolemaia III. pochází z Baden-Badenu (*Nick 2006*, 86), blíže nepopsaný hromadný nález ptolemaiovských mincí pochází z Brackenheimu (*Nick 2006*, 92).

Lze tedy shrnout, že téma importu ptolemaiovských mincí do střední Evropy představuje jedinečnou sondu do problematiky kontaktů keltského prostředí s helenistickým Egyptem.¹¹ Zatím přesně nerozumíme příčinám, díky kterým se po roce 180/176 před Kristem dostalo do keltského prostředí severně od Alp zřejmě značné množství ptolemaiovských ražeb. Bez detailní numismatické revize a deskripce nálezového materiálu není zatím možné zaujmout jednoznačné stanovisko k definování období (*post quem*), kdy docházelo k ukrádání/ztracení ptolemaiovských mincí u Keltů. Důležité např. je, pokusit se zjistit, do jaké míry se mohly ražby Ptolemaia VI. uplatňovat ještě v oppidálním období. V kontextu takto kladených otázek se jeví jako důležité, že už i na českém území musíme počítat s oběhem ptolemaiovských ražeb, čímž se i tento region propojuje s velmi zajímavým svěděním, které ražby poslední egyptské dynastie pro střední Evropu přináší.

7 Nález připravuje k publikaci autor tohoto příspěvku.

8 Muzeum Veselí nad Moravou, inv. č. A 593 – za informací děkuji Mgr. J. Šmerdovi.

9 Tento nález bude publikován detailně na jiném místě.

10 Společně byl nalezen také makedonský malý bronz Demetria Poliorketa.

11 Kromě mincí zatím jiné nálezové předměty egyptského původu neznáme – výjimku však představuje drobná plastika boha Usira z oppida Trenčianské Bohuslavice (*Čambal – Farkaš – Magdolen 2012*).

Literatura

- Čambal, R. – Farkaš, Z. – Magdolen, D. 2012: Drobná plastika egyptského boha Usira z Trenčianských Bohuslavíc. In: Březinová, G. – Varsík, V. (ed.): Archeologia na prahu historie. K životnému jubileu Karola Pietu. Nitra, 363–374.
- Čižmář, M. – Kolníková, E. 2006: Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě. Archeologické rozhledy 58, 261–283.
- Čižmář, M. – Kolníková, E. – Noeske, H. Ch. 2008: Němčice-Viceměřice – en neues Handels- und Industriezentrum der Latènezeit in Mähren. Germania 86, 655–699.
- Dembksi, G. 1995: Vorrömische und keltische Funde aus dem nördöstlichen Niederösterreich. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 35, 65–72.
- Faucher, T. – Lorber, C. 2010: Bronze Coinage of Ptolemaic Egypt in the Second Century BC. American Journal of Numismatics 22, 35–80.
- FRMÖ II/3: Schmidt-Dick, F. 1989: Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich. Abteilung II/3. Kärnten. Wien.
- FRMÖ IX: Dick, F. 1978: Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich. Abteilung IX. Wien. Wien.
- Jablonka, P. 2001: Die Gurina bei Dellach in Gailtal. Siedlung, Handelsplatz und Heiligtum. Klagenfurt.
- Kellner, H.-J. 1990: Die Münzfunde vom Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern. Die Ausgrabungen in Manching. Band 12. Stuttgart.
- Kolníková, E. 2006: Význam mincí z moravského laténského centra Němčice nad Hanou pro keltskou numizmatiku. Numismatický sborník 21, 3–56.
- 2012: Němčice. Ein Macht-, Industrie- und Handelszentrum der Latènezeit in Mähren und Siedlungen am ihren Rande. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 43. Brno.
- Krmnicek, S. 2010: Münze und Geld im frühromischen Ostalpenraum. Studien zum Münzumschlag und zur Funktion vom Münzgeld anhand der Funde und Befunde vom Magdalensberg. Klagenfurt am Wörthersee.
- Kysela, J. 2013: Počátky českých oppid: Role Středomoří a urbanizační procesy v evropské době železné. Disertační práce, svazek 1–2. FF UK Praha. Nepublikovaný rukopis.
- Mielczarek, M. 1989: Ancien Greek Coins found in central, eastern and northern Europe. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Militký, J. 2000: Nálezový (?) soubor antických mincí ze Strážného (?), okr. Prachatice. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 13, České Budějovice, 87–96.
- 2007: Nález bronzové makedonské mince z Prahy 6-Suchdola. Numismatický sborník 22, 170–174.
- 2010: Keltské a antické mince z oppida Hradiště u Stradonic v bývalé fürstenberské sbírce na hradě Křivoklát a v Donaueschingen. Numismatický sborník 24 (2009), 27–64.
- 2011a: Nález řecké bronzové mince města Odessus z Běřina – Čenkova (okr. Příbram). Numismatický sborník 25 (2010), 141–143.
- 2011b: Nález řecké drachmy města Dyrhachium z obce Zlenice (okr. Benešov). Numismatický sborník 25 (2010), 144–145.
- 2012: Dva nálezy statéry Alexandra III. Makedonského z území jižní Moravy a z okolí Púchova na Slovensku. Numismatické listy 67, 108–114.
- 2012b: Keltské mince z areálu obchodně-produkčního centra v Němčicích nad Hanou (okr. Prostějov). Příspěvek k průběžné dokumentaci nálezyového fondu. Numismatický sborník 26/2 (2011), 163–178.
- 2013a: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách (5. století před Kristem až 7. století po Kristu). Komentovaný katalog nálezyového fondu. Monumenta Numismatica, svazek 2. Praha.
- 2013b: Statér makedonského krále Filipa III. z Němčic nad Hanou (okr. Prostějov). Numismatický sborník 27/1, 103–106.
- 2013c: Nález mince města Sikyon ze Svaté Kateřiny (okr. Kutná Hora). Numismatický sborník 27/1, 106–108.
- 2013d: Nález mince makedonského města Amfipolis z Českého Heršláku (okr. Český Krumlov). Numismatický sborník 27/1, 123–125.

- Nick, M. 2006:* Gabe, Opfer, Zahlungsmittel. Strukturen keltischen Münzgebrauchs im westlichen Mitteleuropa. Band 2 – Katalog und Tafeln. Frieburger Beiträge zur Archäologie und Geschichte des ersten Jahrtausends 12. Rahden/Westf.
- Noeske, H. Ch. 2000:* Die Münzen der Ptolemäer. Die Bestände des Münzkabinetts. Schriften des Historischen Museums Frankfurt am Main. Band 21. Frankfurt am Main.
- Ondrouch, V. 1964:* Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava.
- Paulsen, R. 1933:* Die Münzprägungen der Boier. Leipzig–Wien.
- Píč, J. L. 1903:* Čechy na úsvitě dějin. Starožitnosti země České. Díl II/2. Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum. Praha.
- Prokisch, B. 1993:* Keltische Fundmünzen aus Oberösterreich. Die römischen Münzen des Stadtmuseums Nordico in Linz. Linz.
- Ruske, A. 2011:* Der frühkaiserzeitliche Geldumlauf in der Austria Romana. Numismatische Zeitschrift 119, 93–123.
- Rybová, A. – Drda, P. 1994:* Hradiště by Stradonice. Rebirth of a celtic oppidum. Praha.
- SNG Copenhagen 40:* Kromann, A. – Mørkholm, O. 1977: Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum. Volume 40. Egypt: The Ptolemies. Copenhagen.
- Sejbal, J. 1979:* Dějiny peněz na Moravě. Brno.
- SNG Milano 13/1:* Martini, R. 1989: Sylloge Nummorum Graecorum Italia XIII.1. Milano. Civiche Raccolte Numismatiche. Milano.
- Svoronos, J. N. 1904–1908:* Die Münzen der Ptolemäer I–IV. Athen.
- Venclová, N. – Valentová, J. 2012:* Oppidum Stradonice. Výzkum Albína Stockého r. 1929. Fontes Archaeologici Pragenses, Vol. 38.
- Vondrovec, K. 2003:* Die antiken Fundmünzen von Ovilavis / Wels. Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich. Abteilung IV. Oberösterreich. Band 1. Wien.

Summary

Jiří Militký, Two Ptolemaic coins found in the Bohemian territory – in Lubenec (Louny district) and Stradonice (Beroun district).

Coin finds from the Ptolemaic Egypt represent a very specific phenomenon in the whole spectrum of the Greek coin import. Two single finds from the territory of Bohemia are dealt here. One bronze coin struck under Ptolemy VI with countermark of Ptolemy VI was found in Lubenec in an unsettled area. Existence of the countermark on its reverse can help with dating the loss of the coin to 180/176 BC at the earliest. There is a very important fact that among the selection of the Ptolemaic coins discovered in the production and trading center in Němčice nad Hanou, there are five countermarked coins with the same countermark dated back to the same period (*Čížmář – Kolníková – Noeske 2008*, 679, nos. 7–11; *Kolníková 2012*, 63, nos. 1003–1004, 1006–1007 and 1011, Abb. 73–75). This fact is not accidental, and the coin from Lubenec is somehow connected with this phenomenon. Possibly, it is evidence for the cash import from Egypt, eventually directly via the Celtic mercenaries coming home. The finding place is a bit enigmatic, there is no evidence of any settlement dated back to the La Tène period there, but it could be a sort of communication corridor, where the coin could be lost or buried.

The second coin reportedly comes from the Stradonice oppidum – it is expected to be found via metal detecting activities before or in 1998. It is a bronze coin struck under Ptolemy VIII (145–116 BC) in an unknown mint in Cyprus. The coin is interesting from the chronological point of view – it is the latest ancient coin from this locality (*Militký 2013a*, 45–48, Tabs. 19–20) very close to the appearance of the oppidum by its dating.

Appearance of the Ptolemaic coins in the territory of Bohemia is extremely important. In Bohemia, only one Ptolemaic coin is known – a bronze piece struck under Ptolemy III found a bit enigmatically among other Roman coins in Strážné (*Militký 2013a*, 263–264, no. 724/1, 38:724/1).

For better understanding of flow of the Ptolemaic coins, it is worth concentrating on their appearance in the neighboring regions. Moravia has a key position in this context. But these coins are discovered also

in other neighboring areas. Import of the Ptolemaic coins to central Europe represents a very exclusive probe in the contacts of the Celtic milieu with the Hellenistic Egypt. The reasons have not been understood very well now why quite a substantial quantity of the Ptolemaic coins reached the trans-Alpine Celtic area after 180/176 BC. Without a detailed numismatic revision and description of the archaeological material, it is impossible to define clearly the period (*post quem*) when the Ptolemaic coins were lost/buried in the Celtic lands. It is necessary to find out if there was a possibility for the coins of Ptolemy VI to be used in the oppidal period. It is important that the Bohemian territory must be regarded as a place for circulation of the Ptolemaic coins which makes it connected with an interesting evidence of the coins produced under the last Egyptian dynasty in the central European context.

English summary by V. Novák

HROMADNÝ NÁLEZ DÁCKÝCH TETRADRACHEM Z HOLÝŠOVA (OKR. DOMAŽLICE)

Jiří MILITKÝ

Abstract – Dacian tetradrachms found in Holýšov (Domažlice district).

The article is dealing with revision of an older, but insufficiently published, find of two Dacian tetradrachms from Holýšov – both of the Toc–Chereluş type with their origin in Transylvania. The highest concentration of hoards with coins of this type is located in the lower part of the Mureş River. The finds of the imported Celtic coins from Dacia are rare in the territory of Bohemia. The coins of the Toc–Chereluş type are known also from two other single finds. Import of the Dacian tetradrachms to the Bohemian territory seems to be more or less a peripheral phenomenon.

 Bohemia, Transylvania, the Celts, tetradrachm, coin import

Detailní dokumentace starých nálezů keltských mincí v rámci českého území ještě nebyla dokončena a je zřejmé, že tento poměrně dlouhodobý proces přináší pozitivní výsledky. Příkladem nově vyhodnoceného materiálu je hromadný nález z Holýšova v západních Čechách.¹ Již v R. Paulsen (1933, 128, pozn. 217) upozornil na existenci dvou dáckých tetradrachem uložených v numismatické sbírce Landesmuseum Württemberg ve Stuttgartu.² Tento údaj převzal také P. Radoměřský (*Nálezy I/1*, 42, č. 19), který odkázal ještě na rukopisné hlášení uložené dnes v archivu náleзовých zpráv v Archeologickém ústavu AV ČR, Praha, v.v.i. (č.j. 237/48). Mince však nebyly přesněji popsány a určeny.³ Nepřesné určení se dále opakovalo v literatuře shrnující mincovní nálezy z dácké oblasti ve střední Evropě (*Kolníková 1982*, 22, č. 19; *táž 1995*, 44, č. 2 a 49, XXII:2/3a). Naposledy se nálezem zabýval autor tohoto příspěvku a v rámci této práce byla i jedna mince vyobrazena (*Smejtek – Lutovský – Militký 2013*, 98).

O nálezových okolnostech holýšovského nálezu víme jen velice málo. Někdy před rokem 1908 byly na bližší neznámém místě v Holýšově nalezeny dvě dácké tetradrachmy (není jasné, jestli původní množství objevených mincí nebylo vyšší). Tetradrachmy koupil dne 27. 2. 1908 malíř Heinrich ve Zhořelci a jeho prostřednictvím se dostaly do mincovní sbírky Landesmuseum Württemberg (inv. č. ZV 2.212–2.213).⁴

1 Tento příspěvek vznikl v rámci řešení vědeckého projektu „Mincovnictví na českých oppidech doby laténské“ finančně podporovaného Grantovou agenturou České republiky (registrační č. P405/10/1588).

2 Do roku 2005 Württembergisches Landesmuseum.

3 P. Radoměřský (*Nálezy I/1*, 42, č. 19) uvádí: „*lic: hlava Herakla, rub: jezdec*“.

4 Za poskytnutí fotodokumentace děkuji dnes již emeritnímu správci numismatické sbírky Dr. U. Kleinovi.

SEDMIHRADSKO, Géto-Dákové

Billon tetradrachma, typ **Toc – Chereluş**

Av.: silně stylizovaná hlava v perlovci doprava

Rv.: stylizovaný kůň doleva, nad ním kuličková rozeta

Lit.: *Pink 1939/1974*, jako Taf. XIV:271–272; *Preda 1973*, jako Pl. LXVII/2; *OTA*, jako Taf. 23:269:9.

Ex.: *Smejtek – Lutovský – Militký 2013*, 98.

1. 10,14 g; 31,6 mm (inv. č. ZV 2.212)

AE tetradrachma, typ **Toc – Chereluş**

Av.: silně stylizovaná hlava v perlovci doprava, dvojráz

Rv.: stylizovaný kůň doleva, nad ním kuličková rozeta

Lit.: *Pink 1939/1974*, jako Taf. XIV:274 var.; *Preda 1973*, jako Pl. LXVII:5–8; *OTA*, Taf. 23:269:9.

2. 12,32 g; 36 mm; prasklý střížek (inv. č. ZV 2.213)

Obr. 1. Hromadný nález dáckých tetradrachem z Holýšova (čísla odpovídají katalogu; foto Landesmuseum Württemberg).

Tetradrachmy typu Toc – Chereluş definoval C. Preda (1973, 307–311, Pl. LXVI–LXVII). Jde o výrazně miskovité ražby na širokém střížku vyrobené ze špatného stříbra až slitin mědi. Na líci je silně stylizovaná hlava doprava, na rubu je kůň doleva a nad ním roseta. K. Pink (1939/1974, 51, Taf. XIV:269–274) tento typ označoval jako „*Bartkranzavers*“. Největší nálezová koncentrace, a to včetně depotů, leží v na dolním toku řeky Mureş (Preda 1973, 315, Fig. 22) – někde v této oblasti je zřejmě třeba také hledat původ tohoto typů mincí. Miskovité tetradrachmy (typ Aiud – Cugir, Răduleşti – Hunedoara, Toc – Chereluş a Petelea) jsou specifické emise z oblasti Sedmihradska. Podle chronologie C. Predy (1973, 447) reprezentují mladší fázi ražby a datuje je do 2. poloviny 2. až počátku 1. století před Kristem. Zvláště konec jejich ražby však může být i pozdější – je totiž pravděpodobné, že jejich produkce spadá spíše do průběhu oppidálního období, nelze to však zatím nijak konkrétně prokázat.

Nálezy importovaných keltských mincí z oblasti Dákie jsou na území Čech jen ojedinělé. Mince typu Toc – Chereluş známe ještě ze dvou nálezů. Prvým z nich je ojedinělý exemplář z Ústí nad Labem, objevený roku 1905 kdesi u města (Nálezy I/1, 67, č. 129; Klusáčková 1990, 54, obr. 7; Kolníková 1995, 44, č. 5 a 50, XXIII:5/3b)⁵ – tento nález je nutné revidovat a to zvláště přesné určení mince. Druhý nález tetradrachmy údajně stejného typu pochází z obce Dolejší Hůrky na Žatecku – tato mince je dnes neznámá (Nálezy I/1, 41, č. 14; Kolníková 1995, 44, č. 1 a 50, XXIII:1/3b). Oba jmenované nálezy tvoří

5 Regionální muzeum Teplice, př. č. 31-e/77; 9,61 g.

společně se souborem z Holýšova zajímavou skupinu mincí. Její výskyt v Čechách je o to zajímavější, že jde o zcela izolovaný region, mimo oblast původu, kde se tetradrachmy typu Toc – Chereluš koncentrují. Jiné nálezy známe jen ze Sarkadu (*Kolníková 1995*, 46, č. 72, 50, XXIII:72/1) a Szegeđu v Maďarsku (*Kolníková 1995*, 46, č. 75, 50, XXIII:75/1). Koncentrace mincí typu Toc – Chereluš v Čechách je o to zajímavější, že z tohoto regionu známe pouze dva další nálezy dáckých tetradrachem. Z areálu oppida Stradonice pochází tetradrachma typu Prundu – Jublea, pocházející z oblasti Oltenie.⁶ Tetradrachma typu Huși – Vovriești z Nového Sedla spadá ještě do předoppidálního období (*Militký 2000*). Dvě další tetradrachmy z Hořovic a ze Stradonic, které uvádí E. Kolníková (*1995*, 47, VII:3/3b a 4/4b; *Dembski 1998*, 100, č. 1085a–b, Taf. 64:1085a–b) jako typ Crișeni – Berchieș, jsou ve skutečnosti ražby Skordisků z území Srbska – typ Krčedin (*Popović 1987*, 54–60, Fig. 23).

Je zřejmé, že import dáckých tetradrachem na české území je spíše okrajový jev – tato skutečnost byla zřejmá již z poslední souhrnné publikace (*Kolníková 1995*), kde však nebyly začleněny ještě exempláře z oppida Stradonice. Je otázka, jestli jde o doklad přímých kontaktů, postupné peněžní penetrace. S ohledem na malé množství materiálu je obtížné předpokládat pravidelnější kontakty mezi českým územím a Dákií. Mince samy mohly sloužit v domácím prostředí také jako surovina pro další mincovní výrobu. Specifickou otázkou představuje interpretace nálezu z Holýšova. Může se jednat pouze o část většího rozchváčeného nebo nedohledaného hromadného nálezu. Zároveň ale může jít i o celek obsahující skutečně pouze dvě mince. Ukazuje se, že tyto malé hromadné nálezy keltských mincí jsou daleko četnější než se do nedávné doby předpokládalo.⁷ Může jít přirozeně o depozity majetkového charakteru, ale i o soubory ukryté jako obětiny (*Smejtek – Lutovský – Militký 2013*, 35). Rozlišení je v konkrétních případech velice obtížné a především předpokládá detailní znalost nálezových okolností. Jejich absence u nálezu z Holýšova prakticky znemožňuje přesnější interpretaci tohoto nálezu. Za pravděpodobný lze považovat pouze fakt, že nález leží v komunikačním koridoru Domažlice – Horšovský Týn – Plzeň, tedy ve směru, který byl zřejmě využíván od pravěku.

Literatura

- Dembski, G. 1998*: Münzen der Kelten. Kataloge der antiken Münzen Reihe A: Griechen II: Massalia und Keltenstämme. Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums. Band 1. Wien.
- Klusáčková, V. 1990*: Soupis nálezů mincí uložených v numismatické sbírce Krajského muzea v Teplicích. Zprávy a studie Krajského muzea v Teplicích 18, 51–67.
- Kolníková, E. 1982*: Mince předrimkéj Dácie v Československu. Numismatické listy 37, 13–29.
- 1995: Zeugnis der Münzfunde über Kontakte des vorrömischen Dakiens mit dem mitteleuropäischen Raum. Studii și cercetări de numismatică 11, 37–53.
- Militký, J. 2000*: Géto-dácká tetradrachma z Nového Sedla, okr. Louny. In: P. Čech – M. Dobeš: Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Most, 163–166.
- Nálezy I/1*: Radoměřský, P. 1955: Nálezy keltských mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl I/1. Praha, 35–84.
- OTA*: Göbl, R. 1973: Ostkeltischer Typenatlas. Braunschweig.
- Pink, K. 1939/1974*: Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. Braunschweig. 2. Ergänzte und verbesserte Auflage. Herausgegeben von Robert Göbl. Braunschweig.
- Popović, P. 1987*: Le monnayage des Scordisques. Les Monnaies et la circulation monétaire dans le centre des Balkans IVe–Ier s. av. n. è. Beograd-Novi Sad.⁸
- Preda, C. 1973*: Monedele Geto-Dacilor. București.
- Smejtek, L. – Lutovský, M. – Militký, J. 2013*: Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách. Praha.

6 Nepublikováno – muzeum Kolín, inv. č. 10.626. Mince bude zařazena do připravovaného katalogu nálezových mincí z oppida Stradonice.

7 Nepublikovaná zjištění autora.

Summary

Jiří Militký, Dacian tetradrachms found in Holýšov (Domažlice district).

The article is dealing with revision of an older, but insufficiently published, find of two Dacian tetradrachms from Holýšov. It is very little known about the finding context – the coins were found in an unknown place before 1908. On February 27, 1908, they were bought by the painter Heinrich in Zhořelec/ Görlitz, and with his help, they came to the coin collection of the Landesmuseum Württemberg in Stuttgart. These two tetradrachms of the Toc – Chereluş type come from Transylvania. The highest concentration of hoards with coins of this type is located in the lower part of the Mureş River. Based on the chronology by C. Preda (1973, 447), the coins represent the later phase of their production, and they are dated back to the period between the second half of the 2nd century and the beginning of the 1st century BC. Especially, the end-phase of their production could be dated back even to the later times.

The finds of the imported Celtic coins from Dacia are rare in the territory of Bohemia. The coins of the Toc–Chereluş type are known also from two other single finds. Such concentration of these coins in Bohemia is very interesting because of the simple fact that only one tetradrachm of the Prundu – Jublea type is registered at the Stradonice oppidum and tetradrachm of the Huşi – Vovrieşti type is registered from Nové Sedlo. Two other tetradrachms from Hořovice and Stradonice mentioned by E. Kolníková (Kolníková 1995, 47, VII:3/3b and 4/4b; Dembski 1998, 100, č. 1085a–b, Taf. 64:1085a–b) as of the Crişeni – Berchieş type are the coins of the Serbian Skordiscs of the Krčedin type in real. Import of the Dacian tetradrachms to the Bohemian territory seems to be more or less a peripheral phenomenon. The question is, if it documents the direct contacts or a sort of gradual monetary penetration. Taking in mind very small number of specimens, it is difficult to suppose any regular contacts between the Bohemian territory and Dacia.

English summary by V. Novák

DVA NOVÉ NÁLEZY JEDNOTLIVÝCH GALSKÝCH POTINOVÝCH MINCÍ ZE STŘEDNÍCH ČECH – BUKOVANY (OKR. BENEŠOV) A BRANOV (OKR. RAKOVNÍK)

Jiří MILITKÝ

Abstract – Two new Gallic potin coins individually found in central Bohemia – in Bukovany (Benešov district) and in Branov (Rakovník district).

The question of the Gallic coin import to the Bohemian territory still represents a very interesting and generally unspecified topic. Two new potin specimens individually found can help in this problem. The coin discovered in Bukovany is attributed as a product of the Senon tribe, and the coin discovered in Branov is attributed as a product of the Sequan tribe. There is a distinctive evidence for import of the Celtic coins from Gallia to the Bohemian territory during the oppidal period (LT D1–D2). Both new individually found potin coins seem to copy the situation interestingly. It is possible to suppose the finds to be accidentally lost pieces, or possibly deposits of the votive character in real.

 Bohemia, Gallia/ Gaul, the Sequans, the Senons, potin, coin import

Otázka mincovního importu z oblasti Galie na české území představuje stále velmi zajímavé a dosud souhrnně nevyhodnocené téma. Významným příspěvkem k této problematice jsou dva nové jednotlivé nálezy potinů zaregistrované ve středočeské oblasti, které jsou prezentovány tomto příspěvku.¹

1 Tento příspěvek vznikl v rámci řešení projektu finančně podporovaného Grantovou agenturou České republiky: „Mincovnictví na českých oppidech doby laténské“ (registrační č. P405/10/1588).

Bukovany (okr. Benešov)

Při privátní povrchové prospekci s detektorem kovů v roce 2012 byla zcela náhodně objevena jedna potinová mince. Místo nálezu leží v zalesněném prostoru jihozápadně od obce, na pravém břehu Janovického potoka, na západním svahu pod temenem ostrožnovitého návrší „Srbínov“ (GPS – 49°49'2.244" N, 14°36'7.524" E). S ohledem na skutečnost, že v okolí místa nálezu nebyly zjištěny žádné další nálezy, je vysoce pravděpodobné, že se jedná o ojedinělý ztrátový exemplář na neosídlené krajině. Mince je uložena v soukromé sbírce.²

STŘEDOVÝCHODNÍ GALLIE, Senonové

Potin (litý)

Av.: stylizovaná hlava doleva, před kořenem nosu malá kulička

Rv.: lineárně stylizovaný kůň doleva, před koníkem a pod koníkem kulička, nad koníkem větší kulička mezi dvěma menšími kuličkami

Lit.: *Allen 1995*, 92, č. S 395; *Gäumann 2000*, 16, jako č. 88; *Delestrée – Tache 2004*, 143, série 562/var. 3 (DT 2648), Pl. XXV:DT 2648.

2,64 g; 18,9/17,7 mm; 3 h; šedozelená patina

Branov (okr. Rakovník)

Při privátní povrchové prospekci s detektorem kovů v roce 2013 byla zcela náhodně objevena jedna potinová mince. Místo nálezu leží v zalesněném terénu jihozápadně od obce, jižně od dosud přesněji nedatovaného (snad halštatského?) hradiště v trati „Na propadeném zámku“ (k lokalitě: Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 43), na hraně plošiny nad údolím Berounky (GPS – 50°0'6.913" N, 13°49'27.410" E). Ačkoliv byly na místě nálezu provedeny opakované průzkumy s detektory kovů, v okolí již nebyly zjištěny žádné další nálezy a mince představuje ojedinělý ztrátový exemplář z dobově neosídleného prostoru. Mince je uložena v soukromé sbírce.³

STŘEDOVÝCHODNÍ GALIE, Sequani

Potin (litý), série: Nick (2000) A5

Av.: v hladkém kruhu stylizovaná hlava doleva s nezřetelným vavřínovým věncem

Rv.: v hladkém kruhu čtyřnohý zvíře doleva a esovitě stočeným ocasem nad hřbetem

Lit.: *Nick 2000*, 22, č. A5, Taf. 2:A5.

5,62 g; 20,4/19,3 mm; 10,5 h; černá patina

Obr. 1. Nové nálezy galských potinových mincí – 1. Bukovany; 2. Branov (foto: J. Militký).

Oba nálezné exempláře patří mezi tzv. potiny, tedy mince ze slitiny mědi s vysokými příměsemi cínu a olova, které umožňovaly masovou produkci sériovým litím. Většina z těchto emisí vznikla v průběhu oppidálního období (LT D1), tedy od konce 2. století do druhé třetiny 1. století před Kristem. Nově se však ukazuje, že počátek produkce potinů sahá již do předoppidálního období, tedy kamsi na začátek 2. poloviny 2. století před Kristem, jak mj. dokládá výskyt ojedinělých potinů z areálu obchodně-produkčního centra v Němčicích nad Hanou (*Kolníková 2006*, 44–45).

2 V evidenci detektorových nálezů vedené autorem tohoto příspěvku je mince zapsána pod evidenčním číslem PS 305/2012:1. Za zprostředkování dokumentace nálezu děkuji Mgr. P. Schneiderovi.

3 V evidenci detektorových nálezů vedené autorem tohoto příspěvku je mince zapsána pod evidenčním číslem PS 323/2013:1.

Mince z Bukovan pochází z regionu středovýchodní Galie a tradičně je přiřazována kmeni Senonů. Jde o poměrně vzácný typ, který se v nálezech na českém území dosud nevyskytl. Kontakty se senonskou oblastí však dokládají mince Stradonic (*Kolníková 2009*, 282, č. AIV/2–6) a dva zlaté statéry z Ořechu a Řevničova (*Militký 2007*).

Mince z Branova pochází také z regionu středovýchodní Galie a tradičně je přiřazována kmeni Sequanů – tento typ byl produkován v mnoha variantách (*Nick 2000*, Taf. 1–3) ve velkém množství. Varianta Nick (2000) A5 je ovšem velice vzácná a v nálezech se téměř nevyskytuje (*Nick 2000*, 58). Na českém území jsou sequanské mince výrazně zastoupeny na oppidu Stradonice (*Nick 2000*, 195, č. 242; *Militký 2004*, 223, č. 7–8; *Kolníková 2009*, 282, č. AIV/10–18; *Militký 2010*, 37, č. 42, obr. 1d:42), známe ji však také z moravského oppida Staré Hradisko (*Rudnicki 2009*, 11, č. 6).

Pro oppidální období (LT D1–D2) registrujeme na českém území velice výrazné doklady importu keltských mincí z oblasti Galie. Je zde také dokumentováno celé nominálové spektrum. Několika jednotlivými nálezy jsou zde zastoupeny statéry – raná napodobenina statéru Filipa II. a statér kmene Ambianů pocházejí z Hostomic (*Ziegeus 1999*, 113–117, Pl. 4:3; *Militký – Vacinová 2012*, 43, č. 62, tab. 8:62). Již zmíněné kulovité statéry kmene Senonů pocházejí z Ořechu (*Militký 2007*, 166–167) a Řevničova (*Militký 2007*, 167). Názevovým původem poněkud nejasný je statér kmene Redonů z areálu oppida Závist (*Waldhauser 2001*, 531–532). Statéry však známe však také přímo z areálu oppida Stradonice – pochází odtud billonový statér kmene Coriosolites (typ: *Ziegeus 1994*, 119, č. 276)⁴ a přesněji nelokalizovatelná bronzová napodobenina statéru Filipa II. (typ: *Castelin 1978*, 89–90, jako č. 866–869).⁵ Z této lokality pocházejí početné nálezy stříbrných kvinárů (např. *Piř 1903*, tab. II:48; *Koblitz 1918*, Taf. 36:8) a bronzových mincí (*Piř 1903*, tab. II:28; *Koblitz 1918*, Taf. 36:10, 13, 15–19).⁶ Nejpočetněji se ovšem na stradonickém oppidu vyskytují galské potinové mince, z nichž byla dosud publikována jen část (*Piř 1903*, tab. II:32, 37; *Koblitz 1918*, Taf. 36:11–12, 14; *Dembski 1998*, 73, č. 388, Taf. 20:388; *Militký 2004*, 223–224, č. 5–9, Abb. 3:5–9; *Militký 2010*, 37, č. 39–42, obr. 1d:39–42), doposud nejobsáhlejší přehled publikovala E. Kolníková (2009, 282–283). Celkové zpracování galského mincovního importu na Stradonickém oppidu čeká na celkové vyhodnocení.⁷ Oppidum Stradonice však představuje nejvýhodnější položenou lokalitu s výraznou koncentrací importovaných galských mincí.⁸ Další galské mince pocházejí z oppida Třisov v jižních Čechách. Z výzkumů Národního muzea odtud pochází jeden potin (*Militký 1995*, 38, č. 12:5, tab. 1:19; *Militký 2005*, 46, č. 77/6; *Kolníková 2009*, 283) a z nových povrchových průzkumů odtud pocházejí dva kvináry typu Kaletedu.⁹ Výrazně menší zastoupení galských ražeb v třisovské mincovní kolekci je ovlivněno především celkovým počtem zde odkrytých ražeb – asi 150 ks, což je nesouměřitelné množství oproti přinejmenším 2000 registrovaných ražeb ze Stradonic. Galské potiny však známe z českého území také jako jednotlivé nálezy – Kolin a Písek (*Kolníková 2009*, 281–282). Velmi významná je však existence dvou depotů. Depot z Chomutova byl odkryt kdesi v okolí města v roce 1830 a obsahoval velké množství galských potinových a bronzových mincí – fyzicky se však dochovaly pouze tři (*Focel 1868*, 138; *Fiala 1891*, 8, č. 34 a 43; *Fiala 1900*, 205, č. 2877–2878; *Koblitz 1918*, 98, č. 34 a 43, Taf. 36:1 a 6; *Nálezy I/1*, 48, č. 37–38; *Sklenář 1992*, 77–78, č. 220/1; *Waldhauser 2001*, 237, č. 1; *Kolníková 2009*, 281; *Sklenář 2011*, 98, č. 224/I; *Smejtek – Lutovský – Militký 2013*, 118). Ještě méně údajů máme k dispozici o depotu z okolí Domažlic, který byl objeven před rokem 1888. I v tomto souboru byly zřejmě zastoupeny galské potinové mince (*Fiala 1888*, 6, č. 23; *Fiala 1891*, 10, č. 63–64; *Nálezy I/1*, 41, č. 15; *Waldhauser 2001*, 198, č. 1; *Smejtek – Lutovský – Militký 2013*, 89). Oba depoty představují důležité doklady o kontaktech Bójů s Galii, jsou však především výmluvným svědectvím o poměrně intenzivní přítomnosti galských mincí v Čechách. Především na stradonickém oppidu lze předpokládat pravidelný kontakt s obchodníky (či s diplomatickými návštěvami?) přicházejícími přímo z galského území, vyloučit nelze ani možnost, že zde menší komunity zpřátelených obyvatel z území Galie mohly být i trvale usazený.

V souvislosti s galskými potinovými mincemi je nutné položit si otázku, jakou mohly mít mince ze slitin mědi v bójském prostředí funkci. Bójský a vindelický mincovní systém totiž vlastní mince z bronzu či potinu nezná a je tedy otázka, jestli galské importované nominály ze slitin mědi měly i ve střední Ev-

4 Nепublikováno, Národní muzeum, Praha, inv. č. H1-235.499.

5 Nепublikováno, Národní muzeum, Praha, inv. č. H1-235.503.

6 Většina materiálu je zatím nепublikována.

7 Tímto tématem se v rámci přípravy kompletního katalogu mincí z lokality zabývá J. Militký.

8 Zatímco v Bavorsku jsou potiny ještě četné, směrem na východ údolím Dunaje ubývají (*Ziegeus 1995*, Fig. 42).

9 Nепublikováno, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, inv. č. Mi 26.916 a 26. 939.

ropě zachovánu svojí primární peněžní funkci. Na tuto otázku za stávajícího stavu poznání nedokážeme uspokojivě odpovědět. Možnost, že i zde byly vnímány jako peníze, mohou naznačovat již zmíněné depoty z Chomutova a z okolí Domažlic.

Nález z Bukovan pochází z oblasti, odkud zatím doklady osídlení z doby laténské neznáme. Mince z Branova pochází z místa při okraji údolí Berounky a zřejmě volně souvisí s nedalekou aglomerací ve Stradonicích. U obou nálezů předpokládáme, že jde o náhodné ztráty, vyloučit však ale nelze ani možnost, že jde ve skutečnosti o depozity votivního charakteru. Prokázat tuto hypotézu je však prakticky nemožné.

Literatura

Allen, D. 1995: British Museum. Catalogue of Celtic Coins III. Bronze Coins of Gaul. London.

Castelin, K. 1978: Keltische Münzen. Katalog der Sammlung im Schweizerischen Landesmuseum Zürich. Band I. Zürich.

Čtverák, V. – Lutoský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.

Delestree, L.-P. – Tache, M. 2004: Nouvel atlas des Monnaies Gaulouises. II. De la Seine à la Loire moyenne. Saint-Germain-en-Laye.

Dembksi, G. 1998: Münzen der Kelten. Kataloge der antiken Münzen Reihe A: Griechen II: Massalia und Keltenstämme. Kunsthistorisches Museum Wien.

Fiala, E. 1888: Beschreibung der Sammlung böhmischen Münzen und Medaillen des Max Donebauer. Praha.

– 1891: Beschreibung böhmischer Münzen und Medaillen. Band I. Prag.

– 1900: Collection Ernst Prinz zu Windisch-Grätz. Anhang zu dem Band (V) Griechen: Die Prägungen der Barbaren. Prag.

Gäumann, A. 2000: Potinmünzen der Kelten. Eine systematische Zusammenstellung der bekannten Typen mit Referenzangaben. Bern.

Koblitz, H. F. v. 1918: Beiträge zur keltischen Münzkunde Böhmens. Mittheilungen der Oesterreichischen Gesellschaft für Münz- und Medaillenkunde 14, 97–104.

Kolníková, E. 2009: Gallische Potinmünzen im nördlichen Mitteldonauegebiet. In: Heesch, J. van – Heeren, I.: Coinage in the Iron Age. Essays in honour of Simone Scheers. Spink London, 279–288.

Militký, J. 1995: Nálezy keltských a antických mincí v jižních Čechách. Zlatá Stezka 2. Sborník Prachatického muzea, 34–67.

– 2004: Münzen. In: Karasová, Z. – Schönfelder, M.: Die Funde aus dem Oppidum „Hradiště“ bei Stradonice (okr. Beroun, CZ) im Römisch-germanischen Zentralmuseum Mainz. Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseum Mainz 51, Mainz, 219–242.

– 2005: Nálezy mincí na Českokrumlovsku. Sborník Národního muzea, Řada A – historie 59, 1–88.

– 2006: Význam mincí z moravského laténského centra Němčice nad Hanou pro keltskou numizmatiku. Numismatický sborník 21, 3–56.

– 2007: Dva starší české nálezy keltských kulovitých statérů. Numismatický sborník 22, 166–170.

– 2010: Keltské a antické mince z oppida Hradiště u Stradonic v bývalé fürstenberské sbírce na hradě Krivoklát a v Donaueschingen. Numismatický sborník 24 (2009), 27–64.

Militký, J. – Vacinová, L. 2012: Keltské, římské a raně byzantské mince /3. století před Kristem–7. století po Kristu/. Národní muzeum – Chaurova sbírka. Díl X. Praha.

Nálezy I/1: Radoměřský, P. 1955: Nálezy keltských mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl I/1. Praha, 35–84.

Nick, M. 2000: Die keltischen Münzen von Typ „Sequanerpotin“. Eine Studie zu Typologie, Chronologie und geographischer Zuweisung eines ostgallischen Münztyps. Frieburger Beiträge zur Archäologie und Geschichte des ersten Jahrtausends 2. Rahden/Westf.

Píř, J. L. 1903: Čechy na úsvitě dějin. Starožitnosti země České. Díl II/2. Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum. Praha.

- Rudnickí, M. 2009: Nowe znaleziska monet celtyckich z oppidów Staré Hradisko i Třisov. Numismatický sborník 23, 7–18.
- Sklenář, K. 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Praha.
- 2011: Právěké a raně středověké nálezy v Čechách do roku 1870. Pramenná základna romantického období české archeologie. Fontes Archeologici Pragenses 36. Praha.
- Smějtek, L. – Lutovský, M. – Militký, J. 2013: Encyklopedie pravěkých pokladů. Praha.
- Vocel, J. E. 1868: Právěk země české. Praha.
- Waldhauser, J. 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.
- Ziegeus, B. 1994: Das Geld der Kelten und ihre Nachbarn. Sammlung Josef Schörghuber. Ausstellungskataloge der Prähistorischen Staatssammlung. Band 26. München.
- 1995: Inventaire des potins de Manching de Bavière et de Bohême. Gallia 52, 95–100.
- 1999: Die keltischen Münzen in den Gräbern von Dobian und Hostomitz – addenda et corrigenda. In: Dubius, O. F. – Frey-Kupper, S. – Perret, G. (Eds.): Trouvailles monétaires de tombe. Actes du deuxième colloque international du Groupe suisse pour l'étude des trouvailles monétaires (Neuchâtel, 3–4 mars 1995). Lausanne, Éditions du Zèbre, 105–118.

Summary

Jiří Militký, Two new Gallic potin coins individually found in central Bohemia – in Bukovany (Benešov district) and in Branov (Rakovník district).

The question of the Gallic coin import to the Bohemian territory still represents a very interesting and generally unspecified topic. Two new potin specimens individually found in 2012 and 2013 via metal detecting activities can help in this problem. The coin discovered in Bukovany comes from the central-eastern part of Gaul, and it is traditionally attributed as a product of the Senon tribe. It is a relatively rare type, not detected in the Bohemian territory yet. Contacts with the Senon region are documented by the coins from Stradonice (Kolníková 2009, 282, nos. AIV/2–6) and two gold staters from Ořech and Řevničov (Militký 2007). The coin discovered in Branov also comes from the central-eastern part of Gaul, and it is traditionally attributed as a product of the Sequan tribe – this type was struck in various varieties in a huge quantity (see Nick 2000, Tabs. 1–3). The Sequan coins are significantly registered in the Stradonice oppidum in the Bohemian territory (Nick 2000, 195, no. 242; Militký 2004, 223, nos. 7–8; Kolníková 2009, 282, no. AIV/10–18; Militký 2010, 37, no. 42, Fig. 1d:42).

There is a distinctive evidence for import of the Celtic coins from Gallia to the Bohemian territory during the oppidal period (LT D1–D2). Also the whole denomination spectrum has been documented there. Besides the single finds, there are two hoards of potins registered there, which represent important evidence for contacts of the Boians with Gaul, and which evidently point at the relatively intensive circulation of the Gallic coins in Bohemia. Especially, in the case of the Stradonice oppidum, regular contacts with traders (or diplomatic visits?) coming directly from the Gallic territory could be expected there. Also a small community of the friendly Gallic people permanently settled there cannot be eliminated.

Both new individually found potin coins seem to copy the situation interestingly.

The coin found in Bukovany comes from the area where no evidence for the settlement of the La Tène period has been registered. The coin found in Branov comes from the location on the edge of the Berounka River valley which is evidently independently connected with the close agglomeration in Stradonice. In the case of both finds, it is possible to regard them as having been accidentally lost. But it is also impossible to exclude the alternative describing them as deposits of the votive character. Nevertheless, it is practically impossible to prove this hypothesis.

English summary by V. Novák

NÁLEZ MINCE MAKEDONSKÉHO MĚSTA AMFIPOLIS Z ČESKÉHO HERŠLÁKU (OKR. ČESKÝ KRUMLOV)

Jiří FRÖHLICH – Jan JOHN – Jiří MILITKÝ

Abstract – A coin struck in Macedonian Amphipolis from Český Heršlák (Český Krumlov district).
In 2012 (or 2011), a bronze Greek coin struck in Macedonian Amphipolis was found near Český Heršlák (Český Krumlov district) via amateur surface metal detecting survey. The described coin of the Amphipolis mint falls to the period of the Roman domination, but its dating is unclear. The dating to the course of the first century BC seems to be most likely. It is probable, that the coin could be connected with activities on a historical road, the so-called Freistadt Road.

 Amphipolis, Freistadt Road, Český Krumlov region

V roce 2012 (nebo 2011) byla poblíž Českého Heršláku na Českokrumlovsku nalezena při amatérském detektorovém průzkumu s detektorem kovů bronzová řecká mince. Místo nálezu, situované v těsné blízkosti státní hranice s Rakouskem, leží jižně od obce na dnes zatravněném návrší (655 m n. m.), jižně od Drážního rybníka. Návrší je obtékáno Hajským a bezejmenným potokem. Mince je dnes nezvěstná¹ a byla určena na základě fotografie. O konkrétnějších nálezových okolnostech či případných dalších nálezech nejsou k dispozici žádné další informace.

Na návrší provedli dne 13. 10. 2012 J. Fröhlich a J. John terénní průzkum s pomocí detektoru kovů a několika mikrovrypů. Nálezy z této akce reprezentují pouze zlomky nádob (nejstarší z 15. století) a řada kovových nálezů, zejména z první poloviny 20. století, které dokládají, že zde před loukou bývalo pole. Nebyly zde zjištěny žádné doklady osídlení z doby laténské a římské – je ovšem nutné vzít v úvahu omezený rozsah archeologické akce.

Makedonie pod Římem, **AMFIPOLIS**

AE, 1. století před Kristem (?)

Av.: hlava Gorgony čelně

Rv.: stojící Athéna doleva drží Niké stojící doprava, vpravo svise [AMΦΙΠΟ], vlevo svise [ΛΕΙ-ΤΩΝ]

Lit.: *SNG Copenhagen* 8, č. 85; *SNG ANS* 7, č. 147.

metrologie neznámá (průměr asi 20 mm); ev. č. PS 339/2012:1.²

Mince bohužel nebyla autorům přístupná fyzicky, poměrně kvalitní fotografie však umožnila jednoznačné určení. Protože jde o velmi zajímavý nález, věnujeme mu na tomto místě více pozornosti. Nejprve je třeba se zaměřit na sledovanou minci z numismatického pohledu.

Město Amphipolis, ležící na poloostrově Chalkidiki, patří mezi nejvýznamnější centra severního Řecka. Bylo založeno roku 437 před Kristem jako opěrný bod athénské moci, v roce 358 před Kristem však bylo dobyto Filipem II. a tím se stalo součástí královské Makedonie. Jeho významu odpovídá také intenzita tamní mincovní produkce. Nejstarší fáze ražby městských mincí spadá do období asi od 420/410 před Kristem do roku 357 před Kristem. V tomto období zde byly raženy stříbrné tetradrachmy, drachmy a hemidrachmy (*SNG Copenhagen* 8, č. 37–41; *SNG ANS* 7, č. 76–84) a také bronzové drobné nominály (*SNG Copenhagen* 8, č. 42–49; *SNG ANS* 7, č. 85–93). Po dobytí města Filipem II. zde vznikla králov-

1 Ražba byla údajně prodána prostřednictvím aukčního portálu Aukro.

2 Průběžné evidenční číslo dokumentovaných detektorových nálezů minci přidělil J. Militký.

ská mincovna, produkující společně s mincovnou v hlavním makedonském městě Pella zlaté, stříbrné a bronzové ražby ve jménu makedonských králů. Vítězství Římanů v roce 187 před Kristem znamenalo konec samostatnosti makedonského království a rozdělení Makedonie na čtyři regiony. Římskou provincií se Makedonie stala v roce 148 před Kristem. Mince z doby po roce 187 před Kristem lze rozdělit na dvě základní skupiny. Prvou reprezentují autonomní ražby Makedonie, které tvoří především masová produkce stříbrných tetradrachem s poprsím Artemis v makedonském štítu (*Prokopov 2012*), nevíme však, v které mincovně či mincovnách byly raženy. Od roku 187 před Kristem započala také masová produkce bronzových autonomních mincí měst Pella (*SNG Copenhagen 8*, č. 256–275; *SNG ANS 7*, č. 571–620), Thessalonika (*SNG Copenhagen 8*, č. 346–379; *SNG ANS 7*, č. 764–806) a Amfipolis (*SNG Copenhagen 8*, č. 50–84; *SNG ANS 7*, č. 94–143). Jakákoliv přesnější chronologie těchto mincí je dosud neznámá – jsou datovány jen intervalem asi 187–31 (?) před Kristem a postrádáme také jejich souhrnné typologické zpracování. Ražba v uvedených makedonských městech pokračovala samozřejmě i v císařském období a to až do Galliena (253–268). Většina provinciálních mincí města Amfipolis z císařského období nese na líci portréty a jména panovníků (*SNG Copenhagen 8*, č. 89–122; *SNG ANS 7*, č. 160–170, 176–177, 179–208). Existují však bezportrétní emise, které je možné datovat alespoň do období vlády daného panovníka (např. *SNG ANS 7*, č. 150–159, 173–175, 178) nebo jen zcela rámcově do císařského období (např. *SNG ANS 7*, č. 144–146; *RPC 1*, 307, č. 1643–1645).

Mezi tyto mince patří také exemplář z Českého Heršláku. Jako ražbu z 1. až 3. století ji uvádí soupis kozaňské sbírky (*SNG Copenhagen 8*, č. 85–86). Jako „*Imperial times*“ bez bližšího zařazení datuje tento typ soupis kolekce Americké numismatické společnosti (*SNG ANS 7*, č. 147–148). Generální katalog římských provinciálních mincí od roku 44 před Kristem (*RPC 1*, 305–307) však tento typ mince vůbec neuvádí. Je tedy otázka, jak tuto ražbu datovat. Stylem, byť do jisté míry již degradovaným, a především ikonografií (hlava Gorgony / stojící Athéna držící Niké) tato mince jednoznačně odkazuje ještě k pozdně helénistickému období. Přihlédneme-li navíc k hluboké rozkolísanosti ohledně časového zařazení u výše uvedených katalogů, jeví se jako nejpravděpodobnější datace vzniku sledované mince někdy v průběhu 1. století před Kristem.

Zásadní otázkou je, kdy se sledovaný nález dostal na české území a jak jej interpretovat. Nález reprezentuje další doklad importu řeckých mincí na české území (souhrnně k problematice: *Militký 2013*, 43–46). S ohledem na předpokládanou dataci do průběhu 1. století před Kristem je značně pravděpodobné, že mince souvisí až s obdobím doby římské a nikoliv pozdní dobou laténskou. V této souvislosti je nutné zmínit důležitý nález z doby římské pocházející z Českého Heršláku.³ Jde o římský import – noricko-panonskou výrazně členěnou sponu typu Almgren (*1923*) 68 nebo 69 datovatelnou rámcově do 1. poloviny 2. století.⁴ Místo jejího nálezu leží na louce západně od obce a Dražního rybníka, asi 500 m severozápadně od místa nálezu mince. Oba nálezy jsou zatím jediné předměty z obce s jistotou datovatelné do doby římské (spona) či s tímto obdobím pravděpodobně související (mince).

Místo nálezu leží v nadmořské výšce 655 m a je tedy zřejmé, že oba jmenované nálezy nesouvisí se zemědělským osídlením, ale s vysokou pravděpodobností s aktivitami souvisejícími s trasou historické komunikace. V komunikačním koridoru mezi Šumavou a Novohradskými horami procházela ve středověku tzv. linecká, resp. cáhlovská stezka. Jde o jednu z spojnic českého území s Podunajím, užívanou od pravěku. Tímto koridorem procházela také v 19. století trasa známé koněspřežky z Českých Budějovic do Lince (zbudována 1825–1832) a dnes prochází Českým Heršlákem trasa železnice.

Komunikační charakter území v širším okolí nálezu mince podtrhují dosud jen nečetné další pravěké nálezy. Kdesi v trase železnice byla při její stavbě u Českého Heršláku nalezena měděná hřívna ze starší doby bronzové (*Hájek 1954*, 141). Na zajímavý nález objevený při stavbě koněspřežky za osadou Rybník, již na rakouském území, upozornil J. Fröhlich (*2012*). Šlo údajně o skleněnou antickou (?) nádobu, která ležena mezi popelem a spálenými kostmi. Hypoteticky se tak mohlo jednat o žárový hrob z doby římské či stěhování národů, skutečná datace nálezu je však otevřená a neověřitelná.⁵

Nález jednotlivé řecké mince na trase historické komunikace v blízkosti přechodu hranice znovu otvírá otázku interpretace mincovních a jiných nálezů z horských přechodů. Z oblasti Šumavy a Českého lesa je takových nálezů již několik (souhrnně: *Militký 2013*, 86). Nejpravděpodobnějším vysvětlením je, že jde o jakési votivní obětiny, např. za šťastný průchod krajinou. Obdobného charakteru může být i nález spony. Kombinace nálezu mince a dalších archeologických nálezů je dnes známa také z koridoru tzv.

3 Tento detektorový nález, který zachytil J. Fröhlich, je zdokumentován pouze prostřednictvím nekvalitní fotografie.

4 Na snímku není zřetelný zachycovač, a proto není přesné určení spony možné. Za určení děkujeme doc. PhDr. E. Droberjarovi, Ph.D.

5 Nález se dostal do sbírek Národního muzea v Praze, kde se jej však zatím nepodařilo identifikovat a ověřit jeho skutečné stáří.

chlumecké stezky na přechodu Krušných hor u Nakléřova (Čižmář 2008; Militký 2010). Je tedy zřejmé, že s těmito druhy nálezů je nutné počítat stále více.

Na závěr lze ještě připomenout, že oblast Českokrumlovska patřila do nedávné doby mezi regiony, odkud bylo nálezů antických mincí známo jen minimum (Militký 2005, 59–60). Prostřednictvím amatérských průzkumů s detektory kovů se v posledních letech počet nálezů římských mincí z Českého Krumlova a ze Slupence značně zvýšil (Militký 2013, 259, č. 694–695 a 697).⁶ K těmto mincím nyní nově přistupuje zde prezentovaná prvá řecká mince pocházející z tohoto regionu.

Literatura

Almgren, O. 1923: Studien über Nordeuropäischen Fibelformen. Leipzig.

Čižmář, M. 2008: Příspěvek k otázce spojnice mezi Čechami a Saskem v době železné. In: Černá, E. – Kuljavceva Hlavová, J. (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003–2007. Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech. Most, 229–239.

Fröhlich, J. 2012: Archeologický nálezy při stavbě koněspřežky. Výběr 49, České Budějovice, 56–57.

Hájek, L. 1954: Jižní Čechy ve starší době bronzové. Památky archeologické 45, 115–192.

Militký, J. 2005: Nálezy mincí na Českokrumlovsku. Sborník Národního muzea, Řada A-historie 58, 1–88.

– 2010: Nález denáru císaře Nerona v Nakléřově (okr. Ústí nad Labem). Numismatický sborník 24 (2009), 317–319.

– 2013: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách (5. století před Kristem až 7. století po Kristu). Komentovaný katalog nálezového fondu. Praha.

Prokopov, I. S. 2012: The Silver Coinage of the Macedonian Regions 2nd–1st Century B.C. Moneta 131. Wetteren.

RPC 1: Burnett, A. – Amandry, M. – Ripollès, P. P. 1992: Roman Provincial Coinage. From the death of Caesar to death of Vitellius (44 BC–AD 69). Volume I. London – Paris.

SNG ANS 7.1: Waggoner, N. M. 1987: Sylloge Nummorum Graecorum. The Collection of the American Numismatic Society. Part 7. Macedonia 1: Cities, Thracian-Macedonian tribes, Paeonian kings. New York.

SNG Copenhagen 8: Breitenstein, N. 1943: Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum. Volume 8. Macedonia. Part I. Acanthus–Uranopolis, Dynasts. Copenhagen.

Summary

Jiří Fröhlich – Jan John – Jiří Militký, A coin struck in Macedonian Amphipolis from Český Heršlák (Český Krumlov district).

In 2012 (or 2011), a bronze Greek coin struck in Macedonian Amphipolis (SNG Copenhagen 8, no. 85; SNG ANS 7, no. 147) was found near Český Heršlák (Český Krumlov district) via amateur surface metal detecting survey. The site is situated close to the state border with Austria, to the south of the village, on a plateau grassed recently (655 m above the sea level). No remains of the Late Iron Age or Roman period have been detected there. The described coin of the Amphipolis mint falls to the period of the Roman domination, but its dating is unclear. Generally, it is dated back to the imperial period in the recently published literature. By its style and iconography (head of Gorgona / standing Athena holding Nike), the coin refers to the late Hellenistic period. The dating to the course of the first century BC seems to be most likely. It is probable, that the coin could be connected with activities on a historical road. There are several similar finds registered in the Šumava Mountains and the Český les Mountains (summarized in: Militký 2013, 86). The most likely explanation could tell us something about votive donations, e.g. for the lucky passing through the region.

English summary by V. Novák

6 Kromě těchto nálezů je J. Militkým zdokumentováno dalších pět zatím nepublikovaných římských mincí z Českého Krumlova.

DOPLNĚK K NÁLEZU ZE STRMILOVA (OKR. JINDŘICHŮV HRADEC)

Vojtěch BRÁDLE

Abstract – Addition to the hoard from Strmilov (Jindřichův Hradec district).

In 1898, a group find reportedly consisting of some 3,000–4,000 medieval coins was found near Strmilov (Jindřichův Hradec district). The coins subsequently became a part of various private and public collections. Eight pieces came one by one to the collection of the East Bohemian Museum in Hradec Králové – one Moravian denier of the pfennig type and seven Austrian pfennigs.

 group find, denier of the pfennig type, pfennig, Moravia, Austria

K nejvýznamnějším českým nálezům z období 13. století náleží depot objevený v roce 1898 u Strmilova (okr. Jindřichův Hradec), který údajně obsahoval mezi 3000 až 4000 mincí (*Smolík 1898–1899*, 363–374, Tab. XXXII; *Nálezy II/2*, 78, č. 1741 – zde odkazy na další starší literaturu; nověji např. *Militký 2007*, 221). Ražby z tohoto nálezového souboru byly rozebrány a následně se staly součástí různých veřejných a soukromých sbírek.

Při procházení archivu Muzea východních Čech v Hradci Králové (dále jen MVČ HK) byl objeven starý nedatovaný seznam, na němž jako jedna z položek figurují „mince ze Strmilova“ (*MVČ HK*, inv. č. LI/LA 6485). Mince zde nejsou nijak blíže popsány, chybí jejich počet a není zde žádná zmínka o tom, kdy a jak je muzeum mělo získat. Žádnou zmínku o ražbách ze Strmilova neobsahuje ani původní inventář sbírky mincí. Při jeho důkladném procházení s cílem identifikovat ve starém fondu tyto ražby bylo zjištěno, že pod číslo 4204 bylo zapsáno 7 mincí, které byly rámcově určeny jako „Přemyslovci (starší)“ (*Inventář*, 211, č. 4204). S tímto určením se v inventáři starého fondu setkáme opakovaně a někdejší zapisovatelé si takto vypomáhali u středověkých mincí, s nimiž si nevěděli rady. Podobné určení zjistíme např. u nálezových ražeb z Hřibska nebo Zlončic.

Všechny mince původně nesly výrazné stopy měděnky. Po očištění byly určeny jako rakouské feniky z období konce 12. a první třetiny 13. století a následně kvůli absenci nálezových okolností zařazovány do druhého stupně v systematické řadě denárových ražeb (inv. č. N/D2 3–9). Po zjištění jejich možné souvislosti se strmilovským depotem se ukázalo, že v jejich případě jde o typy, které v jeho popisu zmiňuje J. Smolík. Ve starém fondu nejsou uloženy žádné další mince, které by odpovídaly struktuře nálezu, a je tak více než pravděpodobné, že ražby zmíněné ve výše uvedeném seznamu představují tyto feniky.

DOLNÍ RAKOUSY, Nepřirazený vévoda rakouský a štýrský (asi okolo 1190–1210)

mincovna: *Videň* nebo *Křemže*, AR fenik se čtyřrázem, asi 1190–1210

Lit.: *CNA I*, č. B 101.

1. 0,647 g; 18,0/19,5 mm

Leopold VI. (1198–1230)

mincovna: *Videň*, AR fenik se čtyřrázem, asi 1210–1230

Lit.: *CNA I*, č. B 110.

2. 0,728 g; 18,4/19,3 mm

-, Lit.: *CNA I*, č. B 112b.

3. 0,821 g; -/20,5 mm

-, Lit.: *CNA I*, č. B 114a.

4. 0,842 g; 18,0/21,3 mm

5. 0,862 g; -/21,5 mm

-, mincovna: *Enže*
Lit.: *CNA I*, č. B 118.
6. 0,780 g; 17,6/18,5 mm
7. 0,946 g; 17,8/19,6 mm

Mince získané do starého fondu hradeckého muzea představují typy *CNA I* č. B101 (1 ks), B110 (1 ks), B112b (1 ks), B114a (2 ks) a B118 (2 ks). Všechny uvedené typy feniků patří k ražbám, které podle Smolíka popisuje strmilovský depot obsahoval minimálně v počtu několika desítek kusů: *CNA I* č. B101 (78 ks; *Smolík 1898–1899*, 366, č. 6), B110 (91 ks; *Smolík 1898–1899*, 367, č. 10), B112b (183 ks; *Smolík 1898–1899*, 366, č. 4), B114a (94 ks; *Smolík 1898–1899*, 367, č. 8) a B118 (332 ks; *Smolík 1898–1899*, 365–366, č. 1). Do rámce depotu tak hradecké mince velmi dobře zapadají.

Totéž platí pro poslední ražbu, která by měla pocházet z tohoto depotu. Tu zdejší muzeum získalo v rámci převodu numismatické sbírky z muzea na hradě Pecka do Hradce Králové v roce 1977 (př. č. H 98/1977). Součástí převodu byla rovněž inventární kniha sbírky, v níž jsou mince řazeny podle jednotlivých panovníků. U Vladislava I. Jindřicha (1197–1222) je zapsán jeden denár s poznámkou, že „denár ve sbírce pochází přímo z nálezu strmilovského a jak jsem zjistil, bude asi více kusů z tohoto nálezu ve vlastnictví členů vídeňské numism. společnosti, kde jsem i já denár získal.“ (*Inventární kniha*, 23) V tomto případě tedy známe alespoň částečně okolnosti, za kterých se mince do sbírky na Pece dostala. V zápisu je uvedeno také určení mince jako „*Smolík č. 14*“, což odpovídá skutečnosti a jedná se o moravský denár typu Cach (1974) č. 887 (inv. č. N/N 22343).

MORAVA, Vladislav I. Jindřich (1197–1222) nebo Vladislav II. (1224–1227)

AR denár

Lit.: *Cach 1974*, 47, č. 887; *Sejbal 2008*, 69, č. IX.1.

8. 0,580 g; 14,3/15,0 mm

Smolík v popisu strmilovského depotu zaznamenal výskyt svého typu 14 v 216 případech (*Smolík 1898–1899*, 368). F. Cach se ve shodě s další literaturou (např. *SNS I*, 201, č. 225) přiklonil k tomu, že tato ražba náleží do období, kdy byl moravským markrabětem Vladislav I. Jindřich (1197–1222), bratr Přemysla Otakara I. (1197–1230). Na základě ikonografického rozboru byl však nově vysloven názor, že se jedná o lehce mladší minci, která byla ražena na počátku vlády markraběte Vladislava II. (1224–1227), syna Přemysla Otakara I. (*Sejbal 2008*, 76).

Literatura a prameny

Cach, F. 1974: Nejstarší české mince III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.

CNA I: Koch, B. 1994: *Corpus Nummorum Austriacorum*. Band I. Mittelalter. Wien.

Inventární kniha: Inventární kniha numismatické sbírky hradního muzea Pecka, Muzeum východních Čech v Hradci Králové.

Inventář: Inventář mincí „Historického musea“ v Hradci Králové, Muzeum východních Čech v Hradci Králové.

Militký, J. 2007: Poklad vídeňských feniků I. poloviny 13. století z neznámé české (?) lokality. *Numismatický sborník* 22, 2007, 209–222.

MVČ HK: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, archiv muzea.

Nálezy II/2: Radoměřský, P. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí brakteátového (13. století). In: Nohejlová-Prátová, E. (red.): *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl II/2. Praha, 75–111.

Sejbal, J. 2008: Moravské mincovnictví 13. století. Vývoj peněžně ekonomických vztahů na Moravě ve 13. století (k tisku připravili D. Grossmannová a T. Krejčík). Plzeň.

Smolík, J. 1898–1899: Nález mincí z XIII. stol. v Strmilově. *Památky archeologické* 18, 363–374.

SNS I: Katalog moravských ražeb. In: *Sejbal, J. (red.) 1966*: *Sborník I. numismatického symposia 1964*. Brno, 193–230.

Summary

Vojtěch Brádle, Addition to the hoard from Strmilov (Jindřichův Hradec district).

In 1898, a group find reportedly consisting of some 3,000–4,000 medieval coins was found near Strmilov (Jindřichův Hradec district). The coins subsequently became a part of various private and public collections. Eight pieces came one by one to the collection of the East Bohemian Museum in Hradec Králové – one Moravian denier of the pfennig type (*Cach 1974*, no. 887) and seven Austrian pfennigs (*CNA I*, no. B101 – 1 piece, no. B110 – 1 piece, no. B112b – 1 piece, no. B114a – 2 pieces, no. B118 – 2 pieces). In all cases, these coins were represented in larger quantity in the hoard.

English summary by V. Novák

NÁLEZ PRAŽSKÝCH GROŠŮ VLADISLAVA II. JAGELLONSKÉHO Z BUKOVINY (OKR. HRADEC KRÁLOVÉ)

Vojtěch BRÁDLE

Abstract – Prague grossi of Vladislaus II Jagiello found in Bukovina (Hradec Králové district).

At the beginning of January, 2012, a small group of 22 Prague grossi struck under Vladislaus II Jagiello (1471–1516) was found via surface metal detecting activities in the forest called Ouliště, land register of Bukovina near Hradec Králové. The coins were discovered one by one dispersed in the soil. Originally, the coins were evidently preserved together; later on, via various activities, they could be dispersed, or some of them broken.

 Bohemia, Vladislaus II Jagiello, group find, Prague grossus

První lednový den roku 2012 byl při amatérské detektorové prospekci v prostoru rozsáhlejšího lesního celku označovaného jako *Ouliště*, který se rozkládá jižně od obce Bukovina, nalezen menší roztroušený soubor 22 pražských grošů Vladislava II. Jagellonského (1471–1516) a jeden keramický střep.¹ Zatímco většina lesa se nachází na katastrálním území Bukoviny u Hradce Králové, jeho jižní části již náleží k sousedním katastrům Piletic a Slatiny u Hradce Králové. Právě při hranici katastrů Bukoviny a Piletic, na území prvního z nich, k nálezu mincí došlo.

ČECHY, Vladislav II. Jagellonský (1471–1516)

mincovna: *Kutná Hora*, řezač želez: Říha zlatník sám nebo s podílem dílny, AR pražský groš

1. Lit.: *Hásková 1971*, 33, IX.c/1 n. 2; olámaný.
2. Lit.: *Hásková 1971*, 33, IX.c/(1?); olámaný.
3. Lit.: *Hásková 1971*, 33, IX.c/3; rozlomený.
4. Lit.: *Hásková 1971*, 33, IX.c/?.
5. Lit.: *Hásková 1971*, 33, IX.d/(1?); olámaný.
6. Lit.: *Hásková 1971*, 34, X.c/1.
7. Lit.: *Hásková 1971*, 34, X.c/(2?); olámaný a silně narušený povrch.
8. Lit.: *Hásková 1971*, 34, X.c/(2?); trojice zlomků.
9. Lit.: *Hásková 1971*, av. 34, X.c/4 a rv. IX s obráceným písmenem „N“ ve slově PRAGENSES; narušený povrch.

1 Za poskytnutí informací o nálezových okolnostech, možnost soubor prohlédnout a publikovat bych rád touto cestou poděkoval nálezcí mincí.

řezač želez: avers Jíša a revers Říha zlatník sám nebo s podílem dílny, AR pražský groš
10. Lit.: *Hásková 1971*, av. 35, XI.a/7–11 a rv. X s obráceným písmenem „N“ ve slově PRAGENSES.
11. Lit.: *Hásková 1971*, av. 35, XI.a/7–11 a rv. X s obráceným písmenem „N“ ve slově PRAGENSES.
12. Lit.: *Hásková 1971*, av. 35, XI.a/7–11 a rv. X s obráceným písmenem „N“ ve slově PRAGENSES a pouze s křížkem a hvězdičkou na začátku popisu; stejné rubní razidlo jako *Krajíc – Chvojka 2007*, 84, poř. č. 1/619.

řezač želez: avers Jíša (?) a revers Říha zlatník sám nebo s podílem dílny, AR pražský groš
13. Lit.: *Hásková 1971*, av. 35, (XI?).a/7–11 a rv. VII n. VIII s obráceným písmenem „N“ ve slově PRAGENSES.
14. Lit.: *Hásková 1971*, av. 35, (XI?).a/1–4 a rv. X s obráceným písmenem „N“ ve slově PRAGENSES.

řezač želez: Jíša, AR pražský groš
15. Lit.: *Hásková 1971*, 35, XI.a/7.
16. Lit.: *Hásková 1971*, 35, XI.a/7.
17. Lit.: *Hásková 1971*, 35, XI.a/(1–4?); silně narušený povrch.
18. Lit.: *Hásková 1971*, 35, jako XI.a/(1–2?), ale chyborážba WLACI[...]; dvojice zlomků.
19. Lit.: *Hásková 1971*, 35, jako XI.a/1, ale před DEI jen dvojtečka a nečitelné písmeno „N“ ve slově PRAGENSES; *Krajíc – Chvojka 2007*, 272, poř. č. 2/2340.
20. Lit.: *Hásková 1971*, 35, jako XI.a/7, ale lev bez teček u ocasu jako XI.h; narušený povrch.
21. Lit.: *Hásková 1971*, 35, jako XI.a/1, ale lev pouze s jednou tečkou u ocasu a chyborážba s obráceným „B“ ve slově BOEMIE a SECVNDS.
22. Lit.: *Hásková 1971*, 35, jako XI.a/?, ale lev pouze s jednou tečkou u ocasu; dvojice zlomků.

Popsané pražské groše byly nalezeny postupně roztroušené v prostoru přibližně deseti metrů stranou lesní cesty. Mince se nacházely volně v zemině v různé hloubce. Některé byly objeveny jen lehce pod povrchem, zatímco jiné až v hloubce ke 40 centimetrům. Mince se zachovaly celkově ve špatném stavu. Některé groše jsou v různé míře olámané nebo rozlomeny na několik částí. Vzhledem k agresivnímu prostředí, ve kterém se původně nacházely, vykazuje také jejich povrch četné stopy narušení. U jedné mince se tak vrchní vrstva kovu na reversu z velké míry již rozpadla. Z těchto důvodů nebyly váženy, neboť zjištěné údaje i u neolámaných exemplářů by byly zkreslující.

Mince patrně byly uloženy původně pohromadě, ale v důsledku nějaké následné činnosti jako těžby dřeva na daném místě mohlo dojít k jejich rozptýlení a zároveň k rozlámání řady z nich. Je otázkou, zda groše byly při svém ukrytí vloženy do nějaké schránky. Poblíž mincí byl sice nalezen rovněž jeden keramický stěp o rozměrech přibližně 40 x 60 mm, který představuje část hrdla se zbytkem stěny nádoby, ale ten s nimi nejspíše nijak nesouvisí. Na vnitřní stěně zeleně glazovaný stěp by měl pocházet z pokročilého 16. století, příp. být ještě mladší.² Původní průměr nádoby by měl být kolem 15 centimetrů, takže známý soubor grošů by ji zaplnil jen zcela minimálně. Vzhledem k náleзовým okolnostem však musíme počítat s tím, že popisované mince tvoří jen těžko určitelnou část depotu. Hypoteticky nelze vyloučit ani to, že by mohlo jít o přehlédnutý zlomek již dříve objeveného většího celku.

Prohlédnuté pražské groše představují podle doposud používané typologie grošů Vladislava II. Jagellonského od J. Háskové ražby, které autorka spojuje s působením řezačů želez Říhy zlatníka a Jiši (*Hásková 1971*, 32–37). Pokud budeme vycházet ze zachovaných mincí, bylo by možné dobu ukrytí klást někam do 90. let 15. století, neboť zde zcela chybí mladší groše panovníka. Zároveň v souboru nebyly zjištěny ani nejstarší ražby Vladislava II. Jagellonského.

Groše typů VII–X, které J. Hásková přisuzuje působení zlatníka Říhy, avšak nejsou jeho výhradním dílem. S tímto názorem vystoupil již dříve J. Schiller, který poukázal na to, že Říha byl z důvodu své nemoci nucen zanechat práce a zhotovováním razidel pověřit některou osobu či osoby ve své dílně (*Schiller 1988*, 120). Z důvodu variability obrazu těchto typů byla při zpracování táborského depotu nadnesena myšlenka jejich určitého přerozdělení (*Krajíc – Chvojka 2007*, 304). Určité provizorní členění typů IX a X odrážející proměnlivost obrazu lva bylo pak použito při zpracování nálezů z obce Kosičky (*Brádle 2011*, 22–35). Nověji se k problematice pražských grošů typů IX a X vyjádřili P. Hampl a T. Smělý, kteří

2 Za hodnocení tohoto keramického zlomku děkuji Mgr. Radku Bláhovi z archeologického oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové.

s poukazem na jejich běžný výskyt v nálezech a obrazovou proměnlivost zpochybnili rovněž časové zařazení těchto mincí do pouze krátkého časového úseku let 1477–1479 (*Hampl – Smělý 2011*, 125). Zde použité určení mincí vychází z původní typologie J. Háskové, přičemž v souladu se zpracováním kosičského nálezu byly k typu IX přiřazeny groše se lvem s hřívou z měsíčků v počtu 3 + 4 a s jazykem a k typu X ty s totožnou hřívou a bez jazyka. Bohužel kvůli poškození většiny mincí nelze často ražby určit zcela.

Známa část nálezu obsahuje pětici mincí typu IX, mezi nimiž se vedle čtyř exemplářů varianty IX.c objevila také jedna ražba varianty IX.d, pro niž je charakteristické ozdobení koruny dvojicí teček. Typ X reprezentuje trojice grošů, které všechny, byť u jednoho rozlámaného exempláře s výhradou, náleží k variantě X.c se sníženou střední lilií koruny. Koruna s nízkou střední lilií se objevuje ještě na jedné minci, na které se setkáme s obrazem lva s jazykem. Tento exemplář tedy představuje vzhledem k použitému systému členění kombinovanou ražbu typů X (líc) a IX (rub).

Lvi bez jazyka typu X jsou ve třech případech v tomto souboru doloženi na ražbách s korunou, která je následně typická pro typ XI, jež je spojován s řezačem želez Jišou. Tuto novou korunu ve srovnání s předchozí charakterizují především zjednodušené úzké linky. Na existenci těchto kombinovaných mincí bylo upozorněno při zpracování nálezu z Kosiček (*Brádle 2011*, 35–38). I v kosičském depotu byla nová zjednodušená koruna doložena pouze ve spojení se lvem bez jazyka typu X. Za samostatnou zmínku stojí ražba, kde na začátku rubního popisu vidíme pouze křížek a jednu hvězdičku. Mince ze stejného rubního razidla obsahuje rovněž tábořský depot (*Krajíc – Chvojka 2007*, 84, poř. č. 1/619). Líc reprezentuje sice podle publikované fotografie groše z Tábora znovu Jišovu korunu, takže nelze souhlasit s jejím určením jako typ II.b, ale jedná se o jinou opisovou variantu, než je doložena v tomto souboru. Ještě u jedné mince by se mohlo jednat o křížený exemplář typů XI (líc) a X (rub), ale kvůli špatné zřetelnosti koruny to není zcela jisté.

Poslední ražba kombinující, opět s určitou výhradou vzhledem k špatně zřetelné koruně, prvky spojované s prací obou řezačů, je patrně nejzajímavější. Potencionální Jišova koruna typu XI se zde objevuje se lvem, který vzhledem k jeho hřívě tvořené měsíčky v počtu 4 + 4, trojicí teček u ocasu a tlamou bez jazyka náleží podle typologie J. Háskové k typu VII nebo VIII. Nejde však o první doklad takového křížené ražby, neboť v tábořském depotu také nalezneme groš evidentně s Jišovou korunou a lvem s hřívou z měsíčků 4 + 4 (*Krajíc – Chvojka 2007*, 82, poř. č. 1/581). Pro srovnání obrazu s ražbou, kde se objevuje klasická koruna s vyšší střední lilií typů VII–IX spojovaná s Říhou, lze upozornit na jinou ražbu z tábořského pokladu (*Krajíc – Chvojka 2007*, 123, poř. č. 1/1306).

Zbývajících osm pražských grošů z tohoto souboru lze již kompletně označit za mince vyšlé z razidel, která zhotovoval Jiša. U jemu připsaného typu XI typologie J. Háskové rozlišuje různé varianty koruny podle rozmístění teček kolem ní a obdobně také varianty lva podle počtu teček a jejich umístění u ocasu (*Hásková 1971*, 35–37). Pro jeho groše je dále typický častý výskyt nejružnějších chyborážeb. Zde se tak objevil groš, kde je písmeno „D“ ve jménu panovníka obráceno, což je poměrně často doložená chyba. Bohužel opis není zachován celý. Dvojicí chyb v podobě obráceného písmene „B“ ve slově BOEMIE a vynechaného druhého písmene „V“ ve slově SECVNDVS (SECVNDS) zjistíme na groši, kde lev má pouze jednu tečku u ocasu. Ani kumulace více chyb v opisech není u typu XI žádnou výjimkou. Obrácené písmeno „B“ ve slově BOEMIE v kombinaci s různě chybně vyraženým slovem SECVNDVS nalezneme na groších v kosičském depotu (*Brádle 2011*, 42–43, inv. č. N/N 20833), tábořském nálezu (*Krajíc – Chvojka 2007*, 227, poř. č. 2/1621) nebo Chaurově sbírce (*Hásková 1991*, 255, tab. 81, č. 445). Zajímavější se zdá být pouze jediná vyražená tečka vně ocasu lva mezi ním a perlovcem, která se navíc objevuje ještě na jednom exempláři v tomto souboru z jiných razidel. Přestože typologie J. Háskové zaznamenává různé rozložení teček, tato možnost v ní chybí.

Na dalším groši tečky u ocasu lva chybí zcela, čímž odpovídá variantě XI.h. U ní J. Hásková však uvádí korunu, se kterou se běžně setkáváme až na groších Blažka Drába (její typ XII), takže tato varianta již představuje kříženou ražbu Blažka Drába a Jiši (*Brádle 2011*, 47). Podobné mince najdeme např. v nálezu z Kosiček (*Brádle 2011*, 46–47, inv. č. N/N 20844) a Chaurově sbírce (*Hásková 1991*, 265, tab. 91, č. 504). Naopak mince z tábořského depotu určená jako XI.h k těmto kříženým ražbám nepatří, neboť lev na ní má podobu odpovídající grošům Blažka Drába (*Krajíc – Chvojka 2007*, 213, poř. č. 2/1403). Mince z katastrálního území Bukoviny však má přes její prakticky nezřetelný obraz na své lícní straně evidentně obvyklou Jišovu korunu. Kombinaci lva bez teček u ocasu a koruny varianty XI.a typologie J. Háskové nezná.

To platí i pro pražský groš, na němž se před DEI objevuje dvojtečka, jenž je ovšem znám z tábořského depotu (*Krajčic – Chvojka 2007*, 272, poř. č. 2/2340). Jinou opisovou variantu s dvojtečkou před DEI obsahují znovu nálezy z Kosiček (*Brádle 2011*, 41, inv. č. N/N 20830) a Chaurova sbírka (*Hásková 1991*, 257, tab. 83, č. 459).

Ačkoliv v tomto příspěvku popisovaný náleznový soubor zahrnuje jen nevelký počet pražských grošů Vladislava II. Jagellonského, dobře se na něm odráží značná variabilita jejich obrazu, kterou tak napomáhá podhalit.

Literatura

Brádle, V. 2011: Nález mincí z obce Kosičky. Příspěvek k typologii pražských grošů Vladislava II. Jagellonského. *Fontes musei Reginahradensis* 19, 1–84.

Hápl, P. – Smělý, T. 2011: Několik zajímavých pražských grošů Vladislava II. Jagellonského. Poznámky k chronologii. *Numismatické listy* 66, 123–130.

Hásková, J. 1971: Pražské groše z let 1471–1526. Vladislav II. – Ludvík I. Hradec Králové.

– 1991: Pražské groše (1300–1526). České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Národní muzeum v Praze. Chaurova sbírka. Svazek III. Praha.

Krajčic, R. – Chvojka, J. 2007: Tábořský poklad. Archeologický výzkum domu čp. 308. Tábor.

Schiller, J. 1988: Nové poznatky k otázkám chronologie pražských grošů Vladislava II. Jagellonského. In: *Problematika mincovnictva Jagelovcov. Materiály z V. československo-poľskej numizmatickej konferencie Svit, 20.–22. mája 1988*. Nitra–Svit, 115–124.

Summary

Vojtěch Brádle, Prague grossi of Vladislaus II Jagiello found in Bukovina (Hradec Králové district).

On January 1, 2012, a small group of 22 Prague grossi struck under Vladislaus II Jagiello (1471–1516) was found via surface metal detecting activities in the forest called Ouliště, land register of Bukovina near Hradec Králové. The coins were discovered one by one dispersed in the soil. Also a ceramic fragment was found there, but it does not need to be connected with the coins, because it reportedly came from the late 16th century at the earliest. Originally, the coins were evidently preserved together, later on, via various activities (e.g. wood production), they could be dispersed, or some of them broken. The group consists only of the specimens classified by the recent typology by J. Hásková as those connected with activities of the die engravers Říha, the goldsmith, and Jíša (Types VII–XI). This attribution – with a certain reservation because of incompleteness of the whole hoard – can point at the potential burial of the group sometime in the 1490s. Not only later coins of the same ruler are missing in the hoard, but also older grossi of Vladislaus from the very beginning of his rule are not present in the group. Despite of small number of grossi in the hoard, the group perfectly reflects well known variability of images and incorporates some varieties not mentioned in the original typology.

English summary by V. Novák

DVA JEDNOTLIVÉ NÁLEZY KORUNOVAČNÍCH ŽETONŮ FRIDRICH A FALCKÉHO A FERDINANDA III. VE STŘEDNÍCH ČECHÁCH

Tomáš SMĚLÝ – Pavel MELICHAR

Abstract – Two coronation jetons of Frederick V and Ferdinand III found single in central Bohemia.

There are two coronation jetons found single in the fields preserved in private collections – one celebrating the Bohemian coronation of Frederick V in Prague (1619), and the other celebrating the Reich coronation of Ferdinand III in Regensburg (1636). These pieces are not very rare, but those of Ferdinand III appeared just only in two cases documented in the Bohemian territory. The coronation jeton of Frederick V has been documented for the first time.

 Bohemia, coronation jeton, early modern times

V soukromých sbírkách jsou uloženy dva korunovační žetony – Fridricha Falckého na českou královskou korunovací v listopadu 1619 v Praze a Ferdinanda III. na říšskou královskou korunovací v prosinci 1636 v Řezně. Ražby byly objeveny nezávisle při amatérských průzkumech s detektorem kovů.

Svatá Kateřina (okr. Kutná Hora)

Místo nálezu leží na poli situovaném severovýchodně od obce, v blízkosti bodu GPS – 50°0'27.099" N, 15°20'56.306" E.

ČECHY, Fridrich Falcký (1619–1620)

mincovna: *Praha*, řezač kolků: Jan Konrád Greuter, AR pozlacený korunovační žeton na českou královskou korunovací 4. listopadu 1619

Av.: ve vavřínovém věnci korunované F, vedle F menší písmena RI (zkratka Fridericvs)

Rv.: ve vavřínovém věnci pětiřádkový nápis CORO/NAT.BO/HE.REX/[4].NOV./1619

Lit.: *Novák 1991*, č. 9

0,82 g; 21/21 mm; ražba je opatřena otvorem při okraji (9 h); při okraji stopa po závěsu (0 h); 7 h

Libiř (okr. Mělník)

Místo nálezu leží na poli situovaném jihozápadně od obce, v blízkosti bodu GPS – 50°16'14.344" N, 14°29'23.824" E.

NĚMECKO, Ferdinand III. (1637–1657)

mincovna: ?, AR žeton na královskou korunovací v Řezně 30. prosince 1636

Av.: v ozdobném okruží korunovaný monogram F/III

V obou případech se jedná o jednotlivé ztrátové ražby, které se na místo nálezu nejpravděpodobněji dostaly s odpadem vyhozeným na hnůj a vyvezeným na zemědělsky využívané plochy. Oba typy zde publikovaných korunovačních žetonů se vyskytují v řadě veřejných i soukromých sbírek a lze je označit jako běžné. V kontrastu s tímto faktem je zjištění, že výskyt korunovačních ražeb se v popsaném českém a moravském nálezovém materiálu druhé poloviny 16. až první poloviny 18. století dosud omezil na dva kusy korunovačních žetonů Ferdinanda III. – jeden na říšskou královskou korunovaci v roce 1636, druhý není blíže popsán (*Nálezy III/1*, č. 3369 a 3494). Výskyt korunovačních žetonů Fridricha Falckého nebyl dosud v nálezovém materiálu dokumentován vůbec. Obecně lze konstatovat, že nemincovní ražby a jiné předměty z drahých kovů jsou i přes svou trvalou hodnotu vyjádřenou obsahem stříbra či zlata součástí mincovních depotů druhé poloviny 16. až první poloviny 18. století spíše výjimečně. Pokud se takové předměty v depotech nacházejí, jedná se o šperky (*Nálezy III/1*, č. 3182, 3199, 3212, 3279, 3318, 3365, 3369, 3380, 3517, 3622, 3651, 3751, 3814 a 3818), poháry a nádoby (*Nálezy III/1*, č. 3182, 3199, 3272, 3520 a 3751) a medaile, žetony aj. (*Nálezy III/1*, č. 3165, 3182, 3369, 3410, 3411, 3494, 3622, 3643 a 3824; *Šimek 1983*, 150). Je zřejmé, že i korunovační žetony jako specifický druh nemincovních ražeb se stávaly doplňkem tezaurovaných peněžních hotovostí jen výjimečně. Příčinu nelze hledat v malém objemu ražby. Soudobá publicistika se v souvislosti s korunovačními slavnostmi opakovaně zmiňuje o působivém rozhazování korunovačních pamětních ražeb mezi shromážděný lid. Je pravděpodobné, že tyto pamětní ražby, v případě stříbrných ražeb zpravidla málo významné ceny, plnily úlohu památečných předmětů a byly uchovávány jiným způsobem než peněžní hotovosti. Pro tuto funkci je charakteristické uložení dvou korunovačních peněz Leopolda I. v olomoucké radniční věži u příležitosti její opravy v 50. letech 17. století (*Burian 1964*, 286). Korunovační žetony navíc často plnily funkci šperku, o čemž svědčí sekundární opatřování závěsy a časté zlacení. Jako památečné předměty byly korunovační žetony pravděpodobně předávány z generace na generaci, příp. jako předměty prakticky zanedbatelné ceny snadno ztraceny. S domovním odpadem se pak dostávaly na zemědělsky obhospodařované plochy. Nálezy jednotlivých ztrátových ražeb jsou toho dokladem. Absenci většího počtu jednotlivých nálezu korunovačních žetonů lze pravděpodobně přičíst na vrub zejména špatnému stavu nálezové evidence jednotlivých ztrátových ražeb obecně.

Otázkou zůstává prostorové rozšíření korunovačních žetonů, které z důvodu absence zdokumentovaného nálezového materiálu nemůžeme studovat. Soudobými prameny jsme dobře informováni o rozhazování korunovačních ražeb, pravděpodobně převážně drobných stříbrných žetonů, v místech korunovačních slavností, postrádáme však informace o dalších možných distribučních kanálech těchto ražeb. Pomineme-li reprezentační korunovační ražby medailového charakteru a ražby zlaté, které byly primárně určeny jiným sociálním vrstvám, lze předpokládat, že korunovační žetony budou koncentrovány zejména v místech jejich masové distribuce – v intravilánu korunovačních sídelních aglomerací a v jejich bezprostředním zemědělském zázemí. České nálezy říšských korunovačních žetonů Ferdinanda III. v kontrastu k absenci nálezu tuzemských korunovačních žetonů mohou naznačovat, že distribuce korunovačních žetonů mohla probíhat více cestami a v delším časovém horizontu, tedy nejen jako bezprostřední součást korunovačního ceremoniálu. Bez většího množství nálezových dat se však jedná pouze o hypotetický konstrukt. Podstatným faktorem ovlivňujícím prostorové rozšíření ražeb je bezpochyby také zpravidla neznámý objem jejich ražby.

Literatura

Burian, V. 1964: Ražby z radniční věže v Olomouci. Numismatický sborník 8, 286–289.

Novák, E. 1991: Korunovace a korunovační ražby habsburské monarchie v letech 1526–1918. 1. díl. Ferdinand I.–Fridrich Falcký 1526–1620. Štíty.

Novák, E. 1992: Korunovace a korunovační ražby habsburské monarchie v letech 1526–1918. 2. díl. Ferdinand II.–Josef I. 1619–1711. Štíty.

Nálezy III/1: Nemeškal, L.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí tolarového. In: Nohejlová-Prátová, E. (ed.): *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl III/1. Praha, 1957, 7–214.

Šimek, E. 1983: Nález drobných mincí a žetonu v Údrnici, o. Jičín. Numismatický sborník 16, 150.

Summary

Tomáš Smělý – Pavel Melichar, Two coronation jetons of Frederick V and Ferdinand III found single in central Bohemia.

There are two coronation jetons found single in the fields preserved in private collections – one celebrating the Bohemian coronation of Frederick V in Prague (1619), and the other celebrating the Reich coronation of Ferdinand III in Regensburg (1636). These pieces are not very rare, but those of Ferdinand III appeared just only in two cases documented in the Bohemian territory. The coronation jeton of Frederick V has been documented for the first time. The reason for this situation is not in their extreme rarity in archaeological context, but possibly in the insufficient evidence. And it is the case of single finds mainly. It is impossible to expect appearance of the coronation jetons in group finds in larger quantity because of their non-monetary character.

English summary by V. Novák

NÁLEZ STŘÍBRNÝCH OSMANSKÝCH MINCÍ SULTÁNA SALÍMA III. Z MLADÉ BOLESLAVI-PODCHLUMÍ

Miroslav HARUŠTÁK – Vlastimil NOVÁK

Abstract – Find of Ottoman silver coins struck under Selim III from Mladá Boleslav-Podchlumí.

Five silver para struck under the Ottoman Sultan Selim III (AH 1203–1222/ AD 1789–1807) were found in the field belonging to the land register of Mladá Boleslav-Podchlumí. The coins were produced in Cairo in AH 1203, and two of them also bear the actual production year 5 (i.e. AH 1207/ AD 1793). The coins could come to Europe via French Napoleonic military activities in Egypt (1799–1801).

 coin find, the Ottomans, Selim III, silver para, Napoleonic campaign in Egypt

Při povrchové prospekci detektorem kovů bylo 30. července 2012 na poli v katastru Mladé Boleslavi (okres Mladá Boleslav), místní části Podchlumí (GPS – 50°24'1.503 N, 14°54'41.372 E), nalezeno pět stříbrných mincí v hodnotě 1 para, které byly raženy za osmanského sultána Salíma III. (AH 1203–1222/ AD 1789–1807) v mincovně *Miṣr* (*Egypt-Káhira*) s intronizačním letopočtem (AH 1203/ AD 1789). Dvě z uvedených mincí v legendě obsahují též aktuální rok ražby 5, tj. AH 1207/ AD 1793. Mince byly vyzvednuty z povrchové vrstvy ornice na suchém písčitém poli z hloubky asi 10 cm.¹

OSMANŠTÍ SULTÁNI, Salím III. (AH 1203–1222/ AD 1789–1807)

mincovna: *Miṣr*, AR 1 para, AH 1203/ rok 5 (AH 1207/ AD 1793).

Av.: v prostém mezikruží s perlovcem arabský nápis ve formě *tughrā – salīm chān bin mustafā al-muza-ffar dā'iman* (Salím chān syn Mustafy, věčně vítězíci).

Rv.: v prostém mezikruží s perlovcem čtyřřádkový arabský nápis – *ḍuriba 5/ ft/ miṣr/ 1203* (raženo 5/ v/ *Miṣr*=Egypt=Káhira/ 1203).

Lit.: Krause – Mishler 1997, 177, č. 134.

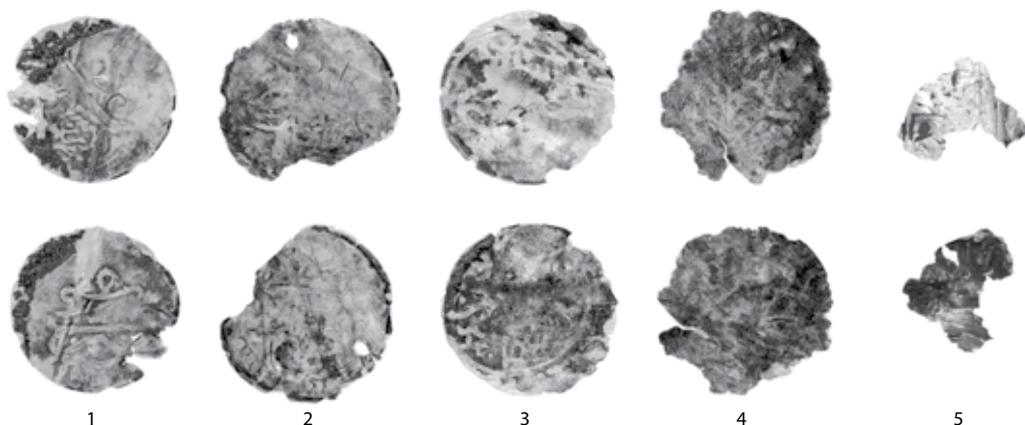
1. 0,189 g; 14,2/13,4 mm; 10 h; koroze, olámaný a zprohýbaný střížek, mince značně setřelá
2. 0,162 g; 14,8/15 mm; 8 h; koroze, olámaný a zprohýbaný střížek, perforace, mince značně setřelá – nástupní ročník nečitelný, jiná lícní i rubní razidla
3. 0,255 g; 14,5/14,7 mm; 6 h; koroze, olámaný a zprohýbaný střížek, mince značně setřelá – aktuální ročník vlády nečitelný, jiná lícní i rubní razidla

¹ Materiál byl nalezen detektorem kovů Tesoro Lobo ST.

4. 0,075 g; 12,2/13,4 mm; 11 h; koroze, olámaný a zprohýbaný střížek, mince značně setřelá – legendy včetně datace vyjma mincovny setřeny
 5. 0,051 g; 11/13 mm; ? h; silně zkorodovaný, zprohýbaný, legendy setřeny

Obr. 1. Nálezový celek před konzervací.

Obr. 2. Mince z nálezů po konzervaci (zvětšeno; čísla odpovídají katalogu).

Mince byly nalezeny silně zkorodované v jednom slepenci, přehnuté v půli a vpáčené do sebe navzájem (obr. 1). Po očištění a odstranění půdního nánosu byly od sebe odděleny a jejich střížky narovnané. Čtyři kusy jsou určitelné, pátý je značně zkorodován a poškozen. Vzhledem k charakteru kovu, způsobu ražby a zbytků legend se lze odůvodněně domnívat, že pátá mince organicky patří do celého souboru a zřejmě je rovněž Salimovou ražbou.

Způsob ohnutí všech střížek a jejich stlačení dohromady, aby setrvaly v jednom útvaru, nasvědčuje zřejmě úmyslnému provedení, spíše než důsledku formy uložení či následného sekundárního poškození. Zámysl deformace neměl nejspíše monetární důvod – transakční vážení kovu se již nepraktikovalo (přelom 18. a 19. století) a celková čistá hmotnost stříbra celého útvaru nedosahuje ani jednoho gramu. Šlo tedy nejspíše o praktický úkon, který měl zajistit, aby se drobné a tenké mince udržely pohromadě.

Zlaté mince osmanských sultánů nejsou na českém, moravském ani slezském území výjimečným jevem (Novák 2006), jsou však povětšinou spojeny s obdobím třicetileté války či dobou těsně po ní a měly zde roli jednoznačně tezaurační. Naproti tomu turecké stříbrné mince v nálezech na zmíněném území jsou poměrně vzácné (Novák 2006) a váží se až na výjimky (Český Krumlov, 2010, Salím I., AH 918–926/ AD 1512–1520, AR *akče*, mincovna: *Nowár*, [AH 918 / AD 1512]; *Militký* – *Novák* 2010) k pozdějšímu období (konec 17. století a výše). Poslední nálezy detektorové éry ukazují na okrajovost výskytu tureckého stříbra na našem území a jeho jasné nezapojení do oběžného systému. Jsou to mince náhodně ztracené či suvenýrové, které se váží na novodobé vojenské události (1/ Lysá nad Labem okr. Nymburk, 2011, Salím III., AH 1203–1222/ AD 1789–1807, AR 1 *para*, mincovna: *Islámbúl*, AH 1203/ rok 13 = AH 1215/ AD 1800; *Kubík-Novák* 2011, 2/ Nakléřov okr. Ústí nad Labem, Mustafá III., AH 1171–1187/ AD 1757–1774, AR-billon 10 *para*, mincovna: *Islámbúl*, AH 1171/ rok 82 = AH 1182/ AD 1768 a Mahmúd II., AH 1223–1255/ AD 1808–1839), AR 20 *para*, mincovna: *Qustantíníja*, AH 1223/ rok 30 = AH 1253/ AD 1837; *Novák* 2010) či jsou do zemí importovány zřejmě díky do monarchie za-

členěnému Balkánu (Újezdec okr. Svitavy, 2012, Murád V., AH 1293/ AD 1876, AR piastr, mincovna: *Qustantíniya*, AH 1293/ rok 1 = AD 1876; *Hrubeš – Novák 2011*).

Rok ražby (1793) a mincovna (Káhira) zde uváděných ražeb by mohly ukazovat na Napoleonovo tažení do Egypta (1799–1801). Mince tam byly raženy těsně před invazí, byly tam součástí lokálního oběžného systému a mohly se s francouzskou armádou dostat do Evropy. V tomto případě jde evidentně o náhodnou ztrátu, případně součást nějakého novověkého hromadného depotu. Dobu uložení materiálu do země nelze určit.

Literatura

Album, S. 2011: Checklist of Islamic Coins. Third Edition. Santa Rosa (CA).

Hrubeš, M. – Novák, V. 2011: Nález stříbrného piastru osmanského sultána Muráda V. u obce Újezdec (okr. Svitavy). Numismatický sborník 26/2, 314–315.

Krause, CH. L. – Mishler, C. 1997: Standard Catalog of World Coins. The 18th Century Edition 1701–1800. Iola (WI).

Kubík, M. – Novák, V. 2011: Nález stříbrné mince osmanského sultána Salíma III. z Lysé nad Labem (okr. Nymburk). Numismatický sborník 26/1, 144–146.

Militký, J. – Novák, V. 2010: Nález osmanské stříbrné mince Salíma I. z Českého Krumlova. Numismatický sborník 25, 170–172.

Novák, V. 2006: Struktura nálezů tureckých mincí v Českých zemích a na Slovensku, jejich interpretace s přihlédnutím k nově publikovanému materiálu. Numismatický sborník 21, 181–189.

Novák, V. 2010: Nález dvou stříbrných osmanských mincí od Nakléřova (okr. Ústí nad Labem). Numismatický sborník 25, 186–188.

Štěpková J. 1963: Coins of the Osmanli Sultans in the Coin-Hoards found on Czechoslovak Territory. *Annals of the Náprstek Museum* 2, 141–192.

Summary

Miroslav Harušťák – Vlastimil Novák, Find of Ottoman silver coins struck under Selim III from Mladá Boleslav-Podchlumí.

On July 30, 2012, during surface examination using metal detector, five silver para struck under the Ottoman Sultan Selim III (AH 1203–1222/ AD 1789–1807) were found in the field belonging to the land register of Mladá Boleslav-Podchlumí. The coins were produced in Cairo in AH 1203, and two of them also bear the actual production year 5 (i.e. AH 1207/ AD 1793). The coins were bent and connected together, evidently because of the practical transport reasons. Because of their production year (1793) and their mint (Cairo), they could come to Europe via French Napoleonic military activities in Egypt (1799–1801). The coins were evidently accidentally lost, and it is impossible to determine the date of their burial.

English summary by V. Novák

OBSAH

Eduard Šimek: Jedno nenápadné výročí – šedesát let Numismatického sborníku 3–7

Július Fröhlich

Nález keltských mincí z Horných Orešan-Majdánu na Slovensku. Zlato a pôvod keltských mincí typu Athéna Alkidemos
Celtic coins found in Horné Orešany-Majdán (Slovakia). Gold and origin of the Celtic coins of the Athena Alkidemos type. 9–32

Christoph Röttger

DEVII, FAPIARIX und FAPIARIX retrograd. Vorschlag zur Korrekten Lesung einiger Münzlegenden / *DEVII, FAPIARIX and FAPIARIX retrograde. Proposed correct reading of several coin legend / DEVII, FAPIARIX a FAPIARIX retrográdni. Návrh správného čtení jedné mincovní legendy* 33–39

Jan T. Štefan

Metrologické porovnání brakteátů typu Cach 955 ve čtyřech různých moravských nálezech
Metrological comparison of bracteats of the Cach no. 955 type in four different Moravian hoards. 41–47

Borys Paszkiewicz

Przylęk, Lubomia, Kroczyce Okupne: Stare i nowe znaleziska brakteatow z południowej Polski / *Przylęk, Lubomia & Kroczyce Okupne: Former and recent bracteate hoards from south Poland / Przylęk, Lubomia a Kroczyce Okupne: Dřívější i současné brakteátové nálezy z jižního Polska.* 49–76

Jiří Hána – Jiří Militký – Pavel Vařeka

Poklad pražských grošů Karla IV. a Václava IV. a soubor ztrátových mincí objevených při archeologickém výzkumu v Rokycanech / *A hoard of the Prague grossi struck under Charles IV and Wenceslas IV and a group of lost coins found during the archaeological excavations in Rokycany.* 77–93

Dagmar Grossmannová

Měna a peníze na Moravě v mincovních patentech v letech 1648–1750
Currency and money in Moravia after the monetary reforms in 1648–1750. 95–102

Nálezy mincí na území České republiky

Coin Finds in the territory of the Czech Republic

Jiří Militký

Statér makedonského krále Filipa III. z Němčic nad Hanou (okr. Prostějov)
Stater of the Macedonian King Philip III from Němčice nad Hanou (Prostějov district). 103–106

Jiří Militký

Nález mince města Sikyon ze Svaté Kateřiny (okr. Kutná Hora)
A coin struck in Sikyon found in Svatá Kateřina (Kutná Hora district). 106–108

Jiří Militký

Dvě nálezy ptolemaiovské mince z českého území – Lubenec (okr. Louny) a Stradonice (okr. Beroun) / *Two Ptolemaic coins found in the Bohemian territory – in Lubenec (Louny district) and Stradonice (Beroun district).* 109–115

Jiří Militký

Hromadný nález dáckých tetradrachem z Holýšova (okr. Domažlice)

Dacian tetradrachms found in Holýšov (Domažlice district). 115–118

Jiří Militký

Dva nové nálezy jednotlivých galských potinových mincí ze středních Čech – Bukovany

(okr. Benešov) a Branov (okr. Rakovník) / *Two new Gallic potin coins individually found*

in central Bohemia – in Bukovany (Benešov district) and in Branov (Rakovník district). 118–122

Jiří Fröhlich – Jan John – Jiří Militký

Nález mince makedonského města Amphipolis z Českého Heršláku (okr. Český Krumlov)

A coin struck in Macedonian Amphipolis from Český Heršlák (Český Krumlov district). 123–125

Vojtěch Brádle

Doplňk k nálezu ze Strmilova (okr. Jindřichův Hradec)

Addition to the hoard from Strmilov (Jindřichův Hradec district). 126–128

Vojtěch Brádle

Nález pražských grošů Vladislava II. Jagellonského z Bukoviny (okr. Hradec Králové)

Prague grossi of Vladislaus II Jagiello found in Bukovina (Hradec Králové district). 128–131

Tomáš Smělý – Pavel Melichar

Dva jednotlivé nálezy korunovačnických žetonů Fridricha Falckého a Ferdinanda III.

ve středních Čechách / *Two coronation jetons of Frederick V and Ferdinand III*

found single in central Bohemia. 132–134

Miroslav Harušťák – Vlastimil Novák

Nález stříbrných osmanských mincí sultána Salíma III. z Mladé Boleslavi-Podchlumí

Find of Ottoman silver coins struck under Selim III from Mladá Boleslav-Podchlumí. 134–136

SEZNAM AUTORŮ

PhDr. Vojtěch Brádle

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Eliščíno nábřeží 465, 500 01 Hradec Králové
e-mail: v.bradle@muzeumhk.cz

PhDr. Helena Březinová, Ph.D.

Archeologický ústav AVČR, v.v.i., Praha, Letenská 4, 118 01 Praha 1
email: brezinova@arup.cas.cz

Jiří Fröhlich

Erbenova 1546, 397 01 Písek
e-mail: jiri@froll.cz

Ing. Július Fröhlich

Olbrachtova 1140, 252 28 Černošice
e-mail: julius.frohlich@gmail.com

Mgr. Dagmar Grossmannová, Ph.D.

Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, 659 37 Brno
e-mail: dgrossmannova@mzm.cz

Ing. Jiří Hána, Ph.D.

ABEPO, s.r.o., Částkova 818/76, 326 00 Plzeň
e-mail: hana@abepo.cz

Miroslav Harušťák

Jilemnického 1118, 29 301 Mladá Boleslav
e-mail: hary-martinek@seznam.cz

PhDr. Jan John, Ph.D.

Archeologický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích,
Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice
e-mail: jjohn@ff.jcu.cz

Pavel Melichar

K. H. Máchy 284 Líbeznice 25065
e-mail: pavel.melda@gmail.com

PhDr. Jiří Militký, Ph.D.

Centrum mediévistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy
v Praze, Jilská 1, 110 00 Praha 1 / Archeologický ústav AVČR, v.v.i., Praha, Letenská 4,
118 01 Praha 1 / Národní muzeum, numismatické odd., Václavské nám. 68, 115 79 Praha 1
e-mail: militky.jiri@seznam.cz

PhDr. Vlastimil Novák, Ph.D.

Národní muzeum-Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur,
Sbírkové oddělení – podsírka mimoevropské numismatiky, Betlémské náměstí 1, 110 00 Praha 1
e-mail: vnovak@seznam.cz

Prof. dr hab. Borys Paszkiewicz

Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, Pałac Matuschków, ul. Szewska 48
PL 50-139 Wrocław, Polska
e-mail: borys.paszkievicz@poczta.fm

Christoph Röttger

Kasernenstrasse 130, CH-8180 Bülach, Švýcarsko
e-mail: royroettger@hotmail.com

Tomáš Smělý

K Zahradkám 1180, 251 68 Kamenice
e-mail: smely.tomas@centrum.cz

PhDr. Eduard Šimek, CSc.

Na Líše 1231, 141 00 Praha 4
e-mail: simeked@seznam.cz

Ing. Jan Štefan, CSc.

Nám. Msgre Šrámka 6, 702 00 Ostrava
e-mail: jan.stefan@marq.cz

Doc. PhDr. Pavel Vařeka, Ph.D.

katedra archeologie, Fakulta filozofická, Západočeská Univerzita v Plzni, Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň
e-mail: vareka@kar.zcu.cz

POZNÁMKY

Komplexní služby ve stavebnictví

Silniční stavby • Mostní stavby • Kolejové stavby
Projekční inženýring • Pozemní stavby • Svařování
Doprava a mechanizace

Chládek & Tintěra
PARDUBICE
člen skupiny enteria